

Fejes Erik

EMLÉKKÖTET

**dr. Kovács Tamás (1940-2020) altábornagy
legfőbb ügyész
tiszteletére**

MAGYAR KATONAI JOGI ÉS HADIJOGI TÁRSASÁG

FEJES ERIK

EMLÉKKÖTET
DR. KOVÁCS TAMÁS
(1940-2020)
ALTÁBORNAGY
LEGFŐBB ÜGYÉSZ
TISZTELETÉRE

FEJES ERIK

EMLÉKKÖTET
DR. KOVÁCS TAMÁS
(1940-2020)
ALTÁBORNAGY
LEGFŐBB ÜGYÉSZ
TISZTELETÉRE

Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
Budapest
2023

Szerkesztette,
illetőleg dr. Kovács Tamás életútját írta és a tudományos
értekezéseinek listáját összeállította:
dr. Fejes Erik

Kiadja:
Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság

1055 Budapest, Markó utca 27. III. emelet 15–17/A.
Levelezési cím: 1525 Budapest, Pf. 728.
Telefon: +36 (1) 332-5930/332
E-mail: hadijog@hadijog.hu
www.hadijog.hu

A kiadó képviselője:
Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok
elnök

Korrektor: Marsi Mónika
Borító: Somogyi András
Tördelés: Szabados Attila

Nyomdai munkálatok: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.

Címlapon: dr. Kovács Tamás az altábornagyi előléptetése után
a Legfőbb Ügyészség épületében (családi fotó)

© Dr. Kovács Tamás – szerzői jogi jogosult: dr. Kovács Tamásné
© Dr. Fejes Erik

© Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság

ISBN: 978-615-6248-06-0

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, valamint a mű bővített és rövidített változatának kiadási jogát. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül – semmilyen formában (fotokópia, mikrofilm vagy más hordozó) – nem reprodukálható, illetőleg terjeszthető.

TARTALOM

Tartalom	7
Rövidítések.....	9
Dr. Polt Péter ajánlása.....	11
Dr. Kádár Pál ajánlása	13
Előszó	17
Dr. Kovács Tamás életútja	21
Vélemények és emlékek dr. Kovács Tamásról.....	33
Dr. Kovács Tamás írásművei	37
Dr. Kovács Tamás előadásai és beszédei	41
Írásművek	43
A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok	45
Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban <i>(részletek)</i>	87
Az ügyészi hivatás jövőképe <i>(részlet)</i>	101
Kell-e nekünk vádalku?	103
Katonai Jog és Igazságszolgáltatás – egy rangos szakmai folyóirat bibliográfiája <i>(részlet)</i>	121
A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság biennális konferenciái	125
A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig <i>(részletek)</i>	151

Gondolatok a legfőbb ügyész és az ügyészség alkotmányos helyzetéről	175
A magánindítvány megjelenése és története a magyar büntetőjogban	185
Az alma mater 650. születésnapjára	203
A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság megalakulása és rövid története az első elnökváltásig	207
Előadások és beszédek	213
A bűnözés és a deviáns viselkedési formák a Magyar Honvédségben	215
A köztársasági elnök úr csapatzászlót adományozott a Katonai Főügyészségnek	227
A legfőbb ügyésszé választás alkalmából elhangzott beiktató beszéd	233
A katonai büntetőjogi kodifikációról 2007. május 18. napján tartott tudományos emlékülés köszöntője	239
Gondolatok az ügyészség alkotmányos helyzetéről és feladatairól (<i>részletek</i>)	245
Köszöntő (<i>az Országos Kriminológiai Intézet 50. születésnapja alkalmából</i>)	267
A felvilágosítás-adás és a nyilvánosság tájékoztatásának problémái a nyomozás során (<i>részletek</i>)	269
Forrásjegyzék	279
Fényképmelléklet	283

RÖVIDÍTÉSEK

- Alaptörvény** Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- Alkotmány** 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról
- BHÖ** Hatályos Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása
- Bp.** 1951. évi III. törvény a büntető perrendtartásról
- Bpé.** 1951. évi 31. törvényerejű rendelet az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybaléptetéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról
- Btá.** 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről
- Btk.** 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
- ELTE** Eötvös Loránd Tudományegyetem
- ENSZ** Egyesült Nemzetek Szervezete
- hb.** hadbíró
- HM** Honvédelmi Minisztérium
- ht.** hivatásos
- JAG** *Judge Advocate General*
az Amerikai Egyesült Államok Katonai Igazságügyi Szolgálat
vagy más fordításban Legfelsőbb Haditörvényszéke
- Kbp.** 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról
- KFÜ** Katonai Főügyészség
- Korm. hat.** kormányhatározat
- Ktbt.** 1930. évi II. törvénycikk a katonai büntető törvénykönyvről
- Ktbtké.** 1930. évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről
- MDP** Magyar Dolgozók Pártja
- MHP** Magyar Honvédség Parancsnokság
- MSZMP** Magyar Szocialista Munkáspárt
- NATO** *North Atlantic Treaty Organisation*
Észak-atlanti Szerződés Szervezete

- NIS** *US Naval Investigative Service*
az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészetének
Nyomozó Szolgálat
- OGY** Országgyűlés
- PfP** *Partnership for Peace*
Békepartnerség vagy más fordításban Partnerség a békéért
- PTE** Pécsi Tudományegyetem
- StPO** *Strafprozessordnung*
német büntetőeljárás törvény
- Szabs. tv.** 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési
eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló
- szerk.** szerkesztő
- tv.** törvény
- tc/tcz.** tc.
- tvr.** törvényerejű rendelet
- UCMJ** *The Uniform Code of Military Justice*
az Amerikai Egyesült Államok katonai büntető
törvénykönyve
- USA** *United States of America*
Amerikai Egyesült Államok
- Üsztv.** 2011. évi CLXIV. törvény a legfőbb ügyész, az ügyészek
és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi
életpályáról
- Ütv.** 2011. évi CLXIII. törvény a legfőbb ügyész közvetlen
törvénykezdeményezési jogát, illetve az ügyészségről
- WStG** *Wehrstrafgesetz*
német katonai büntetőtörvény

DR. POLT PÉTER AJÁNLÁSA

Néhai Kovács Tamás altábornagy, nyugalmazott legfőbb ügyész, egyszerre volt jogász és katona, mindkettő a szó igazi és nemes értelmében. Katonaként a rend és a fegyelem tisztelete mellett egész életében a hazáját, Magyarországot szolgálta, jogászként pedig nem csupán a törvény betűjét, hanem annak szellemét is képviselte a pályafutása során. Hosszú és gazdag életútja példaként állhat mindenki előtt, akinek fontos a haza szeretete, a jog tisztelete, a polgártársak megbecsülése és az igazság érvényre juttatása. Az ezek iránti elkötelezettsége vezette őt a katonai ügyészi pályára és az ügyészi szervezetbe, ahol több mint fél évszázadig szolgált és közel huszonöt évig látott el vezetői feladatokat, tizenhat éven keresztül pedig katonai főügyészként, egyben a legfőbb ügyész helyetteseként tevékenykedett. Két évtizeden át nekem is lehetőségem volt együtt dolgozni vele, megválasztásom után számítottam rá legfőbbügyész-helyettesként, és beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Szakmai pályafutásának csúcsát jelentette, hogy 2006-tól, több mint négy évig, egészen nyugdíjazásáig legfőbb ügyészként az ügyészi szervezet első számú vezetője lehetett.

Kovács Tamás tudományos hagyatéka igen figyelemreméltó: számos publikációja jelent meg magyar és külföldi folyóiratokban egyaránt. A könyv, amelyet a Tisztelt Olvasó a kezében tart, az általa közreadott tanulmányokból és előadásokból szemezget, összegyűjtve azokat a legmeghatározóbb írásokat, amelyek Magyarország nyugalmazott legfőbb ügyészeinek a pályafutását jellemezték. A kötetben olvasható írásművek, az egyes előadások és beszédek igen sokszínűek: egyrészt betekintést nyújtanak a katonai joggal és a katonai igazságszolgáltatással kapcsolatban felmerült kérdésekre és az azokra adott válaszokra, másrészt megtalálhatók olyan tanulmányok is, amelyek az ügyészi szervezettel, a legfőbb ügyész és az ügyészség alkotmányos helyzetével, az ügyészség függetlenségével és a legfőbb ügyész interpellálhatóságával kapcsolatos alkotmányos dilemmákkal foglalkoznak. Az írások között találhatunk olyan máig aktuális témával foglalkozót is, amely az angolszász jogrendszerben honos vádalku jogintézményét, illetve annak a magyar jogrendszerbe tör-

ténő átültethetőségét elemzi, de a magánindítvány magyar büntetőjogban való megjelenéséről és történetéről is olvashatunk.

Kovács Tamás nemcsak az ügyészi szervezet elismert vezetője, de kiváló ember is volt. A nehéz helyzetekben nemcsak nyugodt maradt, de humorát is megcsillogtatta. Katonai ügyészként és legfőbb ügyészként elkötelezett volt a magas szakmai tudás, a széles körű nemzetközi együttműködés, a fiatalok lelkiismeretes oktatása, az ügyészi utánpótlás biztosítása és az ügyészi életpályamodell kidolgozása mellett.

Az emlékkötet Kovács Tamás fontos gondolatait, szakmai meglátásait, egy-egy kérdéskörrel kapcsolatos véleményét osztja meg az Olvasóval, adalékokat szolgáltatva a hadijog és katonai jog, valamint az ügyészi szervezet iránt érdeklődőknek. A kötetben olvasható tanulmányok, előadások és beszédek olyan történetileg is érdekes gondolatmeneteket tárnak elénk, amelyeket a katonai, ügyészi, de tágabb jogász szakmai körökben is érdemes tanulmányozni.

Úgy gondolom, hogy a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság a kötet kiadásával méltóképpen tisztelge Kovács Tamás emléke előtt.

Budapest, 2023. február 10.

Prof. Dr. Polt Péter
legfőbb ügyész

DR. KÁDÁR PÁL

AJÁNLÁSA

Az 1997-ben alakult Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság működése során mindig nagy hangsúlyt fektetett a katonajogászok, a honvédelmi joggal foglalkozó kutatók és a nagy elődök munkásságának bemutatására, szakkik-keik, az általuk készített elemzések és tanulmányok, valamint előadásanyagok hozzáférhetővé tételével. A szakmai-tudományos nyilvánosság eszköze összetartja és sajátos értékközösségbe kovácsolja mindazokat, akik az ország biztonságáért és a honvédelemért felelősséget éreznek.

Társaságunk tudományos portfóliójának eredményei a legszélesebb közönség számára is elérhetőek, rendezvényeinken, honlapunkon (www.hadijog.hu) és nyomtatott kiadványainkon keresztül egyaránt eljutnak az érdeklődőkhöz. Munkásságunknak köszönhetően többek között olyan kortörténeti jelentőségű dokumentumok váltak kutathatóvá és hozzáférhetővé, mint a Katonai Jog és Igazságszolgáltatás című folyóirat 1970–1986 között megjelent valamennyi száma¹, a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásai² vagy Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései³.

A nagy elődök munkáinak felidézésével megemlékezni a múlt nagyjairól, ahogy ez a kötet is teszi, nem pusztán a jelen szakembereinek főhajtása, tisztelés elődeink kiválósága előtt, de egyfajta kordokumentum is. Betekintést kaphatunk a jogtudomány művelőinek eredményein keresztül egy másik világba, egy olyan érába, amely ma már történelmünk része is, közelebb kerülhetünk általa országunk és nemzetünk sorsának megértéséhez, egyfajta támpontot találhatunk szakmai önazonosságunk megőrzéséhez. Mindezekon felül segít ab-

¹ Elérhető: <https://hadijog.hu/katonai-jog-es-igazsagszolgáltatatas/>.

² Ld. FARKAS Ádám: *Válogatása modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból (1867–1945)* I-II. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégiuma, Budapest–Győr, 2014.

³ Ld. Fejes Erik: *Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2018.

ban is, hogy a jövőbe tekintve stabil szakmai alapokon nyugvó rendszereket tartsunk fenn, illetve fejlesszünk.

2017-ben, amikor a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökévé választottak, egészen biztosan nem gondoltam, hogy engem kérnek fel az alapító, néhai Kovács Tamás altábornagy katonai főügyész és legfőbb ügyész emléke előtt tisztelgő kötet ajánlójának megfogalmazására.

Társaságunk örökös tiszteletbeli elnökére olyan nemzetközileg is ismert és elismert katonajogászként emlékezünk, akinek munkássága nem kizárólag a saját szakmai pályasikereiről, hanem az egész jogászközösség tudásának fejlesztéséről szólt. Jogalkalmazási kérdésekkel foglalkozó írásain túl szervezőkészségével és közvetlenségével is segítette a hazai katonajogászok összetartását és fejlődését, amely során különös figyelmet fordított a fiatalok kiválasztására és felkészítésére a katonai ügyészi pályára. Tudományos igénnyel kutatta a katonai igazságszolgáltatás nemzetközi fejlődési tendenciáit és évszázados múltját. Nagy hangsúlyt fektetett a magyar jogi és ezen belül a katonai büntetőjogi hagyományok ápolására és sajátosságok megismerésére, hogy ezeket méltóképpen megőrizve, hatékonyan teljesíthessük jogi kötelezettségeinket.

Számtalan eredménye sorából, kicsit haza beszélve, hadd emeljen ki a Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciák megszervezését 1993–2010 között. 2013-ban, tiszteletbeli elnöksége és mentorálása mellett született meg a Katonai Jogi és Hadijogi Szemle tudományos folyóirat, amely azóta is a katonai és hadijog hazai művelőinek meghatározó fórumaként szolgál.⁴

Kovács Tamás részesült elsőként a legrangosabb katonai jogász elismerésben, a Schultheisz Emil-emlékéremben, melyet 2017-ben vett át a katonai jog fejlesztésért végzett évtizedes munkássága elismerésül.

Kötetünkben Kovács Tamás tudományos munkásságának főbb alkotásait gyűjtöttük össze. Ezek sorában kiemelt szerepet kapnak a büntetőjogi rendelkezések alkalmazása során felmerülő gyakorlati problémák, a katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásainak nemzetközi tapasztalatai, de olvashatjuk máig ható gondolatait az ügyészi hivatás jövőképéről vagy a legfőbb ügyész és az ügyészség alkotmányos szerepéről is.

Jogász sokszínűségét példázza, hogy a vádalku intézményének vizsgálatától, a magánindítvány történeti elemzésén át, a rendszerváltás utáni Magyar Honvédségben tapasztalható deviáns viselkedések büntetőjogi megítélésén keresztül, a katonai bírák és ügyészek jogállásáig számos kérdést dolgozott fel, amelyekre vonatkozó jelentősebb írásait és előadásait a kötetbe szerkesztettük.

⁴ Elérhető: <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=02511>.

A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökeként köszönetemet fejezem ki a kiadvány összeállításában és a kéziratok felkutatásában, gondozásában Fejes Erik őrnagy úrnak, valamint mindazoknak, akik az emlékkötet megvalósításában közreműködtek. Külön köszönet illeti a Honvédelmi Minisztériumot, hogy évről évre támogatja tevékenységünket, lehetővé téve számunkra, hogy fenntartsuk a tudományos figyelmet a legszélesebb értelemben vett honvédelmi jog kérdései iránt.

Ajánlom e kötetet mindenkinek, akit érdekelnek a katonai büntetőjog kérdései akár anyagi jogi, akár eljárásjogi, akár jogtörténeti szempontból, de Kovács Tamás magas színvonalú és emlékezetesen világos megfogalmazásának köszönhetően hasznosan forgathatja bárki, aki bepillantást szeretne nyerni az elmúlt 50 esztendő egyik legmeghatározóbb katonajogászának gondolkodásába, világlátásába, s akinek munkásságának eredményei mindannyiunk szakmai portfóliójában valamilyen formában ma is érvényesülnek.

Hasznos időtöltést kívánok!

Budapest, 2023. január 19.

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok
Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
elnöke

ELŐSZÓ

A két világháború között minden addiginál több és színvonalasabb értekezés született a katonai büntetőjog köréből, ezért ezen – Schultheisz Emil, Cziáky Ferenc, Györffy László és Jilly László nevével fémjelzett – időszakot méltán nevezhetjük a jogterület aranykorának. Ezután azonban hosszú néma csend következett, a Rákosi-korszakban (1948–1956) egyetlen tudományosan jegyzett tanulmány sem jelent meg a témában. A hallgatást 1958-ban Kovács Zoltán, illetve Kapfinger Tibor törte meg egy-egy írásművel.⁵ A katonai büntetőjogot érintő szinte teljes apátiának végül az vetett véget, hogy a '60-as évek végén a hadbírák, katonai ügyészek, illetve nyomozótisztek részéről igény mutatkozott a jogalkalmazási kérdések elmélyült és szervezett keretek között történő megvitatására, ezért javaslatot tettek egy szakmai műhely felállítására. A hadsereg vezetése támogatta az elképzelést, így 1970-ben megalapították a „Katonai Jog és Igazságszolgáltatás” című folyóiratot, amely ezt követően a jogterület iránt érdeklődők legfontosabb fóruma lett.⁶ A katonai igazságszolgáltatás résztvevői, köztük a Legfelsőbb Bíróság későbbi elnökhelyettesei: Jacsó János, Kaposvári Bertalan és Rabóczki Ede, valamint az 1986-ban katonai főügyésszé kinevezett Kámán József rendszeresen publikáltak a lapban.⁷ 1976-ban tűnt fel a szerzők között először az akkor még a Szegedi Katonai Ügyészségen szolgálatot teljesítő Kovács Tamás, aki a katonai büntetőjog ezt követő – ismételten felívelő – időszakának az egyik legmeghatározóbb alakjává vált.

Tudományos érdeklődését vezetői kinevezését követően sem veszítette el, azonban figyelmét ekkor már elsősorban az általa irányított szervezet létét veszélyeztető helyzet megoldása kötötte le.

A rendszerváltás időszakában többen megkérdőjelezték az önálló katonai igazságszolgáltatás szükségességét arra hivatkozva, hogy annak fenntartását semmi sem indokolja, így a világ más országaiban már felszámolták. Bár az állítás helytállóságát nem ellenőrizték, az mégis befolyást gyakorolt a jogalkotóra,

⁵ Kovács Zoltán (szerk.): *A katonai büntetőjog kézikönyve*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1958. és Kapfinger Tibor: A büntetőjog és a fegyelmi jog elhatárolása. *Honvédségi Szemle*, 1958/2. 70–72.

⁶ Ld. részletesen Kovács Tamás „Katonai Jog és Igazságszolgáltatás – egy rangos szakmai folyóirat bibliográfiája” című írásművét az emlékkötet 121–124. oldalain.

⁷ A Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettesének választásáról szóló 27/1984. (XII. 8.) NET határozat, a *Magyar Közlöny* 2003. január 25. és 2005. december 16. napján megjelent számai, valamint a katonai főügyész kinevezéséről szóló 4/1986. (II. 13.) NET határozat.

aminek eredményeként drasztikusan szűkítették a katonai büntetőeljárás hatályát, illetve megszüntették a katonai bíróságot.⁸

1992-re a katonai ügyészség maradt az önálló katonai igazságszolgáltatás utolsó bástyája, melynek vezetőjeként Kovács Tamás elfogadhatatlannak tartotta e döntéseket, ezért elhatározta, hogy szakmai érvekkel felvértezve eléri azok felülvizsgálatát. Ennek megfelelően az elkövetkezendő években igyekezett minden információt összegyűjteni a világ katonai igazságszolgáltatási rendszereiről. Globális kapcsolatrendszert épített ki, és elindította a kétévente megrendezésre kerülő Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciát, amely a 2000-es évekre a jogterület egyik legrangosabb eseményévé nőtte ki magát.

Az így megszerzett adatokat rendszerezte és a jogösszehasonlítás módszerével kiértékelte, majd állhatatos munkájának eredményét tudományos értekezések és előadások formájában közzétette. Megállapításainak lényege úgy összegezhető, hogy a hon- és rendvédelmi testületek rendeltetésszerű működését biztosító fegyelem, valamint a szolgálati és függelmi rend fenntartása olyan speciális igazságszolgáltatási rendszert igényel, melynek tagjai ismerik és eljárásuk során megfelelően értékelik a szolgálati jogviszonyból eredő sajátosságokat. Ezért a fegyveres erők tagjai által elkövetett bűncselekmények vagy ezek egy részének elbírálását a legtöbb állam katonai büntető- vagy fegyelmi eljárásra utalja.⁹

Kutatási eredményei alapján szakmai koncepciót dolgozott ki, melynek mentén javaslatot tett a magyar katonai büntetőjogi szabályok módosítására. Törekvései végül eredményre vezettek; a katonai büntetőeljárás alkalmazási körét fokozatosan kiterjesztették.¹⁰

⁸ 1990. január 1. napjától kizárólag a büntető anyagi jogi értelemben katonának minősülő személyek által a tényleges szolgálati viszonyuk alatt elkövetett katonai bűncselekmény esetén volt helye katonai büntetőeljárásnak (vö. a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv. módosításáról szóló 1989. évi XXVI. tv. 25. § (1) bekezdésében foglaltakkal). Katonai büntetőügyekben 1992-től az Országgyűlés által kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai jártak el (vö. a bíróságokról szóló 1972. évi IV. tv. módosításáról szóló 1991. évi LVI. tv. rendelkezéseivel).

⁹ Ld. részletesen Kovács Tamás „A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok” és „A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig” című írásművei vonatkozó részeit az emlékkötet 45-86., illetve 151-173. oldalain.

¹⁰ BÖGÖLY Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákóczitól napjainkig. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda, Pécs, 2007. 30–31., CSÍHA Gábor: Haditudósítás a honvéd igazságügyi karról. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/3. 86–87. és FEJES Erik: A katona büntető anyagi jogi fogalma a magyar jogrendben. *Magyar Jog*, 2016/5. 263–267.

A katonai igazságügy védelme érdekében vívott csatáit megnyerte, azonban a háború döntő és sajnos vesztes ütközetében, amely a katonai ügyészség 2011-ben történt megszüntetésével járt, már nem vehetett részt, addigra nyugállományba vonult.¹¹ Az efölött érzett mérhetetlen szomorúságának „A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig” című értekezésében adott hangot, melyben szakmai érvek felsorakoztatásával foglalt állást a döntés ellenében.¹²

Szüleitől megtanulta az egymás iránti türelmet és a nagycsalád összetartozásának fontosságát.¹³ Személyes példaképe Damjanich János (1804–1849) volt, aki sok hadvezérrel ellentétben katonái előtt, s nem mögött vonult a harcmezőre, ezért jelszava – az általánosan bevett „Előre!” helyett – az „Utánam!” volt.¹⁴

Mindez ügyészségi vezetőként és a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökeként is jellemző volt rá, aminek köszönhetően osztatlan megbecsülésnek örvendett.

Kötetünkkel Kovács Tamás altábornagy életműve és emléke előtt kívánunk tisztelegni jogtörténeti jelentőségű, illetve időtálló gondolatait tartalmazó írásműveinek és beszédeinek közzétételével, bízva abban, hogy ezáltal a katonai büntetőjog kutatásához is hozzájárulhatunk.

A kiadvány elkészítése során nyújtott segítő közreműködésükért köszönettel tartozunk mindenekelőtt Kovács Tamásnénak és Szabadosné Kovács Lillának, valamint Bereczk Oszkárnak, Blaskó Bélának, Botz Lászlónak, Csefkó Ferencnek, Csíha Gábornak, Csillag Gábornak, Dobos Lászlónak, Gömör Katalinnak, György Piroskának, Ettig Antalnak, Fábíán Adriánnak, Hautzinger Zoltánnak, Kiss Annának, Kelemen Rolandnak, Klément Katalinnak, Matécsa Artemonnak, Nagy László Tibornak, Tancsik Rudolfnak, továbbá Villám-Pethő Júliának.

Budapest, 2022. december 13.

Dr. Fejes Erik őrnagy
Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
elnökségi tagja

¹¹ A honvédelmi miniszter és a legfőbb ügyész 144-53/2011. számú intézkedése a katonai ügyészség megszüntetéséről.

¹² Ld. az emlékkötet 151-173. oldalain.

¹³ SZILAS Zoltán: Nem elég hitelesnek lenni, annak is kell látszani! *Közméltóság*, 2007/1. 5.

¹⁴ Kovács Tamásné közlése alapján.

DR. KOVÁCS TAMÁS

ÉLETÚTJA*

„...a bűnt üldözni [...], a törvényességet védeni kell!”¹⁵

Kovács Tamás József 1940. december 13. napján született a Tolna megyei Nagykönyiban, ahol később római katolikus szertartás keretében megkeresztelték.¹⁶ Édesapja, id. Kovács József (1910–1982) okleveles gazda ekkor Landesmann Márk és Fiai Medgyesi Bér gazdaságában intézőként dolgozott, míg édesanyja, Berta Julianna (1914–1985) a helyi elemi iskola tanítója volt.¹⁷

Nagyszülei dél-dunántúli kistelepülésekről, Kövesdről (ma Tormáshoz tartozik), Szakcsról, Gölléről és Somogyaszalóról származtak. Apai nagyapja, Kovács János (1883) – fiához hasonlóan – gazda, anyai nagyapja, Berta Ferenc (1870) a Magyar Királyi Államvasutak kalauza volt.¹⁸

Szüleinek az 1940. február 2. napján a Budapest-Erzsébetváros Árpád-házi Szent Erzsébet Plébániatemplomban kötött házasságából rajta kívül még hét gyermek – Zoltán László (1942), József Ferenc (1944), Péter János (1944), Klára

* A forrásmegjelölés nélküli információk Kovács Tamás 1965. október 21. és 1990. július 2. napján írt önéletrajzaiban, valamint a személyügyi anyagaiban foglaltakon, továbbá felesége, Kovács Tamásné és lánya, Szabadosné Kovács Lilla közlésein alapulnak.

¹⁵ IHÁROS Ibolya: Nincs parancsuralom az ügyészségen. *Tolnai Népiújság*, 2006/242. 4.

¹⁶ A Pénzügyminisztérium 1895. évi 91488. sz. rendelete alapján kiállított „Családi-lap” adatai szerint egészen pontosan 18.15 órakor látta meg a napvilágot a településhez tartozó Alsó-medgyespusztán.

¹⁷ Ld. a FamilySearch adatbázisban elérhető anyakönyveket (www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GPBBQ-46W és www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GTH1-9DCJ), id. Kovács József B 495724 számú munkakönyvét, Nagykönyi Községi Tanács Végrehajtó Bizottság Szakigazgatási Szervének 1968. augusztus 9. napján kelt, 1-124/1968. számú hatósági bizonyítványát, valamint Berta Julianna 1984. július 6. napján a Kalocsai Városi Tanács Végrehajtó Bizottság Művelődési Osztályának írt levelét.

¹⁸ Ld. a FamilySearch adatbázisban elérhető anyakönyveket (www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y33Q-N4Q, www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9396-CM97-Z6, www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-SB9Z-54 és www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-S1KG-W).

Judit Mária (1946), Kornélia Mária (1949), László Pál (1952) és András György (1955) – született.¹⁹

Édesapja 1941. április 8. és 1941. május 16., illetőleg 1942. április 27. és 1943. június 20. napja között – karpaszományos címzetes őrmesterként – katonai szolgálatot teljesített a Magyar Királyi 12. Tábori Tüzérosztálynál (Tolna) éllemezési tiszthelyettes beosztásban. Ennek során részt vett a trianoni békeszerződéssel a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt magyar területek 1941-ben történt visszafoglalásában, amiért Délvidék Emlékéremmel tüntették ki.²⁰

Id. Kovács József eközben, 1941. december 11. napján gazdasági szakoktatói képesítést szerzett, majd tanári állást kapott a mohácsi Magyar Királyi Téli Gazdasági Iskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadói Állomáson, ezért családjával a városba költözött.²¹

A második világháborút követően a családfő gazdasági tanárként dolgozott – sorrendben – Pusztaberényben, Öreglakon, Mohácson, valamint Sátorhelyen, majd a károlymajori, sátorhelyi, beremendi, ormánysági, szakmári és kalocsai állami gazdaságok, illetve termelőszövetkezetek főagronómusa lett.²²

Kovács Tamás – édesapja munkahelyeihez igazodva – Mohácson, Sátorhelyen és Magyarbólyban végezte általános iskolai tanulmányait, bizonyítványa szerint többnyire jó és jeles eredménnyel. Osztályzatai alapján leginkább a történelem, valamint a magyar nyelv és irodalom iránt mutatott érdeklődést.²³

Hatodik osztályos korától kezdve egészen egyetemista koráig minden nyáron dolgozott, például vizet hordott vagy a cséplést ellenőrizte, ami által – elmondása szerint – megtapasztalhatta a megélhetés nehézségeit.²⁴

Középiskolás éveit a mohácsi Állami Kisfaludy Károly Általános Gimnáziumban töltötte, ahol 1958. június 12. napján – jó eredménnyel – érettségizett.²⁵

¹⁹ Zoltán tisztviselő, Klára könyvelő, Kornélia ápolónő, László agronómus, András vasúti állomásfőnök lett, míg az ikrek, József és Péter – Kovács Tamáshoz hasonlóan – jogász végzettséget szereztek. Emellett József agrármérnök is volt.

²⁰ Ld. id. Kovács József 1751-10-0039 és A 181792 számú katonai igazolványait.

²¹ Ld. a földművelésügyi miniszter 209.886/1941. számú intézkedését.

²² Ld. id. Kovács József munkakönyvét. A gyakori lakhelyváltozások emlékére őrizte, hogy a családtagok az évenként megrendezett összejöveteleiken visszatérően versenyt hirdettek egymás között, melyet az nyert, aki pontosan tudta, honnan hová költöztek.

²³ Ld. Kovács Tamás általános iskolai tanulmányi értesítőjét.

²⁴ SZILAS i. m. (13. lj.) 4.

²⁵ Okiratszám: 13/1958.

Francia–magyar szakos bölcsésznek készült, azonban egy büntetőügyben – ügyész részvétele mellett – végzett igazságügyi boncolás és az 1955-ben készült Gyermekbíróság című filmdráma felkeltette érdeklődését a jogi pálya iránt.²⁶

Ennek megfelelően 1958-ban a Pécsi Tudományegyetem (továbbiakban: PTE) Állam- és Jogtudományi Kar jogász szakára jelentkezett és nyert felvételt.

Az egyetemen Vargha László professzor élvezetes előadásai hatására figyelme egyre inkább a büntetőjog és ezzel együtt az ügyészi hivatás felé fordult. Ezt jelzi, hogy csatlakozott a büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai tudományos diákkörhöz, melynek tagjaként elsősorban írásazonosítással foglalkozott. A Pozsgai Zsolt pécsi járási ügyész vezetésével eltöltött gyakorlati ideje alatt szerzett személyes tapasztalatai tovább erősítették az ügyészi pálya iránti vonzalmát.²⁷

Mindezek ellenére harmadéves korában úgynevezett társadalmi tanulmányi-ösztöndíj-szerződést kötött, amelynek keretében a diploma megszerzését követő egy évre elkötelezte magát a Kalocsai Városi Tanácshoz, mivel ikertestvérei szintén egyetemre készültek, és tudta, hogy családja nem fogja győzni ennek anyagi terheit.²⁸

Az ezt megelőző tanévben ismerkedett meg későbbi feleségével, Wittenberger Katalin elsőéves joghallgatóval.

Egyetemi éve alatt előbb az Állami Pedagógia Főiskola diákotthonában, majd 1959-től a PTE Rákóczi út 52. szám alatti, később Szalay Lászlóról elnevezett kollégiumában lakott. Rendszeresen sportolt; különösen a láb- és asztalitenisz, a röplabda, valamint a labdarúgás állt hozzá közel, de sakkozni is szeretett. Emellett aktív közösségi életet élt; évfolyamtársaival kirándult, tarokkozott, valamint tagja volt az akkoriban népszerű műveltségi vetélkedőkre szervezett egyetemi csapatnak, mellyel a helyi felsőfokú oktatási intézmények közötti verseny megnyerését követően harmadik helyezést értek el az 1961-es országos döntőben.²⁹

²⁶ SZILAS i. m. (13. lj.) 5.

²⁷ Uo. és KOVÁCS Tamás: Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2003. 183.

²⁸ SZILAS i. m. (13. lj.) 5.

²⁹ KOVÁCS Tamás: Az alma mater 650. születésnapjára. In: Csefkó Ferenc (szerk.): *Alma materünk a jogi kar. Ünnepi kiadvány a Pécsi Egyetem alapításának 650. évfordulója alkalmából*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar – A Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, Pécs, 2017. 90.

1963. június 29. napján – cum laude minősítéssel – jogi diplomát szerzett.³⁰

A tanulmányi szerződés szerinti kötelezettségének eleget téve, 1963. július 15. napjától igazgatási előadóként kezdett dolgozni a Kalocsai Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának Igazgatási Osztályán, ahol lakásügyi, birtokvédelmi, szabálysértési és honvédelmi igazgatási feladatokat látott el.

Nem sokkal ezt követően, 1963. augusztus 10. napján párjával házasságot kötöttek Siklóson, majd a kalocsai Szent Imre-templomban is örök hűséget fogadtak egymásnak.³¹

1964-ben másodállást vállalt a Bács-Kiskun Megyei Műanyag és Gumifeldolgozó Vállalatnál, illetve a Kalocsai Város- és Községgazdálkodási Vállalatnál, mely társaságoknál jogi előadóként foglalkoztatták.

Ebben az évben született meg első gyermekük, Tamás, aki agrármérnöki végzettséget szerzett.

A Kalocsán töltött időszak alatt Kovács Tamás aktívan bekapcsolódott a város sport- és kulturális életébe, aminek eredményeként a Kalocsai Járási Hivatal Testnevelési és Sportfelügyelőség elnökségi tagjává és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Fiatalok Körének titkárává választották.

Az ösztöndíj-megállapodásban vállalt egy év letelte után – eredeti elképzelésének megfelelően – felvételét kérte a katonai ügyészi szervezetbe, ami sikerrel járt: Kaposváron – hadnagyi rendfokozatban – katonai ügyészségi fogalmazóvá nevezték ki, és 1965. december 1. napján a Szegedi Katonai Ügyészségen kezdte meg szolgálatát.³²

1966-ban lánygyermekük született, Lilla, aki előbb pedagógusként dolgozott, majd kulturális menedzserként helyezkedett el.

Kovács Tamás 1968. szeptember 26. napján eredményes bírói-ügyészi szakvizsgát tett, 1968. október 1. napján katonai ügyészi kinevezést kapott, majd két hónappal később előléptették főhadnaggyá.³³

³⁰ Okiratszám: PTE 53-126/1962-63.

³¹ Felesége a jogi diploma megszerzését követően a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Tanulmányi Osztályán, illetve Rectori Hivatalában helyezkedett el, később a Politikai Főiskola, illetve az Eötvös Loránd Tudományegyetem (továbbiakban ELTE) Szociológiai Intézetének tanulmányi osztályvezetője lett, majd kinevezték az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Dékáni Titkárság vezetőjének.

³² SZILAS i. m. (13. lj.) 5. és a Katonai Főügyészség (továbbiakban: KFÜ) 060 számú intézkedése.

³³ Okiratszám: 85/2. (1968), illetve a KFÜ 046 és a Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM) 0546 számú intézkedése.

1971. szeptember 10. napján – a honvédelmi szolgálat ellátásában elért eredményeire tekintettel – megkapta a Haza Szolgálatáért Érdemérem bronz fokozatát.³⁴

Az 1964-ben a Vietnámi Demokratikus Köztársaság és az Amerikai Egyesült Államok között kitört nyílt háború befejezése és a béke helyreállítása érdekében a részes felek 1973. január 27. napján Párizsban szerződést írtak alá, melyben két-két országot – Indonéziát és Kanadát, valamint Lengyelországot és Magyarországot – delegáltak a megállapodás végrehajtásának ellenőrzésére létrehozott Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságba.³⁵ A testület elsősorban a tűzszünetet, a csapatkivonásokat, a katonai támaszpontok felszámolását, a vízi és légi kikötők felügyeletét, illetve a fogságba esett személyek kiadatását és visszaszállítását volt hivatott felügyelni, ami katonai, diplomáciai és jogi ismereteket igényelt. Erre tekintettel katonai ügyészeket is bevontak a bizottság magyar tagozatának munkájába, akik egyike az 1973. február 1. napján – soron kívül – századossá előléptetett Kovács Tamás volt.³⁶

Az 1973. február 12. és szeptember 23. napja között teljesített vietnámi külszolgálatát alatt Hanoi-ban, Can Tho-ban, Phu Quoc-szigetén, Loc Ninh-ben és Saigonban, továbbá a Tan Son Nhat légibázison több ezer amerikai és dél-vietnámi fogoly kiszabadításában, valamint cseréjében működött közre, majd Pleiku-ban a tűzszünet betartását ellenőrizte.³⁷

A Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság tagjaként végzett tevékenységéért több magyar és vietnámi katonai kitüntetést kapott.³⁸

³⁴ Vö. a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 5552 (IX. 6.) 1956. számú határozatával, okiratszám: 0407 HM.

³⁵ HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 514–522. és BOTZ László: A Magyar Néphadsereg szerepvállalása a dél-vietnámi Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság munkájában 1973–1975. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2013/31–34., 41–46.

³⁶ 1973-ban Balla Sándor, Gyaraki Gábor, Hargitai Gábor, Martin Rezső és Viktorik László alezredek, Déri Miklós őrnagy, Kovács Tamás százados, valamint Lele András főhadnagy, míg 1974-ben Máté Lajos alezredes, Kovács Árpád százados, illetve Nagy Géza és Radnai Jenő főhadnagyként vettek részt katonai ügyészként a bizottság munkájában (ld. URBÁN Géza: *A katonai igazságügyi szervek története*. s. n., Budapest, s. a. 82.). Az előléptetésről rendelkező okirat száma: 0123 HM.

³⁷ Az egykori vietnámi bajtárs, Botz László nyá. altábornagy közlése alapján.

³⁸ 1975. július 25. napján a Szolgálati Érdemrend a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság tagjaként végzett tevékenységért megnevezésű elismerést (okiratszám: 0588 HM), illetve 1976. február 22. napján a vietnámi Felszabadítási Érdemrendet és a Barátság Érdemérmét (okiratszám: 0162 Szü. Fcsf.) vehette át.

A Vietnámban töltött idő során örökbe szívébe zárta az országot és annak a háborúban sokat szenvedett népét, így a hazatérését követően is aktívan részt vállalt a magyar–vietnámi kapcsolatok alakításában és elmélyítésében.³⁹ Elköteleződését jól mutatja, hogy alapító, illetve 2015. november 27. napjától haláláig elnökségi tagja volt a Magyar–Vietnámi Baráti Társaságnak.⁴⁰

1973 végén megkapta a Haza Szolgálatáért Érdemérem ezüst fokozatát, valamint „Az ügyesség kiváló dolgozója” kitüntetésben részesült.⁴¹

1976-ban jelent meg első írásműve „A bűnügyek parancsnoki elbírálásának tapasztalatairól” címmel a Katonai Jog- és Igazságszolgáltatásban⁴², valamint átvette a tízévi katonai szolgálat letelte után járó érdemérmet.⁴³

Eredményes munkáját 1978-ban, illetve hat évvel később a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatával jutalmazták.⁴⁴

1979. február 1. napján előléptették őrnaggyá.⁴⁵

1980 és 1984 között – levelező tagozaton – elvégezte a Politikai Főiskola állami vezetési szakát. Szakdolgozatának témája a fiatal felnőtt korúak, különösen a sorállományú katonák bűnözésének megelőzése volt, amiből könyv is készült.⁴⁶

Mindeközben, 1982-ben kiemelkedő társadalmi munkáját kitüntetéssel ismerték el.⁴⁷

³⁹ Több vietnámi barátja volt, akiknek összejöveteleiken szívesen készített általa is kedvelt magyaros ételeket, például töltött paprikát. Ismerősei megvendégelése mellett általában családjának is ő főzött.

⁴⁰ Botz László nyá. altábornagy közlése alapján.

⁴¹ Utóbbi cím a miniszterek által adományozható kitüntető jelvényekről szóló 1029/1952. (VIII. 30.) MT határozatban foglaltakra figyelemmel az átlagon felüli teljesítményt elérő dolgozók jó munkájának elismeréseként volt adományozható. Okiratok száma: 0985 HM (1973. december 12.) és T/G. Legfű. (1973. december 28.).

⁴² Kovács Tamás: A bűnügyek parancsnoki elbírálásának tapasztalatairól. *Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás – a Katonai Igazságügyi Szervek belső kiadványa*, 1976/1. 63–76.

⁴³ Vö. az új kitüntetési rendszerre való áttérés tárgyában a honvédelmi miniszter által 33/1964. számon kiadott parancs (1964. október 12.) rendelkezéseivel. Később megkapta a 15, 20, 25 és 30 szolgálati év után járó katonai kitüntetéseket is. Okiratok száma: 0124 HM (1976. március 29.), 0871 HM (1980. október 22.), 01347 HM (1985. október 17.), 0123 HM (1993. május 21.) és 1310 HM (1995. október 23.).

⁴⁴ Okiratok száma: 0800 HM (1978. október 31.) és 0859 HM (1984. július 25.).

⁴⁵ Okiratszám: 01528 HM.

⁴⁶ Kovács Tamás: *A sorkatonák bűnözése megelőzésének társadalmi és politikai eszközei*. Magyar Néphadsereg Politikai Nevelőmunka Anyagi és Módszertani Központja, Budapest, 1985.

⁴⁷ Vö. Budapest Főváros Levéltára HU BFL XXIII.102.a.1 jelzet 250., okiratszám: Hazafias Népfront 15 (1982).

1983. június 1. napján a Katonai Főügyészségre került főügyészségi katonai ügyész beosztásba, így családjával Budapestre költözött.⁴⁸

1983. június 27. napján alapfokú angol nyelvvizsgát tett, amit követően – még idős korában is – folyamatosan bővítette szókincsét és fejlesztette beszéd-készségét.⁴⁹

1985. április 4. napján – soron kívül – alezredessé léptették elő.⁵⁰

A Katonai Jog és Igazságszolgáltatás szerkesztőbizottsága ezen évben pályázatot hirdetett a folyóirat megjelenésének 10. évfordulója alkalmából, melyen Kovács Tamás érte el a legjobb eredményt „A sorkatonák büntetőjogi felelősségre vonásának további differenciálási lehetőségei” című írásművével.⁵¹

1986. február 1. napján kinevezték a Budapesti Katonai Ügyészség vezetőjévé, ahol először nyílt módja vezetői gyakorlat megszerzésére.⁵²

1988-ban feleségével örökbe fogadták és gyermekükként nevelték a Fóti Gyermekvárosban állami gondozottként elhelyezett, akkor 9 éves Bori Ottót, aki minőségbiztosító szakértő lett.

Kovács Tamást később ezredessé, majd a rákövetkező évben, 1989-ben a Katonai Főügyészség Katonai Ügyek Főosztályának vezetőjévé nevezték ki.⁵³

1990. augusztus 1. napján – Györgyi Kálmán legfőbb ügyész és Für Lajos honvédelmi miniszter előterjesztéseinek eredményeképpen – katonai főügyész és ezzel együtt a legfőbb ügyész katonai helyettese lett, valamint vezérőrnagyi kinevezést kapott.⁵⁴

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével (továbbiakban: NATO) és azon belül az Amerikai Egyesült Államok (továbbiakban: USA) hadseregével való (katonai igazságügyi) kapcsolat kialakításában és megerősítésében játszott szerepének elismeréseként ugyanezen évben az USA Katonai Fellebbviteli Bíróságának (US Court of Military Appeal) és a Szárazföldi Haderő Fellebbezési Bíróságának (US Court of Appeals for the Armed Forces), 1995-ben Ohio Állam

⁴⁸ Okiratszám: 026 KFÜ.

⁴⁹ Idegennyelvi Továbbképző Központ 004297/1983. számú bizonyítványa.

⁵⁰ Okiratszám: 0380 HM.

⁵¹ A pályázatra mindösszesen hét tanulmány érkezett, ezért csak a III. díjat osztották ki. Ld. részletesen Kovács Tamás „Katonai Jog és Igazságszolgáltatás – egy rangos szakmai folyóirat bibliográfiája” című írásművét az emlékkötet 121-124. oldalain.

⁵² Okiratszám: 04 KFÜ.

⁵³ Okiratok száma: 0750 HM (1988. szeptember 29.) és 033 KFÜ (1989. október 1.).

⁵⁴ 158/1990. és 159/1990. (VII. 27.) KE határozatok.

Nemzeti Gárdájának (Ohio Army National Guard), valamint 1997-ben – első külföldiként – a Katonai Igazságügyi Szolgálatnak (Judge Advocate General – JAG) a tiszteletbeli tagjává választották.

1990-ben született meg első unokája, Dániel, akit még tizenegyen követtek: 6 lány és 5 fiú.

1994. október 23. napján Göncz Árpád köztársasági elnök altábornaggyá léptette elő.⁵⁵

A rendszerváltás időszakában megindult honvédelmi jogalkotás, illetve a büntetőjogi reform hatására felmerült egy szakmai fórum létrehozásának gondolata a katonai büntető- és fegyelmi jog, valamint a honvédelmi igazgatás hazai és nemzetközi aspektusainak kutatására. Erre tekintettel katonai jogászok egy csoportja, köztük Kovács Tamás 1996. június 24. napján létrehozták a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaságot.⁵⁶ Az alapító közgyűlésen őt választották meg az egyesület elnökévé, mely tisztséget egészen 2009. november 25. napjáig töltött be. Ezen időszak alatt a társaság a nemzetközi katonai és hadijogi élet meghatározó szereplőjévé vált, különösen a kétévente megrendezett Budapesti Katonai Büntetőjogi Konferenciák sikereire tekintettel.⁵⁷ Visszavonulását követően, 2010. június 23. napján a szervezet tiszteletbeli elnökévé választották.

1997-től haláláig a brüsszeli székhelyű Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság (International Society for Military Law and Law of War) igazgatótanácsának tagja.

Pályafutása során végig kiemelt fontosságúnak tartotta a megszerzett tudás átadását a fiatalok számára, ezért szívesen vett részt a jogi oktatásban: 1997. január 1. napjától, 13 éven át szakvizsgáztatott.⁵⁸ A Rendőrtiszti Főiskola címzetes főiskolai docense, illetve 2004. április 28. napjától a társadalmi tanács tagja volt, mely minőségében segítséget nyújtott az intézmény vezetésének a működést érintő alapvető kérdések eldöntésében.⁵⁹ Közreműködött a 2005-ben létreho-

⁵⁵ 172/1994. (X. 26.) KE határozat.

⁵⁶ Ld. részletesen Kovács Tamás „A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság megalakulása és rövid története az első elnökváltásig” című írásművét az emlékkötet 207-211. oldalain.

⁵⁷ Ld. részletesen Kovács Tamás „A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság biennális konferenciái” című írásművét az emlékkötet 125-149. oldalain.

⁵⁸ *Igazságügyi Közlöny*, 1997/8.

⁵⁹ A Rendőrtiszti Főiskola egykori főigazgatója, Blaskó Béla nyá. r. vezérőrnagy közlése alapján.

zott Magyar Ügyészképző Központ Tudományos Tanácsának munkájában.⁶⁰ A 2007/2008-as tanév II. félévétől a 2011/2012-es tanév I. félévéig a PTE Állam- és Jogtudományi Kar jogász nappali tagozatán órákat adott „A katonai büntetőeljárás alapvető kérdései” címmel.⁶¹ 2013 tavaszától 2018 tavaszáig záróvizsgáztatott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán büntetőjogból.⁶²

1998-tól kezdődően tagja, 2002 és 2010 között alelnöke a Magyar Jogász Egyletnek.⁶³

A köztársasági elnök 1998. október 23. napján – a katonai ügyészi szervezet irányításában végzett nemzetközileg is elismert tevékenysége elismeréséül – a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje kitüntetéssel adományozta számára.⁶⁴

1999. szeptember 8. napján a NATO-csatlakozás emlékére szolgálati jelet vehetett át.⁶⁵

Az Ügyészek Országos Egyesületének küldöttgyűlése 2000-ben – a társadalmi szervezet érdekében végzett kiemelkedő tevékenységéért – neki ítélte a Finkey Ferenc-díjat.

2001. június 10. napján – kiemelkedő életútjára tekintettel – megkapta az első koronaügyészről, Kozma Sándorról (1825–1897) elnevezett ügyészségi díjat.⁶⁶

2002-ben a Lengyel Köztársaság Nemzetvédelmi Minisztériuma emlékérmét, míg a Brazíliai Szövetségi Köztársaság Főállamügyészsége nagykeresztrel ékesített érdemrendet adományozott számára.⁶⁷

A honvédelem egészét érintő kiemelkedően eredményes munkájára figyelemmel 2003. május 21. napján Hunyadi János-díjban részesült.⁶⁸

⁶⁰ Ld. az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottságának 2006. október 9. napján a legfőbbügyész-jelölt meghallgatása tárgyában tartott üléséről felvett jegyzőkönyvet.

⁶¹ A PTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, Fábíán Adrián közlése alapján.

⁶² A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Dékáni Titkárság vezetője, Molnár Sarolta közlése alapján.

⁶³ A Magyar Jogász Egylet titkára, Villám-Pethő Júlia közlése alapján.

⁶⁴ *Igazságügyi Közlöny*, 1998/11.

⁶⁵ Vö. a NATO-csatlakozás előkészítése érdekében kifejtett honvédelmi tevékenység elismeréséről szóló 1/1999. (II. 24.) HM rendelet, okiratszám: 543 HM.

⁶⁶ Vö. az ügyészi szervezetben adományozható elismerésekről szóló 1/2015. (I. 21.) LÜ utasítás, *Ügyészségi Közlöny*, 2001/6.

⁶⁷ *Ügyészségi Közlöny*, 2002/11.

⁶⁸ Vö. a honvédelmi miniszter és a Honvéd Vezérkar főnöke által alapítható és adományozható

2005-ben az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma (United States Secretary of Defense) az egyik legmagasabb szintű katonai kitüntetéssel, a „Legion of Merit” tiszti fokozatával ismerte el teljesítményét.⁶⁹

Polt Péter első legfőbb ügyészi mandátumának 2006. május 16. napján történt lejártakor Horányi Miklós szegedi fellebbviteli főügyész kapott jelölést a megüresedett tisztségre, azonban az Országgyűlés nem választotta meg.⁷⁰ Sólyom László köztársasági elnök ezt követően – kizárólagosan a szakmai szervezetek, köztük az Ügyészek Országos Egyesületének véleménye alapján – Kovács Tamás akkori katonai főügyészt javasolta legfőbb ügyésznek.⁷¹ Indoklása szerint az ő személyében garanciát látott arra, hogy biztosítani fogja az ügyészség pártatlanságát és hitelességét.⁷²

Ilyen előzmények után 2006. október 9. napján az Országgyűlés – 320 igen és 15 nem szavazattal – legfőbb ügyésznek választotta.⁷³ Katonai szolgálati viszonyát – összeférhetetlenség miatt – aznap megszüntették, és 2006. október 10. napi hatállyal szolgálati nyugállományba helyezték.⁷⁴

A Tolnai Népújságban 2006. október 16. napján megjelent interjújában Finkey Ferenc (1870–1949) koronaügyésztől idézve határozta meg legfőbb ügyészi ars poeticáját:

„A koronaügyész működésének első vezérlőelvei a törvényesség és a büntető igazságosság, amelynek két arca van. Egyik a kíméletlen szigor a valóban nagy, közveszélyes büntetésekkel szemben. A másik a méltányosság és az elnézés a nem romlott lelkületű, kis bűnelkövetőkkel szemben.”⁷⁵

Kovács Tamás egy politikailag kiélezett helyzetben vette át az ügyészi szervezet irányítását, azonban büntetőjogi alapelveihez, amely legrövidebben a törvényesség, eredményesség, illetve időszerűség hármas követelményében határozható meg, mindvégig hű maradt. Tevékenységével legfőbb ügyészként

elismerésekről szóló 15/2013. (VIII. 22.) HM rendelet, okirat: 199/2003 számú honvédelmi miniszteri határozat.

⁶⁹ *Ügyészségi Közlöny*, 2005/11.

⁷⁰ *Országgyűlési Napló* – 2000. évi tavaszi ülészak, 2000. május 2 (137. szám) 2355. és *Országgyűlési Napló* – 2006. évi nyári rendkívüli ülészak, 2006. július 3 (11. szám) 860.

⁷¹ *168 Óra* 2006. október 5. napján megjelent száma, 30–31.

⁷² *24 Óra* 2006. szeptember 19. napján megjelent száma, 6.

⁷³ 39/2006. (X. 10.) OGY határozat.

⁷⁴ 175/2006. (X. 20.) KE határozat és 2005/2006. számú honvédelmi miniszteri határozat.

⁷⁵ IHÁROS i. m. (15. lj.) 4.

is közmegelégedettséget és megbecsülést vívott ki magának, emberségessége mindmáig példa az ügyészek számára.

2006-ban Deák Ferenc-díjat kapott, amely az igazságügy területén hosszú időn át kimagasló színvonalú szakmai munkát végző vagy valamely kiemelt fontosságú feladat végrehajtásában közreműködő, továbbá az emberi jogok, az alkotmányosság, a jogbiztonság mind teljesebb érvényesülésének elősegítése érdekében érdemeket szerzett személyeknek adományozható.⁷⁶

2010-ben a Magyar Jogász Egylet – kiemelkedő jogi és közéleti tevékenysége, valamint a társaságban végzett munkája elismeréseként – Szalay László- emlékéremmel, illetve a PTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja a „Pro Facultate Iuridico-Politica Quinqueecclesiensis” érdemeiért arany fokozatával tüntette ki.⁷⁷

70. életének betöltésekor, 2010. december 13. napján megszűnt a legfőbb ügyészi megbízatása és ezzel egyidejűleg ügyészi szolgálati viszonya, mely alkalmából a „Tartós ügyészégi szolgálatért” elismerést vehetette át.⁷⁸

Hivatali ideje alatt szoros szakmai és baráti kapcsolatot alakított ki más államok, köztük Szlovákia képviselőivel. Ennek eredményeként a felvidéki Albár község (Dolný Bar) 2011. augusztus 1. napján díszpolgári címet adományozott számára a település fejlődéséhez, valamint a Szlovákia és Magyarország közötti kapcsolat fenntartásához és javításához való hozzájárulásáért.⁷⁹

2012. szeptember 1. és 2018. december 31. napja között az Országos Kriminológiai Intézetben dolgozott főtanácsosként, ahol a munkahelyi közösség elismert tagjává vált.⁸⁰ A szervezetnél töltött ideje alatt folyamatosan kutatott, aminek eredményeit különböző szakmai kiadványokban tette közzé.⁸¹

Példamutató jogászai életpályájára figyelemmel, a Magyar Ügyvédi Kamara Elnöksége 2014-ben „A jog szolgálatában” elismerésben részesítette.⁸²

⁷⁶ Az igazságügyi miniszter által adományozható elismerésekről szóló 4/2015. (III. 3.) IM rendelet 10. § (1) bekezdése és *Ügyészégi Közlöny*, 2006/11.

⁷⁷ *Ügyészégi Közlöny*, 2010/3. Utóbbi elismerést azok kaphatják, akik munkásságukkal hathatósan hozzájárulnak a kar tudományos, oktató és egyéb feladatainak ellátásához, tekintélyének növeléséhez, működési feltételeinek javításához (ld. PTE Állam- és Jogtudományi Kar Tanácsának 64/02-03. (06. 17.) KT számú határozatát).

⁷⁸ *Ügyészégi Közlöny*, 2010/12.

⁷⁹ Albár polgármestere, Bereczk Oszkár közlése alapján.

⁸⁰ *Ügyészégi Közlöny*, 2011/1. és 2018/12.

⁸¹ Ld. az emlékkötet „Kovács Tamás írásművei” című fejezetét.

⁸² A Magyar Ügyvédi Kamara teljes ülésének 2011. október 24. napján meghozott határozata szerint a díj évente egyszer ítélhető oda azon – 65. életévét betöltött – személyeknek, akik ügy-

2015. október 31. napján szülőfaluja, Nagykónyi díszpolgára lett, mivel „kiemelkedően jelentős munkájával, egész életművével, példamutató emberi magatartásával országosan és nemzetközi viszonylatban olyan általános elismerést szerzett, amely hozzájárult a község tekintélyének, jó hírnevének növeléséhez.”

2017-ben a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elsőként neki ítélte oda a magyar katonai büntetőjog legkiemelkedőbb alakjáról, Schultheisz Emil hb. vezérőrnagyról elnevezett emlékérmét, amely azon személyeknek adományozható, akik a katonai és hadijog hagyományainak ápolásában, kutatásában, valamint továbbfejlesztésében elvülhetetlen érdemet szereztek.⁸³

2020. április 26. napján – 79 éves korában – hunyt el Budapesten.⁸⁴ Az ügyészi szervezet és a Magyar Honvédség saját halottjává nyilvánította.⁸⁵ 2020. augusztus 28. napján katonai tiszteletadás mellett helyezték örök nyugalomra a Fiumei Úti Nemzeti Sírkert 52-es számú katonai parcellájában.⁸⁶

védi, ügyészi, bírói hivatásuk, illetve alkotmánybírói jogtudományi munkásságuk keretében hosszabb időn át kiemelkedő eredményeket értek el.

⁸³ A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökségének 1-2/2017. számú határozata.

⁸⁴ *Ügyészségi Közlöny*, 2020/4.

⁸⁵ A Magyar Honvédség parancsnokának 978/2020. Szü. intézkedése.

⁸⁶ A búcsúbeszédet Polt Péter legfőbb ügyész és Venczl László dandártábornok, főosztályvezető-helyettes ügyész tartotta.

VÉLEMÉNYEK ÉS EMLÉKEK

DR. KOVÁCS TAMÁSRÓL

„Maradéktalanul ellátja alkotmányos kötelezettségeit. Vezetése alatt a katonai ügyészi szervezet működésének mind személyi, mind anyagi feltételei kedvezően alakultak. Tevékenysége meghatározó mértékben hozzájárult a katonai ügyészi nyomozás gyorsaságának, időszerűségének, eredményességének javulásához. Ez azért is kiemelendő, mert a katonai büntetőeljárásra tartozó bűncselekmények száma folyamatosan emelkedik. Megkülönböztetett figyelmet fordít a parancsnoki döntések törvényességi felügyeletére, a katonák jogainak érvényesülését célzó ügyészi munkára és ezáltal a fegyveres erők katonai rendjének és fegyelmének megszilárdítására.”⁸⁷

„Kovács [Tamás] személyiségét [...] a katonás fegyelem, a mértéktartás, az önuralom és az életkorából is fakadó belátóképesség határozza meg. [...] Gyorsan és határozottan dönt, a parancsot mintha kerülné, érvelve utasít. Logikai menete tiszta és követhető, ellenvéleményre a homlokát ráncolja. Tíz éve dolgozom vele, de nemhogy káromkodni, emelt hangon megszólalni sem hallottam soha. Ha ritkán mégis sikerül őt feldühíteni, meglehetősen szarkasztikus lesz a humora. Olyankor célszerű, ha az ember csendben marad.”⁸⁸

„Nem nevezhető karrieristának. [...] A megbicsaklásmentes szakmai szolgálat és a több évtizedes vezetői tapasztalat segítette a szakma csúcsára. Persze akadtak nehéz periódusok is az életében. A rendszerváltás után épp katonai főügyész lett, amikor a törvényhozás váratlanul, drámai mértékben csökkentette a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek és személyek körét. Évekig gyűjtött nemzetközi példák segítségével bizonyította, hogy az európai normák szerint egy katonának is joga van a fegyveresek mindennapjait ismerő, szakmailag felkészült ügyészhez. A katonai ügyészségek maradtak, és azt is elérte, hogy ma már nem különbíráskodásról, hanem szakbíráskodásról beszélnek e területen.”⁸⁹

⁸⁷ Györgyi Kálmán legfőbb ügyész – Szem. 16.921/301/1995. számon írt – jellemzése.

⁸⁸ PILISHEGYI Noémi: A Nagy Sas – Kovács Tamás, az új legfőbbügyész-jelölt. *168 Óra*, 2006/40. 31.

⁸⁹ Uo.

„Ars poeticája közismert volt: az ügyész kezében akkora a hatalom, hogy azal nem visszaélni az igazi művészet. [Kovács Tamás mellett] szólt az is, hogy sosem reagálja túl a problémákat és jól pozicionálja magát. Tudja, kinek mennyit célszerű mondani.”⁹⁰

„[Kovács Tamásnál] emberibb vezetőt nem hordott hátán a Föld. »Nagy Sas« a beceneve. Az a típus, aki ha vezénylő tábornok lenne, tűzbe mennének utána az emberek. Jó menedzser, arra presszionálja alárendeltjeit, hogy publikáljanak, képezzék magukat, pályázzanak külföldi ösztöndíjakért. Érett fejjel kezdett angolul tanulni, és ma sem rest nyelvtankönyv elé ülni. Névnapot, születésnapot, nyugdíjas-évfordulót soha el nem felejt, ha külföldön van, onnan is gratulál. [...] Nincs olyan helyzet, amelyben ne fordulhatnánk hozzá, legendák keringenek arról, mit meg nem tett egy-egy kollégáért.”⁹¹

„Hatalmas a munkabírása, és elvárja, hogy mindenki tartsa a tempót. Szakmai hibát nehezen tűr. Szigorú, a fegyelmet alaptulajdonságnak tekint. Szakmai kérdéseket a szakmán belüliekkel tisztáz. Szereti, ha a sajtó az eredményekkel is törődik.”⁹²

„Ő a legismertebb magyar ügyész az egész világon. [...] Kikezdzhetetlen szakmai tudással rendelkezik, [...] mindig kiváló emberi kapcsolatokat épített ki maga köré.”⁹³

„...nem karrierista, sosem törekedett pozíciók megszerzésére.”⁹⁴

„[B]eosztottak, főnökök jöttek-mentek, de ő, mint egy csatahajó, csak állt határozottan.”⁹⁵

„Egész életpályáját áthatotta a hivatás szeretete, a szakmai kérdések minél színvonalasabb megoldása. Kiváló előkészítő és szervező munkájával [...] segíti a [...] valódi jó közösségi élet fenntartását. Aktívan részt vesz a mindenna-

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

⁹³ LENCSE Csaba: A Nagy Sas nem kapkod legyek után. *Origo*, 2006. október 16. (online)

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

pi munka során felmerülő problémák, gondok megoldásában, a személyzeti ügyekben, a rendezvények szervezésében, a [...] munka hatékonyabbá tételét szolgáló törekvésekben. Az együttműködések fenntartásában és újak kialakításában, a közös célok megvalósítását elősegítő közös erőfeszítések szervezésében igen kezdeményező, igazi közösségi ember. Részt vesz kutatómunkában, tanulmányokat jelentet meg. Széles körben ismert, elismert jogász személyiség, mint aki a felmerült gondokat segített megoldani, a keletkezett feszültségeket megszünteti. Vezetőként kiegyensúlyozott, nyugodt légkört tudott mindig biztosítani a munkahelyeken. A konkrét ügyek intézésében is a megfontoltság, a kellő körültekintés jellemezte. [...] Széles körű nemzetközi kapcsolatokat épített ki, elismert, tisztelt szaktekintély volt a világon, az európai legfőbb ügyészek között és a katonai ügyészek körében is. Számos nemzetközi konferenciát szervezett, és vett részt ilyeneken sikeresen. Naprakész, kitűnő tájékozottságát jól hasznosítja kutatómunkájában. Jó megfigyelőképességével a kutatók egyéni gondjainak kellő empatikus kezelésében, megoldásában nagy élettapasztalatával segítséget nyújt. [...] Segítőkézségével, empatikusságával munkatársai körében ma is nagy népszerűségnek örvend. [...] Feladatait olyan pontosan, precízen végzi, hogy a fiatalok tanulhatnának e téren tőle. Így szakmai lelkesedést, a munkahelyi közösség szeretetét, az ügyészi szervezetért kiállást.”⁹⁶

„Mindenki tudta róla, aki ismerte őt, hogy milyen kitűnően áll a kezében a fakanál, és mennyire otthonosan mozog a bogrács körül. Mindenről lehetett beszélgetni vele, okos volt, bölcs és [...] nagyon segítőkész. Sokat neveltünk a társaságában, [...] nem vicceken, inkább anekdotákon, amelyek nyomán életszerű történeteket villantott fel. Mi nagyszerűen mulattunk, ő nem fáradt ki, ahogy a halat sem fárasztja ki az úszás, minden tette, minden szava, minden mozdulata olyan természetes volt.

Kovács Tamás szerencsés ember volt: szerette a családját, szerette a munkáját, szerette a barátait, szerette a kollégáit és viszont. Szerette őt a családja, szereték a barátai, a kollégái, szerette mindenki.

...nemcsak szavai szerint, de szemével is szépnek látta a világot. És nem csak szépnek látta, szépen is látta. A történetmesélés igazi nagymestere volt. Szavai vizualításában az események szárazon kopogó szövege anekdotává finomult. Mi

⁹⁶ Az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója, Vókó György által – Kr. Szem/25-3/2017. számon – írt jellemzés.

meg körbevettük őt, és úgy figyeltünk minden mondatára, mint gyermekek a felnőttek meséjére. Az »igazat« mondta, nem csak a »valódit«.”⁹⁷

„Élénken él emlékezetünkben, amikor legutóbb 2013-ban, Györgyi Kálmán volt legfőbb ügyésszel – aki a múlt évben távozott körünkől – együtt utazott egyesületünkkel a német kollégákhoz Karlsruheba. Nem külön, nem kocsival, hanem hősiesen végig ülve az egész éjszaka tartó autóbuszos utat. Jó néhányan emlékezünk, hogy egész idő alatt szinte mozdulatlanul ült, pedig fáj a dereka, a gerince. Nem panaszkodott, csak akkor említette, hogy keserves éjszakája volt, amikor rákérdeztünk. Hiába, fegyelmezett katonaember volt. Eközben éjszaka a tévében valamilyen focimeccset közvetítettek, de mivel nem tudta megnézni, a fiát kérte meg, hogy a góloknál küldjön sms [üzenetet]. Izgatottan várta a híradást. Györgyi Kálmánnal együtt nagyon kedves és szellemes társaság voltak. Folyton évődtek egymással, hogy melyikük a fiatalabb, fittebb. Aztán megérkeztünk Németországba, ahol mindenhol – legyen az a Legfőbb Ügyészség, a városháza vagy a programok egyik helyszíne, a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága – olyan tisztelettel, szeretettel fogadták őket, mely minket töltött el büszkeséggel.”⁹⁸

„Hatalmas sportrajongó volt, minden napját azzal kezdte, hogy a Normafánál megvette a Nemzeti Sportot, és azzal jött be az Országos Kriminológiai Intézetbe. Különösen a labdarúgás, azon belül is a válogatott és a Fradi szereplése érdekelte, ezekről nagyon szeretett beszélgetni.

Sokszor eszembe jut a rá annyira jellemző kedves élcelődés, amikor időnként azt kérdezte tőlem, ha valamiért egy-két napig nem tudtam bemenni hozzá: »Laci, te még itt dolgozol?«”⁹⁹

⁹⁷ Kriss Anna: Fájó csendbe merülten búcsúzunk Kovács Tamástól. *Ügyészek Lapja*, 2020/1. 69.

⁹⁸ Az Ügyészek Országos Egyesülete elnökének, dr. Mátécsa Artemonnak a szervezet honlapján megjelent búcsúztatója (ld. <http://www.ugyeszek.hu/hu/elhunyt+dr+kovacs+tamas+nyugalmozott+legfobb+ugyesz.html>).

⁹⁹ Az Országos Kriminológiai Intézet Bűnözéskutatási és Elemzési Tudományos Osztályvezetőjének, Nagy László Tibornak a visszaemlékezése.

DR. KOVÁCS TAMÁS

ÍRÁSMŰVEI

1976

A bűnügyek parancsnoki elbírálásának tapasztalatairól. Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás – a Katonai Igazságügyi Szervek belső kiadványa, 1976/1. 63–76.

1978

A fegyelmi jogkör gyakorlása során felmerülő elvi és gyakorlati problémák. Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás – a Katonai Igazságügyi Szervek belső kiadványa, 1978/2. 60–74.

1981

A sorkatonák büntetőjogi felelősségre vonásának további differenciálási lehetőségei. Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás – a Katonai Igazságügyi Szervek belső kiadványa, 1981/1. 5–24.

1982

Néhány gondolat a katonákra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések alkalmazásával kapcsolatos gyakorlati problémákról. Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás – a Katonai Igazságügyi Szervek belső kiadványa, 1982/1. 19–28.

1985

A sorkatonák bűnözése megelőzésének társadalmi és politikai eszközei. Magyar Néphadsereg Politikai Nevelőmunka Anyagi és Módszertani Központja, Budapest, 1985.

1998

A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok.

– In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1998. 364–414.

– Új Honvédségi Szemle, 1998/10. 1–30.

– Ügyészek Lapja, 1998/1. 15–58.

1999

A bűncselekmények sértetteinek eljárásjogi pozíciója és jogaik védelme a magyar katonai büntetőeljárásban. In: 4. [Budapesti] Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 1999. 44–57.

2003

Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2003. 183–194.

2006

The International Experience of the Organisational and Procedural Solutions of Military Justice / A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Mészáros Bence (szerk.): Bizonyítékok – Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2006. 319–330.

2007

A Magyar Köztársaság Ügyészsége 2006-ban. Magyarország Politikai Évkönyve 2006-ról, 2007/1. 264–271.

2008

Az ügyészség az igazságszolgáltatási reformban. In: Csefkó Ferenc (szerk.): Ünnepi kötet Ivancsics Imre egyetemi docens, decan emeritus 70. születésnapjára. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008. 82–90.

A Magyar Köztársaság Ügyészsége 2007-ben. Magyarország Politikai Évkönyve 2007-ről, 2008/1. 590–603.

2009

Az ügyészi hivatás jövőképe. In: Sükösd Ferenc (szerk.): Emlékkönyv Maros György egyetemi adjunktus tiszteletére. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2009. 187–196.

A Magyar Köztársaság Ügyészsége 2008-ban. Magyarország Politikai Évkönyve 2008-ról, 2009/1. 619–633.

2010

A Magyar Köztársaság Ügyészsége 2009-ben. Magyarország Politikai Évkönyve 2009-ről, 2010. 169–172.

Aharmadikköztársaságalkotmányánakértékei. Eötvös Károly Intézet – online kiadvány, Budapest, 2010.

Köszöntő – Lecturis salutem. A Magyar Köztársaság Ügyészsége – Almanach. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2010. 5.

2013

A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2013/1. 137–167.

2015

Katonai Jog és Igazságszolgáltatás – egy rangos szakmai folyóirat bibliográfiája. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2015/1. 185–207.

Kell-e nekünk vádalku? In: Vókó György (szerk.): Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015. 138–154.

2016

A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság biennális konferenciái. In: Barabás A. Tünde – Belovics Ervin (szerk.): *Sapiens in Sapiencia*. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából. Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016. 77–101.

A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig. In: Polt Péter et al. (szerk.): *Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016. 161–181.

A büntetőeljárás reformjának egyik dilemmája: a vádalku kérdése. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *„A munkát nem lehet eltitkolni.”* Tiszteletkötet Tremmel Flórián professzor emeritus 75. születésnapjára. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016. 61–68.

2017

Gondolatok a legfőbb ügyész és az ügyészség alkotmányos helyzetéről. In: Finszter Géza – Korinek László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2017. 143–153.

A magánindítvány megjelenése és története a magyar büntetőjogban. In: Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A bonis bona discere*. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából. Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2017. 95–110.

Az alma mater 650. születésnapjára. In: Csefkó Ferenc (szerk.): *Alma materünk a jogi kar*. Ünnepi kiadvány a Pécsi Egyetem alapításának 650. évfordulója alkalmából. PTE Állam- és Jogtudományi Kar – A Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, Pécs, 2017. 89–92.

DR. KOVÁCS TAMÁS

ELŐADÁSAI ÉS BESZÉDEI

1998

A bűnözés és a deviáns viselkedési formák a Magyar Honvédségben. In: Domokos Andrea (szerk.): Kriminológiai Közlemények 56. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 6–21.

2000

A katonák ellen folytatott büntetőeljárások és a katonai ügyészi tevékenység. Új Honvédségi Szemle, 2000. Különszám 52–60.

2002

A köztársasági elnök úr csapatzászlót adományozott a Katonai Főügyészségnek – dr. Kovács Tamás ünnepi beszéde. Ügyészek Lapja, 2002/4. 69–73.

2004

Macaristan askerî yargı sisteminde askerî hâkim ve savcıların yasal statüleri konulu sunum. / A katonai bírák és ügyészek jogállása a magyar katonai igazságszolgáltatás rendszerében. In: Askerî yargıtay'ın 90'inci kuruluş yıldönümü sempozyumu (6–7 Nisan 2004) / A Katonai Törvényszék megalapításának 90. évfordulója alkalmából 2004. április 6–7. napjain tartott konferencia előadásai. Ankara, Genelkurmay basım evi 2004. 40–44.

Participants of the Hungarian Military Administration of Justice, Legal Status of the Military Judges and Military Prosecutors. / A magyar katonai igazságszolgáltatási rendszer résztvevői, a katonai bíró és a katonai ügyész jogállása. Humanitas et Militaris (Brazília) 2004/1. 90–94.

2006

A legfőbb ügyészé választás alkalmából elmondott beiktató beszéd. *Ügyészek Lapja*, 2006/6. 59–62.

2007

A katonai büntetőjogi kodifikációról 2007. május 18. napján tartott tudományos emlékülés köszöntője. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda, Pécs*, 2007. 11–16.

2009

Gondolatok az ügyészség alkotmányos helyzetéről és feladatairól. In: Benisné Györfly Ilona (szerk.): *XXVIII. Jogász Vándorgyűlés. Magyar Jogász Egylet, Budapest*, 2009. 11–36.

Kovács Tamás legfőbb ügyész megnyitó beszéde az Ügyészség Napján. *Ügyészek Lapja*, 2009/3–4. 43–45.

2010

Megnyitó beszéd [az ügyészi szervezet és az ügyész polgári jogi felelőssége Európában című konferencia alkalmából]. *Ügyészek Lapja*, 2010. Különszám 7–11.

Köszöntő [az Országos Kriminológiai Intézet 50. születésnapja alkalmából]. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 47. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest*, 2010. 9–10.

Ügyészi szemmel a büntető igazságszolgáltatás fórumrendszeréről és jogegységéről. In: Kéki Zoltán – Egerszegi Edit – Bálizsné Heizler Krisztina (szerk.): *Jogi beszélgetések 2007–2009. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kaposvár*, 2010. 40–46.

A felvilágosítás-adás és a nyilvánosság tájékoztatásának problémái a nyomozás során. In: Kéki Zoltán – Egerszegi Edit – Bálizsné Heizler Krisztina (szerk.): *Jogi beszélgetések 2007–2009. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kaposvár*, 2010. 89–97.

Í R Á S M Ű V E K

A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETI ÉS ELJÁRÁSJOGI MEGOLDÁSAIVAL KAPCSOLATOS NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK*

Bevezetés

Amint az szakmai körökben közismert, 1988-ban merült fel először Magyarországon a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének ötlete, amely aztán a megreformálás igényévé szelídült ugyan, de a politikai rendszerváltás idején ismét felerősödtek azok a vélemények, amelyek szerint tarthatatlan és nemzetközi egyezményeket is sért a katonai bíróságok mint különbíróságok fenntartása.

Az ezzel kapcsolatos vitákban gyakran hangzottak el olyan kinyilatkoztatások, hogy a jogfejlődés iránya a katonai igazságszolgáltatás megszüntetését indokolja, hogy Európában ez már sehol sincs így, hogy ez egy szocialista hagyomány, sőt hogy a katonai bíraskodást már a volt szocialista országok is felszámolják.

Az igazság az, hogy nem sokat tudtunk arról, hogy valójában hol és milyen feltételek között működik, illetve hogy hol és milyen okok miatt nem működik katonai igazságszolgáltatás Nyugat-Európában és a világ más részein, sőt azt sem igazán tudtuk, hogy a hozzánk hasonló helyzetben levő volt szocialista országokban miként alakult a katonai igazságszolgáltatás sorsa.

Mindezek miatt fontos lett számunkra a külföldi megoldások megismerése, a mieinkkel való összevetése.

Arra az alapkérdésre igyekeztünk választ keresni, hogy más országokban milyen vélemények alakultak ki arról, hogy a törvény előtti, a bíróság előtti egyenlőség eszménye összeférhet-e a katonai bíraskodás, a katonai igazságszolgáltatás létevel.

Arra is kiterjedt az érdeklődésünk, hogy mások hogyan értelmezik azt, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy a saját bírósága előtt feleljen, s hogyan érthető a sokat emlegetett különbíraskodás, illetve azok felállításának tilalma. Eldöntésre váró kérdésnek tekintettük azt, hogy a katonai bíróság valójában különbíróság-e, vagy pedig nem más-e, mint szakbíróság; s ha ez utóbbi, akkor nem ez-e valójában az a saját bíróság, amelyhez joga van egy katonának.

* *Ügyészek Lapja*, 1998/1. 15–58.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy más országokban milyen mérvű és milyen jellegű a katonák büntetőjogi többletfelelőssége, illetve, hogy annak ellensúlyozásaként bizonyos speciális – privilegizált – eljárásjogi megoldások teret nyertek-e.

Természetesen fontosnak tartottuk azt is, hogy képet kapjunk a más országokban működő katonai bíróságok kompetenciájáról, a katonai igazságügyi szervek funkcióiról, szervezeti felépítésükről, az egyéb igazságügyi szervekhez és a katonai hierarchiához való viszonyukról, s arról, hogy az adott viszonyrendszerben hogyan biztosítják (biztosítják-e?) a katonai bíró és ügyész függetlenségét.

Ismeretszerzésre irányuló törekvéseinknek egy tulajdonképpen véletlenszerű esemény adott lendületet:

- a politikai rendszerváltást követően először – mégpedig az ő kezdeményezésükre – az amerikai katonai jogászokkal kerültünk kontaktusba, s később kitüntetett szerepet kaptak és egyre szélesedtek az amerikai–magyar katonai jogi kapcsolatok, amelyek révén bekerültünk a nemzetközi katonai büntetőjogi tudományos életbe, és amelyek további nemzetközi kapcsolatokhoz is segítettek bennünket.

Szeretném azonban megjegyezni, hogy a tapasztalatszerzést célzó nemzetközi kapcsolataink alakításának egyébként határozott koncepciója volt:

- először is az ügynevezett visegrádi szellem jegyében a velünk leginkább hasonló helyzetben levő országokkal (akkor még Csehszlovákiával és Lengyelországgal) vettük fel a kapcsolatot;

- ezt követően az egyéb közeli, szomszédos volt szocialista országok fejleményei felől is érdeklődtünk (kétoldalú kapcsolatokat sikerült kiépíteni Bulgáriával, Oroszországgal, Romániával, Ukrajnával és Albániával, illetve konferenciákon tudtunk tájékozódni észt, lett, litván, kazah, horvát, szlovén kollégáktól);

- a nyugat-európai országok közül először a jelentős politikai rendszerváltást megélt országok tapasztalatai, megoldásai felől érdeklődtünk (ezért hívtuk meg a spanyol, a görög és a török küldöttséget);

- törekedtünk a hasonlóan kis országok, kis hadseregek katonai jogi megoldásainak megismerésére (kétoldalú kapcsolatok alakultak ki Svájjal, írásbeli kölcsönös tájékoztatás pedig Finnországgal);

- természetesen örömmel vettük az egyéb, konszolidált demokratikus országok katonai jogászaival való eszmecsere lehetőségét is.

A NATO-hoz való közeledésünk, a Békepartnerség (Partnership for Peace – PfP) programban és az Egyesült Nemzetek Szervezete (továbbiakban: ENSZ) békefenntartó tevékenységében való részvételünk egyaránt indokolta, hogy tájékozódjunk általában az ügynevezett nyugati országok, de különösen a NATO-tagországok katonai jogi rendszerének megoldásai iránt.

– Készséggel fogadtuk a jelentős katonai szervezési, vezetési (benne „fegyelemkezelési”) tapasztalatokkal bíró országok (Izrael és Kína), illetve a békefenntartó tevékenységben legjáratasabb ország, Kanada kapcsolatfelvételi kezdeményezését;

– végül – különböző konferenciákon – igyekeztünk ismereteinket színesíteni számunkra egzotikus országok (Tajvan, Burma, Thaiföld, Ausztrália, Zimbabwe, Zöld-foki Köztársaság) katonai jogásaival folytatott beszélgetések révén.

A katonai igazságszolgáltatással kapcsolatos külföldi tapasztalataink összegzésekor teljességre nem törekedhetünk, s e tájékoztató címe is csak a szervezeti és eljárásjogi megoldások számbavételét ígéri.

A következőkben ezért csak ezekről a kérdésekről szeretnék szólni, de előre kell bocsátanom, hogy helyenként szükségszerűen kell érintenem anyagi jogi kérdéseket is, s azért is előre mentegetőzőm, hogy a rendkívül nagy anyag első ilyen jellegű feldolgozása – talán egy kicsit szükségszerűen is – kissé eklektikusra sikerült.

I.

Katonai bíraskodás, katonai igazságszolgáltatás, katonákkal szembeni eljárások (Katonai bíróság: különbíróság vagy szakbíróság)

1.) A volt szocialista országokban, illetve utódállamaikban a társadalmi, politikai reformok természetesen érintették a jogéletet, s ezen belül a katonai igazságszolgáltatást is.

a) Az egykori Szovjetunió utódállamai közül a hadsereggel nem rendelkező, vagy csak jelképes hadsereget fenntartó balti államokban nem hoztak létre katonai igazságszolgáltatást, a többiekben azonban működik az igazságszolgáltatásnak ez a fajtája, de részletes információkat csak Oroszországot, valamivel kevesebbet Ukrainát, s még kevesebbet Kazahsztánt illetően tudtunk szerezni.

Oroszországban a politikai átalakulás kezdetén – elsősorban a katonaaanyák mozgalmából származó kezdeményezésre – voltak törekvések a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésére, de ezek nem igazán nyertek teret.

Ebben jelentős szerepe volt annak is, hogy a katonai vezetés egyértelműen és következetesen igényelte a katonai igazságszolgáltatást, bebizonyítva azt, hogy a katonai bűnügyek megítélése speciális ismereteket, szakszerűséget, gyakorlatot és beleélést igényel, illetve azzal is érvelve, hogy egyes funkciókat a polgári igaz-

ságszolgáltatás egyáltalán nem tudna ellátni. A sajátos orosz viszonyok között ugyanis arra is gondolni kellett, hogy egyes ázsiai (volt szovjet) köztársaságokban is állomásoznak orosz csapatok, illetve hogy Oroszország bizonyos – katonai okok miatt zárt – területein polgári bíróságok egyáltalán nem is működnek.

Érdekes, hogy a katonai bíróságok szervezeti felépítése lényegében változatlan maradt (hiszen csak a külföldről kivont csapatok mellett működő katonai bíróságokat szüntették meg), de a katonai ügyészi szervezet a vele szemben felmerült bizalmatlanság miatt átmenetileg veszített viszonylagos önállóságából. A Katonai Főügyészséget ugyanis a Legfőbb Ügyészség főcsoportfőnökségévé nyilvánították, de azóta már visszaállt az eredeti helyzet; az Oroszországi Föderáció katonai főügyésze ismét a legfőbb ügyész helyettese, s az általa vezetett hivatal is visszakapta eredeti elnevezését.

Ukrajnában a katonai igazságszolgáltatás létét nem fenyegette igazi veszély, szervezeti felépítése is változatlan maradt.¹⁰⁰

Ugyanez a helyzet a Kazah Köztársaságban is.

b) A volt Jugoszlávia utódállamai közül Horvátországot, Szlovéniát és Kis-Jugoszláviát illetően vannak ismereteink.

Kis-Jugoszláviában létezik katonai igazságszolgáltatás, de csak annyit sikerült megtudnunk, hogy Belgrádban, Titográdban [ma Podgorica] és Nisben működik katonai bíróság, illetve katonai ügyészség.

A Horvát Köztársaságban is működik a katonai igazságszolgáltatás, de manapság napirendre került annak esetleges megszüntetése, mert egyesek a daytoni megállapodásból ilyen igényt olvasnak ki.¹⁰¹

A tervek szerint a katonai bíróságok, illetve ügyészségek megszüntetése esetén a bíróságokon, illetve ügyészségeken olyan „részlegeket” hoznak létre, amelyek kizárólag katonai ügyekkel fognak foglalkozni.

Szlovéniában az alkotmány nem teszi lehetővé, hogy békeidőben katonai igazságszolgáltatás működjön, de ugyanakkor lehetőséget ad arra, hogy háború esetén katonai bíróságokat állítsanak fel.

Az 1993. évi Kriminálexpo Katonai Jogi Szekciójában elhangzott szlovén előadás szerint mindez „annak a bírósági eljárásnak a következménye, amely 1988-ban Ljubljanában egy katonai bíróságon zajlott három polgári és egy

¹⁰⁰ Természetesen itt is volt vita a katonai igazságszolgáltatás megszüntetéséről, de ez 1995 nyarára befejeződött.

¹⁰¹ E megállapodás szerint ugyanis vissza kell vonni azokat az elnöki rendeleteket, amelyek a háborús években születtek, márpedig a katonai bíróságok és ügyészségek rendszerét 1991-ben kiadott elnöki rendelettel hozták létre.

katonai személy ellen, s amely rendkívül nagy visszhangot váltott ki a szlovén közvéleményben. Katonai titkok kiadásával vádolták ezeket a személyeket. Az eljárás tömegdemonstrációkat provokált a katonai igazságszolgáltatás, s maga a hadsereg [...] ellen”.¹⁰²

Az előadó ehhez csak a szünetben fűzte hozzá, hogy az említett ügy egyik vádlottja, [Janez Janša] lett az önállósodott Szlovénia első honvédelmi minisztere.

c) A hozzánk közelebb álló, velünk azonos helyzetben levő országok katonai igazságszolgáltatása is viták tárgya lett a rendszerváltás éveiben.

Lengyelországban is voltak olyan törekvések, amelyek a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésére irányultak, de ezek nem voltak igazán erőteljesek, s lengyel vendégeink már 1992 márciusában arról tájékoztattak, hogy mind az igazságügyminiszter, mind a honvédelmi miniszter a katonai igazságszolgáltatás (benne a katonai ügyészség) viszonylagos különállását tekinti célravezetőnek, s komoly formában sem jogászai körökben, sem a mérvadó politikusok köreiben nem vitatták a katonai igazságszolgáltatás létjogosultságát.

A közelmúltban elfogadott – 1997. október 17-én hatályba lépett – új alkotmány meg is erősítette a katonai bíróságokat, amelyeket nem tekint külön-bíróságnak.

Bulgáriában az 1991 nyarán született alkotmány szerint a katonai bíróságok és ügyészségek az egységes bírói, illetve ügyészi szervezet részét képezik. Egyes politikai erők ellenezték a katonai igazságszolgáltatás fenntartását, de végül is e kérdésben alulmaradtak az alkotmányozási vitában. Azóta a katonai igazságszolgáltatás helyzete megszilárdult, az alkotmány előkészítése idején ellenük felhozott érvek már nem kaptak hangot.

Romániában 1989 után szintén megfogalmazódott a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének igénye, azonban a viták végén a parlament úgy foglalt állást, hogy szükség van katonai bíróságokra és ügyészségekre, létükről az alkotmány rendelkezik. Azóta a katonai bíráskodás támadása megszűnt, s az új keletű bírósági, illetve ügyészségi törvény szabályozza működésüket.

Szlovákiában is régen elültek már a katonai bíráskodás létjogosultságával kapcsolatos viták. A katonai igazságszolgáltatás legfrissebb keletű megerősítését jelenti az 1996 őszen elfogadott új ügyészségi törvény, amely a katonai ügyészség – mint a szlovák ügyészség szerves része – helyzetét stabilizálta.

Albániában is működnek a katonai bíróságok és ügyészségek, s az albán katonai ügyészi delegációtól 1996 decemberében kapott tájékoztatás szerint a

¹⁰² Ld. JBTZ-ügy.

folyamatban levő alkotmányozás, illetve az igazságügyi szervezetekről szóló törvény előkészítő munkálatai során nem is merült fel megszüntetésük ötlete.

A számunkra figyelemre méltó országok közül a Cseh Köztársaság az, amelyben – az 1993-ban elfogadott alkotmány értelmében – 1994. január 1-jével megszűnt a katonai igazságszolgáltatás, pontosabban az alkotmány e rendelkezésének végrehajtására kiadott országgyűlési határozatok 1995. december 31-ig biztosítottak átmeneti időt, amelyre a bírói és az ügyészi szervezetben is szakcsoportokat hoztak létre a katonák bűnügyeiben való eljárásra.

Az eltelt idő rövidsége miatt eddig nem készült átfogó értékelés az új helyzet tapasztalatairól, de információink szerint a változás nem tekinthető sikeresnek.

A cseh hadsereg fegyelmi helyzetéről készített jelentésben már 1995 nyarán kifogásként merült fel, hogy a polgári szervek eljárása gyakran elhúzódik.

1996-ban az Állami Képviselői Helyettesek Helyettese (legfőbbügyész-helyettes) a cseh igazságszolgáltatás aktuális kérdéseiről szólva kritizálta a katonai bírósági és ügyészségi szervezet megszüntetését, hiányolva a katonai ügyekben való eljáráshoz szükséges szakértelmet.

A Cseh Köztársaság védelmi minisztériumának a közelmúltban Magyarországon járt jogászküldöttsége kérdésünkre egyértelműen elhibázottnak és a katonai fegyelemre károsnak nevezte a katonai igazságszolgáltatás megszüntetését. A legnagyobb hátrányt a korábban biztosított szakszerűség és időszűrés elvesztésében látják.

A korábbi katonai bírák és ügyészek egy részét átvették ugyan a polgári bíróságok és ügyészségek, így a fegyveres erők és testületek tagjai ügyeit ők intézik, de ők is folyamatosan elszakadnak a katonai élettől, és természetesen olyan jogászok is eljárnak katonák ügyeiben, akiknek semmilyen gyakorlati tapasztalatuk nincs az adott szolgálati és életviszonyokról.

A bíróságok túlterheltsége miatt a sorkatonák tényleges katonai szolgálata idején a büntetőeljárás általában nem fejeződik be, ezért a büntetéssel elérni kívánt célok nem valósulhatnak meg. Ugyanígy probléma az is, hogy a hivatásos katonák is a fegyelem szempontjából elviselhetetlenül hosszú ideig állnak eljárás alatt.

d) Az egyéb volt – vagy még ma is – szocialista országok közül Vietnámban és Kubában működik katonai igazságszolgáltatás, Mongóliában azonban a politikai rendszerváltás után megszüntették. Magától a mongol legfőbb ügyésztől tudjuk azonban, hogy csak többnapos parlamenti vita után és mindössze néhány szavazatnyi többséggel született ez a döntés, s katonai, de jogászai körökben is erős törekvések vannak visszaállítására.

2.) A NATO-országok többségében – bizonyos hazai vélekedésekkel szemben – valamilyen formában elfogadott a katonai igazságszolgáltatás.¹⁰³

A Magyarország számára jelentőségüknél fogva bizonyára mértékadó angolszász NATO-tagállamokban, az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban és Kanadában közös történelmi gyökereik miatt a mai napig hasonló katonai bírósági rendszerek (courts-martial) működnek, amelyek azonban joggal nevezhetők az igazságszolgáltatási és ezen belül is a bírósági képződmények között történelmi léptékkal mérve is legrégebb óta fennálló formációknak. Az elnevezés valójában nem a mitológiai hadisten, hanem az angol Marshal grófok (Earl) ugyanúgy hangzó családneve és a Hódító Vilmos kora óta betöltött királyi tanácsosi és bírói kiváltságából ered. A főhadbírói intézmény ma ismert formája a XVI–XVII. században, az állandó hadsereg megjelenése idejére szilárdult meg.¹⁰⁴

Az angolszász országokban létrehozott katonai igazságszolgáltatás megkérdőjelezhetetlenségét és folyamatosságát talán meggyőzően igazolják a következő tények:

Az Egyesült Királyság hadseregének és légierijének jelenlegi főhadbírája, James William Rant királyi tanácsos 1666 óta a 65. főtisztviselő ezen a poszton. Az Egyesült Államok 1775-ig vezeti vissza önálló főhadbírói intézményeit és katonai jogszolgáltatását, jelenleg Walter B. Huffman vezérőrnagy az USA hadseregének 25. főhadbírája, aki – ez történeti értékű véletlen és érdekesség is – egyenes ági leszármazottja az első ilyen állást betöltő hivatalnoknak. A brit katonai büntető igazságszolgáltatás – az elméleti alapok szerint – az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntetőhatalmának megnyilvánulása, amelyet az idők során, sőt napjainkban folyamatosan, az igazságszolgáltatás függetlensége és pártatlansága különböző biztosítékaival ruháztak fel.

A katonák által elkövetett normasértések közül a fegyelemre kisebb veszélyt jelentő magatartások elbírálása az illetékes parancsnok fegyelmi hatáskörébe tartozik.

A súlyosabb fegyelemsértések és kisebb súlyú katonai és köztörvényes bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben fegyelmi úton is elbírálhatóak,

¹⁰³ Természetesen a hadsereg nélküli Izlandon és a 800 fős hadsereggel rendelkező Luxemburgban ennek igénye fel sem merült.

¹⁰⁴ Mindezek után nem érdektelen annak ismerete, hogy az 1707-es ónodi országgyűlésen törvénybe iktatott első magyar katonai igazságszolgáltatási szervezet gyakorlatilag azonos elméleti és szervezeti alapokon nyugodott.

azonban a parancsnok ezen esetekben dönthet a katonai bíróság összehívásáról is, tekintettel arra, hogy a katonai bíróságok ítélkező tanácsait csak a szükséges esetekben és a fent említett Főhadbírói Hivatal szakmai közreműködésével alkítják meg, mégpedig az erre jogkörrel felruházott illetékes előljáró kezdeményezésére (convening authority – összehívó hatáskör). Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne az officialitás elve érvényesülne, csupán azt, hogy az elbírálás többféle törvényes módon is lehetséges.

Katonai bíróság összehívása akkor szükséges, ha a fegyelmi eljárás a törvényben kizárt, vagy annak lefolytatása az elkövetett fegyelemsértés vagy bűncselekmény jellege, súlya miatt a katonai fegyelem fenntartása érdekében indokolt, illetve a terhelt választása alapján.

Az USA közismerten elkülönült katonai igazságszolgáltatási rendszerének bevallott célja, hogy a fegyveres erők hatékonyságát sajátos eszközeivel biztosítva szolgálja a nemzet biztonságát, és minden egyes katonai parancsnok büntetőhatalma az alkotmány különösebb értelmezése nélkül az állami szuverenitásból egyenesen levezethető (inherent authority – természetből fogva létező, elvitathatatlan hatáskör).

Az USA elnökének – mint a végrehajtó hatalom fejének – kötelessége, hogy a kifejezetten erre a célra létrehozott tanácsadó testület segítségével (a brit rendszernél találhatunk hasonló példát az önfejlesztő folyamatra) a katonai büntetőeljárást és az elkülönült katonai igazságügyi szervezeti formákat összhangba hozza a polgári büntető igazságszolgáltatás fejlődésével. Ekként az USA elnökének rendeletei határozzák meg a katonai büntetőeljárás szabályait, a katonai bűncselekmények miatt kiszabható büntetések felső határait. A fegyveres erők békében és háborúban egyaránt olyan különleges szervezetek, amelyek – a polgári szervektől elkülönülő – rugalmas, az igényeihez igazodó igazságszolgáltatási szervezetet igényel. A gyakorlatias amerikai szemlélet szerint a fegyveres erők békében és háborúban egyaránt az általános életviszonyoktól eltérő különleges szervezetek, amelyek ezért nagyobb rugalmasságot biztosító igazságszolgáltatásra tartanak igényt. A társadalom igénye és kötelessége, hogy a maximális katonai hatékonyság és a polgári garanciák között az egyensúlyt ne az előbbi rovására teremtsen meg.

A kanadai katonai igazságszolgáltatás, tekintettel az államszervezet és az alkotmányos alapok és a fegyveres erők hasonló felépítésére, gyakorlatilag az USA fentebb ismertetett elméleti és szervezeti megoldásait követi.

Kanadával kapcsolatban azonban érdemes kiemelni, hogy az ENSZ katonai békemisszióiban való részvétele során a világ leggazdagabb ilyen hagyományokkal

rendelkező állama. Az angolszász államok független katonai igazságszolgáltatásának előnyeit éppen az ilyen jellegű katonai feladatok ellátása során lehet a legjobban kihasználni, és mindez azzal a nem elhanyagolható hozadékkal is jár, hogy a nemzetközi küldetés tekintélye (ld. a somáliai akció során elkövetett bűncselekményeket) a fogadó állam területén és a helyi lakosság előtt a gyors és hatékony katonai igazságszolgáltatással is biztosítható.

Olaszországban a katonai igazságszolgáltatás mind jogi alapját tekintve, mind szervezetileg elkülönül a polgári igazságszolgáltatástól. A katonai igazságszolgáltatást az alkotmány teszi lehetővé; rendelkezései szerint katonai bíróságok mind békeidőben, mind háborúban működnek, de eltérő hatáskörrel.

Olaszországban is van nyomás bizonyos politikai erők részéről a katonai igazságszolgáltatás megszüntetése érdekében (szakmai körökben ilyen igények nem fogalmazódtak meg), de vannak olyanok is, akik a katonai bíraskodás kiterjesztését kívánják olyan értelemben, hogy az ölelje fel a katonákkal kapcsolatos teljes (polgár jogi stb.) ítélkezést.

Bármelyik irányú változtatáshoz alkotmányt és törvényeket kellene módosítani; de az ehhez szükséges politikai összhang kialakulásának nincs realitása.

Olaszországban a katonai bíróságokat nem különbíróságoknak tartják, hiszen az alkotmány 105. §-a is „különleges bíróságok”-ként említi – azaz szakkbíróságoknak tartja – a közigazgatási, a számvevőszéki és a katonai bíróságokat.

A katonai bíraskodás fenntartásának legfontosabb okaiként a szakszerűség igénye mellett elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy az Olaszországban igen lassú polgári bíraskodás nem szolgálná a hadsereg rendjének érdekeit, és a polgári bíróságok nehezen tudnának megfelelni a hadsereg egyre sokrétűbb nemzetközi tevékenysége során felmerülő követelményeknek.

Spanyolországban a katonai igazságszolgáltatást katonai szervezetként működő bíróságok, illetve ügyészségek gyakorolják. Létüket soha nem kérdőjelezték meg, még a Franco-rendszert követő változások idején sem. A katonai igazságszolgáltatás az állam jogrendszerének része, a katonai bíróságok a király nevében ítéleznek.

Az 1972. évi alkotmány kimondja az igazságszolgáltatás egységességét, s szabályozza a katonai bíraskodást is. Ennek lényege, hogy békeidőben a katonai bíróságok csak „katonai körben” járnak el, háborúban pedig külön törvény által meghatározottak szerint.¹⁰⁵

¹⁰⁵ A spanyol alkotmány 117. § (5) bekezdése szerint a katonai igazságszolgáltatás cselekvési területe „kizárólag a katonai szféra és azok a feltételezett esetek, amikor kivételes állapotot vezetnek be.”

Az igazságszolgáltatás reformja során fő cél volt a katonai bíróságok integrálása, amit úgy oldottak meg, hogy a katonai bíróságok megmaradtak, de nyilvánítottan az egységes bíráskodás részét képezik, másrészt amíg korábban a katonai körzetparancsnok hagyta jóvá az ítéleteket, ma már abszolút módon érvényesül a bírói függetlenség.

A katonai bíróságok felépítéséről és hatásköréről 1987-ben hozott törvény alapelveként szögezi le, hogy a katonai igazságszolgáltatás speciális jellegű, de integrálódik az állami igazságszolgáltatásba.

Görögország katonai igazságszolgáltatásának viszonylag rövid a története, hiszen a nagy múlt ellenére az ország csak a török uralom alóli felszabadulás, azaz jó 160 éve önálló állam. A szabadságharc után minden változtatás nélkül bevezették a francia katonai büntetőjogot és a katonai, illetve a haditengerészeti büntetőbíráskodást.

A katonai büntetőjog és eljárásjog azóta természetesen többször változott, a szervezet is átalakult, de a katonai bíráskodás mindig is működött, és működése az 1975. évi alkotmányból is következik.

A katonai bíróságok nem részei az ország „civil” bírói szervezetének, a katonai igazságszolgáltatás adminisztratív az egyesített vezérkar alá tartozik.

Törökországban az alkotmány külön is nevesíti az általános igazságszolgáltatástól elkülönülő szervezetben működő katonai igazságszolgáltatást.

Az alkotmány szerint ugyanis három különálló igazságszolgáltatási szervezet létezik, úgymint általános, közigazgatási és katonai igazságszolgáltatás.

A katonai bíróságok és a mellettük működő katonai ügyészségek a Nemzetvédelmi Minisztérium szervezeti rendjébe tartoznak.

Belgiumban (ahogyan ott gyakran emlegették: „Európa központjában”), a NATO központi szerveinek is helyet adó országban megkérdőjelezhetetlenül működik a katonai igazságszolgáltatás, azaz sem a szakma, sem a politika nem törekszik a megszüntetésére. Belgiumban komoly formában fel sem vetődött az, hogy a katonai bíráskodást különbíráskodásnak tekintenék; azt éppúgy szakbírásnak (egyúttal a bírósági szervezet részének) tartják, mint a kereskedelmi vagy a munkaügyi bíróságokat.

Hollandiában a 450 éves múltra visszatekintő elkülönült katonai igazságszolgáltatás korábbi formáját 1991-ben megszüntették. A változtatás igénye 1972-ben vetődött fel, s végül is közel 20 év telt el a katonai bíróságok integrálásáig. A holland megoldás lényegében a „megszüntetve megtartás” jelzővel illethető, ugyanis a 19 körzeti bíróság közül csupán egyetlen, az arnhem-i, s annak is csak az erre kijelölt tanácsa jogosult a katonák bűnügyében való eljárásra, az

öt fellebbviteli bíróság közül pedig a szintén Arnheimben működő Fellebbviteli Bíróság Katonai Tanácsa bírálja el az ilyen ügyekben bejelentett fellebbezéseket. Az említett elsőfokú bíróság feladata a Németországban szolgálatot teljesítő katonák bűnügyeinek elbírálása is, ezért évente 4–6 alkalommal kitelepül oda a bíróság katonai tanácsa.

A katonai tanácsok elnöke és egyik tagja civil bíró, egy tagja pedig a király által 4 évre kinevezett (így más által el sem mozdítható) alezredes vagy ezredes rendfokozatú, hivatásos tiszt.

Az említett katonai tanácsok civil tagjai és a mellettük működő ügyészek mind volt hadbírák és volt katonai ügyészek, ezért a katonai bűnügyek elbírálásához szükséges szakismeret egyelőre nem hiányzik.

A reformot bevezető jogszabály szerint egyébként háború esetén úgynevezett mozgó katonai bíróságokat hoznának létre.

A katonai bűncselekményeket külön katonai büntető törvénykönyv tartalmazza, a katonákkal szembeni büntetőeljárást külön törvény szabályozza, a katonák bűncselekményeinek nyomozása pedig a Királyi Katonai Csendőrségre tartozik.

Mindezek ismeretében talán nem megalapozatlan az a következtetés, hogy Hollandiában igazán nem szűnt meg a katonai büntetőeljárás.

Dániában sajátos helyzet alakult ki: 1918 óta nincs az országnak katonai bírósága, azaz a katonák által elkövetett bűncselekmények esetén polgári bíróság jár el, de működik katonai ügyészség (Forsvarets Auditorkorps), amely viszont nem része a „civil” ügyészi szervezetnek, hanem a védelmi miniszternek van alárendelve.

Dániában nincs napirenden a katonai bíráskodás visszaállítása, annak ellenére, hogy sok gondot okoz, hogy a „civil” bíróságnak nincs katonai szakismerete, és nem ismerik a katonai szolgálati és életkörülményeket sem. Dán kollégáink szerint ez azért nem jelent mégsem igazán nagy gondot, mert a katonai parancsnokok jelentős hatalma és a katonai ügyészek „bírói” tevékenysége (megrovást, pénzbüntetést és 30 napig terjedő szabadságvesztést alkalmazhatnak) lehetőséget ad arra, hogy az esetek nagy részében az ügyek megítélésénél érvényesüljenek a katonai szempontok is.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Bennünk az a kérdés merült fel, hogy vajon mi a jobb: a katonai bíróságok megszüntetése, vagy a katonai büntetőügyek döntő többségének elvonása a bíróságok elől. Dániában ugyanis a parancsnoki szűron átjutott és ügyészi szakba került évi mintegy 2000 bűnügyből mindössze kb. 50 esetben kerül sor vádemelésre.

Norvégia katonai jogi szolgálatáról keveset tudunk. A szolgálat (Generaladvokaten) vezetőjével történt rövid találkozás során szerzett információk szerint a norvég katonai jogi rendszer jelenleg átalakulás előtt áll, aminek a lényege az, hogy a katonai jogászok eddig bűnügyekben a parancsnokok tanácsadóiként kaptak szerepet, ezután pedig bűnüldöző feladatokat látnak el: a civil bíróságok előtt képviselik a vádat, ellenőrzik a katonai rendőrség nyomozását és a fegyelmi büntetések törvényességét.

Norvégiában nincs katonai bíraskodás békeidőben, de háború esetére lehetőség van katonai bíróságok felállítására.

Franciaországban 1982-ben került sor egy igazságügyi reformra, s ennek során megszüntették a békeidőben, az ország területén működő katonai bíróságokat – a melléjük rendelt katonai ügyészi szervezettel együtt –, azaz azóta a Franciaország területén katonák által elkövetett minden bűncselekmény elbírálása a „rendes” bíróságok hatáskörébe tartozik.

A reform bevezetésekor figyelmet fordítottak azonban arra is, hogy a katonai jellegű szempontok megismerése és figyelembevétele biztosított legyen a büntetőeljárásban. Katona bűnügyében a célszerű eljárás kérdésében való döntés előtt az ügyész köteles az illetékes katonai szerv vezetőjének véleményét kikérni; a bírósági szervezetben pedig intézményesítették a katonai ügyekre szakosított tanácsokat. Így minden fellebbviteli bíróság illetékességi területén működik katonai ügyekre szakosodott vétségi bíróság; az esküdtszéki eljárásra tartozó büntetteket elkövető katonákkal szemben katonai ügyekre szakosodott „esküdtszék” jár el, amely azonban ténylegesen nem esküdtekből áll, hanem egy elnök és hat hivatásos bíró-elnök alkotja.

Mindamellettt kivételes bírósággént megtartották azokat a katonai bíróságokat, amelyek francia területen kívül szolgálatot teljesítő katonák ügyeiben jártak el.

Az 1982. évi reform nem érintette azt, hogy háború idején megalakítanak a területi katonai bíróságokat (tribunaux territoriaux des forces armées), az ország területén kívül pedig a csapatok mellett működő katonai bíróságokat (tribunaux militaires aux armées), valamint a magasabb katonai vezetők ügyeinek elbírálására a párizsi székhelyű Fegyveres Erők Felsőbíróságát (Haut Tribunal des Forces Armées).

A Németországi Szövetségi Köztársaságot illetően közkeletű az a tévedés, hogy ott nincs katonai igazságszolgáltatás.

Németországban a korábbi, évszázados gazdag hagyománnyal rendelkező katonai büntető igazságszolgáltatás viszonylagosan valóban visszaszorult, de ki-

fejezetten a II. világháború egyik sajátos eredményeként, éppen ezért tehát nem a természetes jogfejlődés, hanem a politikai szükség diktálta a változást.

Annak ellenére, hogy a katonai bíráskodás elnevezés megszűnt, és az ilyen jellegű büntető jogalkalmazás 1955 óta valóban szorosan kötődik az egységes polgári igazságszolgáltatáshoz, a német jogrend nem tagadta meg annak az igénynek a kielégítését, amelyet a haderő az alakulatokhoz minél közelebb telepített fegyelmi és büntető igazságszolgáltatás iránt támasztott. A hatályos jogi rendelkezések a katonai és köztörvényi bűncselekmények bizonyos – később részletezendő – körét parancsnoki fegyelmi jogkörben, illetve katonai bíróságok által történő elbírálását továbbra is lehetővé teszi.

Említésre méltó sajátosság, hogy amíg a német katonai büntető anyagi jogot továbbra is külön kódex (Wehrstrafgesetz – WStG) tartalmazza azzal, hogy az általános büntetőjogi szabályokat az itt feltüntetett eltérésekkel kell alkalmazni, a büntetőeljárás (Strafprozessordnung – StPO) látványosan nem követte az anyagi jog sorsát, így kodifikált katonai büntetőeljárás valóban nem létezik. Ebből következik, hogy a katonai büntető törvénykönyvbe felvett bűncselekmények elkövetése esetén a polgári büntetőbíróságok (azok közül is esetenként a fiatakorúak bírósága) jogosult eljárni. Ugyanakkor az igazságügyi miniszter békeidőben is felállíthat szövetségi katonai bíróságokat a külföldre vezényelt alakulatok vagy a hadihajón szolgáló katonák részére. Ennek rendkívüli jelentőségét az adja, hogy azok a tipikus fejlődésen keresztülment államok, mint például itt Németország (vagy akár a másik csoportba tartozó Franciaország) sem tehette meg, hogy elzárkózzon a katonai életviszonyokhoz szorosan kapcsolódó katonai igazságszolgáltatás megteremtésétől ezekben a nyilvánvalóan szükséges esetekben. Ez a lehetőség természetesen adott hadiállapot idején.

Ettől függetlenül azonban állandó katonai bíróságok (Truppendienstgerichte), úgynevezett csapatszolgálati bíróságok és katonai ügyészségek (Wehrdisziplinar-anwaltschaft) is működnek a különböző szintű alakulatoknál. Ezek – jóllehet fegyelmi jellegű, de súlyos – joghátrányok kiszabására jogosultak, és leginkább az angolszász katonai bíróságok egy-egy csoportjára (summary and special court martial – fegyelmi és korlátozott mértékű büntetőjogi szankciókat alkalmazó katonai bíróságok) vagy az 1945 előtt Magyarországon működött csapatbíróságokra emlékeztetnek. Európában kizárólag az osztrák katonai jogi megoldásokhoz hasonlatosak.

A kifejtettek alapján a katonák által elkövetett bűncselekmények elbírálására két büntető igazságszolgáltatási szervezet, a katonai és a polgári büntetőbíróságok rendelkeznek hatáskörrel.

Portugália az egyetlen NATO-tagország, amelynek katonai jogi berendezkedéséről nincs hiteles információn azon túl, hogy azt tudjuk (más NATO-országokbeli partnereinktől vagy például a Zöldfoki Köztársaság legfőbb ügyészétől), hogy náluk is működik valamiféle katonai igazságszolgáltatás.

3.) A volt szocialista országokban és a NATO-országokban kialakult helyzet áttekintése után röviden érdemes megvizsgálni azt is, hogy az egyéb – semleges – európai államokban, s az Európán kívüli országokban miként alakult a katonai igazságszolgáltatás sorsa.

a) Svájcban a katonai igazságszolgáltatás minden tekintetben független a polgári igazságszolgáltatástól, így a katonai bíróságok nem képezik a bírói szervezet részét.

1991-ben történt egy kezdeményezés arra, hogy békeidőben ne működjön katonai igazságszolgáltatás. Ezt a kezdeményezést azonban kizárólag a hadkötelezettség elleni bűncselekmények miatti eljárások váltották ki, de a javaslat a Szövetségi Gyűlésben csak a bizottsági vita szintjére jutott el, s a parlamentben vitára sem bocsátották.

A parlamenti bizottság ugyanis olyan álláspontra helyezkedett, hogy a katonai bíróság nem különbíróság – hiszen a Szövetségi Gyűlés által hozott és kihirdetett törvények alapján és szerint jár el –, hanem szakbíróság, és békében is indokolt, hogy ilyen ügyekben kellő szakismerettel, jártassággal rendelkező bírák ítélkezzenek.

Finnországban a katonai bírósági eljárási törvény értelmében a katonák által elkövetett katonai bűncselekmények miatti vád alapján az erre kijelölt elsőfokú bíróság jár el, amelynek elnöke polgári bíró, 2 tagja pedig katona.

Háború idején különleges hadbíróságok is felállíthatóak.

Svédországban tudomásunk szerint nem működik katonai igazságszolgáltatás.

Ausztriában állítólag a némethez hasonló megoldást választottak, de sajnálatos módon velük kapcsolatban tájékoztatlanok vagyunk.

Az Ír Köztársaságban és Cipruson – amint az a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság évkönyvéből kiderül – van katonai igazságszolgáltatás, de róluk semmi közelebbit nem tudunk.

b) Az említett évkönyvből tudható az is, hogy a világ más részein, Latin-Amerikában, a legtöbb afrikai és ázsiai országban működik katonai igazságszolgáltatás.

Az USA Katonai Fellebbviteli Bírósága által rendezett katonai büntetőjogi konferenciákon találkozhattam izraeli, ausztrál, tajvani és burmai hadbírákkal, katonai ügyészekkel.

A Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság igazgatótanácsában – amelybe 1997 májusában engem is beválasztottak – az eddig nem említett országok közül képviselteti magát Japán, Thaiföld, Zimbabwe, Indonézia, a Kínai Népköztársaság, Argentína, Zaire, Új-Zéland, Szingapúr.

Az Ügyészek Nemzetközi Egyesületének budapesti rendezvényei alkalmából volt alkalmunk találkozni Uganda legfőbb ügyészével, Angola legfőbbügyész-helyettesével, a Kriminálexpón vendégünk volt a Zöld-foki Köztársaság legfőbb ügyésze, Thaiföld katonai főügyésze és egy zimbabwei katonai ügyész. Tőlük tudjuk, hogy országaikban működik (angol, illetve portugál jogi hagyományok szerint) katonai igazságszolgáltatás.

Az Európán, illetve a NATO-n kívüli országok közül részletesebb ismereteink Izraelt, Thaiföldet, Tajvant és a Kínai Népköztársaságot illetően vannak.

Kínában a katonai igazságszolgáltatás az egységes kínai büntető törvénykönyv (megújítására idén került sor), illetve a szintén egységes kínai büntető-eljárási törvény (tavaly jelentősen módosították) alapján történik; a törvények természetesen tartalmazzák a katonákra vonatkozó speciális rendelkezéseket is.

A katonai bíróságok és ügyészségek nem tartoznak az általános bírósági, illetve ügyészségi szervezetbe.

A „kulturális forradalom” természetesen a katonai bíróságok és ügyészségek megszüntetésével is járt, s ezek újraszervezésére is csak 1978-ban került sor; működésük jogi alapja egyébként az 1954-ben elfogadott alkotmányból adódik.

Tajvanon a hadbírószági szervezet angolszász mintára épült fel, s leginkább az USA rendszerére hasonlít. A csapatszintű egységeknél a fegyelmi ügyekben és az alacsonyabb beosztású katonák bűnügyeiben eljáró hadbírószágok működnek, a fegyvernemi főparancsnokságoknál pedig teljes hatáskörű elsőfokú hadbírószág hozható létre. Két típusú katonai fellebbezési fórum létezik, mégpedig az általános és a legfelsőbb fellebbezési bíróság, amelyeknek hatáskörét az elsőfokú bíróságok (fent részletezett) alacsonyabb vagy magasabb szintje határozza meg. A hadbírószági rendszer ezek szerint az egyfokú fellebbezést ismeri. Ezeket kiegészítve működnek a felettes katonai szerveknél a jogi felülvizsgálati fórumok, miként azt más angolszász katonai büntetőjogi rendszerekben láthattuk.

Izraelben a brit szisztémát követő módon kialakult katonai igazságszolgáltatás működik, de katonai bírósági és ügyészi szervezet nem része az állam bírósági és ügyészségi szervezetének, hanem azoktól elkülönülve, a hadsereg vezérkari főnökének alárendeltségében működnek, mégpedig a megszállt területeken polgári személyekre is kiterjedő széles hatáskörrel.

A katonákra vonatkozóan egyébként külön büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályok vannak érvényben.

Thaiföldön a katonai bíráskodásnak 200 éves hagyománya van. Jelenlegi formájában 1950 óta működik, az igazságügyi kormányzattól függetlenül, a honvédelmi tárca alá rendelten, szervezetileg a polgáritól elkülönülten. létjogosultságukat azzal indokolják, hogy „kétség sem férhet hozzá, hogy a polgári bíróságokkal szemben a katonai bíróságok a hatékonyság és gyorsaság előnyeivel rendelkeznek”.

*

Az első fontos tapasztalat tehát, hogy téves alapfeltevés az, miszerint a jogfejlődés a katonai igazságszolgáltatás megszüntetéséhez vezet, ilyen fejlődési tendencia ugyanis nem mutatható ki.

Ezzel szemben az állapítható meg, hogy történelmi, politikai okok játszottak döntő szerepet abban, hogy bizonyos európai országokban nincs vagy nem a mi fogalmaink szerinti formában van katonai igazságszolgáltatás. Feltétlenül meg kell jegyezni, hogy ahol megszüntették a katonai bíráskodást, ott is felemás módon tették ezt. Azért felemás a megszüntetés, mert

- a háború idejére nem terjed ki;
- nem történt meg a katonai bírósági szervezet teljes felszámolása;
- az úgynevezett „rendes” bíróságok a katonák büntetőügyeinek elbírálásánál kénytelenek olyan katonai sajátosságokat figyelembe venni, amelyek elkerülhetlenné teszik szakosodásukat, s így szervezetük és eljárásuk bizonyos fokú katonai színezetet kap;

- a katonai bíróságok hiánya felveti annak veszélyét is, hogy a parancsnoki jogkör oly mértékben kiszélesedik, hogy annak gyakorlása már igazságszolgáltatási tevékenységnek felel meg.

Érdekes az a tapasztalat, hogy annak idején a feudális zsoldoshadseregeket felváltó, általános hadkötelezettségen alapuló hadseregek létrejötte tette szükségessé a parancsnokok korábbi, szinte korlátlan fegyelmi-büntető jogkörének szűkítését, és egy új típusú, a rendes bíróságokhoz hasonló jogállású, azokkal azonos elvi alapon működő katonai bírósági szervezet létrehívását.

A katonai bíráskodás országokként eltérő fejlődést eredményező vitákban formálódott és formálódik ma is. Visszatérően felmerült több országban is a katonai bíróságoknak a hatalmi tényezőktől, különösen a katonai vezetéstől való függetlensége fokozottabb biztosításának igénye, a katonai bíráskodás személyi és tárgyi hatásköre szűkítésének kérdése, sőt néhány országban a katonai bíráskodás megszüntetésének követelése is.

Ugyanakkor az országok többségében – éppen a megfelelő szakmai érveknek köszönhetően – a katonai bírászkodás helyzete megszilárdult.

A katonai bíróságokkal kapcsolatban külföldön általában – és különösen nagy hangsúllyal – nem vetődik fel, hogy különbíróságok lennének. Ez irányú érdeklődésünkre mindenütt olyan választ kaptunk, hogy az adott állam alkotmánya vagy alkotmányos, nyilvánosan kihirdetett törvénye által létrehozott, törvényben szabályozott módon működő bíróságokról van szó – ezek pedig nem különbíróságok.

Az ENSZ VII. Bünnemelőzési Kongresszusán, Milánóban 1985-ben megszövegezett és az ENSZ Közgyűlése által „különös elégedettséggel” fogadott és megerősített „Alapelvek a bírói kar függetlenségére” (UN Basic Principles on the Independence of the Judiciary) elnevezésű doktrína 5. pontja szerint: „Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét rendes bíróság vagy törvényszék tárgyalja az előre lefektetett jogi eljárás keretén belül.”

Nemigen lehet vitatni, hogy ezeknek a kritériumoknak a katonai bíróságok megfelelnek, azaz nem különbíróságok, hanem „rendes” bíróságok, ám szakbíróságok, s talán nem mellesleg: minden országban az egyéb bíróságoknál sokkal gyorsabban eljáró bíróságok.

Ez azért fontos, mert a hozzáértő, szakszerű eljáráshoz és az észszerű határidőn belüli eljáráshoz való jog is európai norma.

A katonai bírászkodás fenntartása mellett szóló szakmai érvek általában éppen e két vonatkozásban fogalmazódtak meg: a szakismeret és a fegyelem szempontjából oly fontos gyors eljárás tekintetében, s néhol harmadikként a katonai titokvédelmi szempontokat is felvetették.

A szakbíróági jelleggel kapcsolatban egyébként egy nagy tekintélyű angol kollégától hallottuk azt a „példabeszédet”, miszerint Dag Hammarskjöld volt ENSZ-főtitkár a békefenntartó tevékenységre vonatkozóan mondta, hogy „nem lehet azt állítani, hogy az csakis és kizárólag katonai feladat, de az biztos, hogy csak katonák tudják csinálni”.

II.

A katonai igazságszolgáltatás működési területei

A katonai igazságszolgáltatás területe az említett országok többségében kizárólag a büntető jogalkalmazásra korlátozódik (változatos személyi és tárgyi hatállyal): van azonban, ahol ez közigazgatási, munkajogi természetű feladatkörrel bővül.

1.) A katonai büntetőeljárás hatálya

a) A volt szocialista országok között is jelentős eltérések vannak a katonai büntetőeljárás hatályának szabályozásában.

Albániában csak a katonák tartoznak ide, de azoknak minden bűncselekménye.

Szlovákiában is ez a helyzet, de ott most készítik elő azt a törvénymódosítást, amely a rendőrök bűncselekményeit is katonai bírászkodásra fogja utalni.

Romániában szélesebb a hatáskör: a katonák, a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó rendőrök, határőrök, csendőrök, tűzoltók, a belbiztonsági szolgálat tagjainak minden bűncselekményére, az ilyen szerveknél dolgozó polgári alkalmazottaknak a munkaviszonyukkal összefüggő bűncselekményére, valamint a polgári személyek által elkövetett, a honvédelem érdekeit sértő bűncselekményekre terjed ki.

Bulgáriában a katonák, a rendőrök és a büntetés-végrehajtási őrk minden bűncselekménye, valamint a hadsereg polgári alkalmazottainak a munkaviszonyukkal összefüggő bűncselekményei tartoznak katonai büntetőeljárásra.

Lengyelországban lényegében ugyanez a helyzet, de itt a büntetés-végrehajtási őrk nem tartoznak a katonai büntetőeljárás hatálya alá, ellenben néhány állam elleni, s a törvényben külön megjelölt bűncselekmény miatt is a katonai igazságszolgáltatás szervei járnak el, akkor is, ha az elkövető polgári személy.¹⁰⁷

Felmerült, hogy a katonai bírászkodás hatálya csak a katonai bűncselekményekre terjedjen ki, de ez végül is nem realizálódott.

Ukrajnában a katonai igazságszolgáltatás a fegyveres erők és a rendészeti szervek tagjainak katonai bűncselekményeire terjed ki, a köztörvényes bűncselekményeik a polgári büntetőbírászkodásra tartoznak, de kivételesen a polgári ügyészség vagy bíróság átadhatja a katona köztörvényes bűncselekménye miatti eljárást a katonai igazságszolgáltatási szervnek.

Oroszországban a katonák és a határőrök, a Szövetségi Biztonsági Hivatal, a Szövetségi Felderítő Hivatal munkatársainak minden bűncselekménye, a honvédelem érdekeit veszélyeztető, bárki által elkövetett bűncselekmények, továbbá a vasút, a légi közlekedés és a hajózás dolgozóinak bizonyos foglalkozási bűncselekményei tartoznak katonai bírászkodásra, de kiterjed annak hatálya a zárt katonai területen, illetve polgári bírósággal nem rendelkező szigeteken élő polgári személyek bűncselekményeire is.

¹⁰⁷ Így a katonai ügyészség folytatta a nyomozást az Oleksy-ügyben is.

b) A NATO-országokban a személyi és a tárgyi hatály is szűkebb, ezen országok többségében már évekkel ezelőtt megtörtént a profiltisztítás.

Belgiumban a fő szabály az, hogy katonai bíróság jár el a katona által Belgiumban vagy külföldön elkövetett bármely katonai és – a nem szolgálatban elkövetett közlekedési bűncselekmény kivételével – bármely köztörvényi bűncselekmény miatt. Amennyiben azonban a sértett polgári személy vagy a katona a bűncselekményt polgári személlyel együtt követi el, az ügy a polgári büntetőeljárásra tartozik, de ilyenkor lehetőség van az elkülönítésre is. Ellenben katonai bíróság jár el a hadsereg polgári alkalmazottja által külföldi állomáshelyén elkövetett bűncselekmény esetén.¹⁰⁸

Törökországban a katonai bíróságok a „katonai személyek” (ezek a szolgálati törvény szerint a fegyveres erők tagjai és polgári alkalmazottai) által elkövetett katonai bűncselekmények, az általuk a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett köztörvényi bűncselekmények (kivéve, ha civil a sértett!), a csendőrok katonai bűncselekményei, továbbá a polgári személyek által a katonai szolgálati kötelezettség ellen vagy katona ellen támadással elkövetett bűncselekmények miatt, de eljárhatnak polgári személy ellen a katonával együtt elkövetett bűncselekmény miatt is, szoros személyi vagy tárgyi összefüggés esetén.

Görögországban a katonai büntetőeljárásra tartozik a katona szolgálati ideje alatt elkövetett minden bűncselekmény, kivéve a különleges polgári bíróság elé utaltakat.¹⁰⁹

A katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak még a parti őrség tagjai és a tengeri közlekedés biztonságát őrzők (a világítótorony-őrök), valamint a katonai szolgálatot megtagadók.

Katona és polgári személy közös bűnelkövetése esetén azonban a katonai bíróság nem járhat el a polgári személlyel szemben. Ha ilyen esetben az elkülönítésre nincs mód, a katonával szemben is a polgári bíróság jár el.¹¹⁰

Spanyolországban a hadsereg, a Guardia Civil tagjai által elkövetett katonai bűncselekmények és a katonai érdekeket (vagyonit is) sértő egyéb bűncselekmények, valamint a honvédelem érdekeit sértő bűncselekmények tartoznak katonai bíróságra.

¹⁰⁸ Megjegyzem, hogy 1993-ig a csendőrség tagjai is katonai büntetőeljárás alá tartoztak.

¹⁰⁹ Kábítószerrel elkövetett bűncselekmények, csempészet, rablás, választójogi törvény megsértése, kalózkodás, állami vagyon sérelmére elkövetett és nagy vagyoni kárt okozó bűncselekmények.

¹¹⁰ Korábban a rendőrség szintén idetartozott, s vannak is törekvések arra, hogy visszakérüljenek a katonai bírósághoz a hatálya alá.

Olaszországban csak a katonák katonai bűncselekményei tartoznak a katonai büntetőeljárásra, köztörvényi bűncselekményeik miatt a polgári bíróság előtt felelnek. A katonai büntetőjogi fogalmába a fegyveres erők tagjai, a carabinieri és a pénzügyőrök tartoznak.

Katonai bíraskodásra tartoznak a katonai szolgálati kötelezettség elleni bűncselekmények is, de polgári személy más esetben nem kerülhet katonai bíróság elé; ha katonával együtt követ el bűncselekményt, az ügyet el kell különíteni.

Meg kell jegyezni, hogy az olasz katonai büntető törvénykönyv a klasszikus katonai bűncselekmények mellett több, állam elleni bűncselekményt és több, a katonák által egymás vagy a hadsereg sérelmére elkövetett olyan cselekményt is katonai bűncselekménynek nyilvánít, mint például a hadsereg vagyonának megkárosítása vagy a „spekuláns tevékenység”.

Háború idején a katonai bíróságok hatásköre bővül, akkor a katonák valamennyi bűncselekményére kiterjed.

Hollandiában a katonai tanácsok járnak el a katonák minden bűncselekménye miatt (a környezetvédelmi bűncselekmény kivételével), s amíg volt sorozott hadseregük, a szolgálat-megtagadók is katonai büntetőeljárásban voltak felelőségre vonva.

Dániában a nyomozást, illetve a vádképviselést illetően a katonai büntetőeljárás alá tartoznak a hadsereg tagjai, illetve a „Honi Gárda” tisztjei által a katonai szolgálati idő alatt a szolgálati helyen vagy a szolgálat kihasználásával elkövetett bűncselekmények. Társtettesség vagy részesség esetén a polgári személyre is kiterjed a katonai büntetőeljárás hatálya, ha a polgári ügyész ehhez hozzájárul, s ha a megvalósított bűncselekmény büntetési tétele a 4 évet nem haladja meg.

Franciaországban az említett szakosodott tanácsok (összesen 36) járnak el a katonák (a hadsereg tagjai) minden, a katonai szolgálattal összefüggő bűncselekménye miatt.

Amint fentebb említettem, az 1982. évi törvény meghagyta azokat a katonai bíróságokat, melyek a békeidőben, a Francia Köztársaság területén kívül a katonák által elkövetett bűncselekmények tárgyában ítéleznek. Így Baden-Baden székhellyel működik (korábban Landauban volt) a Németország területén állomásozó francia csapatok katonai bírósága (tribunal aux armées), a párizsi székhelyű katonai bíróság pedig az Afrikában szolgálatot teljesítő katonák által az érintett országban elkövetett bűncselekmények miatti eljárásra hivatott.

Ezekén kívül Baden-Badenben működik még a Tábori Rögtönítélő Bíróság (Tribunal Prévotal), amely a katonai bíróság hatáskörébe tartozó személyek által elkövetett, egyébként rendőrbírói megítélésre tartozó kihágásokkal foglalkozik.

Németországban a csapatszolgálati bíróságok hatáskörébe tartozik a legtöbb katonai vétség, de a köztörvényi bűncselekmények közül is például a kisebb értékre elkövetett lopás vagy a könnyű testi sértés.

Az úgynevezett átadási utasítás felsorolja azonban azokat a katonai és köztörvényi bűncselekményeket, amelyeket át kell adni a polgári ügyésznek.

Ilyen katonai bűncselekmény például a szökés büntette, az ismételt önkényes eltávozás vagy a szolgálatban kötelességszegés különösen súlyos esetei. Az átadásra kötelezett ügyekben tehát nem járhat el a csapatszolgálati bíróság, ezekben a tartományi bíróságok járnak el.

Az Egyesült Királyságban a parancsnoki és a katonai bírói hatáskör a hadsereg tagjainak katonai és – bizonyos korlátozásokkal – köztörvényi bűncselekményeire terjed ki.

A kerületi katonai bíróság (district court martial) a nem tiszti állomány kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekményeinek elbírálására rendelkezik hatáskörrel, de az általa kiszabható büntetés a két év szabadságvesztést nem haladhatja meg.¹¹¹

Az ötagú általános hatáskörű katonai bíróság (general court martial) elnöke hivatásos hadbíró, tagjai tisztek. Jogköre a rendes koronabíróságokéval azonos, tehát a legsúlyosabb büntetés kiszabására is jogosult.

E bírósággal azonos hatáskörrel rendelkezik a tényleges harci cselekmények idején felállítható hadbíróóság (field court martial).

Speciális ítélkezési fórum az Állandó Polgári Bíróság (Standing Civilian Court), amelynek bíráit a Legfelsőbb Bíróság elnöke hadbírák közül nevezi ki, s amely kizárólag a külföldön (jelenleg Németországban) állomásozó csapatoknál dolgozó brit polgárok felett jogosult ítélkezni.

Az általános katonai igazságszolgáltatás alól kivétel, hogy a katonák által elkövetett legsúlyosabb köztörvényi bűncselekmények (például az emberölés vagy erőszakos közöszlenség) a megyei szintű polgári koronabíróságok (crown courts) hatáskörébe tartoznak.

Az Amerikai Egyesült Államokban a brit katonai jogi rendszertől eltérően a katonai igazságszolgáltatás tárgyi hatásköre teljes, tehát minden bűncselekmény elbírálható a katonai büntetőeljárás szerint. A személyi hatáskör a fegyveres erők tagjaira és a külföldön szolgáló polgári alkalmazottjaikra, sőt ezek hozzátartozóira is kiterjed, s mint ebből következik, a területi hatáskör korlátlan. Az 1980-

¹¹¹ Ez egy háromtagú, laikus tisztekből álló, az erre jogosult parancsnok által összehívott bíróság.

as években esetjogi döntés alapján egy ideig működött az osztott hatáskör, ezt azonban – mint saját jogi hagyományaitól idegent és rendkívül észszerűtlent – a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata során megváltoztatta.¹¹²

Kanadában a katonai igazságszolgáltatás személyi hatálya szélesebb, mint az USA-ban, ugyanis a fegyveres erők tagjain kívül a börtönőr és a rendőr is katonának minősül.

A katonai bírászkodás tárgyi hatásköre a Kanada területén elkövetett, a szolgálati fegyelmi törvényben írt katonai bűncselekményeken kívül a polgári büntetőtörvényben foglalt bűncselekmények elbírálására is kiterjed, kivéve a legsúlyosabb – nevesített – köztörvényi bűncselekményeket, mint az emberölés, az erőszakos közöszlenség és a gyermekrablás. A tényleges szolgálat végétől számított három év elteltével a katonai bíróságok hatásköre átszáll a polgári bíróságokra.

A Kanada területén kívül elkövetett bűncselekmények tekintetében a katonai bíróságok joghatósága azonban teljes. Ilyen esetekben lehetőség van arra is, hogy a polgári alkalmazottak és a katonák hozzátartozóinak bűncselekményei esetén is a hadbíróság járjon el, bár erre a hazai polgári bíróságok is jogosultak.¹¹³

c) Az eddig tárgyalt két országcsoporton kívüli országokban a következő képet kapjuk a katonai igazságszolgáltatás hatályáról:

Svájcban a katonai bíróságok járnak el a katona által katonai szolgálata alatt elkövetett minden bűncselekmény miatt. A milicrendszer egyik sajátossága az, hogy katonai büntetőeljárásra tartoznak azok a bűncselekmények is, amelyek úgy valósulnak meg, hogy például a hadköteles férfi elmulasztja bejelentési kötelezettségeit vagy a neki kiadott fegyver és felszerelés állagának megóvását, illetve ha nem jelenik meg az évente egyszer kötelező lövészeten. Ugyancsak a katonai bíróságok járnak el a hadkötelezettség elleni bűncselekmények miatt is.

Különböző (polgári, illetve katonai) bíróságok hatáskörébe tartozó bűncselekmények halmazata vagy katona és civil tettestársak esetén azt tekintik fő szempontnak, hol ítélik meg szakszerűbben az ügyet. Erre tekintettel ajánl-

¹¹² Lényeges, hogy a katonák által elkövethető bűncselekményeket a katonai büntető törvénykönyv (The Uniform Code of Military Justice – UCMJ) tartalmazza, amelynek 146 törvényi tényállás közül 57 kifejezetten katonai bűncselekmény. Ezáltal gyakorlatilag a legtöbb köztörvényi bűncselekménynek van katonai bűncselekmény formája is, sőt olyan, európai értelemben nem katonai és/vagy nem bűncselekményként értékelt magatartások – mint a katonához méltatlan magatartás nevű generálklauzula vagy a házasságtörés – is büntetendő, amennyiben a katonai fegyelmet súlyosan sértik.

¹¹³ A kétszeres eljárás alkotmányos tilalma folytán az egyik eljárás kizárja a másik bíróság ítélezését.

hatja fel a katonai ügyész – a katonai főügyész engedélyével – az ügyet a polgári ügyészségnek.

Finnországban a hadsereg és a határőrség állományába tartozó hivatásos és szerződéses katonák, a katonai tanintézeti hallgatók, a sorállományú és – szolgálatteljesítésük idején – a tartalékos katonák, valamint a katonai gyakorlaton részt vevő polgári felsőfokú tanintézeti hallgatók katonai bűncselekményei, továbbá az egymás sérelmére elkövetett testi sértések és a fegyveres erők vagy egymás sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények tartoznak a katonai bírósághoz.

Thaiföldön a hadsereg hivatásos és – tényleges szolgálatuk idején – tartalékos állományú tagjai, a sorkatonák, a katonai tanintézeti hallgatók minden bűncselekményére és a polgári alkalmazottak által a szolgálatukkal összefüggésben elkövetett bűncselekményekre terjed ki a katonai bíróság hatálya.

Ausztráliában nemrég változott a katonai bíróság hatásköre: a szolgálat és a fegyvellemmel összefüggő bűncselekmények tartoznak ide. Valamennyi bűncselekményt (köztörvényt is) ilyennek tartják külföldön történő katonai műveletek idején. Az esetek között tehát nem a törvény, hanem a jogalkalmazó tesz különbséget, nincs tehát elvi akadálya akármely nem katonai bűncselekmény ezúton történő elbírálásának, amennyiben a fegyvellem fenntartása érdekében szükséges, és viszont.

Izraelben a katonák minden bűncselekménye katonai bírósághoz tartozik, de a törvény ide utalja a megszállt területeken (Júdeá, Szamária, illetve Gáza) a biztonság ellen elkövetett bűncselekmények minden elkövetőjét (polgári személyt is).

Kínában a katonai büntetőeljárásra tartoznak a katonák, továbbá a Népi Felszabadító Hadsereg polgári alkalmazottai, valamint a határőrség, a parti őrség tagjainak bűncselekményei.

Katonai büntetőeljárásoknak van helye akkor is, ha katona és polgári személy együtt követ el bűncselekményt, illetve – bármely esetben – akkor is, ha a legfőbb ügyész ilyen utasítást ad.

2.) A büntetőjogon kívüli katonai igazságszolgáltatás

Néhány országban a katonai bírósági tanácsok büntetőjogon kívüli jogvitákat is eldöntenek.

Oroszországban 1993-ban fogadták el azt a törvényt, amelynek értelmében a katonák szolgálati viszonyával kapcsolatos panasszal katonai bírósághoz lehet fordulni.

Lengyelországban a parancsnok által fogságfenyítéssel sújtott katona a katonai bírósághoz fordulhat jogorvoslatért.

Bulgáriában a Legfelsőbb Bíróság mellett működik a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság is, amelynek a közeljövőben alakítják meg a katonai tagozatát.

Hollandiában 1991 óta a katonák fenyítésük ellen fellebbezhetnek az Arnheimi Körzeti Bírósághoz.

Törökországban hat egyenrangú főbíróság működik (legfelsőbb bíróság nincs), közülük az egyik a Katonai Közigazgatási Főbíróság, amelyet 1972-ben hoztak létre azzal az indokkal, hogy így biztosítható a kívánatos gyorsaság, a katonai titkok megőrzése és a szakszerűség. Katonai tárgyú ügyekben (kártérítés, szolgálati viszonyral összefüggő jogviták) ítélezik ez a bíróság.

Svájcban a fegyelmi fenyítést lehet a katonai bíróság előtt megtámadni.

Németországban a csapatszolgálati bíróságok nem csak a hatáskör tárgyálásánál említett bűncselekmények elbírálására hivatottak, ugyanis elbírálják a parancsnoki hatáskörben hozott fegyelmi fenyítések (például megrovás, pénzbírság, laktanyafogság) vagy szolgálati intézkedések (például áthelyezés, vezénylés) ellen bejelentett panaszokat is, amennyiben azokat a bírósághoz és nem a felettes előljáráshoz terjesztik elő.

*

A hatáskört illető megoldások igazán sokrétűek. A személyi kört illetően mégis kitűnik egyfajta profiltisztítás igénye: Nyugat-Európában a katonák és sok helyen a polgári alkalmazottak, valamint figyelemre méltóan sok országban – a honvédelmi kötelezettség ellen vétő személyek mellett – a helyi sajátosságok, illetve bűnügyi viszonyok miatt csak azokat a testületeket vonják a katonai bírászkodás hatálya alá, amelyek fegyelmi helyzetének szilárdságát különösen fontosnak tartják.

A bűncselekmények körét illetően pedig többé-kevésbé egyértelmű a törekvés a teljességre.

Ennek indoka az a megközelítés, hogy ha a katonai bíróság szakbíróság, akkor a katonai bűncselekményeken kívül hatáskörébe kell tartoznia a szolgálattal összefüggő egyéb bűncselekményeknek is (hiszen ezek elbírálásához is kell a szakértelem), de ugyanakkor, ha a katonai bíróság nem különbíróság, akkor miért ne lehetne teljes a hatásköre, annál is inkább, mert könnyen belátható, hogy valamennyire minden, a katona által elkövetett bűncselekmény összefügg a szolgálattal, a katonai fegyelemmel.

Meg kell jegyezni, hogy az anyagi jogi szabályok szerint a katonai bűncselekmények körébe gyakran a mi fogalmaink szerinti köztörvényi bűncselekmények is tartoznak, ha a hadsereget vagy annak tagjait, illetve ha az állam biztonságát sértik.

Szintén a katonai szakismeret iránti igény, a katonai élet- és szolgálati viszonyok ismeretének igényével indokolják a felsorolt országokban a közigazgatási (esetleg munkajogi) jellegű katonai bíráskodás kialakítását, s úgy tűnik, hogy egyre több országban nyer teret ez a törekvés.

III.

A katonai igazságszolgáltatás szervezeti megoldásai

(Alárendeltség, irányítás, függetlenség)

Néhány ország esetében a katonai igazságszolgáltatás helyzetének felvázolásához – az érthetőség kedvéért – magyarázatként már kénytelen voltam szervezeti kérdéseket is érinteni, ennek ellenére talán mégis helyénvaló e kérdésekről külön is szólni.

Viszonylag egyszerű a helyzet a volt szocialista országok esetében, hiszen ezek mindegyikében az ország bírósági, illetve ügyészségi szervezetébe integrált katonai igazságszolgáltatási szervek működnek. (Már ahol ilyenek léteznek.)

Magyarország kivételével mindenütt önálló katonai bíróságok és a legfelsőbb bíróságokon katonai kollégiumok (kamarák) vannak.

Lengyelország (és bizonyos szempontból Románia) kivételével az ország ügyészsége független a kormányzattól, de valamennyi országban – az említett kettőben is – a katonai ügyészségek az egységes ügyészi szervezet részét képezik. Albánia kivételével ezen országok mindegyikében működik katonai főügyészség, s a katonai főügyész egyúttal a legfőbb ügyész helyettese is. Albániában a katonai ügyészségek tevékenységét a Legfőbb Ügyészség szervezetében működő Katonai Főosztály irányítja, amelynek vezetője a katonai főügyész.

A szóban forgó országok többségében a katonai ügyészségek a működésükkel kapcsolatos pénzügyi, anyagi ellátási szempontból a védelmi minisztériumhoz (Lengyelországban a katonai körzetek parancsnokaihoz) vannak utalva, Bulgáriában viszont a Legfőbb Igazságszolgáltatási Tanács – mint önálló költségvetési fejezet – előirányzata tartalmazza a Legfőbb Ügyészség rendelkezésére álló költségvetési keretet, amelyből a Katonai Főügyészség a főügyész által előterjesztett – és a legfőbb ügyész által előzetesen elfogadott – összeggel szabadon rendelkezik.

Olyanfajta személyügyi jogosítványaik, mint amilyenek nálunk a katonai főügyész számára biztosítottak (előléptetés, rendfokozatot vagy szolgálati viszonyt érintő fenyítő hatalom stb.), nincsenek, s csupán Bulgáriában alakult úgy a helyzet – ott sincs erre jogszabályi előírás –, hogy a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács személyügyi előterjesztését a védelmi minisztérium feltétlenül akceptálja.

Itt kell megemlítenem, hogy valamennyi volt szocialista országban a katonai ügyészek a civil ügyészekkel megegyező illetményükön kívül rendfokozati illetményt is kapnak.

Az angolszász jogrendszerű országok kifejezetten elkülönült katonai igazságszolgáltatása – a korábban már leírtak szerint – semmiféle szervezeti függésben nincs a civil igazságügyi vezetéssel.

Az Egyesült Királyságban a katonai bíróságok munkáját a Főhadbírói Hivatal által kiküldött hivatásos katonai jogász a tanácsaival segíti. A bírák az adott ügy eldöntése előtt bírói esküt tesznek. Az ügyészi feladatokat jogi végzettséggel nem rendelkező tiszt is elláthatja, de hivatásos jogásztisztet is delegálhat erre a célra az említett hivatal. Mint az előzőekből kitűnik, a hadsereg jogi szolgálata gondoskodik valamennyi parancsnoki fegyelmi és bírósági tárgyalási funkció jogi szakmai irányításáról, esetenként képviseléről is. Ebből következően a jogi szolgálat védői hivatalt is működtet. A hivatal vezetője a főhadbíró, akit az államfő nevez ki, a brit hagyományoknak megfelelően polgári személy, ezzel is biztosítva a jogállam tisztességes eljáráshoz fűződő alkotmányos érdekek és a katonai fegyelmi érdekek együttes érvényre juttatását.

Az USA-ban működő katonai igazságszolgáltatás szervezetét a következők szerint lehet bemutatni:

Amennyiben az elkövetett cselekmény miatt a parancsnok katonai bírósági tárgyalást és ezzel súlyosabb joghátrányok alkalmazhatóságát tartja szükségesnek, intézkedik a katonai bíróság felállításáról. Ennek körében a Főhadbírói Hivatal szakmai alárendeltségében működő – gyakorlatilag minden lényeges parancsnoki szinten és minden jogi szakértelmet igénylő ügyben eljárni hivatott, tehát a parancsnoki döntések előzetes kontrollját is elvégző – jogtanácsos közreműködésével a parancsnok az esküdtszék tagjait kiválasztja, vádat emel, illetve a katonai bíróság ítéletét felülvizsgálja. Ennek keretében azt jóváhagyja, hatályon kívül helyezi, esetleg csökkenti a kiszabott büntetést. A bírósági tárgyalás menetére a parancsnoknak nincs, illetve nem lehet befolyása. A hadbíró és megválasztásuk után az esküdtek a parancsnoktól függetlenek, úgyszintén a Főhadbírói Hivatal által megszervezett, viszonylagos önállóságot élvező katonai ügyvédi szolgálat is,

amely minden ügyben biztosítja az ingyenes és szakszerű jogi védelmet. Az ugyan- csak a hivatalon belül működő katonai ügyészi szolgálatok munkatársai elsősor- ban a vádat képviselik, illetve a nyomozások felügyelete körében is rendelkeznek eszközökkel, tehát az úgynevezett általános törvényességi felügyelet nem tartozik a hatáskörükbe. A katonai jogászok parancsnokoktól való szakmai függetlenségét biztosítja, hogy valamely szövetségi államban bejegyzett jogászok, ezért az általá- nos – és rendkívül szigorú – jogi és etikai szabályokat a fegyveres erőkn belül is meg kell tartaniuk.

A három katonai bírósági forma közötti különbség a bíróság összetétele és az általuk kiszabható büntetések mértéke között van. Az egyszerűsített vagy sommás hatáskörű katonai bíróság (summary court martial) gyakorlatilag a fegyelmi és ki- sebb súlyú bűnügyek elbírálása céljából létrehozott bíróság. A különös hatáskörű (special court martial) katonai bíróság egyesbíróként vagy háromtagú tanácsban jár el, ahol az elnök hivatásos hadbíró, és a kiszabható maximális büntetés két év szabad- ságvesztés. Az általános hatáskörű (general court martial) katonai bíróságot a legsú- lyosabb bűncselekmények elbírálása céljából állítják fel, és a legsúlyosabb büntetése- ket is alkalmazhatja, a hivatásos hadbíró elnökön kívül legalább öt katona tagja van, de egyesbíróként is eljárhat bizonyos, nem főbenjáró bűnügyekben.

Az első fokon hozott katonai bírósági ítéleteket, függetlenül a parancsnoki jóváhagyás procedúrájától, a haderőnemi felülvizsgálati bíróságok törvényességi szempontból ellenőrzik. Amennyiben a vádlott javára fellebbezést jelentettek be, az ítéletet az USA Katonai Fellebbviteli Bíróságán bírálják felül. Ennek öt tagja pol- gári személy, az elnök által kinevezett szövetségi bírák. Harmadfokú elbírálásra az USA Legfelsőbb Bírósága jogosult.

Kanadában szövetségi bíróságok, úgynevezett vegyes bíróságok¹¹⁴, helyi bí- róságok¹¹⁵, valamint katonai bíróságok (courts martial) működnek.

A szövetségi bíróságok közé tartozik a Katonai Fellebbviteli Bíróság (Court Martial Appeal Court), amely a katonai bíróságok ítéletei elleni fellebbezéseket bírálja el. Döntései ellen kivételesen lehet folyamodni a Legfelsőbb Bírósághoz.

A Katonai Fellebbviteli Bíróság bírái polgári – volt katonai – jogászok.

A katonai bíróságok a Hadsereg Katonai Jogi Szolgálatának kötelékében működnek, amint a katonai ügyészi feladatokat ellátó jogásztisztek is.

¹¹⁴ Bíráit a kanadai kormány nevezi ki és fizeti, de a bíróságok szervezése és fenntartása a tarto- mányi kormányok feladata.

¹¹⁵ A bíróságok szervezése, fenntartása, a bírák kinevezése és fizetése a tartományi kormányok feladata, illetve joga.

Németország három katonai körzetének (észak, közép és dél) katonai bíróságai összesen 29 bírói tanácsot foglalnak magukban. A háromfős katonai bírói tanácsok elnöke hivatásos polgári bíró, tagjai laikus katonák, egyikük a vádlottal azonos rendfokozatú, másikuk legalább törzstiszt.

A fenti bíróságok előtt a bírói szakvizsgával rendelkező és haderőn belül szervezett jogi osztályok alkalmazásában álló katonai (fegyelmi) ügyészek teljesítik mindazon ügyészi funkciókat, amelyeket általában a polgári ügyészek látnak el a büntetőeljárás során.

A katonai bíróságok határozatai ellen a Szövetségi Közigazgatási Bíróság katonai bírósági tanácsaihoz (Wehrdienstsenate des Bundeswehrwaltungs-gerichts) egy hónapon belül lehet ténybeli és jogi felülvizsgálatra irányuló jogorvoslati kérelmet előterjeszteni, ahol öttagú bírói tanács (elnöke és két további tagja polgári bíró, más tagjai laikus katonák) dönt. E tanácsok előtt a Bundeswehr katonai (fegyelmi fő-) ügyésze (Bundeswehrdisziplinar-anwalt) képviseli a védelmi minisztériumot, illetve az irányítása és felügyelete alatt álló katonai ügyészek által bejelentett fellebbezéseket. A katonai ügyészi szervezet (Wehrdisziplinaranwälte), miként a katonai bíróságok, nem tartoznak a polgári szervezetek rendszerébe, hanem együtt alkotják a katonai igazságszolgáltatás szervezetét (Organisation der Wehrdienstgerichtsbarkeit), amely a Szövetségi Védelmi Minisztérium irányítása alá tartozik.

Törökországban a katonai bíróságok és a mellékük szervezett katonai ügyészségek a Nemzetvédelmi Minisztérium szervezeti rendjébe tartoznak, de vezetőik hangoztatják szakmai függetlenségüket és önállóságukat.

Az ország hat főbírósága közül kettő katonai: a Katonai Főbíróság és a Katonai Közigazgatási Főbíróság, amelyek tagjait az államfő nevezi ki. Mindkét főbíróság mellett működik főügyészség is, ezek azonban nem előjáró szerveik az elsőfokú katonai bíróságoknak és az azok mellett működő katonai ügyészségeknek. Ez utóbbiak felügyeletét a Nemzetvédelmi Minisztérium Katonai Jogi Szolgálatának főnöke látja el, Katonai Igazságszolgáltatási Főosztálya, illetve Revizori Főosztálya révén.

A katonai igazságszolgáltatás költségvetése a Nemzetvédelmi Minisztérium fejezetében külön alcímen biztosított.

Belgiumban a katonai bírósági, illetve a katonai ügyészi szervezet az egységes magisztratúra része, s független a katonai hierarchiától. Függetlenségüket a katonai vezetés tiszteletben tartja, s a közvélemény sem kérdőjelezi meg.¹¹⁶

¹¹⁶ A belga kollégák kettős kötődését jól jellemezheti a katonai bíróság elnökének dolgozószobájában látott kép: a fogason volt a talárja, mellette az ünnepi palástja, alattuk pedig egy málhazsákban katonai gyakorlóruhája.

A Belga Királyságban a legfőbb bírói fórum – a polgári és a katonai ítélkezés tekintetében is – a Semmítőszék.

A másodfokú vagy fellebbviteli bíróságok közé tartozik a Katonai Bíróság (Court Militaire), amely az első fokon eljáró állandó, illetve tábori katonai tanácsok (Conseil de Guerre Permanent, illetve Conseil de Guerre en Campagne) ítéleteit bírálja felül.

A katonai ügyészi szervezetet a Katonai Bíróság mellett működő Katonai Főügyészség (Auditorat General) irányítja.

A katonai ügyészi szervezet nem rendelkezik önálló költségvetéssel, hanem ilyen szempontból utalva van az Igazságügyi Minisztériumhoz is és a Védelmi Minisztériumhoz is; az előbbi biztosítja a magisztrátusok (bírák és ügyészek) illetményét, és fedezi az infrastrukturális kiadásokat, az utóbbi pedig az alkalmazottak bérét, a gépkocsikat, bizonyos elhelyezési, berendezési tárgyakat. A magisztrátusok rendfokozatba való előléptetése az igazságügyminiszter joga.

Görögországban egységes katonai jogi szolgálat működik, amelynek vezetője a Katonai Fellebbviteli Bíróság elnöke, akinek egyik helyettese a testület mellett működő katonai főügyész.

A katonai bíróságok nem részei az ország „civil” bírói szervezetének. Külön katonai ügyészi szervezet nincs, a katonai ügyészek a katonai bíróságok mellett működnek.

Az 1975-ös alkotmánynak a bírói függetlenségre vonatkozó előírásai vonatkoznak a katonai bíróságokra is, mivel azonban a végrehajtási törvény még nem született meg, a katonai igazságszolgáltatás adminisztratív az egyesített vezérkar alá tartozik; ennek főnöke nevezi ki és helyezi át a hadbírákat.

A katonai jogi szolgálat működési feltételeit a védelmi minisztérium biztosítja, önálló költségvetésük, pénzügyi szolgálatuk nincs.

A bírák, illetve ügyészek rendfokozati előléptetésére a Katonai Fellebbviteli Bíróság elnöke tehet előterjesztést a vezérkari főnök által vezetett Előléptetési Tanácshoz, tábornoki kinevezésre pedig a Fegyveres Erők Legfelsőbb Tanácsához, s e testületek véleménye alapján dönt a miniszter, illetve a köztársasági elnök.¹¹⁷

A bírói, ügyészi tevékenység körében elkövetett fegyelemsértések elbírálására a Katonai Fellebbviteli Bíróság bíráiból álló fegyelmi tanács illetékes.

Görög tárgyaló partnereink elmondták, hogy az ilyen értelmű és jórészt csak látszólagos alárendeltség vagy függés nem jelent beavatkozást az ítélkezésbe; azaz a katonai bírák és ügyészek függetlensége gyakorlatilag biztosított.

¹¹⁷ A katonai bírák és ügyészek egyébként 1997 óta nem viselnek egyenruhát.

Spanyolországban a Legfelsőbb Bíróság részét képezi a katonai bíraskodás legfelsőbb szerve, amely a Központi Katonai Bíróság által első fokon (őrnagy és magasabb rendfokozatú vádlottak ügyeiben) hozott döntések elleni fellebbezéseket bírálja el.

A Központi Katonai Bíróság egyúttal fellebbezési bíróság is: az általános hatáskörű területi katonai bíróságok ítéleteit bírálja felül.

A katonai ügyészi szervezet igazodik a bíróságihoz, s integráns része az egységes ügyészi szervezetnek. A katonai főügyész a legfőbb államügyész öt helyettesének egyike – királyi rendelettel nevezik ki –, tehát neki alárendelten, de gyakorlatilag önállóan vezeti a katonai ügyészi szervezetet.

Ugyanakkor a katonai ügyészség a védelmi minisztériumnak is alárendelt, de csak szűk körben, olyan értelemben, hogy a miniszter is adhat utasítást eljárás indítására, másrészt anyagi ellátás szempontjából a katonai ügyészségek a minisztérium költségvetéséhez tartoznak.

Olaszországban első fokon kilenc katonai bíróság ítélkezik, s ezek mellett egy-egy katonai ügyészség működik. Másodfokon a Katonai Fellebbviteli Bíróság jár el. Ennek székhelye Rómában van, de tanácsai működnek Veronában és Nápolyban is. A fellebbviteli bíróság mellett működik a katonai főügyész, míg a két említett tanács mellett ügyészi hivatal jár el. A Legfelsőbb Semmítőszékhez meghatározott eljárási törvénysértés esetén lehet fordulni, s ezen a ponton érintkezik csak a katonai bíraskodás a polgári igazságszolgáltatással. A Legfelsőbb Semmítőszéken is vannak katonai bírák, de az elnök civil. A Legfelsőbb Semmítőszék mellett a katonai ügyészi feladatokat az itt működő katonai főügyész látja el, aki a hierarchiában sajátos helyet foglal el: a katonai ügyészi szervezet irányítójával, a fellebbviteli bíróság mellett működő katonai főügyésszel azonos besorolású.

A katonai bíróság és ügyészség hivatásos állományú tagjai békében nem viselnek egyenruhát, nincsenek aktív állományban. A katonai igazságügyi testülethez tartoznak, századosi rendfokozattal kezdenek, és ahogy beosztásuk emelkedik, úgy nő rendfokozatuk is. Az előmenetelben különös jelentősége van az igazságügyi tanácsnak, amelynek előterjesztésére adja a rendfokozatot a védelmi miniszter, és ugyancsak e tanács előterjesztése alapján nevezi ki a köztársasági elnök a katonai bírákat, illetve az ügyészeket. A katonai igazságszolgáltatás részben önálló költségvetéssel rendelkezik; ebből fedezi az illetmények és a napi étellel járó kiadásokat, míg a nagyobb beruházásokat a védelmi minisztérium finanszírozza.

Amint arról fentebb már beszámoltam, Franciaországban, Hollandiában és Norvégiában elkülönült katonai igazságszolgáltatásról nem beszélhetünk.

Dániában csak katonai ügyészség működik – katonai bíróság nem –, amelylyel kapcsolatban meg kell ismételni, hogy az nem része az ország ügyészségi szervezetének. Főhatósága a védelmi miniszter, de teljesen független a hadsereg parancsnokától. Az ügyészek katonai státuszban vannak, még sincs katonai rendfokozatuk, de egyenruhát és sajátos „rendfokozati” jelzéseket viselnek.

A védelmi költségvetésen belül saját, elkülönített költségvetési kerettel rendelkezik a katonai főügyész.

Svájcban a katonai bíróságok nem képezik a bírói szervezet részét, s ugyanígy a katonai ügyészség sem része az ország legfőbb ügyésze által vezetett szervezetnek. A katonai igazságszolgáltatás élén a katonai főügyész (Oberauditor) áll, aki adminisztratív vezetője a katonai jogi szolgálatnak, ideértve a vizsgálóbírókat, az ügyészeket és a bírákat is.

Az ítélezési tevékenységbe a katonai főügyész nem avatkozhat be, ellenben ő tesz előterjesztést a Szövetségi Gyűléshez a Katonai Kasszációs Bíróság bíráinak, illetve a Szövetségi Tanácshoz a hadosztálybíróságokon, valamint a fellebbezési bíróságokon dolgozó katonai bírák kinevezésére.

A katonai főügyész kizárólag a honvédelmi miniszternek van alárendelve, aki konkrét ügyekbe nem szólhat bele, utasítást nem adhat.

A svájci hadsereg úgynevezett milicrendszerben működik, amely azt jelenti, hogy igen csekély létszámú hivatásos állományú katonával rendelkezik.¹¹⁸

A több éven keresztül, részletekben letöltött 300 napi sorkatonai szolgálat után kiválasztott tisztek évente meghatározott időt szolgálnak a hadseregben. Ugyanebben a rendszerben működik a katonai igazságszolgáltatás is. Például a katonai főügyész helyettese és a Katonai Kasszációs Bíróság elnöke is évente 52 napot szolgál a katonai igazságszolgáltatásban.

Thaiföldön a katonai bíróságok működéséért a honvédelmi miniszter felelős, de az ítékezésbe nincs beleszólása. A katonai bíróságok (s mellettük az ügyészségek) három szinten szerveződtek: az elsőfokú bíróságok ítéleteit a Katonai Fellebbezési Bíróság bírálja felül, ennek ítélete ellen pedig a Katonai Legfelsőbb Bírósághoz lehet fordulni, annak döntését azonban már nem lehet a polgári Legfelsőbb Bíróság előtt megtámadni.

Hadihajón vagy harctéren levő egységeknél szükség esetén három laikus tisztből álló csapatbíróságot, háború vagy rendkívüli állapot idején pedig rendkívüli katonai bíróságot lehet felállítani.

¹¹⁸ A svájci katonai igazságszolgáltatásban például egyedül csak a főügyész hivatásos katona.

Izraelben a katonai bírói szervezet feje a Katonai Bírói Testületnek a vezérkari főnök által kinevezett parancsnoka, aki egyúttal a Katonai Fellebbezési Bíróság elnöke is.

Első fokon a haderőnemi parancsnokságokon, a vezérkarnál, a déli, a központi és az északi parancsnokságnál létesített kerületi katonai bíróságok, valamint a közlekedési és a különleges katonai bíróság jár el.

Külön katonai bíróságok működnek továbbá a megszállt területeken.

A Legfelsőbb Bíróságnak van (de nagyon behatárolt) hatásköre a katonák bűnügyeiben: dönt hatásköri összeütközés esetén, illetve a Katonai Fellebbezési Bíróság döntését sérelmező felülvizsgálati kérelem esetén, de kizárólag jogkérdésben és csak a Katonai Fellebbezési Bíróság elnökének indítványára.

A katonai főügyész egyben a Katonai Jogi Szolgálat főnöke is. A katonai ügyészségek ugyanott működnek, ahol a bíróságok. Érdekesség, hogy a Katonai Főügyészség keretében külön katonai védői szolgálat működik, de tevékenységébe a főügyész nem avatkozhat be.

A katonai főügyész – aki egyúttal a főparancsnok jogi tanácsadója – státusát az 1955-ben hozott Military Justice Act alapította, úgy rendelkezve, hogy a katonai főügyészt a főparancsnok javaslatára a védelmi miniszter nevezi ki négy évre. Ez az időszak nem hosszabbítható, de ezalatt az elmozdítására nincs lehetőség.

Kínában első fokon a hadtestbíróságok és ügyészségek, másodfokon a fegyvernemek szerinti körzeti katonai bíróságok és ügyészségek működnek, a szervezetek csúcsán pedig a Legfőbb Katonai Bíróság, illetve a Legfőbb Katonai Ügyészség áll. A katonai bírák és ügyészek a Politikai Főcsoportfőnökség állományába tartoznak, kinevezésükre is annak vezetője jogosult.

A katonai főügyészt a legfőbb ügyész javaslatára a Központi Katonai Bizottság egyetértésével az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága nevezi ki.

Bár a katonai ügyészi szervezet nem tartozik az általános ügyészi szervezetbe, azt végső soron mégis a legfőbb ügyész irányítja a Legfőbb Katonai Ügyészségen keresztül.

Az első és másodfokú katonai ügyészségek vezetői kettős alárendeltségben dolgoznak: alá vannak rendelve a helyőrség-parancsnokság politikai biztosának, másrészt a felettes katonai ügyészségnek.

Hangsúlyozták azonban, hogy a politikai szerveknek való alárendeltség nem azt jelenti, hogy jogi-szakmai kérdésekben is utasíthatják őket; ilyen értelemben függetlenek.

Az általunk megismert „nyugati” szervezeti megoldások közös jellemzője – Spanyolországot kivéve – tehát az, hogy a katonai igazságszolgáltatás szervei a katonai hierarchiától való több-kevesebb függésben tevékenykednek, s általában nem kötődnek a polgári igazságszolgáltatás szerveihez, a bírói vagy az ügyé-

szi szervezethez. Az azonban a legtöbb országban biztosított, hogy a katonai bíróságok ítéleteinek legfelsőbb bírósági felülvizsgálatára (különböző módon előírt feltételek mellett) sor kerülhessen.

Mindezek ellenére általában értetlenül fogadták az olyan kérdéseinket, hogy a társadalom nem tartja-e eleve elfogultnak őket. Állítják, hogy szakmailag kizárólag a törvényeknek és lelkiismeretüknek kell engedelmeskedniük, erre tettek esküt, s ennek megszegését tőlük senki, semmilyen katonai vezető sem várhatja el.

Mégis, általában szeretnék az egzisztenciális függésen lazítani.

Meggyőződéssel vallják, hogy mindenki számára megnyugtató a kellő „civil kontroll”, amely alatt azt értik, hogy a parlament által elfogadott törvények alapján tevékenykednek, munkájuk feltételeit a parlament által elfogadott költségvetés biztosítja, a felügyelő miniszter civil személy, valamint a főparancsnok az elnök (vagy uralkodó). Több országban civil bírák is helyet kaptak a katonai bírósági tanácsokban, a legtöbb helyen a katonai fellebbviteli bíróság tagjai is civilek, végül több országban biztosított a legfelsőbb bíróság felülvizsgálati joga.

Ugyanakkor a legtöbb helyen korlátozták vagy megszüntették a büntetőeljárás megindításával és az ítélettel kapcsolatos (megerősítés, jóváhagyás, enyhítés) parancsnoki jogosultságokat.

Megállapítható, hogy a volt szocialista országokban a katonai igazságszolgáltatás szervei integrálódtak a „civil” szervezetekbe, s a katonai jellegű függésük leginkább csak látszólagos.

IV.

A katonai ügyészségek funkciói

1.) A katonai ügyészségek alapvetően a büntető jogalkalmazás területén kaptak feladatokat.

a) Nyomozás és nyomozásfelügyelet

A volt szocialista országokban a katonai ügyészségeknek mindenütt joga és feladata a nyomozás teljesítése. Romániában azonban a katonai parancsnokok, Albániában és Ukrajnában a katonai rendőrség, Bulgáriában a katonai nyomozószolgálat és esetenként katonai ügyészi megbízásra a rendőrség, Szlovákiában katonai ügyészi felkérésre szintén a rendőrség¹¹⁹, míg Lengyelországban az ügy-

¹¹⁹ Szlovákiában most tervezik a katonai rendőrség felhatalmazását arra, hogy nyomozást is folytathasson.

nevezett előkészítő eljárásban a katonai rendőrség is végezhet nyomozást katonák bűnügyeiben.

A katonai rendőrségi, illetve a rendőrségi nyomozások felett természetesen mindenütt a katonai ügyész gyakorol felügyeletet.

Az USA-ban a katonai bűnügyek nyomozását a haderőnemeknél külön-külön szervezett nyomozószolgálatok végzik. Ezek közül az USA Haditengerészeti Nyomozó Szolgálatának (US Naval Investigative Service – NIS) tevékenységébe nyertünk bepillantást.

A NIS az egész világra kiterjedően működő szervezet, nyomozó és kémelhárító, terroristaellenes feladatokat lát el; mindehhez törvényszéki orvostani laboratóriummal, sokoldalú technikai szolgálati különítménnyel, magasan képzett „különleges ügynökökkel” rendelkezik.

Irányításában és a hasonlóan szervezett egyéb haderőnemi nyomozószolgálatok működtetésében a főhadbírói hivatal munkatársai a megfelelő vezetői szinteken részt vesznek.

A kisebb súlyú köztörvényi és katonai bűncselekmények (és fegyelemsértések) nyomozása, illetve a vizsgálati feladatok az illetékes parancsnok hatáskörébe tartoznak. Erre például a parancsnoki jogtanácsosokat ki is képezik, de nincs akadálya annak sem, hogy egy-egy erre alkalmas tiszt a parancsnok megbízása alapján az erre rendszeresített nyomtatványok felhasználásával és mindezt jogász ellenőrzés mellett végezze. Tekintve, hogy egyszerűsített (fegyelmi) bíróság előtt nem jogász is felléphet ügyészként, így a nyomozói feladatok sem hivatali szervezethez kötöttek.

Olaszországban a katonák bűncselekményeinek nyomozása a katonai ügyész feladata, s ennek befejezése után a katonai vizsgálóbíró vezette tanács dönt arról, hogy a bizonyítás elengedő-e a vádemeléshez.

Dániában a két katonai ügyészségen (az auditori hivatalokban) a katonai ügyészek (auditorok) mellett a rendőrségnél kiképzett auditori megbízottak (nyomozók) teljesítenek szolgálatot, s ők folytatják le a nyomozásokat.¹²⁰

Norvégiában a katonai bűnügyek egy részében a Katonai Jogszolgálat (tagjai részben hivatásos, de többségükben tartalékos katonák) és a külön szervezetben működő katonai rendőrség is folytathat nyomozást.

Hollandiában a Királyi Katonai Csendőrség (Koninklijke Marechaussee) nyomozza a katonák bűncselekményeit, de a katonai bázison kívül elkövetett

¹²⁰ A katonai parancsnokok, a katonai rendőrök és a katonai jogi tanácsadók nem folytathatnak nyomozást.

nem katonai bűncselekmények nyomozására a polgári csendőrség is jogosult. A nyomozást a katonai tanács mellett működő ügyész felügyeli.

Görögországban a laktanyán belül elkövetett bármely bűncselekmény esetén a parancsnok rendeli el a nyomozást, az arra kijelölt vizsgálótiszt tevékenységét viszont a katonai ügyész felügyeli.

A laktanyán kívüli bűncselekmény miatti nyomozás a katonai rendőrség feladata, amely a rendőrség segítségét is igénybe veheti.

Ha katona polgári személlyel együtt követ el bűncselekményt, az emiatti nyomozást a rendőrség folytatja.

A nyomozás felügyeletére a katonai ügyész – az utóbbi esetben a polgári ügyésszel együttműködve – jogosult.

Belgiumban a nyomozást a katonai ügyész vizsgálóbíróként, két hivatásos tiszttel együtt alkotott bizottságban eljárva teljesíti akkor, ha előzetes letartóztatás, házkutatás rendelhető el, vagy ha az adott bűncselekmény legalább egyévi szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetett. Egyéb ügyekben egyedül nyomoz.

Törökországban az úgynevezett előkészítő vizsgálatot (lényegében nyomozást) a parancsnok végzi (végezteti), majd az iratokat az előjáró parancsnok jogi tanácsadójához küldi meg, aki szükség esetén hiánypótlásra visszaküldheti azokat, egyébként pedig dönt arról, hogy a katonai vagy a fegyelmi bíróság ügyészéhez továbbítja-e az iratokat.¹²¹

Katonai ügyész a vizsgálatba csak akkor kapcsolódik be (de akkor azonnal), ha a bűncselekmény halált vagy súlyos sérülést okozott.

Franciaországban a katonák bűnügyeiben a katonai csendőrség nyomoz, az ilyen ügyekre kijelölt vizsgálóbíró felügyeletével.

Svájcban a bűncselekmény miatti feljelentést a katonai vizsgálóbíró kapja meg, s ő dönt arról, hogy a kérdéses ügy fegyelmi vagy büntetőügyként legyen-e elbírálva. Utóbbi esetben vizsgálatot (nyomozást) rendel el, s azt a katonai ügyész folytatja le.

Izraelben a katonai büntetőeljárásban az alapvető nyomozóhatóság a katonai rendőrség, de a katonai bűncselekmények esetén a rendes beosztások mellett esetileg megbízott nyomozótisztek is végezhetnek nyomozást.

Thaiföldön a nyomozást a parancsnok által kijelölt nyomozótiszt vagy (ha ő maga ezt indokoltnak tartja) a katonai ügyész folytatja. A parancsnoki nyomozást a katonai ügyész kiegészítheti vagy pótnyomozást rendelhet el.

¹²¹ Tiszt esetén a döntésre csak a parancsnok jogosult.

Kínában a katonák bűnügyeiben általában a Katonai Biztonsági Hivatal folytatja le a nyomozást, de a katonai ügyész maga is nyomoz (az általában ügyészi nyomozati hatáskörbe tartozó ügyeken, így a hivatali, korrupciós és az állampolgári jogok megsértésével járó bűncselekményeken kívül) bizonyos „nagyobb” – általában gazdasági jellegű – bűnügyekben.

b) Vádképviselő

A vádképviselő a tárgyaló országok mindegyikében természetesen a katonai ügyész – Hollandiában és Franciaországban az erre szakosodott ügyész – feladata.

Sehol nem érvényesül olyan tilalom, hogy az ügyben nyomozó vagy a nyomozást felügyelő ügyész ne képviseljen vádat.

c) A büntetés-végrehajtás felügyelete

A volt szocialista országok közül csak Lengyelországban nincs katonai büntetés-végrehajtási intézet, a többi ilyen országban és Kínában a katonai ügyésznek van börtönfelügyeleti kötelezettsége.

A legtöbb nyugati országban nincs katonai börtön vagy más katonai büntetés-végrehajtási intézet, s például Belgiumban a vezető katonai jogászok részben ennek tudják be, hogy meglehetősen liberális büntetési gyakorlat alakult ki.

A Törökországban működő katonai börtönök felügyelete a Nemzetvédelmi Minisztérium Katonai Jogi Szolgálatára hárul, Olaszországban viszont az egész országra kiterjedően egyesbíróként látja el a büntetés-végrehajtás törvényességének felügyeletét a Katonai Fellebbviteli Bíróság kijelölt bírása.

2.) A büntetőjogon kívüli tevékenység a volt szocialista országok katonai ügyészségeire sem jellemző már, a nyugati országokban pedig nem is igen volt ez ismeretes.

a) Ami az úgynevezett általános törvényességi felügyeletet illeti:

Bulgáriában az igazságszolgáltatási törvény újrászabályozta az igazságszolgáltatási szervek hatáskörét, s itt kihagyta az ügyészek törvényességi felügyeleti jogkörét, mondván, hogy az illetékes minisztériumok kötelesek az ilyen feladatokat ellátni.

Oroszországban nem jogszabály rendelkezése folytán, hanem az egyéb munkateher növekedése miatt lényegében megszűnt az ilyenfajta katonai ügyészi tevékenység. Évente kb. 6–7000 panasz kivizsgálása hárul a katonai ügyészségekre, ezért a hagyományos „általános felügyeleti” tevékenységet lényegében megszüntették.

Romániában 1989-ben megszüntették az ügyészi „általános felügyeletet”, mondván, hogy az ügyészségek ne avatkozzanak be külső szervek munkájába.

A katonai parancsnokok hiányolják az ilyenfajta segítséget.

b) Az öngyilkossági (kísérleti) ügyeket a volt szocialista országok mindegyikében (nálunk nem!) a katonai ügyészségek vizsgálják ki, mégpedig Romániában, Lengyelországban és Oroszországban nyomozás során.

Szlovákiában az ilyen események kivizsgálása után tett és a hozzátartozókkal csak szóban közölt megállapítások ellen az érdekeltek nem rendelkeznek jogorvoslati lehetőséggel.

Svájcban a katonák öngyilkosságát a katonai vizsgálóbíró vizsgálja ki. Ha nem lát okot a nyomozásra, akkor közli a parancsnokkal, hogy senki büntetőjogi felelőssége nem merült fel, a parancsnok pedig értesíti erről a hozzátartozókat. Panasz esetén a katonai főügyész dönt, döntése nem támadható meg, még bíróság előtt sem.

Belgiumban a katonai ügyészi magisztrátusok feladatai közé tartozik a katonák szolgálati helyen bekövetkezett rendkívüli haláleseteinek, az öngyilkosságoknak, továbbá a katonai repülőgépek és hajók baleseteinek kivizsgálása. Az öngyilkosságokat vizsgálóbíróként élet elleni bűncselekmény alapos gyanúja miatt elrendelt vizsgálat során tisztázzák. A szolgálati helyen kívüli rendkívüli halálesetek, öngyilkosságok kivizsgálása a királyi ügyészre tartozik, de ő átadhatja és gyakran át is adja az ügyet a katonai ügyésznek.

Görögországban a laktanyán kívüli öngyilkossági cselekmény kivizsgálását a rendőrség végzi, az eredményről a civil ügyész és a katonai ügyész is kap értesítést. A laktanyán belüli öngyilkosságok kivizsgálását az illetékes parancsnok végzi, s bűncselekmény gyanúja esetén feljelentést tesz a katonai ügyésznél, egyébként pedig megszünteti a vizsgálatot, és erről értesíti a katonai ügyészt.

Ugyancsak értesíti a hozzátartozókat is, akik a megállapítások ellen a katonai bírósághoz fordulhatnak. Ilyenkor a katonai bíróság rendel el vizsgálatot, amelyet a bírósági vizsgálótiszt folytat le, majd azt követően a katonai bíróság dönt, ami ellen viszont fellebbezésnek nincs helye.

c) A volt szocialista országok mindegyikében folytattak eddig a katonai ügyészek jogi felvilágosító tevékenységet, de Szlovákiában az egy éve elfogadott ügyészi törvény már tiltja az ügyészek számára a jogi információ adását, s ezt egyesek úgy értelmezik, hogy a törvény magyarázatát is tiltja. Mindenesetre még nem eldöntött a jogi ismeretterjesztő előadások sorsa.

A nyugati országok közül ilyen értelemben csak kettőről beszélhetek: csak Görögországban és Dániában van ilyen feladata a katonai ügyésznek.

Görögországban elsősorban a katonákat oktató személyek jogi felkészítését végzik a katonai ügyészek, de gyakran katonák részére szervezett előadásokat is tartanak.

Dániában a katonai ügyészi szervezet feladatai között szerepel a felvilágosító munka, illetve a katonai akadémiákon való közreműködés a jogi oktatásban.

Kínában a legfontosabb – és politikai! – feladatnak tartják a bűnmegelőzésben ily módon való részvételt.

d) Az általunk megismert gyakorlat szerint a katonai ügyészségek mindegyike részt vesz a készülő jogszabályok előkészítői munkájában.

Itt külön meg kell említeni az Izraelben tapasztaltakat: a Military Justice Act előírása szerint a vezérkari főnök a katonai szolgálatra vonatkozóan csakis a katonai főügyész előzetes normakontrollja után adhat ki rendeleteket. Az elsősorban alkotmányossági, de egyéb jogi, szakmai szempontokat is szem előtt tartó katonai főügyési véleményt mindig figyelembe veszik.

V.

A bűnügyeknek a bírói úttól való elterelési lehetőségei

(különös tekintettel a parancsnoki hatalom egyes kérdéseire)

Dániában a katona elleni büntetőfeljelentést a (dandár vagy annál magasabb szintű) parancsnok bírálja el, ha úgy ítéli meg, hogy a bűncselekmény csekély súlyú, és amiatt pénzbírságot (2000 koronáig terjedhet) vagy katonai fenyítést kell alkalmazni. A fenyítés a megrovástól 14 nap fogságig terjedhet.

Pénzbírság kiszabása esetén a polgári bírósághoz, fenyítés miatt pedig egy katonai „fenyítési bizottsághoz” lehet fellebbezni, amelynek döntését az „apellációs bizottság” bírálja felül.

A parancsnok nem élhet fenti jogaival és köteles a katonai ügyészhez áttenni az ügyet köztörvényi bűncselekmény esetén, illetve ha elkobzás vagy házkutatás szükségessége merül fel.

A katonai ügyész – ha a vádemelést nem tartja indokoltnak – az elkövetőt megróhatja, pénzbüntetést, illetve 30 napi szabadságvesztést szabhat ki.

Görögországban a büntetőeljárás megindulásával kapcsolatban döntő szerepe van a parancsnoknak, ugyanis kizárólag az ő feljelentése alapján indulhat eljárás; feljelentését az ügyész sem tudja hivatalból pótolni. A helyzetet a készülő új eljárásjogi törvényben akarják rendezni.

Belgiumban a katonai ügyész mint vizsgálóbíró jellegzetes jogintézményt, úgynevezett „ügyési alkut” (Transaction) köthet az elkövetővel, amelynek lényege, hogy felajánlják, hogy ha hajlandó pénzbírságot fizetni, akkor megszüntetik az eljárást.¹²²

¹²² Az alku csak vétség elkövetőjével alkalmazható, károkozás esetén pedig további feltétel a kár megtérítése is.

A katonai ügyész bizonyos törvényi előfeltételek mellett a bűnügy elbírálását az alakulat parancsnokának fegyelmi jogkörébe utalhatja. Megjegyzem, hogy ugyanezt teheti a katonai tanács is (Renvoi discipline de Corps). A kiszabott fegyelmi büntetés bíróság előtt megtámadható.¹²³

Hollandiában a katonai ügyész hozzájárulásával a századparancsnok öt – a törvényben felsorolt – kisebb súlyú bűncselekmény esetén fegyelmi büntetést alkalmazhat.

Spanyolországban, ahol hagyomány volt, hogy „aki parancsol, az büntet”, az 1978-as alkotmányreform és az ahhoz kapcsolódó új jogszabályok révén kizárták a katonai parancsnok büntetőjogi hatalmát, s ezzel a bűncselekmények fegyelmi úton való elbírálásának lehetőségét is.

Svájcban sincs a katonai parancsnoknak felhatalmazása bűnügyek elbírálására. A büntetőbírósági útról való elterelésnek azonban van egy sajátos jogintézménye: az enyhébb súlyú bűncselekmények esetén, ha a katonai ügyész úgy látja, hogy nincs szükség bírósági eljárásra, maga hozhat véghatározatot (Strafmandat). Ebben maximum egy hónapig terjedő, börtönben végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést, illetve 1000 svájci frankig terjedő pénzbüntetést szabhat ki. Ez ellen a döntés ellen a terhelt közvetlenül a katonai főügyésznél emelhet panaszt, de a katonai főügyész felügyeleti jogkörében is felülbíráhatja az ügyész döntését. Ilyenkor a határozat válik vádirattá, és a katonai bírósági eljárást kötelező lefolytatni.

A volt szocialista országokban sorra megszüntették a parancsnoki kíváнатot, mint a katonai bűncselekmény miatti büntetőeljárás feltételét, s csak Lengyelországban van lehetőség a bűnügy fegyelmi hatáskörbe utalására, de már kihirdették azt a törvényt, amely 1998. január 1-jével ezt megtiltja.

Kínában sincs mód bűncselekmény fegyelmi úton való elbírálására.

Az ügyészi megrovás több országban ismert, és Romániában az ügyész pénzbírságot is kiszabhat, ha a bűncselekmény társadalomra veszélyessége csekély.

Mindezekkel szemben az angolszász jogrendszerű országokban – de elsősorban az USA-ban – igen nagy büntetőhatalma van a katonai parancsnoknak.

Az Egyesült Királyságban – amint erről fentebb már volt szó – a kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben, fegyelmi úton is elbírálnak.

¹²³ A vázolt jogintézmények elfogadottságát jelzi, hogy a rendelkezésünkre álló 1995. évi adatok szerint az 1005 vádemelés mellett 1477 esetben kötöttek alkut, és 364 esetben utalták fegyelmi eljárásra a bűnügyet.

Amint arra utaltam már az előzőekben is, a terhelt választhatja a fegyelmi helyett a bírósági eljárást, azaz alanyi joga van ahhoz, hogy a kizárólag fegyelmi jellegű joghátrányok alkalmazását engedő elbírálási mód helyett egy másik törvényes utat – vele a bírósági eljárás garanciáit –, de ezzel együtt a büntetőjogi joghátrányok alkalmazhatóságát is válassza.

A több száz éves hagyományok szerint az összehívó hatáskört gyakorló előjáró formálisan döntött a vád tartalmáról, illetve az ítélettel kapcsolatban azt helyben-hagyhatta, a kiszabott büntetést csökkenthette, de nem súlyosíthatta, végül az ítéletet hatályon kívül helyezhette, mindezt természetesen a Főhadbírói Hivatal jogi szakmai felügyelete mellett, így a korlátlannak látszó parancsnoki hatalom valójában sok formalitást hordozott.

A Findlay-ügy¹²⁴ néven ismertté vált jogeset kapcsán az Emberi Jogok Európai Bírósága is állást foglalt a brit katonai jog- és igazságszolgáltatás azon aggályos rendelkezései körében, amelyek a fenti bíróság eljárása alapjául szolgáló Konvenció 6. (független és pártatlan bírósághoz való jog) cikkelyében foglaltakkal ellentétben állnak. Nevezetesen a parancsnok kvázi ügyészi funkciói, az ítéletek parancsnoki felülvizsgálata és jóváhagyási rendje, továbbá az illetékes parancsnoknak alárendelt tisztekből álló bíróság függetlensége. A brit főhadbíró 1991 óta javasolt katonai igazságügyi reformkonceptiója akkor nyert teret a törvény-előkészítés során, amikor a külső kényszerek alapján már nyilvánvalóvá vált, hogy a szükséges változtatások nélkül a jövőben a katonai bíróságok hatáskörét a kifejezetten katonai bűncselekmények elbírálására szűkítenék, míg a többi bűncselekmény elbírálása a helyi polgári bíróságok hatáskörébe kerülne.

Az 1997 februárjában elfogadott törvény értelmében az illetékes parancsnok kizárólag abban foglalhat állást, hogy a vádlott ügyét fegyelmi eljárásban vagy valamelyik (fentebb részletezett) hatáskörű katonai bíróság előtt tárgyalják, egyebekben a hozzá érkezett iratokat köteles áttenni az igazságszolgáltatás szerveihez, ahol a parancsnoki jogtanácsos kiemelkedő szerepet kapott azzal, hogy a katonai bírói tanács szükségképpen tagjává vált. A katonai bíróság ítélete ellen a fellebbezés közvetlenül a Katonai Fellebbviteli Bírósághoz nyújtható be.

Az USA katonai bíróságokra vonatkozó elnöki rendeletének felhatalmazása (Manual for CourtsMartial Art. 15 nonjudicial punishments – nem bírói büntetések) alapján az illetékes parancsnok katonával szemben nem csupán adminisztratív jogkörében, fegyelmi vétség miatt eljárva, de a katonai büntető

¹²⁴ Ld. Findlay v. The United Kingdom, no. 22107/93, 1997. február 25-i ítélet.

törvénykönyvben foglalt törvényi tényállások bármelyikét megvalósító bűncselekményt is elbírállhatja, amennyiben – és ez az eljárás sine qua nonja – a fegyelem fenntartása érdekében ez az eljárás a szükséges és elégséges. A parancsnok által alkalmazható joghátrányok köre azonban korlátozott, szabadságvesztést például nem szabhat ki.

Másrészt: bár a parancsnok dönti el, hogy az ügyet bíróság elé utalja-e vagy sem, de ha már átadta az ügyet, annak végkifejletére való ráhatás megkísérlése törvénytelen lenne, márpedig a bíróság munkájába való törvénytelen beavatkozással beosztásából való felmentését kockáztatná.

*

Tájékoztatónk e részében azt szeretnénk volna érzékeltetni, hogy különböző jogi berendezkedésű és különböző hagyományokkal rendelkező országok keresik a lehetőségét annak, hogy a személyükben is kevésbé veszélyes bűnelkövető katonák alacsony tárgyi súlyú bűncselekményei miatt ne induljon vagy bíróságon ne folytatódjon büntetőeljárás. Az USA-ban (ahonnan egyébként a büntetőjogi beavatkozás köre szűkítésének – a diverzióknak – mozgalma indult) a mi hagyományos jogállami felfogásunktól idegen – és nem elterelés, hanem elvonás jellegű – megoldások érvényesülnek, mégpedig bírói kontroll nélkül. Európában viszont – ahol folyik valamiféle elterelés – biztosított a terhelt panasza esetén a bírói eljárás.

*

A fentiekben megkíséreltük a katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatainkat bizonyos szempontok szerint csoportosítva összegezni.

Természetesen ezzel csupán a tájékoztatás volt és lehetett a célunk, nem törekedhettünk tudományos igényű összehasonlító feldolgozásra.

Tájékoztatónknak nem feltétlenül erénye – sőt talán hátrányára szolgál – a terjedelme, de szóba kell hoznunk, hogy a beszámoló még így sem volt teljes, hiszen kihagytuk az extremitásokat, nem szóltunk az eljárásjog olyan fontos területéről, mint a védelem jogával kapcsolatos kérdések, nem térhettünk ki a nemzetközi katonai és fegyelmi jog megalkotására irányuló törekvésekre, s nem volt témánk a katonai anyagi büntetőjog.

Katonai bíróságok létrehívását és működtetését a különböző államok – néhány ország kivételével – békeidőben is elismerik és szükségesnek tartják.

A fegyveres erők és egyes országokban a fegyveres testületek szolgálati rendjének és fegyelmének biztosítása ugyanis olyan bírósági szervezetet is igényel, amely kellően ismeri és ítélkezése során szakszerűen értékelni tudja a katonai szolgálati viszonyból eredő sajátosságokat, szervezetenként igazodik a hon- és rendvédelmi testületek tagozódásához, s azokkal megfelelő kapcsolatot tart. E követelménynek csak katonailag képzett, a szolgálat belső rendjét is jól ismerő bírákból álló bíróságok tudnak kellőképpen eleget tenni. Ezért – kevés kivételtől eltekintve – az államok a fegyveres erők tagjai által elkövetett bűncselekmények, illetőleg azok egy részének elbírálását katonai bírósági hatáskörbe utalják.

Ezen bíróságok összetételét, a rendes bírósági rendszerhez való kapcsolódásukat, szervezeti megoldásaikat, a katonai vezetéstől való függőségüket és hatáskörük terjedelmét tekintve változatos a kép, s az is szembetűnik, hogy ebben a körben a kompatibilitásra, a jogi harmonizációra való törekvés nem parttalan, hanem csak bizonyos elvi jelentőségű fő kapcsolódási pontokra irányul.

KÉRDÉSEK ÉS MEGOLDÁSOK A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN*

– RÉSZLETEK –

Amikor azt a megisztelő felkérést kaptam, hogy egy írásommal járuljak hozzá az 1913. június 19-én született, s általam is végtelenül tisztelt és szeretett Vargha [László] professzor úr emlékére kiadandó kötethez, rögtön eszembe jutott egy „közös” évfordulónk is, ugyanis éppen 40 éve államvizsgáztam nála büntetőeljárás-jogból. Abból a tárgyból, amelyhez jórészt az ő hallatlanul precíz, de mindig élvezetes, sajátos szelíd humorával fűszerezett előadásainak hatására kezdtem vonzódni. Különös szerencsémnek tartom, hogy speciális kollégiumainak rendszeres hallgatójaként néha-néha elbeszélgetett velem a büntető jogalkalmazás fontos kérdéseiről, köztük az ügyész hivatásáról és szerepéről is; s mindezzel bizonyára hatással volt későbbi pályaválasztásomra.

Hálás tiszteletem kifejezésének szándékával tehát – s a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. hatálybalépése miatti aktualitásra is tekintettel – dolgozatom témájaként a címben jelzettet választottam.

*

E dolgozat keretei nem teszik lehetővé, hogy a magyar katonai büntetőjog történetével behatóan, részletesen foglalkozzunk. Csupán utalhatunk arra, hogy 1924-ben Cziáky Ferenc „A magyar katonai büntető- és fegyelmi jog ezeréves története” címmel jelentetett meg egy e tárgyból alapvetőnek tekinthető művet, amelyből – a korra jellemző némi túlzások ellenére – valóban jelentős múlttal és figyelemre méltó fejlődéssel bíró katonai büntetőeljárás szabályozással és szervezeti megoldásokkal ismerkedhetünk meg.¹²⁵

Így az Árpád-, majd a vegyes házi királyok idejéből több írott jogforrást, hadiszabályzatot ismerünk, amelyek a katonák kihágásainak és erőszakoskodásának megfékezése érdekében rendelkeztek. Említhetjük Mátyás királyt is, aki az

* In: FENYVESI Csaba – HERKE Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2003. 183–194.

¹²⁵ CZIÁKY Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Dunántúli Könyvkiadó és Nyomdai Rt., Pécs, 1924.

1486. évi Decretum Maiusban hozta létre a tiszti becsületbíróságok őst, a vitézi ítélőszéket, a curia militarist.

Az ország három részre szakadása utáni időszakban Erdélyben, a fejedelmek idején fellendült a katonai büntetőjog művelése, elsősorban ugyan az anyagi büntetőjogot illetően, de eljárásjogi, szervezeti kérdésekkel is foglalkoztak; így például I. Rákóczi György 1639. évi – a hadi fegyelemről szóló – rendeletében jelent meg először a „hadi bíró”, addig ugyanis a kapitányok jártak el a vétkes katonákkal szemben.

A legkiemelkedőbb alkotás a II. Rákóczi Ferenc által 1707-ben összehívott ónodi országgyűlés által elfogadott Regulamentum Universale és a hozzá kapcsolódó Edictum Universale volt. A Kajali Pál szenátor, későbbi főhadbíró által alkotott jogszabály rendelkezett az általános büntető anyagi jogi kérdések mellett a hadi törvénykezés fórumairól (a kerületi hadbíróságtól a fejedelemig) és a katonai bűnvádi eljárás részletes szabályairól. Emellett létrehozta a hadbírói szervezetet, amikor kimondta, hogy „...szükségesnek ítéltük, hogy Magyarországban lévő egész Armadánkban egy Generális avagy Fő Hadi Bíránk is legyen”. Illetve amikor arról rendelkezett, hogy „minden corpus mellett szükségképpen kelletik egy-egy Hadi Bíránknak lenni”, valamint a regimentek szintjén is működjön az úgynevezett „regimentbeli auditor”, aki elé a kisebb jelentőségű ügyek tartoztak.

A Rákóczi-szabadságharc után az osztrák katonai jog uralkodott, olyannyira, hogy az osztrák katonai büntető törvénykönyv (a legutóbbit 1855-ben adták ki) 1931-ig volt hatályban Magyarországon.

A magyar nemzeti hadsereg létrejötte (1910) után született meg az 1912. évi XXXIII. tc. a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról (továbbiakban: Kbp.), amely tehát önálló törvényként szabályozta a katonai bíróságok mint különbíróságok működését.

E jogszabály hozta létre a dandárbíróságot, a hadosztálybíróságot és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéket, s e törvény intézményesítette a katonai közbírókat: a dandárbíróság mellett működő (laikus) ügyészi tisztelet, a hadosztálybíróság mellett működő honvéd ügyészt és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék mellett működő (a király által kinevezett) honvéd koronügyészt.

A Kbp. alkalmazását végül a jogalkotó 1952. január 1-jével szüntette meg. Ekkor lépett ugyanis hatályba az 1951. évi III. tv. (továbbiakban: Bp.), amely újraszabályozta az egész perrendtartást. Ma már meg nem állapítható törvényszerkesztési okok miatt azonban a Kbp.-t sem e jogszabály, sem az életbe léptetéséről szóló 1951. évi 31. tvr. (továbbiakban: Bpé.) nem helyezte kifejezetten hatályon kívül. A Bpé. 2. § bevezető rendelkezését és a 21. § (1) bekezdését ösz-

szevetve viszont egyértelműen megállapítható, hogy a Kbp. ekkor hatályát veszítette. A törvényerejű rendelet III. fejezete ugyanis a katonai büntetőeljárásra, elsősorban a hatásköri szabályok tekintetében, de egyéb vonatkozásban is külön szabályokat állapított meg. Ezek között kiemelendő a 21. § (1) bekezdése, mely szerint a hatályba lépő törvényt, tehát a Bp.-t és a Bpé. katonákra vonatkozó rendelkezéseit együtt kell alkalmazni, azaz a törvényerejű rendelet kizárólag a különbségeket határozza meg.

Így vált a korábban különálló katonai bűnvádi eljárás az egységes perrendtartás részévé azzal, hogy csak az egyes különbségeket határozta meg a jogszabály.

Ezen az 1953. évi I. tv. novellája (az 1954. évi V. tv.) csupán annyit változtatott, hogy immár a törvény szövegévé váltak a katonai bíróságok hatáskörét megállapító szabályok, a Bpé. „katonai” fejezete azonban továbbra is hatályban maradt, és ez így volt egészen 1968-ig, amikor is az új egységes szerkezetű, a büntetőeljárásról szóló törvény immár a maihoz hasonlóan csupán egy fejezetben rögzítette a katonai büntetőeljárás általánostól eltérő rendelkezéseit.

Az 1968. évi 8. tvr., majd a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv. már magában foglalta a katonai büntetőeljárás speciális szabályait, amelyek a politikai rendszerváltásig lényegesen nem is változtak.

[...]

1991 végén [...] a különbíróságok megszüntetésére hivatkozva, az igazságszolgáltatás reformjának részeként módosították a bíróságokról szóló törvényt. A módosítás szerint 1992. január 1-jétől megszűnt a megyei hatáskörrel rendelkező katonai bíróságoknak az egységes bírósági szervezeten belüli önállósága, a tanácsai beolvadtak a székhely szerinti megyei bíróságokba. A kérdés azonban az volt, hogy az ekkor működő katonai bíróságok valóban különbíróságok voltak-e.

A magyar katonai büntetőbíráskodás hosszú időn keresztül osztrák minta alapján működött, és a rendes bíróságok rendszerén kívül a honvédelmi (hadügy-) miniszternek alárendelt különbíróságokként működtek, más-más név alatt. A katonai bíráskodásnak nemcsak a szervezete különbözött a rendes bíróságoktól, hanem a katonákra vonatkozó többletfelelősséget rögzítő jogszabályok is eltérőek voltak a rendes büntető- és büntetőeljárási törvényektől. A büntető perrendtartás az 1957. évi módosítása után a katonai bíróságok mint különbíróságok megjelölését mellőzi, s a 10. § (1) bekezdésében a következőket rögzíti: „Első fokon ítéleznek: a járásbíróság, a megyei bíróság és a katonai bíróság.” Az ehhez fűzött magyarázat pedig a következő: „A törvény a katonai bíróságokat is felveszi a perrendtartásba, és ezáltal is kifejezésre juttatja, hogy a katonai

bíróságok is, mint az egységes bírósági szervezet részei, ugyanolyan eljárási szabályok szerint járnak el, mint bármely bíróságunk.” A büntetőeljárásról szóló 1962-ben és 1973-ban kiadott jogszabályok nem ismerik a különbíróságok fogalmát. A bírósági szervezetről 1972-ben hozott törvény szintén kerüli a különbíróság megjelölését. A törvény 15. § (1) bekezdése így rendelkezett: „Az igazságszolgáltatást a Legfelsőbb Bíróság, a megyei bíróságok, a helyi bíróságok, a munkaügyi bíróságok és a katonai bíróságok gyakorolják.” Ezek szerint 1957-től a büntetőeljárás, 1972-től pedig a bírósági szervezet fogalmi körében megszűnt a különbírósági forma. Ennek ellenére felvetődhet, attól, hogy a különbírósági megnevezés elmaradt, a katonai bíróságok még annak minősültek-e.

Nem, mivel:

- szervezetüket, felépítésüket, működésüket ugyanaz a jogszabály szabályozta, mint a többi bíróságét;
- ítélezésük elvi irányítását, valamint működésük felügyeletét ugyanaz a két szerv látta el, mint a többi bíróságét; illetve
- ugyanazokat a büntetőjogi és büntetőeljárás-jogi szabályokat alkalmazták, mint a többi bíróság.

Tény, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. tv. (továbbiakban: Alkotmány) a bíróságok között soha nem említette a katonai bíróságokat. Az eredeti 1949. évi szöveghez képest a jelenleg hatályban levő szöveg semmit sem változott a tekintetben, hogy „[a] törvény az ügyek meghatározott csoportjára különbíróságok létesítését is elrendelheti.” A katonai bíróságok tevékenységük során az ügyeknek nem egy csoportjával foglalkoztak – mint például a különbírósággént 1954 és 1957 között működő közlekedési bíróságok –, hanem az elkövetők egy meghatározott részének – a katonáknak – az általános hatáskörű bíróságai voltak, legalábbis 1990. március 1-jéig. Érdekes módon ugyanis, amikor a különbíróságok megszüntetésének igényére hivatkozva szűkítették a katonai bíróságok hatáskörét, ekkor és ezzel változtatták az Alkotmány megfogalmazása szerinti „különbíróságokká” a katonai bíróságokat, hisz ettől kedve az ügyek egy csoportjával foglalkozhattak csak.

Összegezve az eddigieket; véleményünk szerint a magyar katonai bíróságok szervezeti önállóságuk megszüntetésekor tehát nem különbíróságok, hanem szakbíróságok voltak.¹²⁶

¹²⁶ Ld. részletesen Pap Jánosnak a Kriminalexpo'93 Katonai Jogi Szekciójának ülésén elhangzott „Az egységes igazságszolgáltatási rendszer és a katonai igazságszolgáltatás viszonya” című előadását.

Az ellenkező véleményt képviselők megelégedtek a „különbíróság” jelző oda-biggyesztésével, nem indokolták meg, hogy vajon mitől lettek volna katonai bíróságaink különbíróságok. Feltehető egyébként az a kérdés, hogy ilyen értelemben mi változott a katonai bíróságok mint önálló bíróságok megszüntetése után. Ugyanazok a hadbírák ugyanabban az ügykörben járnak el, s ebben az ügykörben csakis ők járhatnak el; az állítólagos különbírósági jelleg egyáltalán nem változott. Talán igaza volt annak a vezető amerikai katonai jogásznak, aki e változást így értékelte: „Szóval kicserélték a cégtáblát.” Vélhetően mindennek nem igazán szakmai okai voltak.

A helyzet jellemzésére hadd hozzunk egy példát a jogirodalomból is. 1996-ban a rendszerváltást megelőző 1989. évi alkotmánymódosítás óta történt legfontosabb változásnak tekintette Kengyel Miklós a katonai bíróságok mint különbíróságok („Military Tribunals as separate courts”) megszüntetését.¹²⁷ A megítélés bizonytalanságát azonban jól szemlélteti, hogy ugyanebben a tanulmányban a szerző néhány oldallal előbb a „rendes” bíróságokkal való összevetésben nem különbíróságokként, hanem szakbíróságokként (special courts) említi a katonai bíróságokat.

Az elmúlt másfél évtizedben a katonai igazságszolgáltatást sok jogszabályváltozás érintette; ezek közül azonban csak három volt igazán nagy jelentőségű. A magyarországi politikai rendszerváltást közvetlenül megelőző időben, 1989-ben elfogadott és 1990 márciusában hatályba lépett módosítások átírták a katona büntető anyagi jogi fogalmát, és radikálisan leszűkítették a katonai büntetőeljárás hatályát.

A másik jelentős változás az önálló katonai bíróságok és a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának megszüntetése volt; ez utóbbi következtében tehát elvileg megszűnt a másodfokú katonai bírászkodás.

Végül a harmadik nagy jelentőségű változás az volt, hogy 1993 májusával megszűnt az úgynevezett parancsnoki kívánat¹²⁸, valamint a bírói útról való elterelésnek, a bűncselekmény fegyelmi hatáskörbe utalásának a lehetősége. E

¹²⁷ KENGYEL Miklós: Judicial structure and civil jurisdiction in Hungary. In: Korinek László (szerk.): *Tanulmányok Földvári József tiszteletére*. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 124.) Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996. 101–110.

¹²⁸ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. 123. § (3) bekezdése szerint „katonai vétség csak az illetékes parancsnok feljelentésére büntethető, kivéve, ha a katona a katonai vétségen kívül más bűncselekményt is elkövet” (hatályon kívül helyezte az 1993. évi XVII. tv. 103. § (1) bekezdése).

változásokkal kapcsolatban azonban szükséges néhány megjegyzést tenni. A katonai büntetőeljárás hatályának leszűkítésével¹²⁹ egyidejűleg ugyanis az ügyészségről szóló törvény melléklete úgy módosult, hogy a fegyveres erők tagjai által a szolgálattal összefüggésben vagy a szolgálati helyen elkövetett köztörvényi bűncselekmények nyomozása a katonai ügyész kizárólagos hatáskörébe került, nyilvánvalóan a szakismeret szükségességének fel- (vagy el-) ismerése miatt. Bizonyára ilyen okok miatt egyébként 1992. január 1-jével e bűncselekményi kategória a büntetőeljárás törvény módosítása folytán vissza is került a katonai büntetőeljárás hatálya alá.

Ezzel összefüggésben az is megemlíthető, hogy a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának megszűnte után kizárólag az annak korábbi tagjaiból alakult büntetőtanács járt el a katonai bűnügyekben, igaz, hogy törvényi kötelezettség nélkül, feltehetően elnöki döntés alapján, de egészen biztosra vehetően az általuk birtokolt szakismeret okából. Ez a szakismeret azonban az idő múlásával arányosan, illetve új (korábban nem katonai) bírácoknak a tanácsba kerülésével természetesen kopott, s a tanács egyébként nagy leterheltsége miatt a katonai büntetőeljárásban kiemelten fontos gyorsaság, „időszerűség” sem volt biztosítható. A sokszor jelentős időmúlás mint enyhítő körülmény pedig egyre enyhülő másodfokú ítélkezéshez vezetett, ez viszont óhatatlanul visszahatott az ügyész fellebbezési hajlandóságára, sőt az elsőfokú katonai bíraskodásra is. Az így kialakult helyzetben felerősödtek azok a vélemények – elsősorban a katonai vezetés részéről –, amelyek szerint a katonai rend és fegyelem szempontjából hasznosabb lenne, ha a joghátrány alkalmazására a kisebb súlyú esetekben fegyelmi eljárás során kerülhetne sor.

Időközben újabb jelentős változások érintették a katonai büntetőeljárás hatályát; amelyek következtében immár katonai büntetőeljárásra tartoznak a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a büntetés-végrehajtási testület hivatásos tagjainak katonai bűncselekményei, valamint az általuk a szolgálattal összefüggésben vagy a szolgálati helyen elkövetett egyéb bűncselekmények, a fegyveres erők tényleges állományú tagjai által elkövetett bármely bűncselekmény, a szövetséges katonák bűncselekményei, továbbá a rendőrök katonai bűncselekményei.

A büntetőeljárás törvényt érintő legutóbbi novella megalkotása folyamatának első szakaszában felvetődött egyébként, hogy a rendőrök szolgálattal ösz-

¹²⁹ Az 1978. évi IV. tv. 122. § (1) bekezdésének az 1989. évi XXV. tv. 1. §-ával megállapított szövege szerint e törvény alkalmazásában katona a fegyveres erők tényleges állományú, a rendőrség hivatásos állományú tagja, valamint az, aki nem a fegyveres erőknél teljesít tartalékos katonai szolgálatot.

szefüggő bűncselekményei is kerüljenek a katonai büntetőeljárás hatálya alá, illetve a vám- és pénzügyőrség hivatásos állományú tagjaival bővüljön a katonai büntető anyagi jogi fogalma. Talán nem megalapozatlan tehát az a megállapítás, hogy az 1990. évi tavaszi mélypont után fokozatosan felfelé ívelt a katonai igazságszolgáltatás bizalmi görbéje.

Ilyen körülmények között, ilyen okok miatt a katonai büntetőjog-alkalmazást illetően elsősorban három alapvető kérdés eldöntését vártuk az új büntetőeljárási törvénytől: megállapodottan legyen szabályozva a katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi hatálya, rendeződjön a katonai másodfokú bíraskodás problémája, és legyen lehetőség a bírói útról való elterelésre.

Az 1998. évi XIX. tv. előkészületi munkáiban lehetőségeink szerint részt vetünk, s a jogszabálytervezet kialakításának folyamatában később pedig a módosításokkal kapcsolatban észrevételeinket, javaslatainkat megtettük, s azokat túlnyomó részt akceptálták is.

*

[...]

A 2003. július 1-jén hatályba lépett büntetőeljárási törvény előkészületi munkálatai során fel sem merült a külön katonai büntetőeljárási törvény gondolata, mint ahogy például a büntető anyagi jogi kodifikáció során felvetődött az úgynevezett melléktörvények ötlete, melyek körében esetleg külön katonai büntető törvénykönyvet lehetne alkotni. Úgy véljük, hogy nem igazán lenne indokolható a valamikori, a Kbp., illetve a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. tc. (továbbiakban: Kbtbk.) szerinti szabályozás visszaállítása.

Az 1998. évi XIX. tv. XXI. fejezete „A katonai büntetőeljárás” címet viseli. Felmerült, hogy nem lenne-e helyesebb a XX. fejezethez hasonló szóhasználatot alkalmazni: „A fiataalkorúak elleni büntetőeljárás” mintájára „A katonák elleni büntetőeljárás”-t. Ezt az ötletet el kellett vetni, hiszen a katonák (1978. évi V. tv. 122. § (1) bekezdés) ellen nem csak katonai büntetőeljárás folyhat, ugyanis a rendőr nem katonai bűncselekménye, illetve a büntetés-végrehajtási őr és a polgári nemzetbiztonsági szolgálat tagjának szolgálattal össze nem függő bűncselekménye úgynevezett rendes eljárásra tartozik. A 469. §-ból mindenesetre egyértelmű, hogy a katonai büntetőeljárásban is e törvény rendelkezéseit kell alkalmazni, a XX. fejezetben írt eltérésekkel. Ezek az eltérések csupán viszonylagosak és szűk körűek; ezek részben a katonák büntetőjogi többletfelelősségét fejezik ki (bár az alapvetően a büntető anyagi jogi rendelkezésekből adódik), másrészt bizonyos eltérő vagy sajátos eljárási szabályok a fokozott felelősség ellensúlyozásának is tekinthető, kedvező szabályok.

Az eldöntésre váró kérdéseket illetően talán a legfontosabb rendelkezést tartalmazza a 470. §¹³⁰, amely a katonai büntetőeljárás hatályát rendezi, egyébként a hatályos törvénnyel egyezően. Úgy tűnik tehát, hogy ez a kérdés várhatóan hosszú távra eldőlt.

Említésre méltó, hogy az 1998. évi XIX. tv. 470. §-ának (2), illetve (3) bekezdései a terhelt több bűncselekménye miatt, illetve a több terhelt ellen folyó eljárás hatásköri kérdését rendezik úgy, hogy katonai büntetőeljárást kell folytatni, ha az elkülönítés nem lehetséges. Megjegyzendő, hogy az 1973. évi I. tv. eredeti szövegében a szóhasználat az volt, hogy „ha nem indokolt”, s ezt az 1999. évi XC. tv. (novella) változtatta meg úgy, hogy „ha nem lehetséges”. Ez tehát szigorúbb feltételekhez köti, hogy a katonának nem minősülő személyek katonai büntetőeljárás hatálya alá kerüljenek. Az elkülönítés akkor „nem lehetséges”, ha az esetleg elkülönítendő ügyek önálló elbírálása kizárt, lehetetlen, mert az elkülönítés esetén a tényállás alapos tisztázásának feltételei nem biztosíthatók.

A bűnözési struktúra átalakulása, a társas bűnözés gyakorisága olyan eredménnyel jár, hogy igen gyakori (ld. embercsempészet, vesztegetések), hogy egy-egy „katona” bűnelkövető bűncselekményével való tárgyi és (vagy) személyi összefüggés révén néha akár 20–30 polgári személy is katonai büntetőeljárásban kerül felelősségre vonásra. Megfontolandó, hogy nem lenne-e helyes, ha a törvény megengedné, hogy a katonai főügyész ilyen esetben lemondjon arról, hogy a katonával szemben katonai büntetőeljárás folyjék.¹³¹

A második fontos eldöntendő kérdést illetően az 1998. évi XIX. tv. bíróságról szóló 471. §-ának a (2) bekezdése a nóvum¹³²: a Legfelsőbb Bíróság szívós ellenállása dacára úgy döntött a törvényhozó, hogy a katonai büntetőeljárásban másodfokon is katonai tanács járjon el. Ez a megoldás azzal kecsegtet, hogy felgyorsul és szakszerűbb lesz, s az időszerűség javulása miatt realitásosabb lesz a

¹³⁰ Az 1998. évi XIX. tv. 470. § (1) bekezdése alapján katonai büntetőeljárásnak van helye:

a) a katona (1978. évi IV. tv. 122. § (1) bekezdés) által tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekmény (1978. évi IV. tv. XX. fejezet),

b) a fegyveres erők tényleges állományú tagja által elkövetett bármely bűncselekmény,

c) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény,

d) a szövetséges fegyveres erők (1978. évi IV. tv. 368. §) tagja által belföldön, valamint e személynek a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy magyar légi járművön elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekménye esetén.

¹³¹ Ilyen megoldást ismer például a görög és a svájci jog is.

¹³² Az 1998. évi XIX. tv. 471. § (2) bekezdése szerint a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyben másodfokon a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa jár el.

katonai ítélkezés, ugyanakkor a sokat emlegetett civil kontroll is megmarad a rendkívüli perorvoslatok, illetve a Legfelsőbb Bíróság elvi irányító tevékenysége folytán.

A harmadik elvi jelentőségű, de praktikus is igen fontos kérdésre az 1998. évi XIX. tv. 485/A. és 485/B. §-ai adnak választ.¹³³ A bűncselekmények fegyelmi elbírálása lehetőségének eltörlését a katonai vezetés kezdettől ellenérzésekkel fogadta, és a katonai ügyészek is a statisztikai adatok, a bűncselekmény-struktúra alakulásának folyamatos elemzése és a bírói ítélkezési gyakorlat alakulásának figyelemmel kísérése alapján többször szükségét érezték a kérdés felvetésének. Jeleztük ugyanakkor, hogy figyelemmel a bírósági eljáráshoz való alkotmányos alapjogra, biztosítani kell, hogy a terhelt jogosult legyen arra, hogy a parancsnoki fegyelmi elbírálás miatt panaszt emelhessen, kérve a büntetőeljárás lefolytatását, és ez esetben ne lehessen elzárni őt attól, hogy ügyében bírói döntés szülessen. Azt is leszögeztük, hogy indokoltnak tartjuk, hogy a terhelt, ha alá is vetette magát a fegyelmi eljárásnak, de a kiszabott fenyítést sérelmesnek véli, annak felülvizsgálatát is kérhesse a bíróságtól. Azt hangoztattuk, hogy ez a konstrukció alkotmányos szempontból megfelelő lenne, mert biztosítaná a bírói eljáráshoz való jog érvényesülését, de egyúttal lehetővé tenné a csekély súlyú ügyekben a gyors, hatékony és igazságos döntést, mert az ügyek rövid időn belül kerülnének szakszerű elbírálásra, és érvényesülnének az általános és egyedi megelőzési szempontok, mindez pedig erősítené a katonai szervezet fegyelmi helyzetét.

Az 1998. évi XIX. tv.-t módosító 2002. évi I. tv. újra életre hívja a „bűncselekmény elbírálása fegyelmi eljárásban” jogintézményét. A büntetőeljárás törvénynek a katonai büntetőeljárást illetően ez lesz a legfontosabb rendelkezése. Eszerint a katonai ügyész a feljelentés elutasítása, illetve a nyomozás megszüntetése mellett az iratokat az eljárásra illetékes parancsnoknak megküldi, ha a katonai vétség miatt a büntetés célja fegyelmi fenyítéssel is elér-

¹³³ Az 1998. évi XIX. tv. 485/A. § (1) bekezdése értelmében a katonai ügyész a feljelentést elutasítja, illetőleg a nyomozást megszünteti és az iratokat a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak megküldi, ha a katonai vétség miatt a büntetés célja fegyelmi fenyítéssel is elérhető. A felhívott törvényhely (3) bekezdése alapján a nyomozást el kell rendelni, illetőleg az eljárást folytatni kell, ha a gyanúsított vagy a védője a feljelentést elutasító, illetőleg a nyomozást megszüntető határozat ellen panasszal élt, és a feljelentés elutasításának, illetőleg a nyomozás megszüntetésének más oka nincs. Erre a gyanúsítottat a határozatban figyelmeztetni kell.

Az 1998. évi XIX. tv. 485/B. § (1) bekezdése szerint a megfenyített és védője – ha a külön törvényben meghatározott panaszjogát kimerítette – a jogerős parancsnoki döntést követő három napon belül a fegyelmi eljárásra utalt bűncselekmény miatt fenyítést kiszabó határozat vagy parancs bírósági felülvizsgálatát kérheti. A kérelem elbírálásáig a fenyítés nem hajtható végre.

hető. A törvény lehetőséget biztosít a parancsnoknak is az indítványtételre. A törvény nagyon fontos garanciális jogot biztosít azzal az előírással, hogy ha a büntetőeljárásról való elterelés ellen a gyanúsított vagy védője panasszal él, úgy a nyomozást le kell folytatni, illetve a bíróságnak kell döntenie az ügyben. A törvény egyebekben pedig lehetőséget nyújt a fegyelmi döntés bíróság előtti megtámadására is. Az eljárás specialitása viszont az, hogy az ilyen fegyelmi határozat ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmet nem az egyébként fegyelmi ügyekben eljáró polgári bíróság, hanem a megyei bíróság katonai tanácsa bírálja el, még hozzá igen rövid határidővel. A panaszt három nap alatt kell előterjeszteni, azt a parancsnok 24 órán belül köteles megküldeni a bíróságnak, amely viszont három napon belül köteles azt tárgyaláson elbírálni. Fontos szabály, összhangban a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCI. tv.-nyel, hogy a bíróság nem szabhat ki súlyosabb fenyítést, mint amit a parancsnok alkalmazott.

A régi-új jogintézmény alkalmazása során tulajdonképpen csak egy vonatkozásban várható értelmezési nehézség. Arra ugyanis nincs zsinórmérték, mikor mondható biztosan megalapozottan, hogy a büntetés célja fegyelmi fenyítéssel is elérhető. Segíthet az egységes gyakorlat kialakításához, ha irányadónak tekintjük az eddigi úgynevezett megrovási gyakorlatot, hiszen nyilvánvalónak tűnik, hogy az eddig a nyomozás megtagadása vagy megszüntetése mellett alkalmazott ügyészi megrovásokat feltétlenül kiváltja a fegyelmi úton való elbírálás, de a kialakult bírói gyakorlatban az alkalmazott intézkedéseknek kb. a felét kitevő bírói megrovással lezárt ügyekhez hasonló súlyúak nagy része is fegyelmi eljárásra utalható lesz a jövőben.

A tárgyilagosság kedvéért meg kell azonban jegyezni, hogy az általunk is üdvözlött megoldással szemben egyesek alkotmányossági aggályokat hangoztattak. Arra hivatkoztak, hogy az 1998. évi XIX. tv. 3. § (2) bekezdése szerint bűncselekmény elkövetése miatt bárkinek a felelősségét megállapítani és emiatt vele szemben büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult. Ezzel szemben az az érv látszik hatásosnak, hogy ebben az esetben nem büntetés kiszabásáról, hanem fegyelmi fenyítés alkalmazásáról van szó, egyébként pedig az eljárási törvény 3. § (1) bekezdésében arról rendelkezik, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön; ezt a garanciát viszont biztosítja az 1998. évi XIX. tv. 485/A. §-a. Végül a kérdés eldöntése a törvény 469. §-ából is adódik, ez ugyanis megengedi az eltérést a törvény általános rendelkezéseitől.

Az 1998. évi XIX. tv. néhány más kérdésben is tartalmaz újszerű és fontos rendelkezést, néhány kérdés rendezése azonban nem tűnik megfelelőnek.

Az elsőfokú bíróság illetékességéről szóló rendelkezés körében a 473. § (2) bekezdésének¹³⁴ helyes értelmezése érdekében azt kell jelezni, hogy a magyar kontingensek vezetői nem úgynevezett állományilletékes parancsnokok, így az illetékes parancsnok a magasabb katonai szervezet parancsnoka, azaz a szárazföldi parancsnok, vagyis ilyen ügyekben mindig a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa az illetékes.

Mi ennek törvényi kimondását javasoltuk, ez azonban nem nyert meghallgatást. Most ez nem is okoz problémát, de mi is szorgalmazzuk, hogy a kontingensparancsnok illetékes parancsnoknak legyen minősítve, így ugyanis jogosult lenne katonai vétségek nyomozására, illetve a katonai ügyész által rábízott nyomozási feladatok elvégzésére, továbbá a fegyelmi hatáskörébe utalt bűncselekmények elbírálására. Ez a külföldön állomásozó alegység esetében nagyon fontos és praktikus megoldás lenne, van is rá esély, akkor azonban nem lesz olyan bíróság, amelynek területén lenne az elkövető illetékes parancsnokának állomáshelye. Ekkor tehát óhatatlanul módosítani kell a törvényt, s ki kell mondani a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsának kizárólagos illetékességét.

Az 1998. évi XIX. tv. 474. § (5) bekezdése az eddigi rendelkezéssel egyezően – helyesen – kizárja a katonai büntetőeljárásból a magánvádat és értelemszerűen a viszonzvádat is. Vitatható viszont e bekezdés utolsó mondata, miszerint katonai bűncselekmény miatt folytatott eljárásban nincs helye pótmagánvádnak. Vannak ugyanis olyan katonai bűncselekmények, mint például a szolgálati tekintély megsértése, az előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, amelyek köztörvényi elemeket is magukban foglalnak, és azon kívül, hogy sértik a szolgálati rendet, a fegyelmet, egyúttal közvetlenül személyükben sértik a megtámadott előljárót, feljebbvalót vagy szolgálati közeget is. Talán nem kellene őket elzárni az egyébként minden más sértettet a 1998. évi XIX. tv. 199. § (2) bekezdése alapján megillető jogtól.¹³⁵

A tanú védelméről szóló rendelkezés már a hatályos törvénybe is bekerült, de szándékunk ellenére csak a sorkatonai szolgálatot teljesítő katona érdekében; a változás az, hogy az új törvény a „hadköteles” megjelölést alkalmazza, azaz to-

¹³⁴ Az 1998. évi XIX. tv. 473. § (2) bekezdése alapján a Magyar Köztársaság határain kívül elkövetett bűncselekmény elbírálására annak a megyei bíróságnak a katonai tanácsa az illetékes, amelynek területén az elkövető illetékes parancsnokának állomáshelye van.

¹³⁵ Az 1998. évi XIX. tv. 199. § (2) bekezdése értelmében a panasz elutasítását követően a sértett pótmagánvádlóként léphet fel, ha:

a) a feljelentést a 174. § (1) bekezdésének a) vagy c) pontja alapján utasították el,

b) a nyomozást a 190. § (1) bekezdésének a)–d) vagy f) pontja alapján szüntették meg.

vábbra sem terjesztette ki a védelmet a hivatásos és a szerződéses állományúakra. A korábbi törvény – helytelenül – csak a katonai ügyésznek adott lehetőséget a tanúvédelmi intézkedésre (bírói szakban is); nem volt szabályozva a jogorvoslati lehetőség, illetve a döntést követő katonai igazgatási eljárás. Ezeket az anomáliákat az új szövegezés megoldotta.

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket illetően emlékeztetnünk kell arra, hogy az 1973. évi tv. előzetes letartóztatás különleges okaként fogalmazta meg, hogy „ha a terhelt szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábon”.

Az 1998. évi XIX. tv. lényeges változásokat hozott: e speciális okból csakis katonai bűncselekmény, illetőleg a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett és szabadságvesztéssel fenyegetett más bűncselekmény esetén lehet előzetes letartóztatást elrendelni.

A szoros felügyelet (483. §) sokáig élő jogintézmény volt, majd 1991-ben kiiktatták, aztán az 1999. évi CX. tv. (novella) visszahozta azzal az enyhítéssel, hogy a katonai ügyész vagy a bíró engedélyezheti a szolgálati hely elhagyását. Az 1973. évi I. tv. egyébként a vádirat benyújtásáig az ügyészre bízta a szoros felügyelet elrendelését, de az 1998. évi XIX. tv. – helyesen – úgy rendelkezik, hogy erre csak bíró jogosult.

Végezetül egy olyan kérdésről kell szólni, amelyről egyébként a büntetőeljárás törvény nem is tartalmaz rendelkezést. Korábban a törvény a védőt illetően úgy rendelkezett¹³⁶, hogy katonai büntetőeljárásban csak az a védő járhatott el, aki az Igazságügyi Minisztérium által összeállított listán szerepel. Ezt hatályon kívül helyezte az 1989. évi XXVI. tv. 34. § (1) bekezdése lényegében azzal az indokolással, hogy biztosítani kell a védekezés teljes szabadságát. Ez az elv nem is vitatható, a megoldás mégsem tűnik aggálytalannak. A helyzet ugyanis az, hogy kötelező védelem esetén – meghatalmazott védő hiányában – a hatóság védőt rendel ki, mégpedig bármely „soron következő” ügyvédet, függetlenül attól, hogy annak bármilyen gyakorlata, szakismerete lenne katonai bűncselekményeket, a katonai eljárást illetően.

A valamikori „lista” mintájára talán ki kellene jelölni – esetleg az ügyvédek jelentkezése alapján – azt a kört, akik közül a kirendelt védő kikerülhet. (Ez nem gátolná a védőválasztás teljes szabadságát.) A védő kirendelésének ugyanis felfogásunk szerint rendeltetése, tartalma van, s nem közömbös a terhelt számára, hogy a védelmét szakszerűen, hozzáértően látja-e el a kirendelt védő.

¹³⁶ 1973. évi I. tv. 337. §.

Az 1998. évi XIX. tv.-nek a katonai büntetőeljárásra vonatkozó rendelkezései a fentiekből kitűnően adtak megoldást az előzőleg felmerült dilemmákra, de hagytak lehetőséget arra is, hogy a jogalkalmazás során nyert tapasztalatokra hivatkozva később javítani lehessen a jogszabály minőségén.

A törvényhozó és a jogalkalmazó célja csakis azonos lehet: az Alkotmány után az állampolgárokat talán leginkább érintő törvény, a büntetőeljárási törvény minél biztosabban adja meg a hatékony büntető igazságszolgáltatás lehetőségét.

Vargha professzor úr arra tanított, hogy „a büntető jogszolgáltatás tévedéseinek túlnyomozó része nem a tények jogszabály alá vonásával, hanem a megállapításuknál elkövetett hibákra vezethető vissza”.¹³⁷

Emlékét akkor őrizzük meg igazán, tanítása akkor él tovább igazán, ha olyan eljárásjog kimunkálását segítjük elő, amely egyre kisebb teret enged „a büntető jogszolgáltatás tévedéseinek”.

¹³⁷ VARGHA László: *Életem anekdotáiban*. Vargha Balázs – Korrekt Nyomdaipari Kft., Budapest, 1998. 45.

AZ ÜGYÉSZI HIVATÁS JÖVŐKÉPE*

– RÉSZLET –

[...]

Az ügyészi szakágak eljárási különbözőségei ellenére valamennyi tevékenység jövőjét az informatika jelentősen befolyásolja. Az ügyészség már ma is olyan belső és külső informatikai rendszerekkel büszkélkedhet, melyek a teljes szervezeti szak- és funkcionális tevékenységet lefedik, megbízható statisztikai adatokat szolgáltatva az ügyészségi ügyforgalomról.

Számtalan külső rendszer segíti az ügyészek munkáját: cég-, ingatlan-, rendészeti (idegen-rendészeti, körözési, bűnügyi stb.), büntetés-végrehajtási, valamint jogszabály-nyilvántartások. A saját fejlesztésű alkalmazói rendszereink adatait más, külső szervek is használják az érintettekkel kötött együttműködési megállapodások alapján.

Az informatikai támogatottság azonban – az ügyek mennyiségi és minőségi mutatóinak változása miatt – ezen a szinten nem állhat meg. Az ügyek papírformátumú hiteles ügyiratai fizikailag lassan kezelhetetlenné válnak, rendkívüli nehézséget jelent a tárolás és az archiválás.

Az ügyészség az európai uniós irányelvekre is tekintettel szeretné minél hamarabb elérni azt az állapotot, amikor az elektronikus hiteles ügyirat azonos rangú lesz és kiváltja a papírformátumú ügyiratot.

S ha már a jövőképről írok, szólnom kell az ügyészi életpályamodell kidolgozása érdekében tett törekvéseinkről, amelyek eddig csak részeredményeket hoztak, így a megvalósítás szándékát továbbra sem adhatjuk fel.

Úgy vélem, hogy az azonos szabályozás elvét továbbra is fenn kell tartani a bírák és az ügyészek, valamint az igazságügyi alkalmazottak és az ügyészségi alkalmazottak helyzete vonatkozásában. Ennek jegyében biztosítani szükséges, hogy az ügyészi szervezet tagja a rá háruló feladatoknak kiszámítható életpályamodell keretei között, az elvégzendő feladatok fontosságához igazodó megbecsülés mellett tehessen eleget.

* In: SÜKÖSD Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Markos György egyetemi adjunktus tiszteletére*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2009. 187–196.

Ennek keretében – egyebek mellett – vonzóbbá kell tenni a helyi ügyészégi munkát, át kell gondolni az egyes illetményelemek, a pótlékok rendszerét. A fizetési fokozatok számának növelésével az ügyészi-bírói életpálya jelenleginél nagyobb részét indokolt lefedni, biztosítva ezzel a folyamatos előrelépés lehetőségét és a színvonalas munkavégzéshez szükséges motivációt.

Fontosnak tartom, hogy röviden szóljak az ügyészi utánpótlásról is. Az ügyészség jövőbeni eredményes működésének kulcskérdése az utánpótlás kiválasztása és felkészítése. Ezért nőtt a jelentősége annak, hogy a joggyakorlati időszak alatt a fogalmazók minél alaposabb elméleti felkészítéssel, széles körű tapasztalatszerzéssel sajátítsák el a jogi szakvizsga követelményeit és az ügyészi pályához szükséges egyéb elméleti és gyakorlati ismereteket.

Meggyőződésem, hogy a jövő ügyésze sokoldalú, széles látókörű szakember lesz, olyan, aki az igazságszolgáltatás minden területére konvertálható tudással rendelkezik, ezért helyes arányokra törekszünk mind az elméleti, mind a gyakorlati képzés területén. Az elméleti kérdések iránt érdeklődő ügyészek lehetőséget kaphatnak majd olyan ismeretek elsajátítására is, amelyek meghaladják, de közvetve mégis szolgálják a mindennapok gyakorlatának igényeit, segítik a jövő ügyészségének – és a most már minden bizonnyal létrejövő, egységes európai ügyészségnek – a szolgálatát. Aki olyan ügyésszé válhat, amilyenről 1935-ben Finkey Ferenc koronaügyészi eskütétele utáni beszédében szólt: „a törvények őre, a jól felfogott állami közérdek képviselője és az anyagi igazság érvényesülésének mozgatója...”

Az ügyészség jövőképét olyannak látom, hogy ez a szervezet – ha létszámában a most belátható néhány évben jelentősen nem is gazdagodhat – lényeges strukturális változások nélkül is képes lesz az egyre magasabb igényeknek megfelelni, az újszerű feladatait zökkenőmentesen megoldani, európai szellemben végzett, európai színvonalú, eredményes tevékenységet folytatni, és így a társadalom pozitív értékítéletét tartósan elnyerni.

KELL-E NEKÜNK VÁDALKU?*

A vádalku kialakulása

A vádalku az angolszász büntetőeljárás jog jellegzetes intézménye, az Amerikai Egyesült Államokban pedig az igazságszolgáltatás kiemelkedően fontos tényezője és a jogi gondolkodás érdeklődését egyre inkább felkeltő, sőt egyes országok jogalkalmazására inspiráló hatású jogintézmény.

Eredetileg a bűncselekmény beismerésének a klasszikus angol büntetőeljárásban nem volt peralakító hatása, azaz a tanúbizonyítás nem volt mellőzhető, ismeretlen volt bármiféle rövidített eljárás. Az 1750-es évektől elsősorban a jelentősen megnövekedett ügyteher következtében azonban olyan változás állt be, hogy a vádlotti beismerés esetén mellőzhető volt a bizonyítás, azaz a bűnösség kérdésében már rövidített eljárás keretében lehetett döntést hozni. Ennek munkateher-csökkentő és kedvező pergazdaságossági hatásai miatt aztán egyre inkább ösztönözték a vádlotti beismerést úgy, hogy annak honorálásaként enyhítettek a büntetési szigoron. A beismerési alku általánossá válása folytán egyre csökkent az esküdtszéki eljárások száma, olyannyira, hogy napjainkban az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában az ügyeknek csak töredéke kerül esküdtszék elé. Ahogy Pápai-Tarr Ágnes fogalmazott: „Az amerikai államalapítást követő mintegy 150 évben a büntetőügyekben az anyagi igazság felkutatásának legmegbízhatóbb módja a bírósági tárgyalás volt. Nem véletlen tehát, hogy a plea bargainingről mind az alkotmány, mind a Bill of Rights hallgat.”¹³⁸

A vádalku kialakításának folyamatát illetően hangsúlyosan kell szólni az Amerikai Egyesült Államok jogalkalmazásáról. A vádalku ugyanis bár kétségtelenül angliai gyökerű, mégis jellegzetesen az amerikai joggyakorlat sajátja. Ismét Pápai-Tarr Ágnest idézve: „...azt kell mondanunk, hogy a vádalku az [Amerikai] Egyesült Államok jogtörténetében viszonylag hosszú múltra tekint vissza,

* In: VÓKÓ György (szerk.): *Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015. 138–154.

¹³⁸ PÁPAI-TARR Ágnes: Vádalku – az amerikai és a magyar valóság. *Jogelméleti Szemle* (oldalszámozás nélküli online folyóirat), 2011/1.

hiszen gyökerei a XIX. század első éveiben már megjelentek. Igaz, ekkor még nem volt jogszabályban rögzített, sem a bírói gyakorlat által legitimált, de már egyértelmű, hogy a vádlott és képviselője, illetve az ügyész folytatott egyeztető tárgyalásokat.¹³⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban a bírósági eljárások száma és az ezzel járó bizonyítási munkateher különösen az alkoholtilalom (prohibíció) idején (1920–1933) nőtt meg nagymértékben, ezért az igazságszolgáltatásban részt vevők egyre inkább érdekeltté váltak az eljárásokat leegyszerűsítő, így egyúttal azokat meggyorsító lehetőségek megteremtésében. Miután ebben érdekeltté tudták tenni az eljárás alá vontakat is, létrejöttek az alkuhelyzetek, kialakult a vádalku („plea bargaining”); de ennek akkor még, amint fentebb említettük, semmilyen jogi alapja, eljárásjogi kerete nem volt, sőt ezek a vádalkuk titokban (sub rosa)¹⁴⁰ kötöttek, a bíró előtt a beismerés mellett a megegyezés – a beismerés fejében tett ígéret – tényét tagadni kellett. Mindazonáltal a bíró az esetek többségében tisztában volt a megállapodás tényével, de ezt hallgatólagosan szentesítette, és eltűrte, hogy „a vádlott egy cinikus társasjáték szereplőjévé váljon”.¹⁴¹

Végző soron a háttéralkuként kialakult vádalkurendszer büntetőeljárási törvényi előírás vagy engedély nélkül is bő egy évszázad alatt lényegében jogintézménnyé vált; az igazságszolgáltatás minden résztvevője előtt, de a közvélemény előtt is általánosan ismert és elfogadott lett. Végül az Amerikai Egyesült Államokban a múlt század ’60-as, ’70-es éveiben megtörtént a vádalku legitimizálása is.

Kezdetben, 1967-ben csak az elnök Büntetőjogi Tanácsadó Testülete foglalt állást a plea bargaining alkalmazhatósága mellett, majd 1970-ben a Legfelsőbb Bíróság mondta ki a Brady-ügyben¹⁴², hogy a vádalku önmagában nem tekinthető alkotmányellenesnek, mindazonáltal a Legfelsőbb Bíróságnak ekkor még voltak bizonyos fenntartásai is. 1971-ben azonban a Legfelsőbb Bíróság a Santobelloügyben¹⁴³ egyenesen elismerte a plea bargaining jogszerűségét. Ebből a határozatból olvasható ki e jogintézmény „filozófiája”. A határozat indoklása szerint a plea bargaining mint az igazságszolgáltatás szerves része támogatható (megfelelő körülmények között),

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Maga az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága is elismerte, hogy a vádalku „évtizedeken keresztül egy sub rosa eljárás volt, titok övezte és a részt vevő terheltek, védőügyvédek, ügyészek, sőt a bírák is szándékosan leplezték”. Ld. Blackledge v. Allison, 431 U.S. 63 (1977).

¹⁴¹ RÉVÉSZ Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. *Jogtudományi Közöny*, 1999/6. 266.

¹⁴² Brady v. United States, 397 U.S. 742 (1970).

¹⁴³ Santobello v. New York, 404 U.S. 257 (1971).

mert ha „minden vádemelés teljes eljárás lefolytatását kívánná, a kormánynak meg kellene sokszoroznia a bírák és bíróságok számát”¹⁴⁴. Ezt a döntést és az így kialakult gyakorlatot John Langbein úgy írta le, hogy „valójában csak a szükségből csinál erényt”.¹⁴⁵ A helyzet jellemzésére okkal idézhető Farkas Ákos tanulmányának címe: „Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban”.

A vádalku kialakulásának nyilvánvaló oka és célja tehát a büntető igazságszolgáltatás tehermentesítése, hiszen a bűnösség beismerése esetén az ügyész megszabadul az idő- és munkaigényes, s a sikert illetően gyakran kockázatos bizonyítástól, a védő munkája is leegyszerűsödik, s a bíró eljárása is rövid, formális lesz.

Minderre azonban csakis azért kerülhetett sor, mert az angolszász büntetőeljárás megingathatatlan felfogása szerint a felek autonómiájából következő rendelkezési joguk alapján maguk jelölik ki jogvitájuk kereteit; ennek peralakító hatása, sőt az ügy érdemi elbírálására és a büntetésre is kiterjedő hatása van. Az angolszász jogrendszer tehát a felek megegyezéssel konfliktusrendezésében látja fő célját, szemben a kontinentális jogfelfogással, amely szerint a büntetőeljárás célja az igazság lehetőség szerinti kiderítése, s az annak megfelelő következmények levonása.

A vádalku tartalma

A vádalku kialakulása és elfogadtatása történetének vázlatos áttekintése után indokolt a vádalku fogalmának meghatározása, tartalmi elemeinek vizsgálata.

Pápai-Tarr Ágnes véleményével egyetértve előrebocsáthatjuk, hogy „az amerikai klasszikus értelemben vett vádalkuként fordított »plea bargaining« maga is egy gyűjtőkategória, és több jogintézményt foglal magában”¹⁴⁶. Megjegyzendő, hogy a „vádalkuként” meggyökerezett fordítást is többen kritizálták, Bócz Endre szerint például inkább védekezési alkuról kellene beszélni.¹⁴⁷

A fogalom tisztázásához segíthet az angolszász és a kontinentális jogrendszerek idevonatkozó különbségeinek felvázolása. A kontradiktórius eljárásban

¹⁴⁴ Vö. TARR Ágnes: A vádalku szabályozásának egyes kérdései. In: Szabó Krisztián (szerk.): *Tanulmányok dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2004. 147.

¹⁴⁵ FARKAS Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 31.

¹⁴⁶ PÁPAI-TARR 2011a. i. m. (138. l.)

¹⁴⁷ BÓCZ Endre: Az úgynevezett vádalkuról. *Belügyi Szemle*, 1995/10. 3.

meghatározó jelentőséggel bír a vádlottnak a bűnösségre vonatkozó nyilatkozata. A tárgyalás lefolytatása csak a bűnösség tagadása esetén kötelező. Ha ugyanis a vádlott bűnösnek vallja magát, minden további eljárás nélkül a büntetés kiszabására kerül sor; ez a „guilty plea” eljárás, amelyet nem feltétlenül előz meg az ügyész és a védő vagy a vádlott közötti egyezkedés. Sőt ahogy [Antonio] Cassese rámutat: Angliában a guilty plea ügyek többségében nincs szó vádalkuról, hanem csak arról, hogy a vádlott belátja, hogy a bizonyítékok ellen nem tud eredményesen védekezni, vagy egyszerűen csak túl akar lenni az egész eljáráson.¹⁴⁸

Azt, hogy a vádlott bűnösnek vallja magát, enyhítő körülményként értékelik, noha ez nem vádalku. Ismeretes, hogy mindettől eltérően a kontinentális rendszerben a bírósági eljárás a bűnösség beismerése esetén sem mellőzhető, bár ilyenkor általában egyszerűsített, rövid tárgyalásra kerül sor.

A bűnösséget beismerő vallomással jórészt egyező hatása az Amerikai Egyesült Államok több tagállamában ismert *nolo contendere* – a vádat nem vitató – nyilatkozat, a „no-contest plea”, amellyel a vádlott ugyan nem ismer be semmit, de nem is tagadja a vádat. Funkcióját tekintve ez nem tér el a beismeréstől, hiszen további eljárásra ez esetben sincs szükség, de további jogi kihatása lényeges: ugyanis egy, a bűncselekménnyel összefüggő polgári jogi (kártérítési) perben ez nem tekinthető felelősséget megalapozó bűnösségbeismerésnek.

Az angolszász jogrendszerben a bűnösség beismerésének vagy legalábbis nem tagadásának peralakító hatása abban gyökerezik, hogy amíg a kontinentális jogrendszerek az objektív igazság megállapítását célozzák, azt elsődleges fontosságúnak tartják, és erre törekednek a pro és kontra bizonyítékok összegyűjtése révén, addig az angloamerikai jog azt vallja, hogy a büntetőeljárás alapvetően a felek vitája, azaz a felek rendelkezési joga. Az autonóm felek szabad döntése határozza meg az eljárás terjedelmét, egyben a bizonyítás terjedelmét is, és magukat a bizonyítékokat is a felek szerzik be, illetve tárják a bíróság elé. E felfogás szerint a büntetőeljárás célja a vita eldöntése, a felek számára kölcsönösen elfogadható megoldás megtalálása, azaz nem feltétlenül az anyagi igazság megállapítása. A lényegét fejezi ki a Fantoly [Zsanett] által idézett [Hans F. M.] Crombag: „Habár mindkét rendszer célja az igazságszolgáltatás, az inkvizitórius modellben az igazság maga a közvetlen cél, míg az akkuzatórius modell közvetlen célja a tisztességes játszma.”¹⁴⁹

¹⁴⁸ ANTONIO CASSESE: The adoption of the fundamental features of the adversarial system at the international level. In: Antonio Cassese (szerk.): *International Criminal Law*. University Press, Oxford, 2003. 370.

¹⁴⁹ FANTOLY Zsanett: *A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012. 190.

Más megközelítésben: a kontinentális jogrendszer eljárásaiban az igazság, illetve az igazságszolgáltatás erősödése érdekében (és semmi esetre sem külső szempontok miatt) honorálják a beismerést, az angolszász jogrendszerben viszont nem elsősorban az igazság kiderítése, hanem a kölcsönösen elfogadható megoldás kialakítása érdekében, és így egyúttal az igazságszolgáltatás egyszerűsítése, tehermentesítése érdekében szorgalmazzák azt. Sőt vitathatatlan, hogy bizonyos külső szempontok is érvényesülnek: így például az, hogy az ügyész maga is érdekelt a beismerésben, az ügy megelégedésre való befejezésében, azaz végső soron munkája eredményességének igazolásában, hiszen az Amerikai Egyesült Államokban az ügyészt is választják.¹⁵⁰

Az eredetileg kizárólag (vagy legalábbis döntően) a vádlott elhatározásán alapuló guilty plea eljárás lassan, fokozatosan az ügyész és a védő/vádlott közti tárgyalás révén létrejött vádalku („plea bargaining”) eredményeként jelent meg. A dolog lényegét ragadta meg a Grmela Zoltán által idézett Stephen Salzburg, aki szerint vádalkuról akkor beszélhetünk, amikor „a terhelt beleegyezik abba, hogy bűnösnek vallja magát az ellene felhozott vád tekintetében, bízva abban, hogy mindezért cserébe kap valamit az államtól.”¹⁵¹ Hasonlóképpen, de még egyértelműbben fogalmazott [John M.] Scheb, aki szerint: „a plea bargaining során a vádlott kész bűnösségét beismerni, cserébe az ellene felhozott vádpontok számának vagy súlyosságának enyhítéséért vagy az ügyész által tett azon ígéretért, miszerint nem fogja kérni a törvény által meghatározott legsúlyosabb büntetés kiszabását”.¹⁵²

A plea bargaining típusait részletesen bemutatják Farkas Ákos és Pápai Tarr Ágnes tanulmányai.¹⁵³ Ezek szerint a vádalku három formáját különböztetjük meg:

1. A büntetési alku („sentence bargaining”) a konkrét ítéletre, illetve a büntetés kiszabására vonatkozó kedvezményt jelenti. (Például alacsonyabb büntetési tétel alkalmazását kezdeményezi az ügyész). Az ítéleti alku kialakításában a bíró általában nem vesz részt, hanem akceptálja az ügyész és a védő megegyezése alapján előterjesztett büntetési indítványt. (Léteznek persze az Amerikai Egyesült Államokban olyan tagállamok is, ahol nem tilalmas a bírónak az alku

¹⁵⁰ BÁRD Károly: *A vádlottak jogai és a sértettek érdekei a nemzeti és nemzetközi büntetőeljárásban*. Kézirat, 2013.

¹⁵¹ GRMELA Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. *Magyar Jog*, 1993/6. 368.

¹⁵² JOHN M. SCHEB – JOHN M. SCHEB II: *Criminal procedure*. Wadsworth – Cengage Learning, Belmont CA, 2011. 537.

¹⁵³ FARKAS Ákos i. m. (145. lj.) és PÁPAI-TARR 2011a. i. m. (138. lj.).

megbeszélésén részt venni, sőt ennek során azt is közölheti, hogy adott esetben milyen büntetést szabna ki.)

2. A vádról való megegyezés („charge bargaining”) esetén a vádlott egy, a terhére rótnál kevésbé súlyos bűncselekményben ismeri el a bűnösségét, s cserébe az ügyész csak emiatt emel vádat. A vádalku során gyakran születik „vádleszállítási” megállapodás („charge reduction”), amikor az ügyész a cselekményt „leminősíti”; például betörés helyett egyszerű lopásnak minősíti vagy nem említi minősítő körülményként az elkövető visszaeső voltát. Az ilyen megállapodásra még a tárgyalás előtt, az előzetes eljárásban kerül sor, és ennek során akár az ügyész, akár a védő felajánlhatja, illetve kezdeményezheti a beismerést, cserébe a kedvezőbb vádpontokért.

3. Végül a „count bargaining” lényege, hogy az ügyész a beismerésért cserébe egyes lehetséges vádpontoktól eltekint.

Amikor vádalkuról (annak bármely formájáról) beszélünk, helyes követni Kelemen Ágnes szóhasználatát, aki a vádalku mellett a megegyezés (vagy vádmegegyezés) kifejezéseket is használja.¹⁵⁴ A büntetőeljárás további menetére, a büntetés kiszabására ugyanis tulajdonképpen nem az alkunak, hanem az annak eredményeként létrejött megegyezésnek van érdemi kihatása. A megegyezés súlyát és jogi jellegzetességét illetően utalni kell arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága következetesen vallja, hogy a vádalku során létrejött megegyezés lényegében egy polgári jogi szerződésnek felel meg, annak minden főbb következményével, így különösen a szerződésszegéshez fűződő jogkövetkezményekkel.

A vád és a védelem közötti alkudozás eredménye, a megegyezés sorsa a bíróság kezében van: a bíróság ugyanis a kialakult megegyezést vagy elfogadja, vagy elutasítja.

Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága már a vádalku legitimizálását jelentő határozataiban nyomatékkal jelezte, hogy a bűnösség beismerését és az erre alapuló megegyezést nem lehet kritika nélkül elfogadni, hiszen a vádlott ilyen esetben alkotmányos jogairól mond le, ezért különös gonddal kell vizsgálni az önkéntességet, az erőszaktól való mentességet, a tényyszerűséget, a jogismeretet, azaz azt, hogy nem sérül-e a beismerés kialakításával a tisztességes eljárás alkotmányos alapelve. Érvényességi alapfeltétel tehát a bűnösségre vonatkozó beismerő vallomás önkéntessége és őszintesége, a vállalt következmények tudata és az eljárással kapcsolatos jogok ismerete.

¹⁵⁴ Ld. KELEMEN Ágnes: A vádalku, illetve a megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. *Magyar Jog*, 1990/10. 856–865.

A vádalkueljárásról Kertész Imre a következőket írja: „A vádalku két szakaszból áll. Az elsőben a védelem és a vád képviselői megtárgyalják, hogy a vádlott beismerő nyilatkozata esetén milyen számára kedvezményes ítélet meghozatalára kerülhet sor. A második szakasz az egyszerűsített bírósági tárgyalás, amelyen a beismerés elhangzása és körülményeinek (az önkéntességének és egyéb követelményeknek) ellenőrzése után bizonyítás felvétele nélkül kerül sor az ítélethirdetésre.”¹⁵⁵

Terjedelmi okokból itt csak utalhatunk arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok vádalkueljárásának menetét részletesen ismerteti tanulmányában Herke Csongor.¹⁵⁶

A bíróságnak azt a szempontot is figyelembe kell vennie, hogy a közösség érdeke lehetővé teszi-e a vádalku, illetve a vádegyezmény elfogadását. Ha ugyanis a bűncselekmény tárgyi súlya és a megállapodás szerint kiszabható büntetés eltúlzottan aránytalan, ez nem szolgálja a megelőzést, a társadalom nyugalma, a jogbiztonságot, ezért az ilyen vádalku nem fogadható el.

A fentebb vázolt vádalku jellegzetesen az angolszász jogrendszerek sajátos jogintézménye, amelynek megértéséhez szükséges néhány további megjegyzést tenni:

Az angolszász büntetőeljárások – a kontinentális jogi rendezéshez képest – az ügyésznek és a védőnek adnak igen aktív szerepet a bizonyítási eljárásban; a bizonyítékok beszerzésében és felhasználásában. Ehhez képest a bíróságra szerepe meglehetősen passzív. Farkas Ákos úgy fogalmazott, hogy a bírák önkéntesen kivonultak a bizonyításból, átadva helyüket a feleknek.¹⁵⁷

A mai értelemben vett angolszász büntetőeljárási rendszer kialakulásának folyamatát – így a vádalku kialakulását – is Farkas Ákos mutatja be, leírva, hogyan lett elismert a vádlott beismerésének peralakító hatása, ezáltal hogyan nyertek teret a rövidített eljárások. „A következő lépés ennek ösztönzése volt azáltal, hogy a beismerés fejében – a bizonyításról való lemondásnak ellenszolgáltatásaként – a büntetés addig szokásos mértékéből a vádlott javára engedtek.”¹⁵⁸

Révész Judit rámutat, hogy bármely vádalku elfogadhatóságával szemben alkotmányossági igények támasztandók, mert a jog világában nem kellően jártas és fenyegetett helyzetben lévő vádlott javára szolgáló garanciák nem mellőzhetők. Elsősorban a védelemhez való jog említendő: követelmény, hogy a vádlottnak

¹⁵⁵ Ld. KERTÉSZ Imre: Megállapodás az elkövetővel. *Rendészeti Szemle*, 1993/10. 14–23.

¹⁵⁶ HERKE Csongor: *Megállapodások a büntetőperben*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008. 107–118.

¹⁵⁷ FARKAS Ákos – RÓTH Erika: *A büntetőeljárás*. Complex Kiadó, Budapest, 2012. 29.

¹⁵⁸ Uo.

legyen védője (vagy határozott nyilatkozata arról, hogy erre nem tart igényt), megfelelő (értelmi és) cselekvési képességgel rendelkezzen, ne férjen kétség a beismerés önkéntességéhez, illetve tudatosságához; végül, de nem utolsósorban, a beismerésnek legyen ténybeli alapja.¹⁵⁹

Fantoly Zsanett említi az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának egyik ítéletét, amely szerint a vádalku mindaddig alkotmányos, amíg a terhelt alkotmányos jogairól önként mond le, és tisztában van az alku egyezség jellegével.¹⁶⁰

Az Amerikai Egyesült Államokban „a Legfelsőbb Bíróság kikristályosította azt a jogelvet, hogy ha a beismerő vallomás az ügyészség ígérete vagy a megkötött egyezség eredményeként születik meg, akkor az ellenszolgáltatásnak tekintendő, ezért az ígéret mindkét fél oldalán kikényszeríthető”.¹⁶¹

A vádalku mellett, illetve ellene szóló érvek

A vádalku létjogosultságának kérdése igen jelentős vitákat váltott ki a jogirodalomban és a jogalkalmazók körében, de a laikus polgárok sem érdektelenek ez ügyben. Elég megemlíteni, hogy az Amerikai Egyesült Államok több tagállamában mozgalmak indultak az eltörlése érdekében, s Kaliforniában népszavazás útján korlátozták is alkalmazhatóságának körét.

A jogintézmény támogatóinak érvanyagában igen kevés a valódi jogi érv, inkább praktikus, célszerűségi szempontokat helyeznek előtérbe. Révész Judit ismerteti Robert Scott és William Stuntz véleményét, akik szerint a vádalku nem más, mint egy polgári jogi szerződés – ezt a véleményt egyébként az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága is osztja –, a klasszikus szerződési szabadság pedig megengedi a büntetésről szóló alkut is.¹⁶²

Mások kevésbé jogászai érvelése szerint a kérdés csak a jogtudósoknak jelent dilemmát, a vádalkuban részt vevő felek semmi kivetnivalót nem látnak benne (megjegyezzük, hogy a jogtudósok dilemmáját feltehetően éppen az okozza, ami miatt a felek oly elégedettek). Az pedig csak az Amerikai Egyesült Államok tekintetében igaz, hogy az alkalmazási gyakoriság a jogintézmény szükségességét bizonyítja.

¹⁵⁹ RÉVÉSZ i. m. (141. lj.) 267.

¹⁶⁰ FANTOLY 2012. i. m. (149. lj.) 162.

¹⁶¹ Uo. 63.

¹⁶² RÉVÉSZ i. m. (141. lj.) 270.

Révész ugyanazon tanulmányából tudjuk, hogy [Frank H.] Easterbrook kompromisszumos megoldásként támogatja a vádalkut, mondván, hogy minden szereplő jobban jár: a vádlott gyorsabban, költségek nélkül megtudja az eljárás eredményét, másrészt „az ügyészek időt vásárolnak, így több bűnelkövető ellen tudnak vádat emelni”. Továbbmenve Easterbrook merész párhuzamot von, mondván, a feketepiac is jobb, mint ha egyáltalán nem lenne piac. Mint ahogyan a feketepiacnak is létezik egyfajta árszabályozó szerepe, a vádalku is megmutatja az ítélkezés irányvonalát.

A vádalkut támogatandó, többen hivatkoznak arra, hogy a vádalku során adott információk fontos bűnüldözési érdekeket szolgálnak. További érv a vádalku mellett, hogy érvényesül a felek autonómiája, döntési szabadsága – feltételezve a valós önkéntességet és tudatosságot.

A legtöbbször hangoztatott, vádalku melletti érv pedig az, hogy valamit tenni kell az igazságszolgáltatás túlterheltségének csökkentése, hatékonyságának erősítése érdekében.

A vádalku jogintézménye elleni érvek az alábbiak:

Alapkérdésként vethető fel, hogy a vádalku (különösen tömeges) alkalmazása igazságszolgáltatást vagy jogszolgáltatást jelent-e. A kontinentális jogász legerősebb aggálya az anyagi igazság vonatkozásában merül fel. Az is felvethető, hogy az állam büntetőjogi igényének érvényesítése hogyan fér össze az ilyen alkudozással.

Az igazságosság és az arányosság a büntetés kiszabásánál feltétlenül sérül, ha az azonos megítélésű bűncselekményeket elkövetők valamelyike vádalkut köt, a másik pedig nem tud vagy nem akar élni ilyen lehetőséggel. Itt vetődik fel az az aggály is, hogy ha valaki ragaszkodik az esküdtszéki tárgyaláshoz, feltehetően súlyosabb büntetésre számíthat, mint ha elfogadta volna a vádalkut.

Márpedig, amint azt Miskolcziné Juhász Boglárka helyesen állapítja meg: „a jogállamiság elvéből és az alapjogok lényegéből következően a büntetés arányosságának igénye a magyar jogi gondolkodásban is megmutatkozik”.¹⁶³

Az ártatlanság véelme szempontjából is merülnek fel problémák. A vádalku esetén ugyanis nem vitatható az ártatlanok elítélésének veszélye, hiszen nem életszerűtlen, hogy a kilátástalannak tűnő helyzetben lévő gyanúsított a súlyos büntetéstől tartva inkább választja a kisebb rosszat. Itt kell megemlíteni az Ame-

¹⁶³ MISKOLCZINÉ Juhász Boglárka: Az angolszász és a kontinentális eljárási rendszer elemeinek keveredése. Szemelvények az olasz büntetőeljárási törvény megegyezésre vonatkozó szabályaiból. *Ügyészek Lapja*, 2014/5. 96.

rikai Egyesült Államok eljárásjogának egyik furcsaságát, amelyre Grmela Zoltán hívta fel a figyelmet: „Az [Amerikai] Egyesült Államok Szövetségi Büntetési Eljárási Kódexe szerint a bíróság elfogadhatja a terhelt bűnösségének beismerését, még akkor is, ha a terhelt tagadja, hogy ténylegesen is bűnös lenne, ha a bíróság úgy találja, hogy a terhelt helyzetében ésszerű döntés a bűnösség beismerése.”¹⁶⁴

A beismerés önkéntességének, tudatosságának vizsgálata kötelező ugyan, mégis előfordulhat – bármilyen okból – felelősségátvállalás, nem zárható ki az ügyészi blöff vagy esetleges ügyvédi praktika sem. A beismerés egyébként jogban vagy tényben való tévedésen is alapulhat. A vádalku ellen szól az is, hogy ez úgyszólván véletlenszerű és igazságtalan előnyt jelent: aki vádalkut köt, enyhe büntetést kap, míg az alkuból kimaradt társai jóval súlyosabbra számíthatnak.

A jogintézmény kapcsán olyan kritikai felvetés is elhangzott, hogy a beismerésre ösztönzés ellentétben áll az önvádra kötelezés tilalmával. Ez az eljárás e vélemények szerint sérti az egyenlő elbánás elvét is, hiszen aki beismer, jutalmat kap, aki tagad – azaz él alkotmányos jogával –, az szigorúbb büntetést kap. Bár kötelező a beismerés ténybeli megalapozottságának vizsgálata, ez nehézségekkel és kétes eredménnyel járhat alaposabb bizonyítás nélkül.

Az ügyészi és a védői szereppel kapcsolatban is merülnek fel anomáliák. Az Amerikai Egyesült Államokban az ügyész választott tisztviselő, így érdekelt abban, hogy az ügyek gyors befejezésével „bizonyítson”, de abban minden ügyész érdekelt, hogy minél kevesebb munka- és időráfordítással fejezze be az ügyeket, egyúttal megszabadulva az egyébként rá háruló bizonyítás sikertelenségének kockázatától. Egyesek szerint az ügyészek gyakran taktikáznak, tudatosan súlyosabb vádról beszélnek, hogy az alku során ebből „engedjenek”, így lényegében megtévesztik a terheltet, hiszen a beismerésért tulajdonképpen nem adnak semmit.

Végül az sem elhanyagolható kritika, hogy a vádalkueljárásban kiszabott enyhe büntetésnek nincs elrettentő hatása, s az ilyen eljárási forma jelentős térnyerése a bűnmegelőzési szempontok elenyészését okozza.¹⁶⁵

Mindezt összevetve, teljességgel helytálló a Tóth Mihály által idézett [Thomas] Weigend állítása: „Úgy tűnik, tudomásul kell venni, hogy ez az intézmény az igazságszolgáltatás saját hatékonyságát és nem a társadalomnak az igazságos büntetéshez fűződő érdekét szolgálja.”¹⁶⁶

¹⁶⁴ GRMELA i. m. (151. lj.) 369.

¹⁶⁵ TARR i. m. (144. lj.) 159. A német megoldás, annak értékelése és kritikája részletesen olvasható Fantoly Zsanett idézett munkájában (FANTOLY 2012. i. m. (149. lj.) 167–173.)

¹⁶⁶ TÓTH Mihály (szerk.): *Büntetőeljárási olvasókönyv*. Osiris, Budapest, 2003. 481.

A jogintézmény kontinentális jogrendszerbe illesztésének tapasztalatai

A kontinentális jogi gondolkodás az angolszász jogi megoldásoktól, így köztük a vádalkutól is meglehetősen idegenkedett, ez utóbbi jogintézményt Erdei Árpád egyenesen „kufárszelleműnek” nevezte.¹⁶⁷

Az európai kontinentális jogcsaládba tartozó országok sokáig még a vádalku gondolatától is elzárkóztak, a '70-es és '80-as évek óta azonban már keresték ennek kedvező, illetve hasznos vonásait és néhány országban, ha nem is vezettek be vádalkut, de ehhez kisebb-nagyobb mértékben hasonló jogi megoldásokat dolgoztak ki.

Németországban – pontosabban az akkori Nyugat-Németországban – kb. 1970-től, igaz még vonatkozó jogszabály nélkül, szokásjogi alapon a joggyakorlatban már érvényesült valamiféle alku (Absprache), amikor is kisebb súlyú ügyekben kötött megállapodást a védő és az ügyész. A helyzet jellemzésére Fantoly idéz egy német szerzőt, aki szerint: „majdnem mindenki ismeri, majdnem mindenki alkalmazza, de senki sem mer beszélni róla”.¹⁶⁸ 1975-ben aztán már jogszabályba került „a vádtól való ideiglenes eltekintés” jogintézménye: a vádirat benyújtása előtt a védő és az ügyész megállapodik arról, hogy a terhelt beismerő vallomást tesz, ennek fejében viszont az ügyész egyes bűncselekmények miatti vádemelés mellőzését ígéri, vagy arra tesz ígéretet, hogy a tárgyaláson enyhébb büntetés kiszabását fogja indítványozni. Ezt a gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság több határozatában megerősítette.¹⁶⁹

Olaszországban is keresték a bíróságok tehermentesítésének lehetőségeit és 1981-ben – Pusztai László beszámolója szerint Európában először¹⁷⁰ – itt kísérelték meg az Amerikai Egyesült Államokban alkalmazott vádalku átültetését, és ekkor vezették be a „büntetés alkalmazása a felek indítványára” elnevezésű jogintézményt. Az ennek megfelelő egyezség, az úgynevezett „patteggiamento” (az olasz jogi szakkifejezés szerint: „applicazione della pena su richiesta delle parti”) még

¹⁶⁷ Erdei Árpád a Magyar Jog 1991/4. számában „A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyításelmélet szent tehene” címmel megjelent írásművében hivatkozik [Richard H.] Uvillerre, aki szerint a vádalku az előnyök üzleti szellemű cseréjén alapul, és „jobban illik egy marokkói bazárhoz, mint az igazságszolgáltatás csarnokához”. Ld. H. Richard UVILLER: Pleading guilty: A critique of four models. *Review of the School of Law of Duke University (Law and Contemporary Problems)*, 1977/1. 102.

¹⁶⁸ FANTOLY 2012. i. m. (149. lj.) 167.

¹⁶⁹ Ld. részletesen: FANTOLY 2012. i. m. (149. lj.) 167–173.

¹⁷⁰ PUSZTAI László: Az új olasz büntetőeljárás törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából. *Magyar Jog*, 1991/4. 239.

csak az egészen kis súlyú – három hónapnál nem hosszabb szabadságvesztéssel fenyegetett – bűncselekményeknél jöhetett szóba.

Miskolcziné Juhász Boglárka olasz szerzők által közölt adatokra hivatkozva állapítja meg, hogy bár a „patteggiamento gyors és költségkímélő eljárás”, az alkalmazási gyakoriság meglehetősen alacsony volta miatt „lényegesen a plea bargaining eljárás hatékonysága alatt maradt”.¹⁷¹

Spanyolországban a már több mint száz éve érvényesülő „conformidad” hasonlít ugyan az angolszász vádalkura, de nagy valószínűséggel nem onnan ered. A conformidad a hat évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetében tett alkalmazhatóvá egy rövidített eljárást, amelyre akkor került sor, ha az ügyész és a vádlott, illetve védője megegyezett, és ezt legkésőbb a főtárgyalás megkezdésekor bejelentették a vizsgálóbírónál, illetve a bíróságon. A conformidad a bűnösség beismerése, amelynek fejében az ügyész kedvező indítványt tesz, mellőzheti a minősítő körülmények felrovását, nem terjesztheti ki a vádat, a bíróság pedig akár korlátlan enyhítést is alkalmazhat. Az 1989-es módosítás tágabb körre tette lehetővé ezt az eljárást, ugyanis immár a 12 évnél nem súlyosabb büntetési tételű bűncselekményekre is alkalmazható.

A spanyol legfőbb ügyész az Eurojustice 2010 októberi budapesti konferenciáján a büntetőeljárások gyorsításáról és egyszerűsítéséről szólva leszögezte, hogy a spanyol ügyészség a büntetőeljárások konszenzusos lezárása mellett száll síkra, mert mint mondta, „a megállapodás az egyik olyan eszköz, amely lehetővé teszi vénséges, ütött-kopott igazságszolgáltatási gépezetünk működését”.¹⁷²

Franciaországban is létezik az angolszász eljáráshoz némileg hasonló, azonos céllal (az eljárás egyszerűsítése, ezáltal a bíróságok tehermentesítése) kialakított megoldás.¹⁷³ Itt elegendő Pápai-Tarr Ágnes tanulmánya nyomán azt megemlíteni, hogy a francia büntetőeljárás kódex 1999 óta ismeri a büntetőjogi megegyezést, 2004 óta pedig „az igazi vádalku” intézményét.

Ez, bár konszenzuson alapul, mégsem angolszász értelemben vett vádalku, hiszen itt igazi alkudozásnak nincs helye: vagy elfogadja az elkövető az ügyész ajánlatát, vagy nem. Az utóbbi esetben vádemelésre kerül sor.

¹⁷¹ MISKOLCZINÉ i. m. (163. lj.) 95.

¹⁷² Ld. Cándido Conde-Pumpido Touron, Spanyolország legfőbb ügyésze „Jogi eszközök és mechanizmusok a büntetőeljárás gyorsítására és egyszerűsítésére” című előadását, amely elhangzott az Eurojustice 2010. október 28–29. napjain, Budapesten tartott konferenciáján.

¹⁷³ Ld. részletesen: PÁPAI-TARR Ágnes: „Vádalku” – vagy amit Franciaországban annak neveznek. *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/2. 17–35.

Az „igazi” francia vádalku is jelentősen eltér az amerikaitól. Ebben az eljárásban a terheltnek (védőjével) személyesen kell megjelennie az ügyész előtt, aki felajánlja az általa jónak látott büntetést, és közli az annak végrehajtásával kapcsolatos szándékát. A terhelt a védő felvilágosításának, tanácsának meghallgatása után (esetleg tíznapos gondolkodási idő után) nyilatkozik. Ha visszautasítja az ajánlatot, az ügyész az általános szabályok szerint folytatja tovább az eljárást.

Amint Pápai-Tarr Ágnes D[ominique] Chavret nyomán kiemeli: „a jogintézmény kétségtelenül újraosztja az igazságszolgáltatás résztvevőinek klasszikus szerepét, hiszen az ügyész alkalmazza a szankciót, a bíróság pedig jóváhagyja. A védő a tényleges védelem gyakorlása helyett tanácsadó funkciót tölt be. A terhelt pedig nem csupán az eljárás tárgya, aki felett ítélik, hanem annak aktív részesévé, mintegy mozdítórugójává válik.”¹⁷⁴

Abban is egyetérthetünk a szerzővel, hogy e francia jogintézmények valóban rokon vonásokat mutatnak a vádalkuval, de a jogalkalmazó korlátozott mozgásteret, a szigorú törvényi előírások, az eljárási feladatok megosztása elvének érvényesülése miatt ezek a megoldások közelebb állnak a büntetőeljárások európai felfogásához. Ezért nagyon találó, hogy Pápai-Tarr Ágnes tanulmányának címében idézőjelbe teszi a „vádalku” szót, amelyhez azt a magyarázatot fűzi, hogy „vagy amit Franciaországban annak neveznek”.

Néhány más országban is (ismereteink szerint például Norvégiában, Romániában, Dániában, Észtországban) voltak, vannak törekvések a bűnügyi munkateher csökkentése és az ügyek gyorsítása érdekében hasonló megoldások meghonosítására, de az említett célok elsősorban csak az eljárások egyszerűsítése révén érhetők el; aminek viszont minden fél számára előnyösnek kell lennie.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága is kénytelen volt foglalkozni a büntetőeljárások észszerű időn belüli lezárásának kérdésével.

A Bizottság 1987. szeptember 17-én elfogadott 18. számú Ajánlásában külön foglalkozott a bíróságon kívüli megegyezéssel is. Aláhúzta, hogy csak az alkotmányos rendelkezéseknek megfelelő, törvényben írt feltételek támaszthatók az elkövetőkkel szemben; a megegyezésre vonatkozó javaslatlétre jogosított hatóságokat és a szóba jöhető bűncselekmény-kategóriákat is törvénynek kell meghatároznia; az eljárás ne sértse a terhelt jogát arra, hogy ha kívánja, cselekményét bíróság ítélje meg; továbbá az ilyen eljárásban is garantált legyen a törvény előtti egyenlőség. Hangsúlyozta, hogy a terheltnek teljes szabadságot kell biztosítani az önkéntes döntéshez, így ahhoz is, hogy hátrányos következmények nélkül visszautasíthassa a megegyezésre tett ajánlatot.

¹⁷⁴ Uo. 33.

Az ajánlás lényegében javasolja a megegyezési eljárások alkalmazását, de nem mondható, hogy ezzel az angolszász modell átvételét szorgalmazná.

Látható egyébként a fentebb említett országok megoldásaiból, hogy az európai „vádalkuszerű” jogintézményeik lényeges vonásokban térnek el az angolszász vádalkutól. Úgy tűnik, hogy a kontinentális jogrendszerű országokban a jogtudósok, a jogalkalmazók többsége, de a laikus közvélemény máig is fenntartásokkal viseltet az angolszász vádalkuval szemben, a „kufárszellemű” megoldást saját jogi hagyományaival, jogi kultúrájával szemben testidegennek tartja, dacára annak, hogy nem vitatják a klasszikus jogi elveiknek nem mindenben megfelelő, de a tehercsökkentés és a hatékonyságnövelés szorító szükségessége miatt elkerülhetetlen vádalkuszerű megoldások bevezetését.

„Vádalku” a magyar jogban

Mindezek után nem kerülhető meg az a kérdés, hogy vajon Magyarországon van-e létjogosultsága a vádalkunak.

Pusztai László az olasz megoldást a hazai kodifikáció számára is tanulságosnak vélte, s azt mondta, hogy „megfontolandónak tűnik az eljárás gyorsítását szolgáló sommás eljárások számának bővítése. Talán az egyezségen alapuló ítélelhozatali modell adaptációjával, talán egy másik úttal, amely a vádlotti beismerésnek nagyobb szerepet adna.”¹⁷⁵ Megjegyezzük, hogy a kérdés megítélése körüli bizonytalanságra utal, hogy a szerző egy évvel később lényegében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vádalku idegen a kontinentális jogtól, elsősorban azért, mert a terhelt szabad rendelkezési jogát az anyagi igazság elé helyezi.¹⁷⁶

Már a '90-es évek elején a büntetőeljárás reform előkészületei során, a koncepció kidolgozásakor felmerült, hogy helyes lenne az angolszász vádalku bevezetése. Erre ugyan nem került sor, de egy ahhoz néhány tekintetben hasonló, attól azonban mégis jól megkülönböztethető jogintézményt, a tárgyalásról lemondást vezette be az 1999. évi CX. tv.

Ez az eljárásjogi rendezés megfelelni látszott a büntetőeljárás koncepciójáról szóló 2002/1994. (I. 17.) Korm. hat.-nak, amely a felek rendelkezési jogának erősítésével együtt az egyszerűsített eljárások térnyerését tűzte ki célul. Az említett törvénybe foglalt új jogintézmény azt tette lehetővé, hogy a vádlott beis-

¹⁷⁵ PUSZTAI i. m. (170. lj.) 241.

¹⁷⁶ KERTÉSZ Imre – PUSZTAI László: Quo vadis büntetőeljárás? *Jogtudományi Közlöny*, 1992/4. 177.

merése honorálásaként a bíróság egyszerűsített eljárásban szabjon ki a törvényi büntetési tételhez képest jelentősen csökkentett mértékű büntetést.

A büntetőeljárási törvénynek ezt a rendelkezését először 2009-ben módosították (2009. évi LXXIII. tv.), olyan írásbeli megállapodás lehetővé tételével, melyben az ügyész és a terhelt megállapodhatott a szóban forgó bűncselekmény tényállásáról és jogi minősítéséről, a büntetés és az intézkedés neméről, valamint mértékéről, annak fejében, hogy a terhelt egyidejűleg lemond a tárgyalásról való jogáról. Fontos kiemelni, hogy ezt a konszenzuális eljárást csak a terhelt vagy a védője kezdeményezheti, de az ügyész ezt nem köteles elfogadni.

Végül az 1998. évi XIX. tv. újabb módosítása (2011. évi LXXXIX. tv.) oldotta fel azt a problémát, hogy addig a bírói szerep jószerével a megállapodás jóváhagyására korlátozódott, míg a szankció mértékének megállapítására igen szűk mozgástere volt.

A hazai szabályozás – az 1998. évi XIX. tv. 534. § – szerint, ha a terhelt bűnösségére is kiterjedő vallomást tesz és a tárgyalásról való jogáról lemond, az ügyész indítványára a vád szerinti tényállás és jogi minősítés miatt a bíróság megállapíthatja a vádlott bűnösségét és az ügyész által indítványozott büntetést vagy intézkedést szabhat ki az 1978. évi IV. tv. 87. § (2) bekezdésében (az úgynevezett enyhítő szakaszban) meghatározott büntetési tétel alapulvételével.

Csak a bünszervezetben elkövetett bűncselekmény a kivétel, de az 1998. évi XIX. tv. 537. §-a mégis lehetővé teszi, hogy a bünszervezet tagja is élvezhesse a tárgyalásról való lemondás előnyeit abban az esetben, ha „a nyomozás során az ügy, illetve más büntetőügy bizonyításához hozzájárulva, az ügyésszel, illetve a nyomozó hatósággal jelentős mértékben együttműködött, de a nyomozás megszüntetésére bármely okból nem került sor”. Ez esetben azonban a büntetés mértékének megállapítására szigorúbb, de az 1998. évi XIX. tv. 537. §-ában is hivatkozott, s a büntető törvénykönyvben rögzített szabályok az irányadók.

Megjegyezzük, hogy noha Erdei Árpád úgy vélte, hogy „[az] összehasonlító jog művelői mégis joggal fedeznek fel jelentős hasonlóságokat a vádalku és a tárgyalás mellőzése között”¹⁷⁷, természetesen nem lehet semmilyen hasonlóságot felfedezni, hiszen a magyar eljárásban nem valamiféle ígéretért cserébe tesz beismerő vallomást a terhelt, hanem fordítva, a ténybeli és a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomására is figyelemmel – az ügyek bizonyos körében és egyéb feltételek fennállása esetén – az ügyész maga dönt az ilyen eljárás mellett, amely egyébként nem zárja el

¹⁷⁷ ERDEI Árpád: Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elvei ürügyén. *Magyar Jog*, 1990/3. 221.

az elkövetőt attól a jogától, miszerint kérhesse, hogy bűnügyét a bíróság tárgyaláson bírálja el (1998. évi XIX. tv. 548. § (1) bekezdés).

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a köznyelvben, de a szakzsargonban is – tévesen – vádalkuként szokták említeni az 1998. évi XIX. tv. 175., illetve 192. §-aiban szabályozott eljárásokat. A törvény szövegéből is kitűnően itt szó sincs vádalkuról, hiszen – minthogy a feljelentés elutasításáról vagy a nyomozás megszüntetéséről van szó – a vádig el sem jut az ügy, s az eljárásban a bírónak nincs szerepe. Kétségtelen, hogy valamiféle alkut feltételez ez az eljárás, de azt legfeljebb nyomozási alkuként lehetne említeni. A kétféle eljárás céljában is eltérő, hiszen ez utóbbi nem az eljárás gyorsítása érdekében történik, hanem igen fontos nemzetbiztonsági, illetve bűnüldözési érdekeket szolgál.¹⁷⁸

Az 1999-ben a magyar jogban intézményesített eljárás – a lemondás a tárgyalásról – a tapasztalatok szerint nem tudott gyökeret verni, a jogalkalmazók sem nagyon preferálják (az ügyészeknek egyébként jelentős pluszmunkát jelent), de úgy tűnik, az eljárás alá vontak és védőik sem mutatnak nagy érdeklődést. A már hivatkozott Eurojust-konferencián Láng László az előadásában¹⁷⁹ említett egy idevágó adatot: „2008-ban vádemelés előtt 366 terhelt (a vádirattal vádolt személyek 0,4 százaléka) mondott le a tárgyalásról”. Továbbá egy újabb adat (illetve nincs adat!): a legfőbb ügyésznek az ügyészség 2012. évi tevékenységéről szóló országgyűlési beszámolója a büntetőeljárást gyorsító és egyszerűsítő eljárásokról szólva közli, hogy a tárgyalásmellőzéses eljárásra az összes vádemelés 27,1 százalékában, bíróság elé állításra az összes vádemelés 15,3 százalékában került sor. A tárgyalásról való lemondás említésre sem került, nyilvánvalóan értékelhető statisztikai adat híján.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Jogtörténeti érdekességre bukkant a Baranya Megyei Levéltárban folytatott kutatásai során Szabó József János: Az 1860-as években működött egy betyárcsapat, Göllöncsér József bandája, amelyet sokáig nem lehetett ártalmatlanná tenni. Végül 1864-ben elfogták az egyik betyárt, aki vállalta a hatóságokkal való együttműködést, a betyárbanda feladását. A főispán a helytartó útján kikérte az uralkodó hozzájárulását a „vádalkuhoz”, hiszen csak neki volt joga megelőlegezett kegyelmet adni. Az együttműködésnek köszönhetően sikerült a betyárbandát felszámolni és bíróság elé állítani. Az együttműködő betyárt – elkülönített eljárásban – elítélték, de nyomban kihirdették a királyi kegyelmet is. Ld. SZABÓ József János: Egy vádalku tanulságai a XIX. század magyar bűnüldözésében. *Rendvédelem-történeti Füzetek – Acta Historiae Praesidii Ordinis*, 1998/9. 61–63.

¹⁷⁹ Ld. Láng Lászlónak az Eurojust 2010. október 28–29. napján, Budapesten tartott konferenciáján „A büntetőeljárást gyorsító és egyszerűsítő jogintézmények és mechanizmusok” címmel tartott előadását.

¹⁸⁰ A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2012. évi tevékenységéről (J/10648). Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2013. 91.

Ezek szerint nincs olyan veszély, amelytől Fantoly Zsanett óvni akarja a jogrendet, mondván, hogy „a tárgyalás társadalmi jelentősége nem engedi meg, hogy a lemondásos eljárás az ügyek általános elintézési formájává váljon”.¹⁸¹

Úgy tűnik tehát, hogy a jogalkotás említett törekvései kudarcra jutottak. Egyet lehet érteni Kelemen Ágnessel: „A vádalku és a megegyezés, valamint az ezen alapuló bírói eljárás rendszere és elterjedtsége, domináns szerepe, a mi körülményeink között túlzottnak tűnik. Hagyományainkra [...] és a vádalku rendszerében rejlő hibaforrásokra is tekintettel az átültetés indokolatlannak látszik.”¹⁸² Ugyanilyen értelemben fogalmazott Balla Péter is: „[az] angolszász, különösen az amerikai [egyesült államokbeli] vádalku meghonosítása az egész jogrendszer átalakítását igényli, nem beszélve a jogász szerepek merőben új interpretálásáról. [...] Rendszeridegen elemeket önmagukban pedig szerencsétlen dolog importálni.”¹⁸³

Egyébként is, ahogy a magyar ügyészség történetének egyik legnagyobb alakja, Vargha Ferenc 100 éve megfogalmazta: „nem az a jó törvényhozó, aki arra törekszik, hogy egy magasabb kultúrájú államot mielőbb utánozzon, mert az így alkotott törvény sohasem tud gyökeret verni”.¹⁸⁴

Természetesen tudjuk, hogy a büntetőeljárás törvényünk nem az Amerikai Egyesült Államokban alkalmazott vádalkut akarta átültetni, de valami ahhoz hasonló megoldást próbált – ismételjük: sikertelenül – keresni.

Nem lehet azonban letenni arról, hogy az egyre növekvő ügyészi, bírói munkateher csökkentése érdekében, észszerű, átgondolt kompromisszumok útján olyan – esetleg más országok jogi megoldásait figyelembe vevő – eljárásjogi változásokat eszközöljünk, amelyek valóban szolgálják az eljárások gyorsítását, de nem sértenek alkotmányos jogokat, sőt meghatározó jogi hagyományokat sem, mint „a bírósági út kizárólagosságáról szóló elvi tétel, ami egyúttal azt is jelenti, hogy az állam büntetőhatalmát gyakorló szerv egyedül a bíróság lehet”.¹⁸⁵

Megjegyezzük, hogy az eljárások gyorsítását a büntető anyagi jog bizonyos változtatása (így az észszerű dekriminalizáció) is szolgálhatná. Úgy véljük, az

¹⁸¹ FANTOLY Zsanett: Lemondás a tárgyalásról – lemondás az igazságról? In: Erdei Árpád – Kovács Mónika (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 152.

¹⁸² KELEMEN i. m. (154. lj.) 865.

¹⁸³ BALLA Péter: Vádalku helyett büntetőparancs. *Magyar Jog*, 1992/11. 669.

¹⁸⁴ Ld. VARGHA Ferenc: Az esküdttörvényszék tévedése. *Jogtudományi Közlöny*, 1915/2. 26.

¹⁸⁵ KIRÁLY Tibor: A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Jog*, 1988/9. 740.

még mindig elfogadhatóbb, ha az állam a dekriminalizáció révén bizonyos körben maga mond le a büntetőjogi igényéről, mint ha esetenként aggályos alkuk eredményeként teszi ezt az állam tisztviselője.

Bármely megoldás keresésénél nem veszíthető szem elől a büntetőeljárás célja; az anyagi igazság kiderítése, majd a tetтарыos és személyre szabott büntetés vagy intézkedés. Ezt nem írhatja felül semmilyen praktikus vagy célszerűségi szempont sem.

Ahogy Németh László fogalmazott: „A körülmények sivár szorítása nem szólhat a cél magassága ellen.”¹⁸⁶

¹⁸⁶ NÉMETH László: A vásárhelyi kútra. *Tiszatáj*, 1972/9. 71.

KATONAI JOG ÉS IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS – EGY RANGOS SZAKMAI FOLYÓIRAT BIBLIOGRÁFIÁJA *

– RÉSZLET –

A *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* első számának szerkesztői előszava szerint a folyóirat azoknak kíván megjelenési lehetőséget biztosítani, akik a katonai életviszonyokkal kapcsolatos jogszabályok alkalmazásával, tudományos megközelítésével foglalkoznak. Hangsúlyozza azonban azt is, hogy „...ez az elektronikus portál mindazok előtt nyitott, akik ezt a világot vizsgálják, de kiérdemli azok figyelmét is, akik pusztán a hasznos időtöltés miatt látogatnak ide és lelik kedvüket a katonai jogi írásokban”. Mindezek indítottak arra, hogy egy – 45 évvel ezelőtt útjára indított – hajdani szakmai folyóirat példányainak leporolása után valamilyen módon tisztelegjek annak létrehozói, életben tartói előtt, illetve, hogy a mai katonai jogászok figyelmébe ajánljam az egykori folyóiratban olvasható sok időtálló, okos, ma is hasznosítható írást, hiszen ez is „hasznos időtöltés” lehet azoknak, akik „kedvüket lelik a katonai jogi írásokban”.

*

A katonai igazságszolgáltatás résztvevői, hadbírák, katonai ügyészek közül már korábban is többen hangot adtak annak az ügynek, hogy legyen egy fórum mindazok számára, akik elmélyültebben kívánnak foglalkozni a katonai büntetőjog és eljárásjog kérdéseivel, illetve a parancsnoki (igazgatási, fegyelmi stb.) jogalkalmazás problémáival. Végül a hadsereg vezetése is felismerte a katonai igazságszolgáltatást érintő kutatómunka jelentőségét; miszerint a joggyakorlat elemzése, a jogszabályok megalkotását, esetleges változtatását segítő javaslatok kidolgozása nagyban hozzájárulhat a fegyveres szervek működése törvényességének, rendjének erősítéséhez, a fegyelmi helyzet javításához, a bűnözés okainak feltárása révén pedig a bűnmegelőzéshez.

* *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2015/1. 185–207.

Egyetértés alakult ki tehát abban a kérdésben, hogy szükséges egy olyan szaklap kiadása, amely – ahogyan az első szám bevezetője is fogalmazott – „...a katonai igazságügyi szervek területén folyó elméleti, tudományos igényű tevékenységek[nek] is hasznos és hatékony eszköze, fóruma lehet, különösen azáltal, hogy vállalkozik [az] e területen dolgozó szakemberek gazdag tapasztalatainak általánosítására, közreadására”. Az elnyert erkölcsi és nem utolsósorban anyagi támogatás birtokában 1970-ben megalakulhatott a „Katonai Jog és Igazságszolgáltatás”, a katonai igazságügyi szervek belső kiadványa. Szerkesztő bizottságának elnöke Szalma László r. alezredes, titkára Pálfi Zoltán alezredes, tagjai pedig Vámos Miklós alezredes, Almásiné Törőcsik Anna alezredes, Kántor Béla hb. ezredes, Németh Tibor alezredes, Odler János hb. alezredes, Szíjjártó Károly hb. ezredes és Takács László r. alezredes lettek.

1970-ben jelent meg a kiadvány első száma, a továbbiakban pedig évente jelent meg egy vagy két szám, esetenként összevont számok. Sajnálatos módon 1987-ben már nem jelent meg. Pálfi Zoltántól tudjuk, hogy a „tudományos igényű” írásművek megjelenésének támogatására az akkoriban kinevezett új kiképzési főcsoportfőnök – a későbbi honvédelmi miniszter – Oláh István vezérőrnagy először Gáspár Gyula hb. ezredes, az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztályának vezetője, majd Bíró György vezérőrnagy katonai főügyész közbenjárására évi 20-20 ezer forintot biztosított. A következő évben a Belügyminisztériumtól is sikerült évi 20 ezer forint támogatást kieszközölni, biztosítva a kiadáshoz szükséges anyagi feltételeket, így az 1986. évi XVII. évfolyam 1–2. száma lett a méltán sikeres, igazán színvonalas és hasznos kiadványnak a hattyúdala. Hangsúlyozzuk, hogy folyóiratunkat nem megszüntették, hanem megszűnt, jórészt azért, mert nyugállományba vonult a feltételek biztosításától a szerzők inspirálásáig mindent magára vállaló szerkesztőbizottsági titkár, másrészt a '80-as évek második felében rendszeres szerzőink többsége is visszavonult.

Létének 17 éve alatt a szerkesztőbizottság összetételében természetesen voltak változások, de az elnök mindvégig Szalma László, a titkár – a testület igazi motorja! – pedig mindvégig Pálfi Zoltán volt. A szerkesztőbizottságnak megalakulásától tagja volt Almásiné Törőcsik Anna, Németh Tibor és Takács László. Bácsi Imre hb. ezredes és Korda György hb. ezredes (Kántor Béla, illetve Szíjjártó Károly helyett) 1971-től, míg Habony János hb. ezredes (Odler János helyett) 1983-tól vett részt a testület munkájában.

Mezei Barna a következőket írta a Farkas Ádám szerkesztésében megjelent „Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból” című mű ajánlásában:

„»Magyarországon a katonai büntető jognak irodalma nincsen, tudományos irányban azzal jóformán senki sem foglalkozik...« – panaszkolta Gábor Gyula 1901-ben, Szilágyi Arthur Károly a jogtudomány mostoha gyermekének nevezte a katonai büntetőjogot, Kardos Sándor 2002-ben pedig még mindig arról írt, hogy »a magyar katonai jogról, illetve a katonai bírósági szervezetről ez ideig teljeskörű feldolgozás még nem készült.«¹⁸⁷

Farkas Ádám szerkesztői előszavában maga is jogosnak véli a több mint százéves panaszokat, amelyek „a katonai büntetőjog elhanyagoltságát, számkivetettségét és tudományos alulreprzentáltságát hangsúlyozzák”. Elismeri azonban, hogy „...a mulasztás enyhítésére – szerencsére – az eltelt több mint száz év minden korszakában voltak vállalkozók, s ez igaz napjainkra is”. Ehhez fűzött lábjegyzetében „az államszocializmus időszakából” Kovács Zoltánt és id. Habony Jánost említi, illetve azt a véleményét közli, hogy „[a] kortársak vonatkozásában – a katonai ügyészkar egyes tagjainak munkássága mellett – a tudományos megalapozottság aspektusából kiemelkedő Kardos Sándor és különösen Hautzinger Zoltán”.¹⁸⁸

A „Katonai Jog és Igazságszolgáltatás” című folyóirat méltatására az indított, hogy bizonyítsam, igenis „az államszocializmus időszakában” is igyekeztek a katonai büntetőjogot alkalmazó, művelő, magas szinten képzett jogászok részt venni a jogi tudományos életben, s ennek fórumát is sikerült – igaz, rajtuk kívül álló okok miatt mindössze csak alig másfél évtizedre – megteremteni.

A 17 évfolyam adatainak feldolgozásából láthatjuk, hogy a hadbírák és katonai ügyészek közül összesen 67-en jelentkeztek írásaikkal, de 46 „külsős” – köztük 19 külföldi (9 szovjet, 4 csehszlovák, 3 lengyel, 2 német és 1 bolgár) – kolléga is jelentetett meg cikket a kiadványban. A katonai igazságügyi szervezethez tartozók közül kiemelkedett Habony János, Almásiné Törőcsik Anna, Jacsó János és Kaposvári Bertalan aktivitása, akik 15, 11, illetve 10-10 tanulmánnyal jelentkeztek. Összesen 24-en voltak azok, akik legalább 3 írást jelentettek meg, az előzőekben felsoroltakon kívül: Nagy Géza, Kevinczky S. Pál és Korda György (7-7), Takács László (6), Pásztor Imre, Solymosi Zoltán, Mayer Béla és Kámán József (5-5), Váczai István, Kovács Tamás, Hildenbrand Róbert, Rabóczki Ede és Somos József (4-4), Egervári Jenő, Mejlinger Ferenc, Rác Sándor, Kiss Lajos, Dingha László, Visegrádi Ferenc és Párdi Máttyás (3-3).

¹⁸⁷ FARKAS Ádám (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörtétele forrásaiból* (1867–1945) I. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest–Győr, 2014. 9.

¹⁸⁸ Uo. 11–14.

A folyóirat megjelenésének 10. évfordulója alkalmából a szerkesztőbizottság pályázatot hirdetett, amelyre viszonylag kisszámú, összesen 7 tanulmány érkezett. Erre tekintettel a testület az I. és II. díjat nem osztotta ki. A III. díjat Kovács Tamásnak ítélte „A sorkatonák felelősségre vonásának további differenciálási lehetőségei” című tanulmányáért, míg Kevinczy S. Pált, Habony Jánost, Kaposvári Bertalant, Váczi Istvánt és Énekes Miklóst anyagi elismerésben részesítette.

Utólag igen sajnálatosnak tarthatjuk, hogy a folyóiratot „belső kiadvány”-nak minősítették, és csak igen szűk körben tették hozzáférhetővé. A hadbíráktól és katonai ügyészekről ugyanakkor elvárás volt, hogy írásaikat elsősorban e folyóiratban publikálják. Így a katonai büntetőjog tudományos művelése végül is belterjes maradt, nem kelthette fel a büntetőjoggal általában foglalkozók, a büntetőjogász-társadalom figyelmét.

Talán még nem túl későn, ezért megkíséreljük közkinccsé tenni a megszűnt folyóirat értékeit.¹⁸⁹

[...]

¹⁸⁹ A Katonai Jog és Igazságszolgáltatás lapszámai elérhetőek a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság honlapján (<https://hadijog.hu/katonai-jog-es-igazsagszolgalatas/>).

A MAGYAR KATONAI JOGI ÉS HADIJOGI TÁRSASÁG BIENNÁLIS KONFERENCIÁI*

Vókó György professzor – volt ügyésztársam, ma igazgatóm, kedves barátom hetvenedik születésnapján ezzel az írással szeretnék tisztelegni, egyúttal – volt katonai főügyesként – megköszönve, hogy mindig empátikus érdeklődéssel volt a katonai igazságszolgáltatás iránt, és pécsi egyetemi tanárként szorgalmazta, hogy ott lehetőség nyíljon a katonai büntetőjog oktatására, a közelmúltban pedig vállalkozott a Katonai Jogi és Hadijogi Szemle szerkesztőbizottsági tagságára. Mindezek bátorítottak arra, hogy talán jelentős tudományos értékkel bizonyára nem is bíró, de érdeklődésére remélhetőleg számot tartó írással járuljak hozzá köszöntéséhez.

Nagyon sikeres ügyészi, ügyészégi vezetői munkájához, kiemelkedő tudományos sikereihez szívből gratulálva kívánok hosszú, boldog életet!

2011. szeptember 8-án került sor a jubileumi, 10. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciára, s e tiszteletkötet megjelenésekor újabb – szomorú – évfordulóként beszélhetünk arról, hogy immár ötödik éve, de facto megszűnt a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság igen sikeres biennálesorozata.

Indítatva érzem magam arra, hogy egy szerény írásművel emlékezzem (és emlékeztessenek) a Katonai Főügyészség kezdeményezésére és szervezésében indult, majd a később megalakult Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság rendezvényévé vált konferenciasorozat tudományos értékeire, a nemzetközi szakmai kapcsolatok alakításában elért eredményeire. Terjedelmi okokból természetesen nem tarthattam feladatomnak mindegyik konferenciánk részletes feldolgozását.

Elöljáróban – bizonyára szokatlan módon, de az egyszerűség kedvéért – magamat idézném, hiszen egy régebbi dolgozatom¹⁹⁰ bevezetőjében vázoltam,

* In: BARABÁS A. Tünde – BELOVICS Ervin (szerk.): *Sapiens in Sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016. 77–101.

milyen okok inspiráltak bennünket – katonai ügyészeket és hadbírákat – a katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok megszerzésére és a különböző országok katonai büntetőjogi rendelkezéseinek megismerésére.

„Amint az szakmai körökben közismert, 1988-ban merült fel először Magyarországon a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének ötlete, ami aztán a megreformálás igényévé szelídült ugyan, de a politikai rendszerváltás idején ismét felerősödtek azok a vélemények, amelyek szerint tarthatatlan és nemzetközi egyezményeket is sért a katonai bíróságok mint különbíróóságok fenntartása. Az ezzel kapcsolatos vitákban gyakran hangzottak el olyan kinyilatkoztatások, hogy a jogfejlődés iránya a katonai igazságszolgáltatás megszüntetését indokolja, hogy Európában ez már sehol sincs így, hogy ez szocialista hagyomány, sőt hogy a katonai bírászkodást a volt szocialista országok is felszámolják. [...] Mindezek miatt fontos lett számunkra a külföldi megoldások megismerése, a mieinkkel való összevetése. [...] Ismeretszerzésre irányuló törekvéseinknek egy tulajdonképpen véletlenszerű esemény adott lendületet. Ennek lényege: a politikai rendszerváltást követően először – mégpedig az ő kezdeményezésükre – az amerikai katonai jogászokkal kerültünk kontaktusba, s később kitüntetett szerepet kaptak és egyre szélesedtek az amerikai–magyar katonai jogi kapcsolatok, amelyek révén bekerültünk a nemzetközi katonai büntetőjogi tudományos életbe, és amelyek további nemzetközi kapcsolatokhoz is segítettek bennünket.”¹⁹¹

1991-ben meghívást kaptunk az Amerikai Egyesült Államok Katonai Fellebbviteli Bírósága (US Court of Military Appeal) által akkor már évek óta rendezett katonai büntetőjogi konferenciára, s velünk bővítették az addig G-Seven-nek (Egyesült Államok, Kanada, Tajvan, Anglia, Németország, Dánia, Izrael) hívott rendezvény résztvevőit.

Az 1991. és 1992. évi washingtoni konferenciákon való részvételünk – a NATO-ba készülődés jegyében is – hasznosnak és fontosnak bizonyult, de úgy érez-

¹⁹⁰ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV.* Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet, Budapest, 1998. 364–414.

¹⁹¹ Uo. 364–365.

tük, hogy itt jószerével csak az angolszász katonai büntetőjogi berendezkedésű országok (kivéve Dánia és Németország) megoldásait ismerhetjük meg, s úgy véltük, szükség lenne a különböző jogi hagyományokkal rendelkező, illetve társadalmi berendezkedésű, a hadsereg szerepét illetően eltérő felfogású országok részvételével egy nekünk fontos, de mondhatnánk, hogy hiánypótló konferenciasorozatra, elsősorban azért, hogy a vázolt érdeklődésünket – a várható hazai jogalkotási és szervezési eseményekre is tekintettel – kielégíthessük.

Elképzelésünk szerencsésen találkozott a Kriminálexpo szervezőinek, az Ügyészek Országos Egyesülete vezetőinek azon ötletével, hogy a magyar ügyészség akkor már hagyományos rendezvénye, a Kriminálexpo '93 munkájába kapcsolódjunk be, és kíséreljük meg egy katonai büntetőjogi szekció megszervezését.

Így tehát 1993. június 10–11-én a Katonai Főügyészség szervezésében és a HM támogatásával megtartottuk az 1. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciát „A katonai jog és a katonai igazságszolgáltatás közös, illetve nemzeti sajátosságai, hagyományai” címmel. A rendezvényen tíz külföldi ország képviseltette magát, melyeket az úttörőknek járó tisztelet okán nevezzünk is meg: Amerikai Egyesült Államok, Bulgária, Dánia, Görögország, Hollandia, Horvátország, Nagy-Britannia, Németország, Románia és Szlovénia.

A konferencia résztvevői – a magyar bevezető előadások után – tájékoztatást adtak hazai jogi megoldásaikról, az ezekben szerepet játszó történelmi, jogtörténeti és társadalmi okokról, valamint politikai megfontolásokról.

A történelmi eseményeknek és a politikai változásoknak a katonai igazságszolgáltatásra való hatását legérzékletesebben Szlovénia küldötte mutatta be, valamint a hányatott sorsú Horvátországot képviselő helyettes államtitkár is az országát sújtó háborús eseményekkel összefüggő jogalkotásról beszélt.

A német delegátus előadásából kiderült, hogy Németországban a korábbi, évszázados gazdag hagyománnyal büszkélkedő katonai büntető igazságszolgáltatás valóban visszaszorult, de kifejezetten a második világháború egyik sajátos következményeként, éppen ezért tehát nem a természetes jogfejlődés, hanem a politikai szükség diktálta a változást.

Mindettől függetlenül azonban működnek az úgynevezett csapatszolgálati bíróságok (Truppendienstgerichte) és a katonai fegyelmi ügyészségek (Wehrdisziplinaranwaltschaft) a különböző szintű katonai alakulatoknál, amelyek – jöllehet fegyelmi jellegű, de súlyos – joghátrányok kiszabására jogosultak.

Nagy érdeklődést váltott ki a holland megoldás ismertetése, amely lényegében a „megszüntette megtartás” jelzővel illethető. A 19 körzeti bíróság közül

ugyanis csupán egyetlen, az arnhemi – s annak is csak az erre kijelölt tanácsa – jogosult a katonák bűnügyében eljárni, míg az öt fellebbviteli bíróság közül a szintén ezen városban működő Fellebbviteli Bíróság Katonai Tanácsa bírálja el az ilyen ügyekben bejelentett fellebbezéseket.

A bolgár katonai főügyész arról adott tájékoztatást, hogy egyes politikai erők ellenezték a katonai igazságszolgáltatás fennmaradását, de végül is e kérdésben alulmaradtak az alkotmányozási vitában.

Az angol vendég kifejtette, hogy a brit katonai igazságszolgáltatás az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntetőhatalmának megnyilvánulása, amelyet azonban folyamatosan az igazságszolgáltatás függetlensége és pártatlansága különböző biztosítékaival ruháztak fel.

A dán katonai főügyész helyettese érdekes (nekünk felemásnak tűnő) szervezeti megoldásukat ismertette. Elmondta, hogy Dániában sajátos helyzet alakult ki: 1918 óta nincs az országnak katonai bírósága, azaz a katonák által elkövetett bűncselekmények esetén polgári bíróságok járnak el, de 1867 óta működik katonai ügyészség (Forsvarets Auditorkorps), amely viszont nem része a civil ügyészi szervezetnek, hanem a védelmi miniszternek van alárendelve.

Dániában nincs napirenden a katonai bíráskodás visszaállítása, annak ellenére, hogy a civil bíróságok nem rendelkeznek katonai szakismerettel, így nem ismerik a szolgálati életkörülményeket sem. A tájékoztatásból megtudtuk, hogy mindez azért nem jelent mégsem igazán nagy gondot, mert a katonai parancsnokok jelentős hatalma és a katonai ügyészek kvázi bírói tevékenysége (megrovást, pénzbüntetést és harminc napig terjedő szabadságvesztést alkalmazhatnak) lehetőséget ad arra, hogy az esetek nagy részében az ügyek megítélésében érvényesüljenek katonai szempontok is.

Romániában konferenciánk idején még kissé képlékeny volt a helyzet; erről számolt be a román katonai főügyész helyettese, aki megemlítette, hogy 1992 szeptemberében törvényt fogadtak el az igazságügyi rendszer újraszervezéséről. Ennek végrehajtása keretében készült el a katonai igazságszolgáltatás szervezetével foglalkozó törvénytervezet, amelyről éppen tanácskozásunk idején kezdődött meg a romániai parlamenti vita.

A mindannyiunk számára sok újdonságot tartalmazó érdekes előadások és a kötetlen beszélgetések alapján megállapíthattuk, hogy nemcsak a volt szocialista országokban, de az úgynevezett nyugati világ országaiban is változott, változik a hadseregek szerepe, rendeltetése, szervezete, és ezzel kapcsolatban napirendre került a katonai igazságszolgáltatás helye, szerepe és hatásköre is.

Fontos tapasztalat volt, hogy azon vélemény, mely szerint a jogfejlődés a katonai igazságszolgáltatás megszüntetéséhez vezet, téves, ilyen fejlődési tendencia nem volt kimutatható. Ezzel szemben azt láthattuk, hogy történelmi, politikai okok játszottak döntő szerepet abban, hogy bizonyos európai országokban nincs vagy nem a mi fogalmaink szerinti formában van katonai igazságszolgáltatás. Az is kitűnt, hogy ahol megszüntették a katonai bíraskodást, ott is más módon tették. Hiszen a megszüntetés háború idejére nem terjed ki, sehol sem történt meg a katonai bírósági szervezet teljes felszámolása, az úgynevezett „rendes” bíróságok a katonák büntetőügyeinek elbírálásánál kénytelenek olyan katonai sajátosságokat figyelembe venni, amelyek elkerülhetetlenné teszik szakosodásukat, s így szervezetük és eljárásuk bizonyos fokú katonai színezetet kap. Mindezek mellett a katonai bíróságok hiánya felveti annak veszélyét is, hogy a parancsnoki jogkör oly mértékben kiszélesedik, hogy annak gyakorlása már igazságszolgáltatási tevékenységnek felel meg.

Ahol a katonai igazságszolgáltatás működik, az annak fenntartása mellett szóló érvek lényegében két vonatkozásban fogalmazódtak meg: a szakismeret és a (fegyelem szempontjából olyan fontos) gyors eljárás tekintetében, s néhol harmadikként a katonai titokvédelmi szempontokat is felvetették.

Örömmel nyugtáztuk, hogy első kísérletünk végül is sikeresnek bizonyult, és elhatároztuk, hogy két évente megrendezzük a konferenciát, bízva az érdeklődés növekedésében.

A konferencia programfüzetében olvasható volt egy, a résztvevőkhöz intézett levél, amelyben azt fogalmaztuk meg, hogy „reményeink szerint a rendezvénysorozat nemzetközi alkotóműhellyé alakulhat át, nemzetközi szakmai fórummá válhat”.

Ezzel a reménnyel és hosszú távú céllal indultunk tehát, és a zárszóban optimizmusunkat az ismert kínai bölcs, Lao-ce mondásával támasztottuk alá, miszerint: „A leghosszabb út is az első lépéssel kezdődik.”

Az első lépést ezután követte a második: 1995-ben a második konferencián, amelyet „A katonai igazságszolgáltatás szerepe a fegyveres erők rendje és a katonai fegyelem védelmében” címmel rendeztünk, tizenegy külföldi ország vett részt.

A bevezető magyar előadásokban elhangzott, hogy a hazai katonai igazságszolgáltatást támadó kritikák lényegében elültek, az önálló katonai bíróságok megszüntetése után kialakult problémák lényegében megoldódtak. Elsősorban azzal, hogy a katonai ügyészség szervezeti önállósága megmaradt, és a megyei bíróságok katonai tanácsai hatáskörének, azaz a katonai büntetőeljárás hatályának rendezése mindenki által elismert biztosítékot jelent arra, hogy a kato-

nai igazságszolgáltatás szervei hatékonyan közreműködhetnek a fegyveres erők rendje és a katonai fegyelem védelmében.

A hazai megoldásról adott tájékoztatás után a kétoldali kapcsolatok során szerzett információinkat is megoszthattuk a résztvevőkkel, ezek közül külön említést érdemel a svájci, a csehországi és az oroszországi helyzet bemutatása.

Svájcban 1991-ben történt kezdeményezés arra, hogy békeidőben ne működjön katonai igazságszolgáltatás, de a javaslat a szövetségi gyűlésben csak a bizottsági vita szintjéig jutott. A parlamenti bizottság ugyanis olyan álláspontra helyezkedett, hogy a katonai bíróság nem különbíróság – hiszen a szövetségi gyűlés által hozott és kihirdetett törvények alapján és szerint jár el –, hanem szakbíróság, és békében is indokolt, hogy ilyen ügyekben kellő szakismerettel, jártassággal felvértezett bírák ítélkezzenek.

Oroszországban a politikai átalakulás kezdetén – elsősorban a katonaanyag mozgalmából származó kezdeményezésre – voltak törekvések a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésére, de ezek nem igazán nyertek teret. Ebben jelentős szerepe volt annak is, hogy a katonai vezetés egyértelműen és következetesen igényelte a katonai igazságszolgáltatást, bebizonyítva azt, hogy a katonai bűnügyek megítélése speciális ismereteket, szakszerűséget, gyakorlatot és beleélést igényel.

A számunkra külön is figyelemre méltó országok közül a Cseh Köztársaság az, amelyben az 1993-ban elfogadott alkotmány értelmében 1994. január 1-jével megszűnt a katonai igazságszolgáltatás. Információnk szerint a változás nem volt sikeresnek tekinthető, és a cseh hadsereg fegyelmi helyzetéről 1995 elején készített jelentésben már kifogásként vetődött fel, hogy a polgári szervek eljárása gyakran elhúzódik, ami károsan hat a fegyelemre. A katonai – és ügyészégi! – vezetők általunk is megismert megnyilatkozásai a legnagyobb hátrányt a katonai büntetőeljárásokban korábban biztosított szakszerűség és időszerűség elvesztésében látták.

A konferencián elhangzó előadások közül különösen az olasz, a thaiföldi és az izraeli küldött által elmondottak váltottak ki érdeklődést.

Mint megtudtuk, Olaszországban a katonai bíróságokat nem különbíróságoknak tartják, hiszen az alkotmány is „különleges bíróságok”-ként említi, azaz szakbíróságokként tekint rájuk, ahogyan a közigazgatási és a számvevőszéki bíróságokra is. A katonai bíráskodás fenntartásának legfontosabb okaiként, a szakszerűség igénye mellett, elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy az Olaszországban igen lassú polgári bíráskodás nem szolgálná a hadsereg rendjének érdekeit, és a polgári bíróságok nehezen tudnának megfelelni a fegyveres erők egyre sokrétűbb nemzetközi tevékenysége során felmerülő követelményeknek.

Izraelben a brit szisztémát követő módon kialakult katonai igazságszolgáltatás működik, de a katonai bírósági és ügyészi szervezet nem része az állam bírósági és ügyészi szervezetének. Hanem azoktól elkülönülve, a hadsereg vezérkari főnökének alárendelve működik, mert szakmai és politikai egyetértés van abban, hogy a háborús fenyegetettségben lévő ország hadseregének rendje és katonáinak fegyelme csak így biztosítható.

Thaiföldön a katonai bíráskodásnak kétszáz éves hagyománya van. Jelenlegi formájában 1950 óta működik, az igazságügyi kormányzattól függetlenül, a polgáritól elkülönülten, a honvédelmi tárca alá rendelten. Létjogosultságukat azzal indokolják: „kétség sem férhet hozzá, hogy a polgári bíróságokkal szemben a katonai bíróságok a hatékonyság és gyorsaság előnyeivel rendelkeznek”.

A konferencián elhangzottak, illetve az írásban megküldött vélemények alapján kirajzolódott, hogy a katonai bíróságok létrehozását és működtetését az államok többsége békeidőben is elismeri és szükségesnek tartja. A hon- és rendvédelmi testületek szolgálati rendjének és fegyelmének biztosítása ugyanis olyan bírósági és ügyészségi szervezetet is igényel, amely kellően ismeri és döntései során szakszerűen értékelni tudja a katonai szolgálati viszonyból eredő sajátosságokat, szervezetiileg igazodik a fegyveres szervek tagozódásához, s azokkal megfelelő kapcsolatot tart. E követelményeknek csak katonailag képzett, a szolgálat belső rendjét, szellemét és szemléletét is jól ismerő bírákból és ügyészekből álló katonai igazságügyi szervek tudnak eleget tenni.

Mielőtt a következő, harmadik konferencia ismertetésére térnék, emlékeztetni kell egy azt megelőző jelentős eseményre: 1996-ban megalakult a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.

A szervezet alapító tagjai, hadbírák, katonai ügyészek, a HM és a Magyar Honvédség jogászai – a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság¹⁹² céljaihoz hasonlóan – a katonai jog és a fegyveres összeütközések jogának tanulmányozását, a nemzeti jogrendszerek, illetve a nemzetközi egyezmények közötti összhang elősegítését, valamint a katonai életviszonyokat szabályozó jognak az emberi jogok egyetemes normáival való összehangolása előmozdítását tekintik a társaság feladatának.

A megalakulás után a további konferenciákat a Katonai Főügyészség már nem egyedül, hanem a társasággal együtt rendezte.

Visszatérve tehát a rendezvényhez: a harmadikra, „A katonák egymás közötti magatartásának büntetőjogi vonatkozásai címmel” – immár tizenöt ország részvételével – 1997 júniusában került sor.

¹⁹² Az ENSZ hivatalos tanácsadó testülete.

E konferencián elsősorban az alárendeltek fizikai vagy lelki gyötrését, az emberi méltóságukat sértő bánásmód okait, a megelőzés lehetőségeit vizsgáltuk, és összehasonlítottuk büntetőjogi eszközeinket is.

A probléma nagyon is összetett: kriminológiai, szociológiai, orvosi, pszichológiai és sokoldalú jogi (alkotmányjogi, katonai igazgatási jogi és büntetőjogi) megközelítést igényelt, és valóban indokoltnak látszott a nemzetközi tapasztalatcsere is.

A magyar részről elhangzó vitaindító előadást Mezei László ezredes, a Katonai Főügyészség főosztályvezető-helyettese tartotta „A katonák egymás közötti magatartásának büntetőjogi vonatkozásai” címmel. Történelmi visszatekintés és aktuális statisztikai adatok ismertetése után azt a megállapítást tette, hogy az elkövetési magatartások lényegében három csoportra oszthatók. Az egyikbe az úgynevezett beavatási, felavatási cselekmények tartoznak, a másikba a törvénytelen fegyelmezés sorolható, végül a harmadik csoportba a motiválatlan gyötrési cselekmények tartoznak.

Részletesen kitért az ilyen cselekmények büntetőjogi megítélésének anomáliáira. Az úgynevezett öregkatona ugyanis nem feljebbvaló, nem előljáró, ezért az előljárói bűncselekményeknek nem lehet alanya. A probléma megoldását a Legfelsőbb Bíróság jogértelmezése jelentette, a legfőbb bírói fórum ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy az „öregkatonák” gyötréses cselekményei katonai bűncselekménynek, mégpedig szolgálati visszaélésnek minősülnek. Az előadó hangoztatta, hogy a kétségekívül célszerű jogértelmezés jogelméleti szempontból aggályos, és szükségesnek tartotta – de lege ferenda – egy *sui generis* katonai bűncselekmény törvénybe iktatását, az alárendelt megsértése bűncselekményének mintájára összefoglalt bűncselekményként.

A vitaindító előadás valóban élénk és színvonalas disputát generált.

Az angol főhadbíró leszögezte, hogy a katonai büntetőjogukban érvényesül az a követelmény, miszerint a bántalmazókat vagy a túlzó beavatási ceremóniák résztvevőit büntetőjogilag felelősségre kell vonni.

A dán katonai főügyész helyettese elmondta, hogy 1996-ban a vezérkari főnök megtiltotta az olyan rendezvényeket, amelyek egyrészt hierarchiát létesítettek az egyenrangú állomány tagjai között, másrészt olyan rituálét jelentettek, amely során megalázó, sértő módon bántak a fiatal katonákkal. Ennek az utasításnak a megszegése katonai bűncselekmény, mind a résztvevők, mind azon parancsnokok részéről, akik az ilyen rituálékat engedélyezték.

A holland résztvevő problémaként jelezte, hogy egyes parancsnokok igyekeznek eltussolni az efféle ügyeket, azokat pajkosságnak minősítik, de a felsőbb

katonai vezetés és a katonai igazságszolgáltatás szervei fellépnek ez ellen, és nem értenek egyet a „ne teregessük ki a szennyest” szemlélettel.

A görög küldött elmondta, a parancsnokok kötelesek ellenőrizni, hogy a korábban bevonult katonák miként viselkednek az újoncokkal, és nem tűrhetnek meg semmiféle megkülönböztetést a korábban, valamint az újonnan bevonuló katonák között. Kifejezetten tiltják, hogy az újoncok kiképzését úgynevezett öregkatonák végezzék, az úgynevezett rituális beavatási ceremóniák pedig kihalóban vannak.

A Németországi Szövetségi Főállamügyészség képviselője hangsúlyozta, hogy különösen az általános hadkötelezettség rendszerén alapuló hadseregekben fontos a fiatalabb katonákkal vagy az alárendeltekkel való megalázó bánásmód fegyelmi vagy büntetőjogi kezelése.

Az amerikai hadsereg hadbírói szolgálatának képviselője arra figyelmeztetett, hogy tévedés azt hinni, az ilyen cselekmények, szokások kihálnak a hadkötelezettség megszüntetésével a hivatásos és szerződéses állomány körében.

A szlovák katonai főügyész elmondta, abban bíznak, hogy a hadseregük hivatásos jellegének erősítésével csökkenni fog az ilyen megnyilvánulások száma.

Az olasz katonai főügyész is hangsúlyozta, a katonai fegyelem egyik alapkérdése, hogy a katonatársadalomban miként alakul az öregkatonák és a fiatal soroskatonák viszonya, milyen együttélés alakul ki ebben a „zártkörűségben”, miért és kik lesznek áldozatai és szenvedő alanyai ennek az összezártságnak.

A spanyol katonai főügyész arról tájékoztatott, hogy joggyakorlatuk szerint nem szolgáltatathat alapot a felelősségre vonás alóli felmentéshez a cselekmény sértettjének vagy áldozatának beleegyezése, mert nemcsak az ő emberi jogairól, fizikai sérthetlenségéről és emberi méltóságáról van szó, hanem ugyanígy a kiemelkedően fontos katonai fegyelemről, amelynek védelmével kapcsolatban nem rendelkezhet a sértett. Elmondta, hogy náluk is tisztázandó jogi kérdés az azonos rendfokozatú katonák közötti durvaság kérdése; jelenleg folyik a katonai büntető törvénykönyv módosítása, és új büntetőrendelkezés bevezetését tervezik azokra az esetekre, amikor a megalázó bűncselekmény – amely során csorbul az emberi méltóság – azonos rendfokozatú katonák között zajlik.

Székely György ezredes, a Budapesti Katonai Ügyészség vezetője utolsó hozzászólóként mintegy összegezte a konferencián elhangzottak tanulságait. Hangsúlyozta, hogy egyöntetűség volt a részt vevő országokat illetően abban, hogy ilyen vagy olyan módszerrel, de igyekeznek megállapítani a törvényes fegyelmezés és a törvénytelen, visszaélés jellegű fellépés közötti határt. Kiemelte, hogy a legtöbb hozzászólásból érezhető, hogy szinte mindegyik országban igen jelentős lehet e körben a látencia.

Konferenciánk aktív vitában, alapos előadásokkal jól körbejárta a napirendre tűzött témát. Megállapíthattuk, hogy a résztvevők között egyetértés van abban, hogy az alávetett katonák sérelmére elkövetett bűncselekmények következetes üldözése szükséges, hallhattunk példás és következetesen szigorú büntetési gyakorlatról, értesülhettünk az ilyen bűncselekmények elkövetési magatartásainak széles skálájáról, megismerhettük egymás jogi megoldásait és aktuális jogalkotási törekvéseit, és adtunk egymásnak feltétlenül továbbgondolkodásra inspiráló, esetleg megvalósítható ötleteket.

Kézenfekvő, hogy a katonai büntetőjogászok szemléletének középpontjában a katonai fegyelem megvédésének és az ellene vétők megbüntetésének igénye áll, de sajnálatosan és gyakran méltatlanul háttérbe szorul a sértettek, az áldozatok jogainak védelme. A tárgyalat kérdéskörhöz kapcsolódó témát javasoltunk tehát a következő konferencia napirendjére. „A bűncselekmények, illetve a katonai szolgálat során bekövetkezett más rendkívüli események sértettjeinek és áldozatainak védelme, jogaik érvényesítésének elősegítése a katonai büntetőeljárásban, illetve a honvédelmi igazgatási eljárásokban” cím lehetőséget kínált a kérdéskör teljes komplexitásában való megtárgyalására.

Az ilyen célkitűzéssel 1999 júniusában rendezett negyedik konferenciánkon már huszonöt ország vett részt (ez alkalommal először mind az öt lakott földrészről!).

Nagyon szerencsés volt, hogy a plenáris ülés előadóinak nyerhettük meg a téma olyan kiváló ismerőit, mint Korinek László akademikust, Fehér Lenke egyetemi tanárt és Polt Péter helyettes ombudsmant.

„A viktimológia útja az áldozatvédelemig” című nagy ívű előadásában Korinek professzor történelmi áttekintést adott a kriminológiai gondolkodás fejlődéséről, amelynek során „a kriminológiai gondolkodás az elvetemült tettetstől megérkezett a szánni való sértettig”. Előadásában részletesen ismertette az 1995-ös liszaboni fórumon az áldozatok védelme érdekében elfogadott ajánlásokat. Ebből kiemelte a sértett információszerzési, tájékozódási jogának fontosságát, a sértett információnyújtási jogának biztosítását, hogy lehetőséget kapjon véleményének kifejtésére; a jogi tanácsadás biztosításának kérdéseit, a sértett személyi védelmének problémáit és a kártérítési lehetőségek minél szélesebb körű biztosítását.

Fehér Lenke egyetemi tanár, kriminológus rámutatott arra, hogy bizonyos közösségekben erősödik a kiszolgáltatottság, az alárendeltség, csökken a kontroll, sérülhet az egyén önrendelkezési joga, autonómiája, emberi méltósága, sőt élete és testi épsége is. E jogok sérelme a közösség zártságának és a közösségen

belül uralkodó normáknak a függvényében különböző lehet. Ezért az áldozattá válás megelőzése szempontjából rendkívül fontos a társadalom zárt közösségeinek ellenőrzése. Ezek kapcsán külön, hangsúlyosan szólt a katonai szervezetekről mint speciális, szigorú szabályokat követő, hierarchikus függelmi rendszerben működő szervezetekről, amelyeknek tagjai korábbi civil életvezetésüktől és szokásaiktól jelentősen eltérő közösségi élet részeseivé válnak.

Polt Péter, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese nyomatékkal hangsúlyozta az általános értelemben vett tisztességes eljárás-hoz való jogot, amely túlmutat az eljárási szabályok szigorú betartásán, mert a jogállamiság alkotmányos elvéből fakadó jogbiztonság követelményének is meg kell felelnie. Hangsúlyozta végül az ilyen ügyekkel kapcsolatos eljárásoknál a panaszhoz való jog, a jogorvoslathoz való jog érvényesülésének fontosságát.

Az elméleti megalapozás után következő magyar előadás „A bűncselekmények sértettjeinek eljárásjogi pozíciója és jogaik védelme a magyar katonai büntetőeljárásban” címen hangzott el.

A magyar büntetőeljárás vonatkozó részeinek a történeti változásokkal együtt való bemutatása után az előadó [Kovács Tamás] kiemelte, hogy Magyarországon, ahol a hadsereg tényleges katonai állományába – akkor még – hadkötelezettség alapján sorkatonai szolgálatot teljesítők is tartoztak, a honvédelemről szóló törvény a katona alapvető jogai között sorolta fel, hogy a katona jogosult „jogainak és méltányos érdekeinek védelmére”. Külön említette, hogy a szolgálati szabályzat alapján, jogainak védelme érdekében a katona a szolgálati út betartása nélkül fordulhat beadvánnyal a miniszterhez, az országgyűlési biztoshoz, illetve a katonai ügyészséghez.

Itt volt szükséges megemlíteni azt is, hogy a magyar büntető törvénykönyv „előjárói hatalommal visszaélés” miatt büntetni rendeli azt a katonát, aki előjárói hatalmával visszaélve alárendeltjét panaszjogának gyakorlásában korlátozza, illetve „előjárói intézkedés elmulasztása” miatt azt is büntetéssel fenyegeti, aki előjárói kötelességét megszegve az alárendelt bűncselekménye miatti felelősségre vonásra a szükséges intézkedést elmulasztja.

Nagy érdeklődést váltott ki az 1998. évi XIX. tv.-nek a katonai büntetőeljárásról szóló fejezetében szereplő azon rendelkezése, hogy „[a] sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú különösen indokolt esetben kérheti más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését”.

A tudományos alapvetések és a bevezető előadás után élénk érdeklődés mutatkozott, a vitában összesen tizenhárom hozzászólás hangzott el. Teljes egyetértés volt abban, hogy a katonai bűncselekmények és a katonai rendkívüli ese-

mények áldozatai vagy sértettjei fokozott figyelmet és védelmet igényelhetnek, jogaik biztosítása a katonai büntetőeljárásban és a katonai igazgatásban tevékenykedőknek elemi kötelessége, a bekövetkezett károsító, sértő eseményekkel kapcsolatban elengedhetetlen a törvényes eljárások lefolytatása.

Abban is egyetértés mutatkozott, hogy igen nagy a jogalkalmazók felelőssége abból a szempontból, miként élnek diszkrecionális lehetőségeikkel, el tudják-e kerülni azt, hogy a bűncselekmény sértettje a jogi eljárás sértettje is legyen, s különös felelősséget jelent ez a katonai büntetőeljárásban, az állampolgári jogaikban, mozgásszabadságukban korlátozott és sok más szempontból is sajátos, esetenként hátrányos helyzetben lévő katonasértettek esetében.

A rendezvény befejezése előtt döntöttünk a következő konferencia témájáról. Úgy gondoltuk, hogy a demokratikus jogokért küzdők segítségére siető, az ENSZ-akciókban, a Békepartnerség programban és más hasonló konfliktuskezelő nemzetközi tevékenységben részt vevő katonákra vonatkozó speciális jogi normák (nemzetközi jogi, büntetőjogi, büntetőeljárás-jogi szabályok) alkalmazásának tapasztalatai megértek egy alapos tárgyalásra.

Az 5. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciát 2001-ben rendeztük, „Az ENSZ-akciókban és más konfliktuskezelő nemzetközi tevékenységben részt vevő katonákra vonatkozó speciális jogi normák alkalmazásának tapasztalatai” címmel. Ezen a rendezvényen huszonhárom ország képviseltette magát, további tizennégy állam vezető katonai jogásza pedig levélben üdvözölték a konferenciát és fejezték ki érdeklődésüket a tárgyalt téma iránt.

A Magyar Honvédség parancsnoka, Fodor [Lajos] vezérezredes szólt arról, hogy a hadsereg több külföldi misszióban vállal szerepet, érzékelik, hogy a többnemzetiségű erők közötti együttműködésben, de a fogadó ország polgáraival vagy hatóságaival való kapcsolatokban is adódnak napi nehézségek, amelyek általában a megfelelő ismeretek hiánya miatt nem oldódnak meg gyorsan.

Az Igazságügyi Minisztérium kabinetfőnöke [Baraczka Róbertné] a békefenntartó tevékenységben egyre fokozódó magyar részvétel által megkívánt jogalkotási eseményekről tájékoztattott.

„A Magyar Honvédség szerepvállalása a béketeremtő, békefenntartó tevékenységben” című előadásával Báli József honvédelmi minisztériumi közigazgatási helyettes államtitkár áttekintést adott a Magyar Honvédség, illetve jogelődje részvételéről a modern békétámogató műveletekben és a nemzetközi katonai missziókban. Előadásában tájékoztatást kaptunk a közös katonai szervezetekben (többnemzetiségű kötelékekben) való magyar részvételről, továbbá annak jogi szabályozóiról.

Utóbbiakról „A békefenntartó tevékenység nemzetközi jogi hátterének megítélése a XXI. században” című előadásában részletesebben szólt Gerelyes István külügyminisztériumi főosztályvezető.

Ezek után két fő kérdéskör bevezető előadásaira került sor: „A katonai jogi együttműködés nemzetközi jogi alapjai” címmel Mátyus [Ferenc] ezredes, a HM nemzetközi jogi irodájának vezetője, majd Venczl [László] alezredes katonai főügyész ügyszéki ügyész „A nemzetközi katonai büntetőjogi együttműködés gyakorlati problémái” címmel tartott előadást.

Mátyus ezredes előadása elsősorban azt a kérdést exponálta, milyen lehetőségek vannak a külföldi missziókban elkövetett bűncselekmények helyszíni kivizsgálására, ennek kapcsán felvetette a kontingensparancsnokok nyomozati jogosultságának hiányát, fegyelmi joghatóságának korlátozottságát, a katonai ügyész eljárás nehézségeit. Szólt azonban arról is, hogy folyamatban van több jogszabály módosításának előkészülete.

Venczl alezredes előadásának középpontjában az a kérdés állt, milyen eljárási szabályok megtartásával lehet hazai bíróság előtt felhasználni a külföldön beszerzett bizonyítékot, milyen szerepe lehet a többnemzetiségű erőknél a katonai rendőrségnek, továbbá milyen lehetőségek vannak az együttműködő országok, illetve a fogadó országok hatóságai közötti jogsegélyre.

Az élénk vitában mindenki egyetértett azzal, hogy a nemzetközi konfliktuskezelő tevékenységben részt vevő katonák fegyelmi vétségei elbírálásának kizárólag a nemzeti parancsnok hatáskörében kell maradnia, ugyanígy nemzeti hatáskörben kell maradniuk a más nemzet katonáját nem érintő bűncselekményeknek, a több nemzet katonái által együtt elkövetett bűncselekményeknél viszont az együttes kivizsgálás (nyomozás) indokolt, erre vonatkozó megegyezés, megállapodás vagy a megelőzés alapján.

Az olasz katonai főügyész állást foglalt abban, hogy a közös katonai feladatok esetére a büntetőjogi rendelkezések egységesítésére lenne szükség. Ezzel a többség egyetértett, az angol főhadbíró pedig egyenesen követelményként fogalmazta meg az egységes büntetőkodeks megalkotását.

Többen hangoztatták, hogy a külföldön elkövetett bűncselekmények kivizsgálásánál sem szorulhat háttérbe az állampolgári jogok védelme, így a büntetőeljárásban való védekezés lehetőségének biztosítása sem, de mindenki tisztában volt ennek nehézségeivel.

A megbeszélések eredményeként a konferencia résztvevői – a dán és a holland küldött tartózkodása mellett – ajánlást fogadtak el, amelyben nemzeti hatóságok figyelmét hívták fel a szóban forgó tevékenységet, együttműködést zavaró

nehézségekre, illetve javaslatokat tesznek azok megoldására. Ennek első pontja szerint a békefenntartó katonai műveletek tervezése során a küldő államok katonai büntető- és fegyelmi jogi rendelkezéseit előzetesen egyeztetni szükséges.¹⁹³

A 2003. június 14. és 18. között tartott hatodik konferenciánk témája – A katonai parancsnok szerepe a katona által elkövetett bűncselekmény miatti eljárásban – is nagy érdeklődést váltott ki, hiszen huszonhét országból érkező vezető katonai jogászok vitatták meg a téma kapcsán felvetődő kérdéseket.

E téma sokoldalú megtárgyalásakor azt kívántuk tisztázni, hogy a különböző országokban létezik-e még az „az büntet, aki parancsol” elv, illetve miként érvényesül az az elvárás, hogy a bűncselekményt bíróságnak kell megítélnie. Választ kerestünk továbbá arra, hogy a parancsnoknak lehet-e befolyása a büntetőeljárás megindulására; lehet-e szerepe (közvetlenül vagy valamely katonai szervezet, például katonai rendőrség révén) a nyomozásban; lehet-e beleszólása a vádemelésbe; gyakorolhatja-e a bíróság összehívásának jogát; hatalmába tarthat-e a bíróság ítéletének megerősítése; továbbá van-e szerepe a büntetés végrehajtásában.

Azt is áttekintettük, hogy a különböző országokban a katonák bűncselekményeit illetően van-e lehetőség a diverziónak: a bűncselekménynek a bírói útról való elterelésének, a katonai bűncselekmény fegyelmi úton való vagy ügyészi elbírálásának.

Igazán érdekes és hasznos volt összevetni az angolszász jog, az európai kontinentális jog (ezen belül az egymástól jórészt megkülönböztethető kelet-európai, skandináv, francia vagy német gyökerű jog) megoldásait a parancsnoki rendelkezési jog és a büntetőhatalom kérdéseiben.

A konferencia nyitó előadásában Pap János ezredes, a Szegedi Katonai Ügyészség vezetője adott részletes tájékoztatást a magyarországi jogi megoldásokról, illetve azok jogtörténeti előzményeiről. Áttekintette az úgynevezett parancsnoki kívánat jogszabályi rendezését, a bűncselekmények fegyelmi úton való elbírálása jogszabályi lehetőségeinek változásait, a parancsnoki nyomozás és annak katonai ügyészi felügyeletére vonatkozó szabályait és a katonai büntetés-végrehajtással kapcsolatos rendelkezéseket. Mondandóját azzal összegezte, hogy Magyarországon a katonák által elkövetett minden bűncselekményt bíróságnak kell megítélnie, ez alól egyetlen kivétel lehetséges, ha a katonai ügyész megrovást alkalmaz, mert a bűncselekmény társadalomra veszélyességét olyan

¹⁹³ Ld. az 5. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Katonai Konferencia ajánlásait (*Kriminálexpó 2001 – 5. [Budapesti] Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia*, s. n. Budapest, 2001. 99–100.).

csekély fokúnak ítéli, hogy a törvény szerinti legenyhébb büntetés kiszabását is szükségtelennek tartja. A katonai parancsnoknak tehát az idő szerint nem volt befolyása az eljárások megindítására, és nem szólhatott bele az ügy érdemi elbírálásába (vádemelésbe vagy az eljárás megszüntetésébe). A bírósági eljárás minden részéből ki volt zárva, fegyelmi hatáskörében bűncselekményt nem bírálhatott el, azaz semmilyen érdemi feladata nem volt – a katonai vétségek miatt ügyészi felügyelettel végzett nyomozáson kívül – a katonák által elkövetett bűncselekmények miatti eljárásban. Jelezte azonban, hogy a nagyon közeli jövőben új büntetőeljárási törvény lép hatályba, amely már lehetőséget ad a katonai vétségnek parancsnoki fenyítő jogkörben való elbírálására, de kizárólag csak a katonai ügyész döntése alapján. A parancsnok által hozott fegyelmi határozatok ellen benyújtott panaszokat pedig a bíróság katonai tanácsai fogják elbírálni.

A résztvevők mindegyikének érdeklődését felkeltette a várható magyar megoldás, ugyanis más-más megközelítésből szinte mindenhol kíváncsún tartanak a parancsnoki szerep megváltoztatását. Egyébként az angolszász országokon kívül Dániában a legjelentősebb a katonai parancsnok szerepe. Ezen kívül Görögországban és Törökországban van hasonlóan jelentős hatalma a bűnügyeket illetően a katonai parancsnoknak.

A másik véglet Olaszország, ahol a katonai parancsnoknak semmilyen szerepet nem adtak a katonák bűncselekményeinek elbírálásában; illetve Svájc, ahol a katonai parancsnokoknak nincs felhatalmazásuk bűnügyek elbírálására. A volt szocialista országokból érkezett küldöttek is arról számoltak be, hogy mindenütt megszüntették a parancsnoki kíváncsúságot mint a katonai bűncselekmény miatti büntetőeljárás feltételét.

Konferenciánk rendszeres vendége, [James William] Rant brit főhadbíró, betegsége miatt nem tudott jelen lenni, de tájékoztatásul elküldte „A Findley-ügy hatása a brit katonai jogra” című előadását.¹⁹⁴ Ebből kiderült, hogy a brit katonai büntető igazságszolgáltatás az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntetőhatalmára épült, ami azt jelentette, hogy a kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben, fegyelmi úton is elbírálhatók voltak. A parancsnok azonban ilyen esetekben is dönthetett a katonai bíróság összehívásáról. Ez a hatáskör (convening authority) meglehetősen bonyolult, de igen jelentős jogosultságokkal járó intézmény volt. Magában foglalta a bírák kijelölésének, a védő kijelölésének, a vád tartalmi megváltoztatásának, valamint a bírói ítélet jóváhagyásának és a büntetés-végrehajtás fel-

¹⁹⁴ Vö. Findlay v. The United Kingdom, no. 110/1995/616/706, 1997. február 25-i ítélet.

ügyeletének jogát. A főhadbíró mindezt a hagyományos jogi konstrukciót már 1991-ben, hivatalának elfoglalásakor a védelmi minisztériumhoz intézett memorandumában kifogásolta és javasolta, hogy az összehívó hatáskört gyakorló előjárónak a továbbiakban ne legyen joga a bírák kijelölésére és a vád tartalmának megváltoztatására. Ez az elképzelés jelentős ellenállásba ütközött a katonai vezetők körében, akik a hadbírásgot a parancsnoki hatalom meghosszabbított karjának tekintették. Végül a törvényhozás 1997-ben akceptálta a felvetéseket, és megszüntette a katonai parancsnok hadbírásgot összehívó jogkörét.

Az Amerikai Egyesült Államokban a katonai bíróságokra vonatkozó elnöki rendelet (Manual far Courts-Martial) lehetőséget ad a parancsnoknak arra, hogy bármely katonai bűncselekményt elbíráljon, ha a fegyelem fenntartása érdekében ez az eljárás szükséges és elégséges. Ugyanakkor ha a parancsnok e jogával nem él, és átadja az ügyet a katonai igazságszolgáltatásnak, az ügy végkimenetelére már semmilyen ráhatása nem lehet.

Széles skáláját ismerhettük meg a katonák által elkövetett bűncselekmények nyomozására feljogosított szervezetek. Így például Görögországban a laktanyán kívüli bűncselekmény miatti nyomozás a katonai rendőrség feladata, míg Hollandiában a királyi katonai csendőrségé, melynek tevékenységét a katonai tanács melletti ügyész felügyeli. Dániában a katonai ügyészek (auditorok) mellett a rendőrségnél kiképzett auditori megbízottak (nyomozók) teljesítenek szolgálatot, és ők folytatják le a nyomozásokat, Franciaországban pedig a katonák bűnügyeiben a katonai csendőrség jár el az ilyen ügyekre kijelölt vizsgáló ügyész ellenőrzése mellett.

A vádemelés kérdésében mindenütt kizárólag katonai ügyész dönt, és természetesen mindenütt a katonai ügyész – illetve Hollandiában és Franciaországban az erre kijelölt ügyézségeken szolgálatot teljesítő erre szakosodott ügyész – képviseli a vádat. Sehol nem érvényesül az a tilalom, hogy az ügyben nyomozó vagy nyomozást felügyelő ügyész ne képviseljen vádat.

Egyetértés volt a vitában megszólalók között abban, hogy a katonai igazságszolgáltatásnak lehetőleg minél kevésbé szabad eltérnie a „rendes” igazságszolgáltatás elveitől. Többen hangsúlyozták azonban, hogy a katonák büntetőjogi többletfelelőssége, a megsértett katonai rend és fegyelem mielőbbi hatékony helyreállításának érdeke indokolhatja, hogy a parancsnoknak bizonyos jogai legyenek a katonai bűncselekmények miatti eljárásban, de végső soron ne legyen kizárva az ügy bírói megítélésének lehetősége. Mindezek alapján semmiképpen sem érvényesülhet jogállamban az az elv, hogy „aki parancsnok, az büntet”.

A hozzászólásokból érzékeltetni lehetett azonban azt is, hogy a különböző jogi berendezkedésű országok keresik a lehetőségét annak, hogy a kisebb súlyú

katonai bűncselekmények miatt vagy egyáltalán ne induljon, vagy bíróságon ne folytatódjon büntetőeljárás. A már említett dán megoldás mellett megtudtuk, hogy Hollandiában és Lengyelországban is van mód a parancsnoki fegyelmi hatáskörbe utalásra, míg Belgiumban egy ügynevezett ügyész alkuszni lehet, hogy ne kerüljön sor vádemelésre. Svájcban a katonai ügyésznek lehetősége van arra, hogy véghatározatában (Strafmandat) pénzbírságot, illetve egy hónapig tartó elzárást alkalmazzon, ugyanígy Romániában a katonai ügyész pénzbírság kiszabásával befejezheti az eljárást. A legtöbb ország esetén megállapítható az is, hogy a (katonai) ügyész megrovást alkalmazhat.

Az Amerikai Egyesült Államokban (ahonnan egyébként a büntetőjogi beavatkozás köre szűkítésének, a diverziónak a mozgalma indult) a mi hagyományos jogállami felfogásunktól idegen – és nem elterelés, hanem elvonás jellegű – megoldások érvényesülnek, mégpedig bírói kontroll nélkül. Európában viszont – ahol folyik valamiféle elterelés – biztosított a terhelt panasza esetén a bírói eljárás.

2005 szeptemberében huszonhét ország részvételével zajlott „A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex megteremtésének realitása és a tartalmára, rendelkezéseire vonatkozó elképzelések” című hetedik konferencia.

A témaválasztás részbeni oka a 2001-es ajánlás eredménytelensége volt.

A vitaindító előadást Mátyus [Ferenc] ezredes, a HM Jogi és Információvédelmi Főosztályának vezetője tartotta. Bevezetőjében emlékeztetett arra, hogy egy közös katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex megalkotása kapcsán elsősorban a nemzeti szuverenitás kérdése vetődik fel, hiszen arról az államok nem szívesen mondanak le. Mégis úgy vélte, hogy az elmúlt évtizedekben főként az európai országok nemzetközi szerződéses gyakorlata több példát is felmutat a nemzeti szuverenitás észszerű korlátozására, illetve átengedésére.

Kézenfekvőnek vélte megkísérelni a nemzeti jogok harmonizálását, de ennek nehézségei miatt az egyedüli valós megoldást a potenciális küldő államok közötti nemzetközi megállapodásban látta. Rámutatott arra, hogyha ilyen egyezséget nem is lehet globális szinten kötni, vannak olyan régiók, amelyekben az országok jogfejlődése, jogi berendezkedése hasonló, ezért ezek egy közös megoldás érdekében feltehetően inkább hajlandók a szuverenitásuk részbeni feladására.

A XXI. századi válságkezelés hatékonyabb, új formái közepette az integráció előrehaladottabb volta miatt reális esélyt látott a nemzetközi parancsnok fegyelmi jogkörének létrehozására, végső soron a válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex elfogadására.

A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös kódex megteremtésének nemzeti jogi kérdéseiről tartott előadásában Soós László hb. alezredes, az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi és Kodifikációs Főosztályának vezetője kifejtette, hogy a nemzetközi hadijog és a nemzetközi humanitárius jog évtizedek óta bekövetkezett fejlődése alapot adhat a reménykedésre. Kiindulópontként a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumát említette, amelynek elfogadottsága az államok közösségében nem egyértelmű és kifejezett ugyan, de mégis olyan dokumentum, amely a nemzetközi fejlődés irányát jelzi, és mintát ad az egyes államok törvényhozói számára is, rögzíti a büntető igazságszolgáltatás nemzetközileg elfogadott mércéit. A kódex tervével kapcsolatban alkotmányos megfontolásokról is szólt, így kiemelte, hogy a szolgálati törvény rögzíti, miszerint a honvédség tényleges állományú tagja külföldön is a magyar fegyelmi jog hatálya alatt áll, és a fegyelmi ügyeiben a vezérkari főnök által kijelölt vezető jár el. Ha tehát egy nemzetközi katonai fegyelmi és büntetőjogi kódex létrejön, annak hazai alkalmazását csak bizonyos feltételek mellett tartja elképzelhetőnek.

„A nemzetközi fegyelmi kódex alternatívája” című előadásában Venczl [László] ezredes, főosztályvezető-helyettes katonai ügyész alapvető kérdésnek tekintette, hogy a fogadó állam területén milyen joghatósági viszonyok között tevékenykedik a nemzetközi kontingens; illetve milyen igazságügyi, bűnügyi együttműködésre van lehetőség a külföldi helyszínen.

Optimális megoldásként említette, ha a műveleti területen működő több-nemzetiségű katonai erők tevékenységét a mandátum, a vonatkozó két- és többoldalú nemzetközi megállapodások, a nemzetközi humanitárius, illetve hadijog, végül a műveletirányító parancsnokság által kiadott szabályok irányítják. Tapasztalataira hivatkozva ő is említette, hogy e rendelkezések valamilyen mértékben felülírják a nemzeti szabályozást, így a szuverenitás korlátozását jelentik, ami elvi vitákat és gyakorlati problémákat okoz. Szólt az együttalkalmazás során a függelmi (alá-fölé rendeltségi) viszonyokból adódó gondokról, valamint a magyar büntető törvénykönyv már évek óta hatályos rendelkezéséről, amely szerint a magyar katona által elkövetett katonai bűncselekmény akkor is büntethető, ha azt szövetséges fegyveres erő katonájával szemben követi el. Összefoglalásként hangsúlyozta, alapvető fontosságú, hogy a közös anyagi és eljárásjogot tartalmazó fegyelmi kódex hiányában a külföldi katonai misszió tervezésekor alaposan fel kell készülni a várható nehézségekre. Szükségesnek mondta, hogy a megkötendő nemzetközi szerződések rendelkezzenek a joghatóság kérdéseiről, illetve térjenek ki a koalíciót alkotó államok bűnügyi együttműködési kötelezettségeire is. Hangsúlyozta továbbá

annak elengedhetlenségét is, hogy a részes államok az egyes – a joghatóság, valamint a fegyelmi és büntetőjogi szempontból fontos – jogi terminológiák és katonai fogalmak közös értelmezésére törekedjenek.

A tartalmas vitában csak az Amerikai Egyesült Államokból érkezett kolléga zárkózott el a közös katonai és fegyelmi kódex gondolatától, a nemzeti szuverenitás bármilyen mértékű feladásától, de bizonyos fenntartásokat fogalmazott meg a holland és a norvég hozzászóló is.

A brit és a brazil résztvevő viszont a korábbi konferenciáról már ismert álláspontját ismételte meg, azaz sürgették a kódex megalkotását, de legalábbis azt, hogy az adott művelti tevékenység alapító okirata rendelkezzen az alapvető joghatósági és jogsegélyre vonatkozó szabályokról.

A téma megtárgyalása folyamán lényegében egyetértés volt abban, hogy sok tennivalónk van még a hatékonyabb együttműködés kialakítása érdekében, és nem vitás, hogy ehhez valamiféle jogi (katonai fegyelemi jogi és katonai büntetőjogi) harmonizáció szükséges.

A legtöbb hozzászóló annak a véleményének adott hangot, hogy bár van valamiféle távoli valóságalapja egy közös katonai kódexnek, de az biztos, hogy nagyon hosszú idő, nagyon alapos előkészítő munka szükséges hozzá. E körben figyelemre méltó felvetés hangzott el az ír küldött részéről, aki azt javasolta, hogy első lépcsőként legalább egy nemzetközi, közös úgynevezett „viselkedési kódex”-et hozzunk létre.

Sajnálattal állapítottuk meg, hogy az elmúlt négy év alatt messze nem valósultak meg a korábbi ajánlás céljai, ezért a rendezvény résztvevői úgy döntöttek, hogy a konferencia jegyzőkönyvének megküldésével, hivatkozva a korábbi ajánlásra is, felhívják a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökének figyelmét ezekre a kérdésekre. Ez a testület – mint az ENSZ hivatalos tanácsadó testülete – lehet ugyanis igazán hivatott e kezdeményezések felkarolására, és a szükséges, a lehetséges tennivalók koordinálására.

Végezetül a rendezők bejelentették, hogy a magyar katonai igazságszolgáltatás 2007 júniusában ünnepli az 1707 júniusában elfogadott első kodifikált magyar katonai büntetőjogi (a büntetőeljárásra és a katonai igazságszolgáltatás szervezeti rendjére is kiterjedő) szabálygyűjtemény 300. évfordulóját, s ezt apropónak tekintve azt javasolták, hogy a következő konferencia témája „A katonai igazságszolgáltatás a gyökerektől a XXI. századig” legyen.

A felvetés helyességét az igen nagy érdeklődés utólag igazolta. A 2007 júniusában rendezett nyolcadik konferencián öt földrész harminckét országának képviselői vettek részt, és a vitában huszonhárom ország delegátusa szólalt fel.

Pap János ezredes, a Szegedi Katonai Ügyészség vezetője nagy ívű előadásban mutatta be a Rákóczi-szabadságharc történelmi hátterét, a kor nemzetközi viszonyait, a szabadságharc haderejének felépítését, szervezetét. Elemezte a több évszázados feudális jogalkotástól eltérő törvényi szintű, kodifikált hadiszabályzatok elfogadásának körülményeit. Kiemelte, hogy a kuruc katonai törvénykönyv és általános hadiszabályzat (Edictum Universale és Reglamentum Universale) a korabeli Európában páratlan volt amiatt, hogy a kodifikáció átfogta a büntető anyagi és eljárási jog egészét, illetve nem végrehajtó hatalmi aktusként – egy hadvezér akarataként –, hanem egy rendi országgyűlés által szentesített törvényként jött létre. Méltatta a törvény jogtörténeti jelentőségét, amely az alapvető büntetőjogi fogalmak meghatározásától a modern eljárási szabályok beiktatásán át a hatékony igazságszolgáltatási szervezet kiépítéséig kimutatható.

A Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke, Arne Willy Dahl fontos célként említette, hogy megértsük a katonai igazságszolgáltatás globális hagyományait és a jövőt illető tendenciákat. Több rendszert is vázolt, a hagyományos hadbírószági rendszertől a teljesen civilisítettig. Tapasztalatai szerint a világon sok országban hasonló változások zajlanak, így felismerhetők bizonyos tendenciák.

Az angol résztvevő a brit jogfejlődés menetét ismertetve vázolta az 1666 óta létező, sokáig nemzetközi mintául szolgáló angol katonai igazságszolgáltatási alapelvek kialakulását, és az angol hagyományoknak megfelelően esetjogi példákkal, valamint híres nyilatkozatok felidézésével színesítette előadását.

A török katonai legfelsőbb bíróság elnökének előadásából megismerhettük a XX. század elején radikális változáson áteső török társadalom erőfeszítéseit azért, hogy az ország védelmét szolgáló hatalmas hadsereg fegyelmét hatékonyan biztosítsa a katonai igazságszolgáltatás.

A spanyol küldött hangsúlyozta, hogy a katonai igazságszolgáltatás egyre fontosabb a missziókban, ahol a nemzetközi jogot is alkalmazni kell, ehhez szükséges igazítani a katonai igazságszolgáltatás szabályait és szervezeteit.

Országai katonai igazságszolgáltatásának történetéről és jelenéről tájékoztatást adott az orosz, az olasz, a finn, a norvég, a román, az ausztrál, a lengyel, az osztrák, a dán, a görög, a kanadai, az ír, az azeri és a szlovák küldött is.

Látható, érzékelhető volt, hogy mindannyian a múlt értékeinek – a nemzeti (jogi és katonai) hagyományok – tisztelete mellett, a jelen követelményeinek – emberi jogok garantálása, törvény előtti egyenlőség, civil kontroll – fel- és elismerésével, hatékonyan és az alapvető, nemzetközileg is elismert

jogelvek szerint működő katonai igazságszolgáltatási rendszer kialakítására törekszünk.

A résztvevők úgy döntöttek, hogy a következő konferencián a katonai büntető- és fegyelmi ügyek fellebbezési és felülvizsgálati eljárásait tárgyaljuk meg.

„Felülbírálat és felülvizsgálat a katonai igazságszolgáltatásban és fegyelmi eljárásban” címmel 2009 szeptemberében rendeztük meg a kilencedik konferenciát. A rendezvényre huszonhat országból érkeztek résztvevők.

A konferencia nyitó előadását a Katonai Fellebbviteli Ügyészség vezetője, Székely [György] dandártábornok tartotta. Előadása bevezető részében bemutatta a magyar katonai igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályokat, a speciális katonai igazságügyi szerveket: a katonai nyomozó hatóságokat, a katonai ügyészségeket és a bíróságok katonai tanácsait. Ezek után szólt általában a jogorvoslati jogszakságról, említést tett az alkotmányos alapelvekről és az Emberi Jogok Európai Egyezménye 7. Kiegészítő Jegyzőkönyvének vonatkozó előírásairól, valamint az Alkotmánybíróság jogértelmezéséről. Külön tárgyalta a nyomozás során előterjesztett jogorvoslati kérelmek elbírálását és a bűnügy fegyelmi hatáskörbe utalásával kapcsolatos panasz elbírálásának speciális szabályait.

„Nemzetközi kitekintés a fellebbezési eljárásokra” címmel a vitában meghatározó jelentőségű hozzászólást tett a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke, Arne Willy Dahl. Elmondta, hogy a társaság által végzett felmérés szerint az országok nagyobb részében a katonai fegyelmi, illetve büntetőeljárásban lehetséges a fellebbezés; sok országban mind a terhelt, mind a vádhatóság fellebbezhet, de Írországból csak a terhelt, Törökországban a sértett és a terhelt parancsnoka is, míg Kanadában a honvédelmi miniszter is. Gyakorlatilag minden országban megfellebbezhető az egyszerűsített (fegyelmi) eljárásban hozott büntetés is, és a fellebbezés általában halasztó hatályú. Sok országban többlépcsős a fellebbezés: előbb a magasabb parancsnokhoz, majd a többszintű bírósági rendszerhez lehet fellebbezni. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a fegyelmi eljárások, a sommás eljárások és a büntetőeljárások szabályainak különbözőségeiből, a megkívánt bizonyítási teherből, valamint a védekezési lehetőség eltéréseiből problémák adódhatnak.

A vitában kifejtette véleményét, illetve tájékoztatást adott a hazai jogi rendelkezésekről és gyakorlatról az albán, az ausztrál, az osztrák, az azeri, a bolgár, a cseh, a dán, az észt, a finn, a brit, a holland, a lengyel, az orosz, a dél-afrikai, a spanyol, a svájci, a svéd és az amerikai küldött.

Katonai bűnösök szóban és írásban tárgykörben 2011. szeptember 8–10-én került sor a tizedik konferenciánkra, amelyen huszonhét ország képviseltette magát.

A nyitó előadást Fejes Erik százados budapesti katonai ügyész tartotta „Szólás-szabadság és érdekvédelem a fegyveres erők és rendészeti testületek működésében” címmel. Előljáróban leszögezte, hogy napjainkban valamennyi jogállam alapvető emberi jogként ismeri el a véleménynyilvánítás jogát, azt, hogy mindenkinek joga van állásfoglalását, kritikáját, érzéseit, gondolatait szabadon kifejezésre juttatni, az államnak pedig kötelessége, hogy megteremtse a demokratikus közvélemény kialakulásának és működésének feltételeit. Tájékoztatásul ismertette az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseit és az Alkotmánybíróság által támasztott követelményeket, amelyek szerint az alapjogok korlátozására csak a szükségesség, az arányosság, valamint a reális veszély elvének figyelembevételével kerülhet sor. Úgy ítélte meg, hogy a magyar szabályozás összhangban van az Emberi Jogok Európai Bíróságának jogértelmezésével, amely elismerte a katonai szolgálatból fakadó, a civil életben szokásoshoz képest erőteljesebb alapjogi korlátozhatóságot. Kimondta ugyanis, hogy bár „a véleménynyilvánítási szabadság ugyanúgy vonatkozik katonákra, mint a szerződő államjog joghatósága alá tartozó más személyekre, de egy hadsereg hatékony működése aligha képzelhető el olyan jogszabályok nélkül, amelynek célja annak megakadályozása, hogy aláaknázzák a katonai fegyelmet például különböző irományok révén”.¹⁹⁵

Hozzászólásában Arne Willy Dahl elmondta, a nemzetközi társaság egyik célkitűzése, hogy a katonai jogot és a hadijogot az emberi jogok tükrében értelmezze. Örömmel konstataálta, hogy a katonák emberi jogait direkt vagy indirekt módon, de többször megvitatják a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság konferenciáin. Ez nagyon fontos, mert nemcsak a katonai közösségekben, hanem általában a társadalmakban is erős érdeklődés mutatkozik a katonai igazságszolgáltatás emberi jogi aspektusai iránt.

A vitában egyetértettek abban, hogy a fegyveres szervezet tagjai véleménynyilvánítási szabadságának jogi korlátozására szükség van, de többen kiemelték, hogy a katonáktól nagymértékű önmérséklet is elvárható.

Az osztrák küldött a korlátozás „egyedileg elbírálandó szükséges mértékéről” beszélt, míg az olasz, az ausztrál, a dél-koreai és a török résztvevők azt emelték ki, hogy a katona csak előljárói engedéllyel nyilatkozhat nyilvánosan. A bolgár képviselő szerint a korlátlan szólásszabadság nem fér össze a feltétlen engedelmességgel, a német kolléga pedig egy alkotmánybírósági döntést idézett, miszerint haderejük (Bundeswehr) rendeltetésszerű működése elképzel-

¹⁹⁵ Ld. részletesen: FEJES Erik: Szólásszabadság és érdekvédelem a fegyveres erők és rendészeti testületek működésében. *Ügyészek Lapja*, 2011/6. 75–81.

hetetlen olyan korlátozó szabályok nélkül, amelyek a katonákat visszatartják a fegyelmet alásó magatartásoktól.

Polt Péter legfőbb ügyész a konferenciát megnyitó beszédében lényegében megadta az alaphangot, hiszen az eszmecserén elhangzott vélemények egybeesengtek az általa elmondottakkal: „A demokratikus társadalmak egyik örök kérdése az univerzális emberi jogok és az adott állami közösség hatékony irányítása közötti helyes arányok felismerése és kialakítása. A szabadságjogok az egyes állami szervezetek, különösen a fegyveres erők és rendészeti testületek parancsokon és utasításokon alapuló, engedelmességet követelő rendszerével időről időre szükségszerűen ütköznek. Ezt az ellentmondást Európában az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény, közismertebb nevén az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján a részes államok megkísérelték feloldani. A szabadságjogok, köztük a szólásszabadság, kizárólag törvénybe foglalt kivételek alapján korlátozhatók. Az egyes államok azonban sajátosságaik miatt gyakran eltérő eszközökkel kívánják elérni e célokat, amely folyamatos jogalkotási és jogalkalmazási feladat elé állítja őket. A különböző nemzetközi konferenciáknak, így a jelen rendezvénynek is éppen abban áll a jelentősége és pozitívuma, hogy az adott témában első kézből ismerhetők meg az egyes országokban felmerülő kérdések és az azokra adott válaszok. Ez a kitekintés pedig sokszor megkönnyíti a saját megoldásaink megtalálását vagy jobbítását.”

Úgy gondolom, a tizedik konferencia megnyitásakor méltán állapíthattam meg, hogy sikerült hagyományt teremtenünk, konferenciasorozatunknak rangja és jó híre van, ennek elsődleges oka pedig nyilvánvalóan az lehet, hogy mindig a katonai jogászok érdeklődésére valóban számot tartó kérdéseket tűztünk napirendre.

A rendezvény jubileumi konferencia is volt, egyrészt azért, mert tizedik alkalommal jöttünk össze, de egy másik jubileumról is megemlékezhattünk, arról, hogy tizenöt évvel korábban, 1996-ban alakult meg a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.

Az ünnepi hangulatot azonban kedvezőtlenül befolyásolta, hogy a konferenciára meghívott legfőbb ügyész köszöntőbeszédében arról tájékoztatta a résztvevőket, a közeljövőben megszűnik a magyar katonai ügyészi szervezet.

Minderre nem sokkal később, 2012. január 1-jével sor is került, ami nagyon rossz hatással volt a konferenciasorozat jövőjére. A rendezvény befejezésekor még reménykedtünk a folytatás lehetőségében, meg is állapodtunk a 11. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia témájában, amelyet a

következőképpen fogalmaztunk meg: „A katonai büntetőeljárás egyszerűsítésének, gyorsításának lehetőségei és eszközei; az ilyen jogintézmények működésének alapjai és sajátosságai az angolszász, illetve a kontinentális jogi berendezkedésű országokban.” Azon túl, hogy e téma alapos feldolgozását a katonai rend és fegyelem szempontjából nagyon is hasznosnak gondoltuk, arra is figyelemmel voltunk, hogy a konferencián szerezhető tapasztalatokat eredményesen tudjuk felhasználni a készülő új büntetőeljárási törvény előkészítése során.

Olyannyira bizakodtunk, hogy azt terveztük, a következő konferenciát soron kívül, 2012-ben rendezzük meg, mert ezzel szerettük volna megünnepelni a bíróságoktól független, önálló katonai ügyészi szervezet létrejöttének századik évfordulóját.

Erre azonban már nem kerülhetett sor, mert a felvetődő igen jelentős nehézségekkel nem sikerült megbirkózni. A Katonai Főügyészség megszűnése után az addig onnan származó pénzügyi lehetőségek megfogyatkoztak, így csak a társaság igen szerény pénzvagyona felett rendelkezhattünk, ami messze nem volt elég a sikeres rendezéshez.

Öt év telt el tehát utolsó konferenciánk óta. Eleinte még kaptunk érdeklődő leveleket; sok külföldi partner szívesen vette volna a folytatást.

Ma már úgy tűnik, véglegesnek tekinthetjük, hogy egy kezdetben bátortalan próbálkozásból igen sikeres vállalkozássá lett konferenciasorozat megszűnt és a továbbiakban nem töltheti be vállalt szerepét: annak elősegítését, hogy a világ katonai büntetőjogászai eszmét cserélhessenek problémáikról, jogi megoldásaikról.

Így már csak egy rövid mérleg készítésére van mód: 1993 és 2011 között nagyjából két évtizeden át tíz biennális konferenciát rendeztünk, amelyek a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság éves katonai jogi rendezvényei után a világ legnagyobb érdeklődést kiváltó eseményei voltak.

A konferenciákon a világ öt lakott földrészéről ötvenhárom ország (harminchárom európai: Albánia, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Bulgária, Csehország, Dánia, Finnország, Franciaország, Észtország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Örményország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Törökország és Ukrajna; tíz ázsiai: Dél-Korea, Egyesült Arab Emírségek, Indonézia, Izrael, Jordánia, Kazahsztán, Kína, Kirgizisztán, Szingapúr és Thaiföld; négy afrikai: Angola, Dél-Afrika, Zimbabwe és Zöld-foki Köztársaság; két észak-amerikai: Amerikai Egyesült Államok és Kanada; három dél-amerikai ország: Argentína, Brazília és

Kolumbia; valamint Ausztrália) képviseltette magát. A Nemzetközi Hadijogi és Katonai Jogi Társaság mindig elismeréssel és érdeklődéssel figyelte tevékenységünket. A szervezet volt elnöke, Seerp Ybema egy alkalommal, utódja, Arne Willy Dahl pedig háromszor is megtisztelte rendezvényünket megjelenésével.

Talán nem szerénytelen ség, ha idézzük James William Rant volt brit főhadbíró szavait: „Ez egy páratlan konferencia. Ez az egyetlen olyan konferencia, amelyet minden második évben megrendeznek, hogy megvitasson katonai jogi ügyeket. Amikor elindult, a Hadik Hotelban tartották, egy kis szobában, és most csak végig kell nézni a képviselt országok tagjain, hogy rádöbbenjünk, ez a konferencia nemcsak számban nőtt, hanem rangban is.”¹⁹⁶

Seerp Ybema is nagyra értékelte rendezvényeinket: „[...] a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság nagy érdemeket szerzett abban, hogy ilyen sok országot képviselő és rangos szakmai közönséget sikerült fogadniuk”. Hangot adott elismerésének amiatt, hogy társaságunkat „az úttörők között kell megemlétenünk; korán felismerte az ilyen jellegű együttműködés és eszmecserék iránti igényeket. Következésképpen jelentős eredményeket tud felmutatni a hatékonyan működő nemzetközi kapcsolatrendszer megteremtésében.”¹⁹⁷

Végül egy részlet Polt Péter legfőbb ügyésznek az emlékezetes tizedik konferencián elmondott köszöntőjéből: „Megtiszteltetés számunkra, hogy a katonai fegyelmi és büntetőjog magas rangú külföldi képviselői, vezető beosztású munkatársai, nemzetközi szakmai társaságok vezetői immár húsz éve rendszeresen vendégei e budapesti konferenciasorozatnak, és büszkéek vagyunk arra, hogy hagyományosan házigazdái lehettünk/lehetünk e nemzetközi szellemi műhelynek.”

Nos, ez a nemzetközi szellemi műhely – amely a magyar katonai és jogi kultúra értékes része volt, de elismert értéke volt a nemzetközi katonai jogéletnek is – nem működik tovább.

A szerzőnek – aki ötletgazdája, szervezője, rendszeres (többször előadóként) résztvevője volt a konferenciasorozatnak – már csak annak szomorú megállapítására van lehetősége, hogy „sic fata tulerunt”, azaz a történetekbe bele kell nyugodni, ellenük úgysem tehetünk.

¹⁹⁶ Ld. James William Rant királyi tanácsosnak az 5. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencián 2001. június 13. napján elhangzott zárszavát (*Kriminálexpo 2001 – 5. [Budapesti] Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia*, s. n. Budapest, 2001. 96–97).

¹⁹⁷ Ld. Seerp B. Ybemának a 4. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencián 1999. június 9. napján elhangzott köszöntőjét (*Kriminálexpo '99 – 4. [Budapesti] Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia*, s. n. Budapest, 1999. 17.).

A KATONAI BÜNTETŐ PERRENDTARTÁS SZÜLETÉSÉTŐL A KATONAI ÜGYÉSZI SZERVEZET MEGSZÜNÉSÉIG*

– RÉSZLETEK –

Amikor azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy egy írásommal járuljak hozzá az általam őszintén nagyra becsült Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából készülő ünnepi kötethez, örömmel gondoltam vissza az egykori legfőbb ügyész közvetlen munkatársaként eltöltött évtizedre, s úgy gondoltam, hogy helyénvaló, ha az annak idején általam vezetett, de általa irányított katonai ügyészi szervezet sorsáról szóló dolgozattal tisztelgek.

*Ad multos annos!*¹⁹⁸

2012-ben két okunk is volt megemlékezni a katonai büntetőeljárást illető jogtörténeti jelentőségű eseményekről.

Elsőként a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának Jogtörténeti Tanszéke rendezett konferenciát az 1912. évi katonai jogalkotás 100. évfordulójára emlékezve, majd 2012. október 27-én a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság „100 éves a honvéd ügyész” címmel. E rendezvények az emlékezés és a tisztelgés mellett bizonyos ismeretterjesztést is szolgálhattak, mert arra bizonyos szükség van.

* In: POLT Péter et al. (szerk.): *Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016. 161–181.

¹⁹⁸ Sokáig éljen!

Sajnos ennyi idő után is aktuálisak Győrffy Lászlónak a *Bűnügyi Szemle* 1914. április 15-i számában közölt tanulmányában az akkor hatályos katonai büntető perrendtartás méltatása kapcsán megfogalmazott gondolatai:

„[A]zt hiszem, nem csalódom, ha azt mondom, hogy általában még a jogász közönségnek is gyenge fogalmai vannak a katonai büntetőjogról, és azon nem is csodálkozhatunk, mert a nagy többség hol hallott volna arról, [...] hol látta volna annak alkalmazását.”¹⁹⁹

Ahogy a győri konferencián Farkas Ádám „Adalékok az 1912. évi katonai jogalkotás történetéhez” című előadásában mondta: „...az 1912. évi katonai kodifikáció során négy [...], pontosabban két meghatározó és a dualista rendszer jellegéből adódóan két járulékos törvényt fogadtak el”.²⁰⁰

A véderőről szóló 1912. évi XXX. tc. és a honvédségről szóló 1912. évi XXXI. tc. témánk szempontjából nem igazán fontos, ellenben a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc. „járulékos törvénye”, a Kbp. igen, melynek megszületése adta a fent említett megemlékezések okát.

E jogszabályok jelentőségét méltatva Hautzinger Zoltán azt állítja, hogy e „katonai büntetőeljárás törvények [...] évezredes íratlan szabályokon alapuló korszakot zártak le”.²⁰¹

Érdemes azonban – ha csak utalásszerűen is, illetve csak nagyvonalakban – visszatekinteni az „évezredes korszakra”, bizonyítandó, hogy a Kbp. megalkotása nem volt előzmény nélküli: a katonák elleni büntetőeljárásoknak régóta voltak speciális szabályai, ezeket azonban nem törvények, illetve nem magyar törvények tartalmazták.

1924-ben jelent meg Cziáky Ferenc hb. százados „A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története” című műve.²⁰²

A cím talán túlzó, de az írás jogtörténeti hivatkozásai azt mindenesetre igazolják, hogy a több mint ezeréves államiságunk létét is biztosító mindenkor magyar haderő sohasem nélkülözhetette a kor sajátosságaihoz igazodó rendet és fegyelmet, illetve az ezek fenntartásához szükséges jogi eszközöket és az ezeket alkalmazó személyeket, szervezeteket.

¹⁹⁹ Ld. CSÓKA Ferenc: *Az 1912. évi XXXII. és XXIII. törvénycikkek keletkezésének története 1911–1912.* Kézirat, 2013. 24.

²⁰⁰ Elhangzott 2012. március 23. napján „Az 1912. évi katonai jogalkotás 100. évfordulójára” címmel rendezett konferencián.

²⁰¹ HAUTZINGER Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai.* Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2011. 175.

²⁰² CZIÁKY i. m. (125. l.)

Mindenesetre „A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai” című munkájában Hautzinger Zoltán is azt az összegzést adja, hogy „a magyar katonai büntetőeljárás jog mint történelmi kategória gyökerei a magyarok társadalmába szerveződéséig nyúlnak vissza”.²⁰³

Ebben a dolgozatban nincs mód számba venni mindazokat a történéseket, rendelkezéseket, amelyeket a későbbi magyar katonai büntetőeljárás jog csíráinak tekinthetünk. A folyamatos kialakulás, fejlődés jelzését szolgálhatja azonban, ha megemlíti, hogy Szent István óta vagy az Árpád- és a vegyesházi királyok idejéből már egyre több írás maradt fenn, melyek azt tanúsítják, hogy a királyok „a katonák kihágásainak és erőszakoskodásainak megfékezése” érdekében vagy például a polgári lakossággal szembeni hatalmaskodás, illetve a hadba hívás iránti engedetlenség büntetése felől rendelkeztek.

A magyar katonai büntetőjog egyik legjelentősebb produktuma a II. Rákóczi Ferenc által 1707 pünkösd havának első napjára összehívott ónodi országgyűlés által elfogadott, büntető anyagi és eljárási szabályokat, valamint szervezeti előírásokat tartalmazó törvény, amelynek címe „A magyarországi confederált Nemes Statusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és Törvények”.

Ezeket szoktuk emlegetni „Regulamentum Universale” és a hozzá kapcsolódó „Edictum Universale” vagy leegyszerűsítve: Hadi Regulamentum néven, melyek a korábbi erdélyi fejedelmek által kibocsátott és már büntetőjogi, valamint eljárási jogi rendelkezéseket is tartalmazó hadiszabályzatokkal és büntető intézkedésekkel szemben immár nem a fővezér parancsának jogi kritériumait viselték, hanem az országgyűlés, ha úgy tetszik, a magyar nép törvényalkotó akaratát fejezték ki.

Ez volt a magyar katonai büntetőjog első kodifikációja, innen származtatjuk a magyar katonai igazságszolgáltatást. E jogszabály rendelkezik a katonai büntető anyagi jogi (általános és különös) kérdések mellett a katonai bűnvádi eljárás részletes szabályairól, de a haditörvénykezés fórumairól is, azaz létrehozta a hadbírói szervezetet.

Igaz, Rákóczi törvényében még nem különül el a hadbíró és a vádló személye, de a törvény már rendelkezik a bizonyos kisegítő feladatokat ellátó hadügyészekről (generális fiscus).

A szervezetet illetően úgy rendelkezett, hogy „más külső keresztyén országoknak bévött szokása szerint szükségesnek ítéljük, hogy Magyarországon lévő egész Armadánkban egy Generális vagy Fő Hadi Bíránk is legyen”.

²⁰³ HAUZINGER i. m. (201. l.) 43.

Arról is rendelkezett, hogy „minden Corpus mellett szükségképpen kelletik egy-egy hadibírónak lenni”, de arról is intézkedett, hogy a csapatok (regimentek) szintjén is működjön az úgynevezett „regimentbeli auditor”, aki elé kisebb jelentőségű ügyek tartoztak.

A jogtörténeti jelentőségük mellett – bár ezen írás tulajdonképpen büntető-eljárási vonatkozású – ki kell emelni az anyagi jogi értékeket is.

A törvény nagyon fontos, általános büntetőjogi kérdések tisztázására törekedett, így megkülönböztette a gondatlanságot és a szándékosságot, ezen belül az elszánt szándékot és a gonoszszágot, de foglalkozott a büntethetőséget és beszámítást kizáró vagy korlátozó, továbbá a büntetést enyhítő körülményekkel és a jogos védelem, annak túllépése, valamint a tettesség és részesség kérdéseivel és előremutató különös részi megoldásokat is tartalmazott:

- Az élet és testi épség elleni bűncselekmények közt sokrétűen differenciált, több bűncselekmény megfogalmazásával védte a hivatali személyeket, a rágalmazás esetén teret adott a valóság bizonyításának.

- A vagyon elleni bűncselekmények között rendelte büntetni az útonállást, a „záros helyek földulását”, a szegények szekerei, marhái elhajtását, az árusok és vásárok kifosztását. „Fogyasztóvédelmi” szabályai is voltak, ugyanis büntette a „hamis mértéket” használókat is.

Ugyanakkor ma már csak érdekességgént említhető rendelkezései is voltak, például büntetlenséget biztosított a hadifogoly megölésére, ha a kuruc foglyot is megölték („illendő, hogy a mi részünkről is a kölcsön megadassék”). A vallás és közerkölcs elleni bűncselekmények között rendelte büntetni a káromkodást, varázslást és boszorkányságot.

- A katonai bűncselekmények közül legszigorúbban a szökést ítélte meg, de hasonlóan súlyosan, árulásként rendelte büntetni az ellenséggel való tárgyalást, a fejedelem elleni merényletet, az ellenséghez átállást, sőt büntette – kvázi árulásként – az árulás feljelentésének elmulasztását is.

Témánk szempontjából mindezeknél is fontosabb, hogy a törvény a büntetőeljárást illetően ma is figyelemre méltó szabályokat fogalmazott meg:

- az akkor uralkodó inkvizitórius eljárással szemben kifejezetten akkuzatórius elemeket hordozott;

- tiltotta a kínzást, illetve kényszervallatást (megjegyezzük, hogy az osztrák jogban először csak Mária Terézia rendelkezett erről);

- a büntetőeljárás egyik alapelvét tette az ártatlanság vélelmét;

- bevezette a szóbeliséget;

- intézményesítette a társasbíráskodást²⁰⁴;
- nagy jelentőségű rendelkezés volt, hogy a törvény előírta a feljelentő (vádoló) bizonyítási kötelezettségét, de a vádlottat is terhelte a védelmére szolgáló bizonyítási kötelezettség: a védelmére szolgáló bizonyítékokat kötelessége volt a bíróság rendelkezésére bocsátani;
- a törvény írásbeli vádközlést és idézést tett kötelezővé („elég ideje legyen felkészülni a maga mentésére”);
- újszerű volt a védő szerepével kapcsolatos felfogása, ugyanis lényegében megvalósult a védő kirendelésének intézménye²⁰⁵;
- intézményesítette a fellebbezést, amelynek az ítélet kihirdetésétől számított 14 napig volt helye; továbbá
- ma is figyelemre méltó követelményt fogalmazott meg, amikor kimondta, hogy „a vádlottat ne sokáig tartsák fogva ítélet nélkül”.

Végül a törvény méltatása kapcsán megjegyzendőnek tartjuk azt is, hogy Hadi Regulamentum a vádolás és ítélkezés jogával felruházott hadi bíró feladatává tett olyasmiket is, amelyek később is fontos katonai ügyész feladatok voltak. Előírta ugyanis, hogy a hadi bírák ellenőrizték a raktárakat, vegyenek részt a mustrában, s ellenőrizték, hogy a kereskedők, markotányosok helyes mércét használnak-e.²⁰⁶

Rögzítette a törvény azt is, hogy a hadi bírák folyamatosan magyarázzák a katonáknak a rájuk vonatkozó szabályokat:

„Szorgalmatos gondja legyen arra is a hadi bírónak, hogy ezen törvényes articulusokat vagy hadi regulákat gyakran ismertessék, hogy kicsinytől fogva a nagyig minden Rendeknek tudtokra legyenek és senki azoknak nem tudásával magát a törvény előtt ne mentegesse.”²⁰⁷

Tremmel [Flórián] professzor a törvény méltatása során erről is szót ejtett, elismerve, hogy az „teret nyit a jogpropaganda bűnmegelőző hatásának is”.²⁰⁸

²⁰⁴ „Apróbb Causákban legalább 10–12 személyt, a nagyobbakban két annyit is rendeljenek a Commendérozó tisztjeink a hadi bíró mellé assesoroknak értelmes jólelkű embereket.” Ezek tartoztak „a hadi bíró hévatalába elmenni és minekelőtte törvényhez szólnak, az igazságra és törvényre erős hittel meg is esküdni”.

²⁰⁵ „Sokszor élet s halál közt forog a Hadi Szék előtt sokaknak dolga kik közt maga gondatlanok s rész szerint együgyűek is vannak”, ezért „az olyanoknak prókátor rendeltessék vagy ha más jóakarójukhoz bíznanak, azoknak tanácsával élhessenek és mentségeket is azok által proponáltathassák”.

²⁰⁶ Vö. a korábbi általános törvényességi felügyeleti vizsgálatokkal.

²⁰⁷ Vö. a katonai ügyészek korábban gyakorolt jogi felvilágosító, jogpropaganda-tevékenységével.

²⁰⁸ TREMMEL Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula –

Az ismert okok miatt a Rákóczi-szabadságharc alatt alkotott törvények rövid életűek voltak: a katonai büntetőjogban is az osztrák törvények uralkodtak el, amelyek szerint a katonai igazságszolgáltatást a hadbírói tiszti kar végezte, de az ügyészt ezek a törvények sem ismerték.

A sajnálatosan szintén rövid életű 1848–1849-es szabadságharc idején voltak ugyan elképzelések és törekvések a magyar katonai jog megalkotására és a katonai igazságügyi szervezet kialakítására, de a hadi események gyorsasága és az idő hiánya miatt ezek nem realizálódtak.

A szabadságharc leverését követően továbbra is – sőt a kiegyezés után is – a Mária Terézia nevéhez fűződő osztrák katonai büntetőjogot alkalmazták. Farkas Ádám „Adalékok az 1912. évi katonai jogalkotás történetéhez” című előadásában így jellemezte a helyzetet: „az 1912-es jogalkotás előtt a magyar katonai büntetőeljárás-jogot a 18. századi, anakronisztikus, Mária Terézia nevével fémjelzett osztrák szabályok határozták meg”.

*

Amint ezt elsősorban Farkas Ádám már említett előadásából tudjuk, „a katonai büntetőeljárás kérdése már az 1870-es, 1880-as években akut kérdés volt, úgy az országgyűlésben, mint a minisztertanácsban. Tehát már majd fél évszázaddal az 1912-es jogalkotás előtt törvényjavaslatok és kormányzati egyeztetések irányultak a katonai büntetőeljárás-jog, majd a teljes katonai büntetőjog reformjára, ami azonban Bécs hajlíthatatlan akarata miatt 1912-ig eredménytelen maradt.”²⁰⁹

Az 1912-ig fennálló állapot miatt a katonai bírói és ügyési szerep megosztására még akkor sem került sor, amikor az 1871. évi XXXIII. tc. létrehozta a bíróságoktól független királyi ügyészséget. A magyar katonai igazságszolgáltatás ekkor még a polgári igazságszolgáltatástól teljes mértékben elkülönülve, a haderőbe szervesen beépülve működött, mégpedig az osztrák törvények szerint, azok pedig nem ismerték a katonai ügyészt.

Az Osztrák–Magyar Monarchián belüli önálló magyar nemzeti hadsereg létrejötte (1910) után alkották meg a Kbp.-t. Ez volt az első önálló magyar katonai büntetőeljárás törvény, hiszen Rákóczi törvényében az anyagi és eljárási jogi szabályok nem váltak szét, azért azt az első magyar katonai büntetőjogi törvénykönyvnek (egyes szerzők szerint haditörvénykönyvnek) lehet nevezni.

Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda, Pécs, 2007. 242.

²⁰⁹ Ld. Farkas Ádám hivatkozott előadását.

A korszerű külföldi katonai büntetőeljárási megoldások ismeretében, valamint a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. alapvető elveinek figyelembevételével történt kodifikáció természetesen figyelemmel volt a sajátos katonai viszonyokra, a katonai rend és fegyelem fenntartásához fűződő érdekekre is. A katonai büntetőeljárással szembeni fokozott követelményként fogalmazták meg az eljárás gyorsaságát: „a fegyelem csak úgy tartható fenn, ha a büntetendő cselekményt a büntetés lehetőleg nyomon követi”.²¹⁰

A törvényjavaslat vitája után a képviselőház véderőbizottsága a következők szerint összegezte véleményét.

„Katonai igazságszolgáltatási tekintetben a javaslat teljes elismerést érdemlő alkotás, mert amidőn katonai perrendben a külön vádat és védelmet nélkülöző eljárás helyébe a vádelvet és kapcsolatosan a védelmet, az írásbeliség helyére a szóbeliséget és közvetlenséget, az ügyek referálása helyébe a főtárgyalást, az eljárás titkossága helyébe a nyilvánosságot, az elavult fellebbviteli rendszer helyébe a modern perorvoslatok rendszerét hozza be: nemcsak a mai állapotokhoz képest mutat igen nagy jelentőségű haladást, hanem a külföld legújabb hasonló törvényhozási művei közt is kiváló helyet fog majd elfoglalni.”²¹¹

A törvény rendelkezéseinek ismertetése talán nem szükséges, hanem elégséges csupán a téma szempontjából legfontosabbak említésére szorítkozni.

Ez a törvény szabályozta a katonai bíróságok mint különbíróságok eljárását, és létrehozta a hadbírói szervezetet.

Úgy rendelkezett, hogy első fokon, csapatszinten laikusokból álló dandárbíróság működjön, másodfokon, lényegében fellebbviteli bíróságként jogvégzett hadbírákból álló hadosztálybíróság járjon el, legfelső szinten pedig a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék.

A törvény bevezette, nevesítette a katonai ügyészt; ahogyan Farkas Ádám fogalmazott: „kialakította az önálló katonai ügyész napjainkra már száz esztendőös intézményét”²¹².

A 44. § előírta, hogy „vádlo gyanánt” a dandárbíróság előtt (nem jogász) ügyészi tiszt, a hadosztálybíróság előtt jogvégzett honvéd ügyész, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék előtt pedig az uralkodó által kinevezett honvéd korona-ügyész járjon el.

²¹⁰ Ld. a közös haderő bűnvádi perrendtartásról szóló 1912. évi XXXII. tc. általános indokolását.

²¹¹ Ld. CsÓKA i. m. (199. lj.) 14.

²¹² Ld. Farkas Ádám hivatkozott előadását.

E jogszabály volt tehát az első, amely magyar katonai büntetőeljárásban ügyész közreműködését tette kötelezővé, azaz e törvénycikk intézményesítette a közvádlo szerepét ellátó katonai ügyészt, és kimondta, hogy „a honvéd ügyész és az ügyési tiszt a bíróságtól független”.

A Kbp. 1952-ig volt hatályban.

A későbbi katonai ügyészi szervezet szempontjából alapvető jelentőségű törvénycikket az Országgyűlés június 5-én, a főrendiház június 15-én fogadta el, a Magyar Országgyűlés Szentesítési Közös Bizottsága június 16-án „legfelsőbb szentesítés alá terjeszthetőnek jelentette ki”, majd a július 5-ei királyi szentesítés után 1912. július 8-án hirdették ki.

A katonai ügyészi szervezet történelmi gyökereire való emlékezés jegyében ezt a napot választottuk a katonai ügyészek napjává.

Az önálló magyar katonai büntetőeljárási törvény megszületése kapcsán fontosnak tartom megemlíteni, hogy a katonai büntető anyagi jog „magyarosítására” azonban még két évtizedet várni kellett. E korszak kuriózuma, hogy a monarchiából való kiválás ellenére, a már magyar törvényben szabályozott büntetőeljárásban 1931-ig az osztrák katonai büntető törvénykönyvet alkalmaztuk. Amikor az 1878. évi V. tc. (Csemegi-kódex) passzusait 1884-ben egy játékos kedvű, magát Doctor Deodatusnak nevező szerző versbe szedte, a személyi hatályról is verselt: „fegyveres erőre kivételek vannak, külön törvényekben leled nyomát annak”²¹³.

Nyilván nem gondolta, hogy közel fél évszázadig nemhogy külön, hanem idegen törvényben kell keresni a kivételeket.

A továbbiakban tekintsük át már csak kizárólag a katonai ügyészi szervezet sorsát:

A Kbp. hatálybalépésével kialakult honvéd ügyészi szervezetet először csak a második világháborút követő időben érintették változások.

A honvéd igazságügyi szervezet módosítása és az ezzel kapcsolatos intézkedések tárgyában kibocsátott 1740/1946. ME rendelet honvédügyészségeket állított fel a honvédkerület parancsnokságok székhelyein (Budapesten, Szegeden, Pécsen és Debrecenben), ahol honvéd törvényszékek is megkezdték működésüket.

A honvédügyészségek a HM alá tartoztak, az ügyészeket a honvédelmi miniszter nevezte ki. A honvéd koronaügyész státusza megszűnt – anakronizmus lett volna a köztársaságban működni –, s a továbbiakban a legfőbb államügyész lett a honvédügyészségek szakmai előjárója.

²¹³ Lőw Tivadar: *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről 1878. évi V. t. cz. – Versebbe szedte Doktor Deodatus*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1884. 2.

A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról szóló 1948. évi LXIII. tv. lényegesen változtatott az addigi helyzeten.

Ekkor a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék, illetve a Kúria Honvédbírószági Fellebbviteli Tanácsa helyére a Katonai Főtörvényszék került, amely mellett a vád képviselőt a hadbírák állománycsoportjából a honvédelmi miniszter által kinevezett katonai főügyész látta el.

A katonai főügyész és helyettesei a Katonai Főtörvényszéktől függetlenek voltak, és a honvédelmi miniszternek alárendelve működtek, a katonai ügyészségek elöljárója pedig a katonai főügyész volt.

A rendőrök elleni bűnvádi ügyekben való eljárásra a belügyminiszter a honvédelmi miniszterrel egyetértésben a rendőrség szakvizsgázott tagját rendelte ki, aki katonai főügyész helyettesként járt el, s ebben a minőségében a katonai főügyész felügyelete alatt állt.²¹⁴

Az említett törvény hatálybalépése, tehát 1948 után öt év alatt számos különböző jogszabály érintette a katonai ügyészi szervezetet, de az addig legnagyobb jelentőségű változás 1953-ban következett be. A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. tvr. a 23 fegyvernemi és magasabb egység mellett működő katonai ügyészséget az egységes ügyészi szervezetbe integrálta, így megszűnt a függőség a HM-mel.²¹⁵

1955-ben a katonai bíróságok integrálódtak az egységes bírósági szervezetbe, majd 1957. február 28-ával megszüntették a fegyvernemi és az egyes magasabb parancsnokságok mellett működő valamennyi katonai bíróságot és katonai ügyészséget, március első napján pedig megkezdte működését a budapesti, a debreceni, a győri, a kaposvári és a szegedi katonai bíróság, valamint azonos székhelyen és illetékességgel a katonai ügyészségek, továbbá létrehozták budapesti székhellyel a Határőrség Katonai Ügyészségét is.

Az ezt követő három évtizedben a katonai igazságszolgáltatás szervezete, hatásköre nem változott.

Ellenben az 1950-es években kezdődött integrálódási folyamat eredményeként az addig önálló jogszabályokba foglalt katonai büntetőjogi, illetve katonai büntetőeljárás-jogi rendelkezések is bekerültek az általános büntetőjogi törvényekbe.

²¹⁴ KARDOS Sándor: *A magyar katonai büntetőjog rövid története*. Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézet, Debrecen, 2002. 137.

²¹⁵ Uo. 139.

– Az 1961. évi V. tv. egységes kódex volt, amely elvetette az önálló katonai büntető törvénykönyvet. Ennek indoka: „...a katonákra vonatkozó anyagi büntetőjogi rendelkezések az általánoshoz képest csupán részlegesen eltérő vagy kiegészítő szabályozást igényelnek, így az általánostól való mesterkélten külön tartása többé nem indokolt”.²¹⁶

– Az 1951. évi III. tv. végrehajtásáról szóló 1951. évi 31. tvr. rendelkezett arról, hogy a Bp. rendelkezéseit a katonai büntetőeljárásban is alkalmazni kell. Csak 1962-ben jutottunk el azonban odáig, hogy „a katonai büntetőeljárásra vonatkozó egyes különös rendelkezések” az egységes büntetőeljárási törvénybe (1962. évi 8. tvr.), annak is a XVII. fejezetébe kerüljenek, s ugyanez érvényesült az 1973. évi I. tv. esetében is, amin az 1998. évi XIX. tv. és annak számos módosítása sem változtatott.

*

A politikai, illetve közjogi rendszerváltást közvetlenül megelőző időben – talán nem egészen véletlenül – napirendre kerültek a katonai igazságszolgáltatást érintő kérdések.

1988 őszén tárgyalta a parlament Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter előterjesztésében azt a törvényjavaslatot, amely elfogadása után az 1989. évi XXVI. tv. lényegesen érintette a katonai igazságszolgáltatást, bár ekkor még csak a katonai büntetőeljárás hatályát. A katonák által elkövetett katonai bűncselekményekre korlátozta azt, míg az 1989. évi XXV. tv. lényegesen szűkítette a katonai büntető anyagi jogi fogalmát (így a katonai bűncselekmények alanyainak körét) úgy, hogy 1990. március 1-től katonának csak a Néphadsereg – 1990. március 15-től Magyar Honvédség – és a határőrség tényleges állományú tagjait tekintette.

Így szükségszerűen megszűnt a Katonai Főügyészség Belügyi Főosztálya és az öt területi katonai ügyészség belügyi osztálya is, az azok állományába tartozók leszerelésével pedig mintegy egyharmadával csökkent a katonai ügyészi létszám.

A megoldással kapcsolatos aggályokat mutatja, hogy egy ugyanakkor életbe lépő jogszabálymódosítás (az ügyészi törvény mellékletének módosítása) a katonák szolgálattal összefüggő vagy a szolgálati helyen elkövetett bűncselekményeinek nyomozását továbbra is a katonai ügyészekre bízta, ezzel elismerve, hogy az ilyen ügyek elbírálásának legalább az előkészítéséhez speciális szakismeret kell.²¹⁷

²¹⁶ Uo. ¹⁴⁰.

²¹⁷ Ekkor az az „érdekes” helyzet alakult ki, hogy a megyei főügyészi jogállású katonai ügyészségi

Mindez tehát akkor még mélyebben nem érintette a katonai igazságszolgáltatás szervezetét. De a miniszteri előterjesztés befejező mondata így hangzott: „csak zárójelben jegyzem meg, hogy át kell természetesen alakítani a katonai bírászkodás szervezeteit is”.

Ez végül is nem sokáig váratott magára, az 1991. évi LXVI. tv. ugyanis (a különbírászkodás tilalmára hivatkozva) megszüntette a katonai bíróságokat, valamint a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumát is, és 1992. január 1-jei hatállyal létrehozta a kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsait.

A másfél év tapasztalatai alapján ugyanakkor újra a katonai büntetőeljárásra utalták a katonák szolgálattal összefüggő, illetve a szolgálati helyen elkövetett bűncselekményeit.

Később (1994-ben, 1996-ban és 2000-ben) jelentős hatáskörbővítés történt: a rendőrség, a polgári titkosszolgálatok és a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagjai is „katonák”, így a katonai bűncselekmények alanyai lettek. Emellett a fegyveres erők tagjainak minden, a büntetés-végrehajtás és a polgári titkosszolgálat hivatásos állományába tartozók szolgálattal összefüggő vagy a szolgálati helyen elkövetett és a szövetséges fegyveres erők katonáinak bűncselekményei is a katonai büntetőeljárás hatálya alá kerültek.²¹⁸

Ezt úgy értékeltük, hogy határozottan felfelé ívelt a katonai igazságszolgáltatás bizalmi görbéje, és ebben az időben még a katonai bíróságok visszaállítását is elképzelhetőnek tartottuk.

A katonai ügyészi szervezet egyébként nem osztozott a katonai bíróságok sorsában, a szervezet megváltoztatására ekkor még – sem 1992-ben, sem később – nem került sor. Sőt az ítélőtáblák és a fellebbviteli főügyészségek létrehozása okán megalakult a Katonai Fellebbviteli Ügyészség is, amely országos hatáskörű szervezatként a Fővárosi Ítélőtábla Katonai Tanácsa előtt képviselte az ügyészi álláspontot.

Egy aprónak tűnő, de nem jelentéktelen kiegészítés: 2002-ben legfőbb ügyészi utasítás hozta létre a mobil katonai ügyészi egységet, amelynek feladata a békafenntartó tevékenységet ellátó csapatoknál helyszíni nyomozási és más ügyészi teendők ellátása volt.²¹⁹

*

vezetők által aláírt vádjavaslatot a járási ügyészség vezetője bírálta el, hiszen a vádat is ő képviselte az illetékes „civil” bíróság előtt.

²¹⁸ Ld. részletesen BÖGÖLY i. m. (10. lj.) 17–32.

²¹⁹ Ld. a mobil katonai ügyészségi egység felállításáról szóló 1/2002. (ÜK. 2.) LÜ utasítást.

[...]

A katonai ügyészségi szervezetet és funkciókat illetően [...] leszögezhetjük, hogy a magyar katonai ügyészség szervezetére és feladatkörére vonatkozó jogi megoldások a nemzetközi összevetésben is megfelelőek voltak, és soha, semmilyen kritika nem érte általában a katonai igazságszolgáltatási berendezkedésünket, megoldásainkat sem, még az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőző, amúgy meglehetősen kritikus elemzésekben, értékelésekben sem.

Egyébként a nemzetközi összehasonlítások azt igazolják, hogy e körben a jogi kompatibilitásra és a jogi harmonizációra való törekvés nem parttalan, hanem csak bizonyos elvi jelentőségű fő kapcsolódási pontokra irányul, és teret ad a nemzeti jogi és katonai hagyományok érvényesülésének is.

Ide vonatkozóan szívesen idézzük Györgyi Kálmán volt legfőbb ügyészt: „ha Európába igyekszünk, az alkalomhoz illően kell öltözködnünk, de öltözetünket díszíthetik népviseleti elemek is”.

A magyar katonai ügyészség feltétlenül „EU-komform” volt, megfelelt a NATO-kompatibilitási igényeknek, és tevékenysége harmonizált az Emberi Jogok Európai Egyezményével is; értékes része volt a magyar jogi és katonai kultúrának.

Így a szervezet pozíciója tehát szilárdnak tűnt, az állomány teljesítménye, szakmai felkészültsége, fegyelme elismert volt a szervezeten belül és a fegyveres szervek vezetői előtt is.

A katonai ügyészség megbecsült része volt a nemzetközi katonai jogász társadalomnak is. 1991 óta rendszeresen meghívást kaptunk – Közép- és Kelet-Európából egyedül mi – az Amerikai Egyesült Államok Katonai Fellebbviteli Bíróságának nemzetközi konferenciáira.

1993-ban mi is vállalkoztunk egy katonai büntetőjogi konferencia megrendezésére, s ennek sikerén felbuzdulva azóta is rendszeresen, két évente sor került a Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciákra. Közülük a jubileumi tizedikre és ez idáig az utolsóra 2011-ben került sor. Rendezvényeinken 5 földrész 28–30 országának vezető katonai jogászai vettek részt. A konferenciák rendezésébe később bevontuk a jórészt katonai ügyészek által 1996-ban alapított Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaságot, amely rövidesen a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság egyik legjelentősebb tagszervezetévé vált.

A magyar katonai büntetőeljárás jog és katonai ügyészség szervezeti megoldásai (elsősorban az, hogy az ügyészség részeként, a katonai hierarchiától függetlenül működött) nagy érdeklődést váltottak ki, olyannyira, hogy minderről

több előadás megtartására kértek fel bennünket az amerikai hadsereg hadbírói szolgálatától Törökorszáig, Brazíliától a rodoszi hadijogi konferenciáig, Lettországtól Szlovéniáig.

Mindezek miatt bizonyos előjelek ellenére is váratlan volt, hogy Polt Péter legfőbb ügyész a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság megalakulásának 15. évfordulója alkalmából 2011. szeptember 8-án megrendezett jubileumi konferencia köszöntőbeszédében – rangos külföldi vendégeinket is meglepve – bejelentette, hogy 2011. december 31-ével az önálló katonai ügyészi szervezet megszűnik.

Ennek megfelelően valóban meg is szűnt a Katonai Főügyészség (így a katonai főügyészi tisztség is), az alárendeltségébe tartozó Katonai Ügyek Főosztálya beolvadt a Legfőbb Ügyészség Kiemelt Ügyek Főosztályába, míg a területi katonai ügyészségek bázisán létrejöttek a Központi Nyomozó Főügyészség regionális osztályai.

A legfőbb ügyész 2011. évi országgyűlési beszámolója lakonikus rövidséggel intézi el az ügyet: „2011. november 28-án az Országgyűlés elfogadta az ügyészségről, valamint a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló sarkalatos törvényeket. [...] Az új ügyészi törvény – a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló törvény-nyel azonosan – már nem rendelkezett a megszűnő katonai ügyészségről, a katonai ügyészek – e jogállásukat megtartva – 2012. január 1-jével betagozódtak az ügyészi szervezetbe, s a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek mellett más ügyek felderítésében, nyomozásának felügyeletében, vádképviselésében is részt vesznek.”

Miért történt mindez?

Az igazi okokat, de tulajdonképpen a hivatalos indokokat sem ismerjük, csupán annyi tudható, amennyit erről a legfőbb ügyész az említett konferencián elmondott. E szerint: „az eddig katonai szervezetként is működő katonai ügyészség kizárólag ügyészi szervezetként folytatja munkáját”.

Ez nem így valósult meg, hiszen a volt katonai ügyészség megszűnt bármilyen szervezeti egység lenni, azaz a volt katonai ügyészségek nem valamilyen „ügyészi szervezetként” folytatják munkájukat, hanem, amint a legfőbb ügyész akkor bejelentette, a katonai ügyészek valójában „...a központi irányítás alatt álló, regionálisan szervezett, civil és katonai ügyészekből álló, nyomozó ügyészségek tagjaiként” járnak el.

A legfőbb ügyész azt is elmondta, hogy „az addigi viszonylagos szervezeti elkülönülés tarthatatlanságának megoldáskeresése vezetett el” idáig.

A katonai ügyészséget megszüntető okirat, amelyet 2011. november 29-én írt alá a legfőbb ügyész és a honvédelmi miniszter, 3. pontjában is csak azt írja, hogy „a megszüntetés oka: a honvédelemről és a magyar honvédelemről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. hatályba lépésével egyidejűleg a katonai ügyészségek kettős jogállása megszűnik, az MH szervezeti keretéből törlésre kerül”.

A döntésről szóló híradások, tájékoztatások már egyértelműen arról szóltak, hogy a katonai ügyészséget integrálni kellett az ügyészi szervezetbe.

Nos, ezek a hivatkozások megalapozatlanok. A katonai ügyészi szervezet 1953 óta integráns része volt az egységes ügyészi szervezetnek.

A legfőbb ügyész 2010. évi országgyűlési beszámolója is úgy fogalmazott még, hogy „a katonai ügyészi szervezet az egységes ügyészi szervezet integráns része. [...] A katonai ügyészek [...] tevékenységükben függetlenek a katonai hierarchiától. Ennek biztosítéka az is, hogy a katonai ügyészi szervezetet a legfőbb ügyész irányítja, egyik helyettesén, a katonai főügyészen keresztül.”

A legfőbb ügyész 2011. évi országgyűlési beszámolója is megerősíti mindezt: „a katonai ügyészi szervezet 2011. december 31-ig az egységes ügyészi szervezet integráns részét képezte”.

Mit kellett tehát integrálni 2012. január 1-jén?

Tény, hogy a katonai ügyészi szervezet viszonylagos önállósággal rendelkezett, a HM költségvetési fejezetében önálló címet képezett, s csak a legfőbb ügyész hozzájárulásával ugyan, de önállóan ápolhatott nemzetközi kapcsolatokat.

Rögtön megjegyezzük, hogy ez a költségvetési helyzet semmilyen függést sem eredményezett, hiszen a költségvetési törvény meghatározta a címnek biztosított összeget, amellyel a katonai főügyész rendelkezett. A beruházásokat és felújításokat ugyanakkor a HM központi tartalékából fedezték úgy, mint bármely más katonai szervezet részére.

Mindenesetre ennek a talán látszólagos függésnek a megszüntetésére valamennyi legfőbb ügyész törekedett. Az volt a cél, hogy a cím kerüljön át a Magyar Köztársaság Ügyészségének fejezetébe. A HM ezzel egyet is értett, de a központi keretből a katonai ügyészi szervezetre fordított költségek többéves átlagát nem akarta átengedni, ezért ezek a próbálkozások soha nem vezettek eredményre.

Nem hihetjük, hogy e probléma megoldása indokolta volna a szervezet megszüntetését, és nem belátható, miért volt „tarthatatlan” ez a fajta viszonylagos önállóság (és nem szervezeti elkülönülés). Az viszont nem vitatható, hogy a munkaterhelés aránytalansága helyenként feszültségeket okozott.

A honvédség létszáma radikálisan lecsökkent, a sorállományú szolgálat megszűnt, a határőrség is megszűnt és a rendőrségbe integrálódott, ami szintén létszámcsökkenéssel járt.

A honvédség feladatai alapjaiban változtak, így a kiképzés jellege és a szolgálati feladatok jellege is megváltozott.

Mindez érzékelhetően kihatott a katonai bűnözés számszerű alakulására, dinamikájára, struktúrájára is.

Ugyanakkor a nyomozó ügyészségek munkaterhe nőtt, vagy legalábbis nehezen elviselhető szinten stagnált.

Mindezek miatt 2005-ben a Legfőbb Ügyészség felső vezetése egyetértett abban, hogy a büntető törvénykönyv – akkor remélt közeli – elfogadása után, mivel minden tervezet szerint a pénzügyőrök is „katonák” lettek volna, kezdeményezzük, hogy a büntető anyagi jogi értelemben katonák által elkövetett bűncselekmények tartozzanak katonai büntetőeljárásra. Ilyen megoldás esetén a katonai ügyészségek – és ugyanígy a katonai bírák – igazán el lettek volna látva munkával, a nyomozó ügyészségek pedig igen lényeges munkatehertől szabadultak volna meg.

Még a legfőbb ügyész 2010. évi – 2011. május 5-én aláírt – országgyűlési beszámolója is lényegében támogatta ezt az elképzelést. A következőket tartalmazta ugyanis: „a katonai ügyészi szervezet felkészültsége és a bűnözés struktúrájának változásai miatt meg kell említeni, hogy a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvényben nevesített valamennyi rendvédelmi testület esetében a jelenlegi katonai büntetőeljárási hatáskörök kiterjesztésével, a szolgálattal össze nem függő köztörvényes bűncselekmények esetén is lehetőség nyílna a büntetőeljárások eddigieknél gyorsabb, ezáltal ésszerűbb határidőn belül történt befejezésére”.²²⁰

Vajon mi történt 2011. május 5-e (az országgyűlési beszámoló aláírása) után, hogy a 10. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencián szeptember 8-án már kész tényként jelentette be legfőbb ügyész a szervezet megszüntetését? Mi az oka, hogy a november 28-án elfogadott ügyészségi törvény már ennek

²²⁰ POLT Péter: *A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2010. évi tevékenységéről*. s. n. Budapest, 2011. 42.

megfelelően készüljön, hogy az akkor javában készülő büntető törvénykönyv „katona” fogalma olyan legyen, hogy jelentősen kiüresítse a katonai büntető-eljárás hatályát, illetve 2012. január 1-jétől a katonai ügyész már nem katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben is eljárhasson?²²¹

²²¹ A katonai büntető anyagi jogi fogalma azóta többször változott, és várhatóan lényegesen módosulni fognak a katonai büntetőeljárásra vonatkozó szabályok is. Mindez önálló dolgot igényelne, de itt most csak egy, a szokásosnál bővebb lábjegyzet megfogalmazására van mód:

Nagyon tanulságos annak végigkövetése, miként alakult a katona büntető anyagi jogi fogalma, illetve a katonai büntetőeljárás hatályának szabályozása.

A büntető törvénykönyvre vonatkozó 2012. februári előterjesztés szerint a 131. § (1) bekezdése úgy szövelt volna, hogy: „E törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja.”

Éz lényegében a katonai büntetőjog művelői várakozásának megfelelően bővítette volna az 1978. évi IV. tv. 122. § (1) bekezdésében adott meghatározást, addig ugyanis nem volt katonának tekintendő a hivatásos katasztrófavédelmi szerv és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja.

Rövid idő múlva, 2012 áprilisára azonban máris változott a helyzet; a T/6958. számú törvényjavaslat ugyanis már másként fogalmazott és igen jelentősen szűkíteni kívánta a büntetőjogi értelemben katonának tekintendő személyek körét. Az Országgyűlés 2012. június 25-i ülésnapján fogadta el a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv.-t (továbbiakban: Btk.), amelynek 127. § (1) bekezdése az említett javaslatnak megfelelően úgy rendelkezett, hogy „[e] törvény alkalmazásában katona

a) a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja,

b) a rendőrség hivatásos állományú tagja, ha csapaterős feladatot hajt végre vagy őrszolgálatot lát el,

c) a büntetés-végrehajtási szervezet tagja, ha kötelékben lép fel, tömegoszlatást végez vagy őrszolgálatot lát el,

d) a hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagja, ha konkrét veszélyelhárítást végez vagy meghatározott fokozatú készségben van.”

A fogalomból kimaradt tehát a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja, egyébként pedig a törvény a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjain kívül a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, illetve a hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagját csak szűk körben, meghatározott feladat- vagy szolgálatellátás esetére minősítette katonának.

Így azonban az említett fegyveres szervek tagjai ellen folytatott büntetőeljárásokat (nevezetesen a volt országos rendőrfőkapitány Bene László r. altábornagy és társai elleni büntetőügyet is) azonnal meg kellett volna szüntetni. A Btk. 127. § (1) bekezdése értelmében az említettek ugyanis nem lettek volna büntetőjogi értelemben katonák, így a területekre rótt katonai büncselekményeknek sem lehettek volna elkövetői. Ezt felismerve, a törvény 2013. június 1-jei hatálybalépése előtt 2012. december 17-én a 2012. évi CCXXIII. tv. 318. § (10) bekezdése a már kihirdetett Btk. 127. § (1) bekezdését úgy módosította, hogy „e törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja”. Elhagyta tehát a

Mivel jobb ez a megoldás az eredetileg elképzelnél?

Az eredetileg tervezett megoldás tiszta képletet hozott volna létre, megszüntette volna a munkaterhelési anomáliákat, s a nagy múltú, elismert katonai ügyészi szervezet megtartásával biztosította volna a katonai rend és fegyelem

törvény a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, és a hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagjaira vonatkozó megkorlátozásokat, s a katona fogalma alá vonta az onnan korábban mellőzött pénzügyőröket, tovább bővítve a kört az Országgyűlési Őrség hivatásos állományú tagjaival. Ezzel azonban még nem volt vége a módosításoknak; a Btk. hatálybalépése előtt nem egészen egy hónappal, 2013. június 3-án a 2013. évi LXXVIII. tv. 19. § (1) bekezdése úgy módosította a Btk. 127. § (1) bekezdését, hogy kihagyta a katona fogalmából a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagjait.

Megjegyezzük, hogy a törvényalkotási következetességet, illetve a megoldások szakmaiságát jól jellemzi, hogy a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. tv. (továbbiakban: Szabs. tv.) 28. § (1) bekezdése szerint a pénzügyőrök a szabálysértési eljárásban változatlanul katonának minősültek egészen 2013. szeptember 1-jéig. (A Szabs. tv. 28. § (1) bekezdését a 2013. évi XCIII. tv. 126. §-a módosította 2013. szeptember 1-jei hatállyal.)

A katona büntető anyagi jogi fogalmának alakulásával összefüggésben szükségszerűen felmerült a katonai büntetőeljárás hatályának kérdése is.

A kormány 2013 októberében terjesztette be a T/12617. számú törvényjavaslatot, az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról. A tervezet általános indoklásának 1.10. pontja alatt úgy fogalmaz, hogy „a javaslat a Btk. katonafogalma módosításának megfelelően módosítja a [büntetőeljárás törvénynek] a katonai büntetőeljárás hatályára vonatkozó szabályát”.

A törvényjavaslat 63. §-a szerint – kihagyva a kihagyandók – az 1998. évi XIX. tv. 470. § (1) bekezdés c) pontja helyébe a következő rendelkezések lépnek:

(katonai büntetőeljárásnak van helye)

„c) a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény” esetén.

A javaslatnak megfelelő törvénymódosítás régóta és következetesen képviselt álláspontunknak majdnem teljesen megfelelne, és kétségtelenül legnagyobbbrészt megszüntetné a fegyveres szervek tagjai, az 1996. évi XLIII. tv. hatálya alá tartozók közötti – a katonai büntetőeljárást illető – indokolatlan különbségtételt (vö. a törvényjavaslat 63. §-ához fűzött részletes indoklásával.)

Hiányérzetünk csak a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagjait illetően lehet, de a „katona” fogalomból kiemelésük után a büntetőeljárás törvény máshogy nem is rendelkezhetett.

(Mindenesetre megjegyezzük, hogy 1996. évi XLIII. tv. eredeti 1. § (1) bekezdése értelmében a fegyveres szervek közé tartozott a vám- és pénzügyőrség is, mint ahogy a jogszabályt módosító 2010. évi CXXII. tv. 157. § (1) bekezdése folytán immár a pénzügyőrök is fegyveres szerv tagjaként minősülnek.)

Továbbá az 1998. évi XIX. tv.-nek a kizárólagos ügyészi nyomozásról szóló 29. §-ának e) pontja a többi felügyeleti szervvel „egy kalap alá veszi” a Nemzeti Adó- és Vámhivalt is.

szempontjából nagyon is fontos szakszerűséget és eljárási gyorsaságot, időszerrűséget.

Miért tarthatjuk sajnálatosnak a katonai ügyészi szervezet megszüntetését?

A változtatás gyakorlati kihatásait, a katonai ügyészi szervezet hiányában minden bizonnyal felmerülő problémákat még ma sem lehet igazán felmérni, de előre látható volt, hogy ilyenekkel szembesülni fogunk.

Várható volt, hogy a Központi Nyomozó Főügyészség regionális osztályai nehezen fognak megbirkózni a jelentősen megnövekvő munkateherrel.

Ezek a szervezeti egységek ugyanis sem létszámban, sem infrastrukturálisan nem voltak felkészülve a helyi nyomozó ügyészségektől átkerülő bűnügyekkel járó többletfeladatok fogadására.

Felmerül a kérdés, hogy ha annak idején a katonai ügyészi szervezet megszüntetésének indokoltságát mintegy igazolandó, egyidejűleg radikálisan szűkíteni kívánták a katona büntető anyagi jogi fogalmát, és szinte kiüresíteni kívánták a katonai büntetőeljárás hatályát, akkor most, a személyi hatály fokozatos és jelentős bővítése, valamint a katonai büntetőeljárás tárgykörének igen jelentős tágítása után vajon nem lenne-e indokolt a szervezeti kérdések újragondolása.

De idekívánczik Winston Churchill egyik ismert mondása: „építeni évekig tartó, hosszú, fáradságos munka. A meggondolatlan rombolásra egy nap is elég.”²²²

A katonai ügyészség tevékenységét, munkáját ismerők értékelni tudják és értékelték is a katonai ügyészi munka rendeltetését, jellegét, fontosságát, és így azt is tudják, mit veszítünk. A katonai ügyészi szervezet megszüntetésével a magyar jogi és katonai kultúra egy jelentős, évszázados intézményét szüntették meg, és meggyőződésünk, hogy ennek a katonai szervezetek rendjére és fegyelmére hátrányos következményei érezhetőek lesznek.

Erre utalt Nyíri Sándor volt legfőbbügyész-helyettes „A múlt mindig velünk van” című könyvében, amikor a katonai ügyészekről is megemlékezett: „Jól képzett, nyílt, őszinte, fegyelmezett, sokat és jól dolgozó jogászoknak ismertem meg őket. Bár éppen mostanában hallani híreket arról, hogy megszüntetik a katonai ügyészségeket. Annak ellenére, hogy a hazai katonai igazságszolgáltatás gyökerei II. Rákóczi Ferencig vezethetők vissza, és a demokratikus országok többségében ma is van katonai ügyészség.”²²³

²²² Idézi NÉMETH Ágnes: Rendészet és diplomácia. *Polgári szemle* (oldalszámozás nélküli online folyóirat), 2010/5.

²²³ NYÍRI Sándor: *A múlt mindig velünk van*. Ardlea Kiadó, Nyíregyháza, 2012. 50.

Bizonyára jólesett a katonai ügyészi szervezet tagjainak, hogy a legfőbb ügyész a rossz hír bejelentésével egyidejűleg elismeréssel szólt addigi teljesítményükről. Elmondta, hogy „a katonai ügyészek széles körű nyomozati tapasztalatait és megszerzett szaktudását” a jövőben is, új területeken is, így a korrupció elleni fokozott küzdelemben ki akarja használni az ügyészi szervezet.

A katonai ügyészek „betagozódásával” valóban jelentősen erősödött a Központi Nyomozó Főügyészség és annak regionális osztályai is. Ez valóban fontos érdek volt. Sérült azonban egy másik fontos érdek.

Polt Péter legfőbb ügyész is említette a szóban forgó köszöntőbeszédében, hogy „egy fontos dologban a jogalkotó mindig következetes volt, a fegyveres és rendészeti szervek rendjének és fegyelmének biztosítása érdekében szükséges a szakértő, hatékony és gyors igazságszolgáltatás”.

Úgy véljük, ez a következetesség – amely egyébként már korábban, a bíróságok katonai tanácsaira vonatkozó szabályok változtatgatásai során is megbicsaklott – megtört.

Az új szisztémában – amikor a nyomozó főügyészségen és az alárendeltségébe tartozó regionális osztályoknál szolgáló katonai ügyészeknek (akik immár nem katonai ügyekben is eljárhatnak) meghirdetett feladata a korrupció elleni hatékonyabb ügyészi munka, a bonyolult, munkaigényes úgynevezett civil bűnügyek nyomozása, vádképviselése – nehezen várható el a kisebb súlyú, így talán kevésbé fontos, de a katonai fegyelem szempontjából mégis nagyon fontos ügyek gyors intézése.

Statisztikailag igazolható, hogy a valamikor példamutató gyorsaságú katonai bírósági ítélezés mennyit veszített időszerűségéből a katonai bíróságok önállóságának megszüntetése, de elsősorban 2006. június 1-je óta, azóta, hogy a katonai bírák nem katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben is ítéleznek.

Félő – mi több, majdnem biztosak lehetünk benne –, hogy az évtizedeken át mindig legjobb időszerűségi mutatókat produkáló ügyészségi szervezeti egység megszűnése, a feladatkörök változtatása után a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek nyomozásának gyorsasága lényegesen vissza fog esni. Tudjuk, mindenféle igazságszolgáltató tevékenységgel szemben követelmény (reálisan: kíváncsi) a gyorsaság; a büntető igazságszolgáltatásra ez fokozottan igaz, de a katonai büntető igazságszolgáltatásban ez eddig valóban alapkövetelmény volt. Ha ugyanis valami nem bírja el a késedelmet, az a katonai rend és fegyelem helyreállításának igénye. A veszélyt Hautzinger Zoltán is látja: „...az eljárás időszerűsége, gyors-

sasága kulcskérdés, amely azonban a katonai büntetőeljárás hatóságok civil ügyekben való alkalmazásával csorbulhat”.²²⁴

Mi sem igazolja jobban aggodalmunk jogosságát, mint az, hogy a Kúria egyik büntetőtanácsa a rendőr vádlottak által elkövetett szolgálatban kötelességszegés vétsége miatt (a két és fél évig elhúzódó büntetőeljárás befejezéseként) hozott ítéletében a vádlottakkal szemben alkalmazott meglehetősen enyhe büntetés (60-60 napi tétel, összesen 60-60 ezer forint pénzbüntetés) indoklása – a vádlottaknak fel nem róható időmúlás nyomatékos figyelembevétele – kapcsán azt is szükségesnek tartotta, hogy mintegy elvi élel foglalkozzon a katonai büntetőeljárás időszerűségének fontosságával:

„Az enyhítőként értékelt időmúlás kapcsán ugyanakkor rámutat a Kúria a következőkre: a katonai büntetőügyekben az utóbbi években sajnálatosan az tapasztalható, hogy az eljárás mind elsőfokon, mind másodfokon – nem a vádlottak mulasztása, hanem az eljáró bíróságok munkaszervezése miatt – elhúzódik és ez a katonai állományú vádlottaknál és a fegyveres szerveknél mind a speciális, mind a generális prevenció – mint a Btk. 79. §-ában megfogalmazott büntetési célok – ellen ható jelentős körülmény.

Különös jelentősége van annak, hogy a legitim erőszak állami érdekből történő alkalmazására szervezetileg felhatalmazott fegyveres szervek, melyek különleges jogosítványokkal, az ezekhez szükséges eszközökkel, továbbá ehhez speciálisan kiképzett és különleges közszolgálati jogviszonyban lévő személyi állománnyal rendelkeznek, a feladataikat a lehető legmagasabb színvonalon és hatékonysággal lássák el. Ehhez pedig szorosan hozzátartozik, hogy a fegyveres szerv kötelekében szolgálatot teljesítő személyek büntetőjogi felelősségéről való döntés a vád tárgyává tett cselekmény elkövetésétől számított lehető legkorábbi időhatáron belül megtörténjék.

Rendkívül demoralizáló hatással bír ugyanis a fegyveres szervek egyes egységeinek fegyelmi helyzetére, így végső soron alaprendeltetésük szerinti hadrafoghatóságukra (alkalmazhatóságukra), ha a szervezeti egység tagja (tagjai) – éppen az igazságügyi szervek mulasztása, késlekedése miatt – éveken át áll (állnak) büntetőeljárás hatálya alatt.

Ez nem csupán a büntetőeljárás hatálya alatt álló katona jogállása, hanem a szolgálat szervezése – a fegyveres szerv alapfeladata ellátása – szempontjából is komoly akadályt jelent, egyben munkajogi – szolgálati jogviszony-

²²⁴ HAUTZINGER i. m. (201. lj.) 183.

ból eredő – peres eljárásra is alapot adhat. Ezért a katonai büntetőeljárásra kijelölt bíróságoknak arra kell törekedniük, hogy a[z 1998. évi XI. tv.] 471. § (3) bekezdésében adott felhatalmazás mellett is a katonai büntetőügyeket a fegyveres szerv működési rendje által megkívánt ésszerű határidőn belül bírálják el, amelyet egyébként a[z 1998. évi XI. tv.] 278. § (3) bekezdése [és] 287. § (1)-(2) bekezdése minden büntetőügy tárgyalásánál előír”.²²⁵

Úgy véljük, hogy a katonai tanácsok továbbra sem és immár a katonai ügyészek sem lesznek képesek e kívánalmaknak megfelelni. Nem azért azonban, mert nem értenek egyet az idézett ítélet indoklásában foglaltakkal, hanem a nagy és fokozódó „civil” munkateher miatt, valamikor amiatt, hogy a bírósági és az ügyészségi vezetők – az ő szempontjaik szerint talán indokoltan – nemigen vannak figyelemmel a szolgálati, illetve fegyelmi érdekekre, továbbá a fegyveres szerv működési rendje érvényesülésének biztosítására. Idekíváinkozik az a megjegyzés, hogy sajnálatos módon a katonai vezetők sem kezelték jelentőségüknek megfelelően e szempontokat, amikor oly könnyedén lemondtak előbb az önálló katonai bíráskodásról, majd a katonai ügyészi szervezetről; a fegyveres szervek törvényes és zavartalan működéséhez elengedhetetlen katonai fegyelem és a szolgálati rend szempontjait mindig szem előtt tartó, a katonák bűncselekménye miatti szakszerű, hatékony és ésszerű határidőn belüli büntetőeljárások lefolytatása feltételeit biztosítani képes, meghatározó jelentőségű szereplőjéről.

És kopni fog a szakszerűség is. (Erre is vannak bírósági és külföldi tapasztalataink is.) Ez idáig a katonai ügyészi szervezet nevelte ki utánpótlását, a mostaniak pótlása vajon hogyan fog történni?

A szakszerűség alatt nem csak a büntetőtörvények katonai rendelkezéseinek az ismeretét értjük, mert ismerni kell a katonai szervezetek belső szabályait, fogalomrendszerét, a szolgálati viszonyokat és életkörülményeket, valamint a katonai élet szellemét, szemléletét is.

Nem hihetjük, hogy az így felfogott szakszerűség biztosítását szolgálhatja az 1998. évi XIX. tv. 474. § (1) bekezdésének részbeni, de igen nagy jelentőségű módosítása (2011. évi CL. tv. 64. § (2) bekezdés), miszerint a katonai büntetőeljárásban az ügyészi feladatokat már nemcsak a katonai ügyész, hanem „a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész látja el”.

A dolgozat első része tulajdonképpen az első magyar katonai büntetőeljárási törvény, a Kbp. méltatására irányult, annak 100. születésnapja alkalmából. Sze-

²²⁵ Ld. a Kúria Bhar. I. 1253/2014/5. számú ítéletének 9–10. oldalait.

retnénk leszögezni, hogy erre az ünneplésre még mindig van okunk, mert hiszen a magyar jogrendben, a büntetőtörvényekben továbbra is megtalálhatjuk a katonákra vonatkozó különös rendelkezéseket, azaz továbbra is létezik magyar katonai büntetőeljárás, és továbbra is létezik a katonai ügyész (hiszen „csupán” a katonai ügyészi szervezet szűnt meg). Ilyen szempontból az nem feltétlenül releváns, hogy milyen csonkítások és értelmetlen változtatások érintették.

Fontosabb az, amit Hautzinger Zoltán összegzőként megállapított: „...a magyar katonai büntetőeljárásban a [...] vonatkozó szervezeti és főleg működési alapelvek érvényesülnek, azok pusztán a katonai büntetőeljárás ténye miatt indokolatlanul nincsenek korlátozva, eltérést [...] a katonai sajátosságok megkívánta mértékben tapasztalhatunk”.

Ezért egyetérthetünk következtetéseivel is: „...helyesebbnek látjuk a katonai büntetőeljárásra nem mint külön eljárásra, hanem olyan szakeljárásra gondolni, amelynek keretében az általános büntetőeljárási jogtételek és fő kérdések követelményszerűen – igaz, a katonai életviszonyok megkívánta módon eltérő hatósági intézményrendszer szerint – érvényesülnek”.²²⁶

A dolgozat második része, az 1912-ben létrehozott honvéd (katonai) ügyészi szervezet sorsával foglalkozott.

A katonai ügyészi szervezet története kissé önkényesen és leegyszerűsítve három korszakra osztható.

Az első 40 év (1912–1953) a létrehozás, megalakulás, a változó körülmények (első világháború, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, Magyarországi Tanácsköztársaság, második világháború) közötti, jellemzően a katonai hierarchia alá rendelt működés korszaka.

A második, mintegy 40 év (1953-tól a ’90-es évek elejéig) az egységes ügyészség integráns részeként való, jószerével háborítatlan, csak kisebb szervezeti változásokkal érintett korszaka.

A harmadik korszak, az utolsó közel 20 év a sorozatos támadások elhárítása után a bizalom fokozatos visszanyeréséért, végül a szervezet fennmaradásáért való küzdelem korszaka volt.

*

Azzal indítottunk, hogy a megemlékezések apropója a Kbp. hatálybalépésének 100. évfordulója volt, de egyúttal a katonai ügyész, a honvéd ügyész, illetve a katonai ügyészi szervezet 100. születésnapjáról is meg kellett emlékeznünk.

²²⁶ HAUTZINGER i. m. (201. l.) 176.

2002-ben, a 90. születésnapra a katonai ügyészség még igen szép elismerést kapott. Egy katonai szervezet részére a legnagyobb elismerés a hadsereg főparancsnoka, az államfő által adományozható csapatzászló.

Nos, a katonai ügyészi szervezet részére – a hadbírói és a honvéd ügyészi szervezet történetében először – Mádl Ferenc köztársasági elnök 2002-ben a katonai ügyészek napján csapatzászlót adományozott.

Sajnálatos, hogy néhány hónappal a 100. születésnap előtt az immár megszűnt szervezet csapatzászlóját – méltatlan körülmények között – úgy adták át a Hadtörténeti Múzeumnak, hogy ennek a szervezetnek még csak az sem adatott meg, hogy léte utolsó napján ünnepi állománygyűlésen, méltó módon búcsúzzon el a zászlójától.

Amennyiben e dolgozat második része egyúttal nekrológnak is hatott, akkor befejezésül egy gyászjelentést kellene írni.

De mit lehetne ráírni?

Azt nem, hogy a katonai ügyészi szervezet élt 100 évet, hiszen nem élte meg a 2012. július 8-át, azaz csak azt lehetne ráírni, hogy a katonai ügyészi szervezet megszűnt létezni életének 100. évében.

Ez utóbbi az igaz, de az is igaz, hogy nem végelgyengülésben múlt ki, hanem ereje teljében értelmetlen halált halt.

*Dixi et salvavi animam meam.*²²⁷

²²⁷ Elmondtam, és ezzel megnyugtattam a lelkiismeretemet.

GONDOLATOK

A LEGFŐBB ÜGYÉSZ ÉS AZ ÜGYÉSZSÉG ALKOTMÁNYOS HELYZETÉRŐL*

Bócz Endre volt fővárosi főügyész ügyészi, vezetői, oktatói és tudományos tevékenysége, kiemelkedő teljesítménye okán kész örömmel járulok hozzá a 80. születésnapjára készülő jubileumi tiszteletkötet összeállításához.

Úgy vélem, hogy az ünnepelt előtti tisztelgésem jegyében – minthogy Bócz Endre maga is számos tanulmányában foglalkozott a címbeli kérdésekkel²²⁸ – közreadhatom „A Magyar Köztársaság Ügyészsége az igazságszolgáltatási reformban” címmel az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága által 2007. május 17-én rendezett ünnepi tudományos ülésen elhangzott előadásomat, azzal, hogy végül néhány megjegyzést teszek a legfőbb ügyész, illetve az ügyészség alkotmányos helyzetével kapcsolatos akkori javaslataim utóéletéről.

A Magyar Köztársaság Ügyészsége az igazságszolgáltatási reformban²²⁹

Ismeretes, hogy az alkotmányos (avagy közjogi) rendszerváltást közvetlenül megelőző években már folytak bizonyos alkotmányjogi kutatások, amelyek az ügyészség helyzetét és funkcióit is érintették, sőt megismerhettünk alkotmánykoncepciókat is, amelyek az ügyészség reformját is megcélozták.

* In: FINSZTER Géza – KORINEK László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2017. 143–153.

²²⁸ Ld. például: A Magyar Köztársaság Ügyészsége és az Alkotmány. *Magyar Jog*, 2011/3. 136–144.; Az ügyészség függetlensége. *Élet és Irodalom*, 2011/33. 8–9.; illetve Az ügyészi felelősségről. *Magyar Jog*, 2014/6. 334–339.

²²⁹ Az Országgyűlés Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottsága által a Parlament felsőházi termében 2007. május 17-én rendezett ünnepi tudományos ülésen elhangzott előadás szerkesztett változata, amely nem tartalmazza az ügyészség szervezetének és feladatainak változásai, az ügyészi szervezet képzési rendszere és az életpályamodell kapcsán kifejtett gondolatokat.

Azt szoktuk mondani, hogy végül is az 1989 októberi alkotmánymódosítás, illetve az ügyészségről szóló törvénynek az év végén eszközölt módosítása nem változtatta meg a szervezet alkotmányos státusát és funkcióit.

Ez annyiban igaz, hogy nem került sor az ügyészségnek a kormány alá rendelésére, és nem változtak a feladatai sem.

Látni kell azonban, hogy az alkotmányos rendszerváltás mégiscsak gyökeres változásokat hozott: megszűnt a pártállam, (a nem jogállami) Magyar Népköztársaság, és létrejött a Magyar Köztársaság mint alkotmányos jogállam, amely már nem a hatalom egységének elvén, hanem a hatalmi ágak megosztásán alapszik. Ami ebből az ügyészséget illeti, az az, hogy a népköztársasági ügyészség csupán az állami hatalom teljességét birtokló párt – de formálisan az Országgyűlés – irányítása alá rendelt egyik állami szervezet volt, míg a köztársaság ügyészsége ehhez képest független, önálló alkotmányos intézmény.

Emellett még egy nem kis jelentőségű, sőt az ügyészség státusát közvetlenül és konkrétan érintő változást is meg kell említenem.

A népköztársaság legfőbb ügyésze az Országgyűlés alá rendeltségét leginkább a visszahívhatósága mutatta, ugyanis ezáltal befolyásolhatták az ügyészség egésze tevékenységét. Az 1989-es alkotmánymódosítás a legfőbb ügyész visszahívhatóságát megszüntette, ennek következtében vált függetlenné a legfőbb ügyész és a neki alárendelt ügyészség.

Továbbá pontosították az ügyészségi feladatok meghatározását, és a legfőbb ügyész megbízatásának idejét hat évben határozták meg, abból a nyilvánvaló célból, hogy mandátuma túlnyúljon a parlamenti-kormányzati cikluson, s ezzel segítse, hogy az ügyészség a napi politikától és a parlamenti erőviszonyoktól minél inkább függetlenül végezhesse tevékenységét.

Az ügyészség alkotmányjogi helyzetét nem érintették az 1990. évi választásokat követően elfogadott alkotmánymódosítások sem. Noha elsősorban ügyészségi szakmai körökben a szervezet közjogi helyzetének megváltoztatására irányuló javaslatok nem jelentéktelen ellenzésre találtak, az 1991 tavaszára a Legfőbb Ügyészségen elkészült koncepció azt javasolta, hogy az ügyészséget helyezték az igazságügy-miniszter felügyelete alá.

A javaslat az igazságügy-miniszter részére kívánta biztosítani a normatív és egyedi utasítás kiadásának jogát, az utóbbi tekintetében azonban kizárta volna az úgynevezett negatív utasításadási jogot, vagyis azt, hogy a tárca vezetője utasítást adhasson nyomozás megszüntetésére, illetve a vádemeléstől való eltekin-
tésre.

A törvényjavaslat országgyűlési sorsa a várakozásokat igazolta, a kormánykoalíció frakciói támogatták, az ellenzék vezérszónokai pedig részletesen kifejtették ellenvetéseiket. Az általános vita megpecsételte a reformelképzelés sorsát; látható volt, hogy az alkotmánymódosításhoz szükséges kétharmados többség nem lesz meg, így az 1994. évi választásokat követően az ügyvezető kormány – a többi, a kormány által benyújtott törvényjavaslattal együtt – visszavonta.

Az ügyészség életét illetően lényeges volt az ügyészségi szolgálati viszony és az adatkezelés törvényi szabályozása. 1994-ben az új kormány ezt a korábbi törvényjavaslatot részben átdolgozva az Országgyűléshez benyújtotta, amely azt törvényerőre emelte (ez lett az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló 1994. évi LXXX. tv.).

Így „hasznosult” az ügyészségi reformcsomag legterjedelmesebb és talán legjobban kimunkált része, amely részletesen szabályozta a legfőbb ügyész jogállását, és létrehozta az ügyészi és alkalmazotti testületeket is. A szolgálati törvény részletesen szabályozta az ügyész utasítási (utasíthatósági) jogát. Teljesen új vonása a szabályozásnak az a rendelkezés, mely szerint ha az utasítást az ügyész jogszabállyal vagy jogi meggyőződésével nem tartja össze- egyeztethetőnek, az ügy elintézése alól írásban – jogi álláspontját kifejtve – mentesítését kérheti.

A Magyar Köztársaság új alkotmányának szabályozási elveit tartalmazó 119/1996. (XII. 21.) OGY határozat alapján több normaszöveg is készült, a javaslatokban azonban a parlamenti pártoknak ekkor sem sikerült megegyezniük.

Az 1998. évi választásokat követően megalakult kormány is – a kormányprogramnak megfelelően – változtatni kívánt az ügyészség alkotmányos helyzetén. Az ügyészséget a kormány közvetlenül az igazságügy-miniszter irányítása alá kívánta rendelni.

Az e célból 1998 szeptemberében benyújtott „törvénycsomag” első eleme az a törvényjavaslat volt, amely az Alkotmány módosítására tartalmazott szabályokat.

A tervezet általános indokolása szerint az ügyészség kormány alá rendelésére elsődlegesen azért lenne szükség, mert a jelentősen megnövekedett bűnözés visszaszorításáért a kormányt alkotmányos felelősség terheli és annak a meglévő büntetőpolitikai eszközrendszere (a büntetőjogi tárgyú törvények előkészítése, a rendőrség általános irányítása és a büntetés-végrehajtás felügyelete) az említett alkotmányos felelősség érvényesítéséhez nem elégséges. Ugyanakkor az ügyészség kulcsszerepet tölt be a büntetőeljárás egészében, hiszen a nyomozás elrendelésétől a büntetés végrehajtásáig részt vesz a büntetőeljárás minden fázisában. Erre figyelemmel – mondta a törvényjavaslat indoklása – az ügyész-

ség alkotmányos helyzetének a megváltoztatása, vagyis az ügyészség kormány alá rendelése fokozottabb lehetőséget biztosít a kormányzati büntetőpolitika érvényesítésére.

A politikai befolyásolás kizárása érdekében a törvényjavaslat számos olyan garanciális elemet tartalmazott, amelyek nem szerepeltek az 1993-as törvényjavaslatban. Nevezetesen:

- Az általános érvényű utasítás csak elvi iránymutatást adhat, azt is csak meghatározott körben: az ügyész közreműködésével folyó eljárásokban követendő ügyési tevékenység fő irányaira.

- Egyedi utasítás csak kivételesen adható, azt írásban, indokolással ellátva kell közölni, és az nem irányulhat a vádemelésről és a vád módosításáról való döntésre.

- Az egyedi utasítás nem érintheti az eljáró ügyész személyét.

A törvényjavaslatban új elem volt az a rendelkezés, amely szerint az igazságügy-miniszter által adott utasítást az Igazságügyi Minisztérium hivatalos lapjában közzé kell tenni, továbbá az egyedi ügyben adott utasítást az ügy irataihoz kell csatolni.

A konszenzus ezúttal sem alakult ki. Az 1999. május 4-én megtartott zárószavazáson az Alkotmány módosítására benyújtott törvényjavaslat nem kapta meg az elfogadásához szükséges számú szavazatot, a másik két törvényjavaslatot pedig erre figyelemmel a kormány visszavonta, így az ügyészség kormány alá rendelésére ez alkalommal sem került sor.

Nem jelenthető ki azonban teljes bizonyossággal az, hogy egyszer s mindenkorra elültek a viták az ügyészség alkotmányos helyzetéről, illetve arról, hogy az ügyészségnek milyen funkciókat kellene ellátnia. (Legyenek-e büntetőjogon kívüli funkciói, illetve hogy a mostani büntetőjogi feladatok mindegyike megmaradjon-e.)

Jövőnk szempontjából természetesen kíváncsún lenné, ha véglegesen eldőlnének ezek az időnként előkerülő kérdések.

Ennek meghatározása a politika és a jogalkotás feladata, mi nem is szoktunk ebben a vitában részt venni.

Most sem ezt teszem, de egy ilyen szakmai fórumon megengedhetőnek tartom, hogy idézzek egy jeles jogtudóst, az 1923–1930 közötti koronaügyészt, Vargha Ferencet, aki éppen 100 évvel ezelőtt mondta a következőket:

„Ahol békés viszonyok uralkodnak, ahol a társadalmi fejlődés [...] rendes menetben halad [...], ahol politikai ellentétek egész végletekig menő szertelességbe nem csapnak át: ott a miniszter rendelkezési joga a gyakorlatban alig

érezhető. [...] Mihelyt azonban a társadalom szervezetének valamely részében a béke megbomlik, azonnal az ügyészségeket rántja elő a hatalom, s azzal akarja orvosolni a társadalom betegségét.”

Függetlenül azonban az ügyészség alkotmányjogi helyzetétől, úgy vélem, mindenképpen indokolt lehet a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. tv. újrakodifikálásának megfontolása. Álláspontom szerint – az Alkotmány keretei között – olyan új ügyészségi törvényt kell alkotni, amely a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. tv.-hez hasonlóan, szintenként szabályozza az ügyészi szervezetet. Meghatározza az ügyészséggel kapcsolatban az Országgyűlés, a kormány, a köztársasági elnök, valamint a legfőbb ügyész hatásköreit, rendezi a legfőbbügyész-helyettesek kinevezési mechanizmusát, a helyettesítési rendet, amelyet ma a szervezeti és működési szabályzat tartalmaz, továbbá az ügyészre, az ügyészségi titkárra, a fogalmazóra és az ügyészségi tisztviselőre (ügyintézőre) vonatkozó – nem a szolgálati törvényre tartozó – legfontosabb szabályokat.

Az ügyészség alkotmányos helyzetét illetően mérföldkőként említhető a 3/2004. (II. 17.) AB határozat, amely tisztázta az ügyészség és a legfőbb ügyész alárendeltségével, illetve parlament előtti felelősségével kapcsolatban felmerült kérdéseket.

Az Alkotmánybíróság kijelentette ugyanis, hogy (többek között)

– a legfőbb ügyész független, illetve hogy döntéseiért nem tartozik politikai felelősséggel az Országgyűlésnek, azaz az interpellációra adott válaszának el nem fogadása nem érinti közjogi helyzetét, ezért nem vonható felelősségre; továbbá

– a legfőbb ügyész és az ügyészség nincs alárendelve az Országgyűlésnek, ezért a legfőbb ügyész és az ügyészség nem utasítható döntés meghozatalára vagy megváltoztatására.

Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a legfőbb ügyész státusára vonatkozó – habár az úgynevezett „feles” ügyészségi, illetve ügyészségi szolgálati törvényekben szereplő – rendelkezéseket az Országgyűlés csak alkotmányozó hatalmával, vagyis az összes megválasztott képviselő kétharmadának szavazatával módosíthatja; illetve rögzítette, hogy az ügyészség egyfelől önálló független intézmény (bár nem önálló hatalmi ág), másfelől a tágan értelmezett igazságszolgáltatás mint hatalmi ág része.

Korábban jeleztem már az ügyészségről szóló törvény újrakodifikálásának igényét, de szeretnék befejezésül néhány – alkotmány- vagy törvénymódosítással megoldható – alapvető kérdést megfogalmazni.

Az Alkotmánybíróság említett határozatából is kiolvasható, hogy helyes lenne, ha az ügyészséget érintő törvények úgynevezett kétharmados törvények

lennének; semmi sem indokolhatja ugyanis, hogy az ilyen szintű szabályozásra igényt tartható szervezetek közül éppen egyedül az ügyészség maradt ki.

Annak igazi indokát sem ismerjük, hogy a legfőbb ügyész, sőt a Legfelsőbb Bíróság elnökének megbízási ideje miért csak hat év. Ezt a jogirodalom szinte kezdettől furcsállja, amiről olvashattunk Petrétai [József] igazságügyi és rendészeti miniszternek egy 1997-es dolgozatában is²³⁰, de például Ádám Antal alkotmánybíró „Stratégiai alkotmányreform” című írásában már 1994-ben javasolta a tízéves megbízási időt.²³¹

Helyes lenne a legfőbb ügyészként jelölhető körét fokozott ügyési szakmai követelmények támasztásával behatárolni, s garanciális szempontok is szólnak amellett, hogy a legfőbb ügyész megválasztására – a Legfelsőbb Bíróság elnökére vonatkozó, az Alkotmányban rögzített szabályhoz hasonlóan – 2/3-os többséggel kerülhessen sor. Célszerű lenne meghatározni a legfőbb ügyész jelölésének eljárási szabályait is.

Végül nem kerülhetem meg a legfőbb ügyész interpellálhatóságának – már eddig is több jogirodalmi polémia kiváltó – kérdését.

Nem vitás, hogy a legfőbb ügyész politikai tevékenységet nem folytathat, politikai jellegű megnyilatkozásokat nem tehet, nem szereplője tehát a politikának, politikai felelősséget sem visel, ezért legalábbis komoly megfontolást igényel az úgy megfogalmazott javaslat, miszerint „a burkolt politikai felelősséget magában foglaló interpellálhatóságot a legfőbb ügyész vonatkozásában meg kell szüntetni”.²³²

Mindezen remélt változások a szervezet életének zavartalanságát, az ügyészség tekintélyének erősítését szolgálnák.

A hozzászólások és a konferencia utáni beszélgetések során a pártok jogász képviselői kivétel nélkül egyetértésükről biztosítottak.

Véleményemet ezek után is több előadásomban és írásomban kifejtettem.²³³ Többször hangot adtam annak a véleményemnek is, hogy elvileg helyesnek tartanám, ha a legfőbb ügyész nem lenne újraválasztható; ez ugyanis a politikától

²³⁰ PETRÉTEI József: Az ügyészség alkotmányjogi helyzetéről a Magyar Köztársaságban. *Magyar Jog*, 1997/3. 164–170.

²³¹ ÁDÁM Antal: Stratégiai alkotmányreform. *Világosság*, 1994/12. 10–14.

²³² PETRÉTEI i. m. (230. l.) 167.

²³³ Ld. például a Magyar Jogászegylet Tolna megyei jogász napján 2007 szeptemberében, illetve a Magyar Jogászegylet XXVIII. Jogász Vándorgyűlésén 2009 májusában tartott előadásokat, az Eötvös Károly Intézet által „A Harmadik Köztársaság értékei” cím alatt közzétett írást, vagy a Magyar Köztársaság Ügyészségének 2010-ben kiadott Almanachját.

való függetlenség erősítése irányába hatna. Talán csak apróság, de azt is megoldandónak tartottam, hogy a legfőbb ügyész közvetlenül tehesen előterjesztést a köztársasági elnöknel kitüntetésre; azaz a független legfőbb ügyész javaslatát ne a kormányzati hatalom „szűrje meg”.

Végül is 2010-ben láttunk lehetőséget a megfelelő törvénymódosítások kezdeményezésére. 2010 júniusában a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium államtitkáránál javasoltam a konferencián megfogalmazott javaslatok legalizálásának érdekében az Alkotmány és az ügyészségi²³⁴, illetve ügyészségi szolgálati²³⁵ törvények megfelelő módosítását, külön kiemelve, hogy az Alkotmány rendelkezései közé kellene venni az ügyészség és a legfőbb ügyész függetlenségének deklarálását; ez korábban ugyanis csak az ügyészségi törvényben szerepelt.²³⁶

Azt a választ kaptuk, hogy „a kormány elkötelezett az ügyészség alkotmányjogi helyzetének rendezésében, és e tekintetben támaszkodik a legfőbb ügyész úr több ízben hangoztatott javaslataira is”. Emellett megküldték véleményezésre az Alkotmány, valamint az ügyészségi és az ügyészségi szolgálati törvények módosításának tervezeteit. Ezek tartalmazták az interpellálhatóság eltörlését, illetve az ügyészségről szóló törvények kétharmados törvénnyé minősítését. Észrevételünkben kezdeményeztük az Alkotmány olyan módosítását, miszerint a legfőbb ügyészt és helyettesét a határozatlan időre kinevezett ügyészek közül lehessen megválasztani²³⁷, illetve kinevezni. Javasoltuk továbbá az ügyészség függetlenségének erősítése érdekében és szakmai szempontokra is figyelemmel, hogy az ügyészség szervezetére, működésére és feladatkörére vonatkozólag a legfőbb ügyész is fel legyen hatalmazva a törvénykezdeményezés jogával.

2010 szeptemberében az új alkotmány elveinek kidolgozása kapcsán az Országgyűlés Alkotmányelőkészítő Eseti Bizottsága elnökének felhívására a következő javaslatot tettem: „Figyelemmel a legfőbb ügyész politikai felelősségének hiányára, javaslom az Alkotmány módosításával a legfőbb ügyészhez intézhető interpelláció törlését; az ügyészek közül történő megválasztásával és ezzel össze-

²³⁴ Módosította a 2001. évi XXXI. tv.

²³⁵ Módosította a 2001. évi XXXI. tv. és a 2004. évi CXXXIII. tv.

²³⁶ Az ügyészség függetlenségének kérdésével több szerző is foglalkozott. Bócz Endre a jogtörténeti áttekintés és a nemzetközi kitekintés után szintén hiányolja, hogy „az [A]lkotmány szövegében a »függetlenség« kifejezés nem szerepel és [...] jogi garanciáknak [...] nyoma sincsen”. Ld. Bócz 2011a. i. m. (228. lj.) 143.

²³⁷ Bócz Endre megfontolandó javaslatot fogalmazott meg a jelölt kiválasztására. Ld. Bócz Endre: Sarkalatos átalakulások 2010–2014 – az ügyészség. *Magyar Tudományos Akadémia – Law Working Papers* (online folyóirat), 2014/7. 1–11.

függésben az ügyészségre és az ügyészek jogállására vonatkozó törvény elfogadásához a kétharmados szavazatarány kimondását. Indokoltnak tartom annak a lehetőségnek a megteremtését is, hogy az ügyészség szervezetére, működésére vonatkozóan a legfőbb ügyész önállóan is benyújthasson törvényjavaslatot az Országgyűlés számára.”

Ugyanezeket a javaslatokat megküldtem a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnak is, és ugyanakkor felhívtam a figyelmet arra is, hogy „helyes lenne az Országgyűlés által választott vezetők megbízatási idejét illetően összehangot kialakítani”.

2010 decemberében nyugállományba vonultam, az azt követő történésekről már nincsenek hiteles értesülesem.

Mindenesetre Magyarország 2011. április 25-én kihirdetett Alaptörvényében örömmel olvastam, hogy a legfőbb ügyészt immáron az ügyészek közül választja az Országgyűlés a képviselők kétharmadának szavazatával²³⁸, mégpedig a többi igazságügyi vezető mandátumával egyező időtartamra; megszűnt a legfőbb ügyész interpellálhatósága, valamint az ügyészség szervezetének és működésének, a legfőbb ügyész és az ügyészek jogállásának részletes szabályait, javadalmazásukat sarkalatos törvény határozza meg.

A legfőbb ügyész és az ügyészség függetlenségének nyomatékos deklarálásának tekinthetjük, hogy immár az Alaptörvény 29. cikk (1) bekezdése mondja ki, hogy „a legfőbb ügyész és az ügyészség független”.²³⁹

²³⁸ „Fontos változás, hogy a legfőbb ügyészt az ügyészek közül kell kinevezni. Ez a korlátozás új; a korábbi legfőbb ügyészek közül csak dr. Kovács Tamásnak volt már a megválasztásakor is ügyész a foglalkozása.” Ld. Bócz 2014b. i. m. (228. lj.) 1.

²³⁹ Amint már említettem, ez nem volt benne az Alkotmánynak az ügyészségről szóló XI. fejezetében.

Bócz Endre rámutatott, hogy „[a] rendszerváltozás előtti legfőbb ügyészek [...] félreérthetetlenül politikai szereplők voltak; jelölésük érdemi szempontból az MDP, illetőleg az MSZMP pártapparátusában dőlt el, és ugyanolyan (politikai természetű) pártfelügyelet és irányítás mellett működtek, mint az állam többi szerveinek vezetői. Ld. Bócz 2014a. i. m. (228. lj.) 337.

Örömmre szolgált, hogy Bócz Endre a *Vasárnapi Hírek* 2015. február 22-i számában közölt interjúbán azt is mondta, hogy „...1953 óta csak dr. Györgyi Kálmánról és dr. Kovács Tamásról mondanám meggyőződéssel, hogy nem »politikai kinevezett« volt.” Ez már csak azért is jólesett, mert Bócz Endre korábbi tanulmányaiban a rendszerváltás utáni legfőbb ügyészekről szólva – nevémet még csak meg sem említve –, de nyilvánvalóan az én megválasztásomról azt írta, hogy „a köztársasági elnök jelöltjeit sorra elutasították, és végül átmenetileg – átlátszó politikai kompromisszum eredményeként – sikerült csak betölteni a posztot”. Tudomásom szerint csak egy jelöltet utasított el az Országgyűlés, és magam semmiféle politikai kompromisszumról nem tudok, én ilyennek biztosan nem voltam részese, a köztársasági elnök pedig többször – így a parlamentben is – kijelentette, hogy a politikai pártokkal a legfőbb ügyész személyéről nem konzultál. Ha már megemlítette Györgyi Kálmán 82%-os, illetve

A legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló – 2012. január 1-jén hatályba lépett – 2011. évi CLXIV. tv. (továbbiakban: Üsztv.) 14. § (1) bekezdése is – korábbi javaslatomnak megfelelően – kimondta, hogy a legfőbbügyész-helyettesek is a határozott időre kinevezett ügyészek közül nevezhetők ki.

A korábbi törekvéseinknek tehát túlnyomórészt megfelelő alkotmányos és törvényi szabályozással kapcsolatban azonban van még hiányérzetünk, és vannak bizonyos aggályaink is.

Sajnos az Alaptörvény 6. cikk (1) bekezdése továbbra sem teszi lehetővé a legfőbb ügyész közvetlen törvénykezdeményezési jogát, illetve az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. tv. (továbbiakban: Ütv.) csak arra ad lehetőséget, hogy a legfőbb ügyész a törvény kezdeményezésére jogosultaknál jogszabály módosítását, illetve hatályon kívül helyezését javasolja. (Ezt szó szerint értelmezve tehát: új jogszabály megalkotását nem javasolhatja.) Valamelyest javítja a helyzetet az Ütv. 11. § (2) bekezdés f) pontja, mely szerint az ügyészség jogállását, feladatkörét érintő jogszabályok tervezetere a legfőbb ügyész véleményét nyilvánít.²⁴⁰

Sem az Alaptörvény, sem az Ütv. nem tartalmaz rendelkezést a legfőbb ügyész újráválaszthatóságát illetően, de mivel ennek kizárására vonatkozó rendelkezés sem található bennük, ebből következően a legfőbb ügyész megbízatásának megszűnése után újráválasztható.

(Megjegyzem, hogy a különböző közjogi vezetők újráválaszthatóságát illetően a jogi rendezésben nincs összhang: a vonatkozó jogszabály egyeseknél megengedi az újráválaszthatóságot, másoknál ezt kizárja, illetve másoknál – például a legfőbb ügyész esetében – erre vonatkozóan semmilyen rendelkezést nem tartalmaz.)

Az újráválaszthatóság indokait nem ismerem, de nem is igen tudok elképzelni vitathatatlan indokokat. Szakmai szempontok valamelyest szólhatnak ugyan a kiválóan működő, szakmailag és társadalmilag is elismert legfőbb ügyész tevékenységének folytatása mellett, de elvi kérdésről van szó: nem osztható el az az aggály, hogy a képviselők szavazatának elnyerése érdekében sérülhet a legfőbb ügyész függetlensége.

94%-os, valamint Polt Péter 55%-os eredményét, rá kell mutatnom, hogy az „átlátszó kompromisszum” eredményeként engem 95,5%-kal választottak meg.

²⁴⁰ Tehát nem csupán véleményt nyilváníthat, azaz kötelező kikérni a véleményét. Ennek pedig annál is nagyobb a jelentősége, mert az igen gyakori egyéni képviselői törvényjavaslatok kormányközi egyeztetése rendszerint elmarad.

Végképp nem tudok egyetérteni a legfőbb ügyész megbízatásának megszűnése utáni „interregnum” idejére kiötlött megoldással. Az Üsztv. 22. § (2) bekezdése értelmében ugyanis, ha a legfőbb ügyész megbízatása annak időtartamának leteltével vagy a hetvenedik életév betöltésével szűnt meg, jogköreit az új legfőbb ügyész megbízatása kezdetéig gyakorolja. Ez a nehezen indokolható és példátlan megoldás²⁴¹ egyébként ellentétes az ugyanazon a napon hatályba lépett Ütv. 11. § (3) bekezdésével, amely szerint: „ha a legfőbb ügyész az intézkedésben akadályoztatva van, vagy a legfőbb ügyészi tisztség nincs betöltve, jogkörét az előzetesen kijelölt legfőbbügyész-helyettes gyakorolja”.

Ha ugyanis a legfőbb ügyész megbízatása megszűnik, és egyúttal nem választ az Országgyűlés új legfőbb ügyészt, akkor „a legfőbb ügyészi tisztség nincs betöltve”, tehát jogkörét a kijelölt legfőbbügyész-helyettesnek kell gyakorolnia.

Kérdés persze, hogy ki és mikor jelöli ki az eljáró legfőbbügyész-helyettest, illetve hogy meddig tarthat ez az állapot.²⁴²

A vázlatosan megemlített aggályok megoldása az ügyészi függetlenség erősítése és az ügyészi szervezet életének zavartalansága szempontjából elodázhatatlannak tűnik.

²⁴¹ A jogintézménnyel kapcsolatos aggályait Bócz Endre is megfogalmazta. Bócz 2014b. (228. lj.) i. m. 1.

²⁴² Többek között ezért is lenne megfontolandó – bár ez sajnálatos módon magam sem kezdeményeztem –, hogy a legfőbb ügyész és helyettese felett a munkáltatói jogkört a köztársasági elnök gyakorolja. Bócz 2014a. i. m. (228. lj.) 337–338., illetve Bócz 2014b. i. m. (228. lj.) 7.

A MAGÁNINDÍTVÁNY MEGJELENÉSE ÉS TÖRTÉNETE A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN*

*„Olyan vétség és büntetteknel nem szabad eljárni,
Hol sértett fél indítványát kell előbb bevárni.”²⁴³*

Büntető törvénykönyvünk bizonyos bűncselekmények esetében a büntetőjogi felelősségre vonás akadályának mondja a magánindítvány hiányát.

A magánindítvány – a kifejezés nyelvtani értelmezéséből, jelentéséből következően is – csak a bűncselekmények szűkebb körénél jöhet szóba.

Ha figyelmen kívül hagyjuk azokat a bűncselekményeket, amelyeknek eleve nem lehetnek sértett passzív alanyai, vagy más okból eleve kizártnak tekinthető a magánindítvány, azt látjuk, hogy a szóba jöhető – az élet, a testi épség és egészség, a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok, valamint a vagyon elleni – összesen 44 büntető tényállásból 22-nek (tehát ötven százaléknak) a megvalósulása esetén csak magánindítványra indulhat büntetőeljárás.

Jelentős tehát azoknak a bűncselekményeknek a száma, amelyek üldözhetőségét a törvény magánindítványhoz köti; ezért nem oktan e jogintézményről szólva felvetni az officialitás, a hivatalból való kötelező eljárás mint alapelv megtörésének kérdését, és az is szükségszerű, hogy tisztán lássuk a jogintézmény jogi természetét, anyagi jogi és eljárásjogi vonatkozásait.

Ezeket a jogdogmatikai kérdéseket nálam jóval avatottabb szerzők már bőségesen kitérgették²⁴⁴, s nem hiszem, hogy a jogi okfejtéseket gazdagítani tudnám.

* In: BARABÁS A. Tünde – VÓKÓ György (szerk.): *A bonis bona discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2017. 95–110.

²⁴³ Lőw Tivadar i. m. (213. lj.) 14.

²⁴⁴ Ld. például Angyal Pál, Balogh Jenő, Belovics Ervin, Kádár Miklós és Kálmán György, Kiss Anna, valamint Termmel Flórián vonatkozó írásait.

Dolgozatomban inkább a magánindítvány magyarországi jogtörténeti áttekintésére vállalkozom, de a jogalkotási történések kapcsán nem kerülhetek el rövid jogelméleti vagy jogirodalmi hivatkozásokat.

*

A magyar büntetőjog történetének hagyományosan legelsőnek elismert jelentős alkotása a Csemegi-kódex²⁴⁵ volt; ez tartalmaz először magánindítványról szóló rendelkezéseket.

E törvény IX. fejezetében „a bűnvádi eljárás megindítását kizáró okok” között csak a „bűnös halálát”, a királyi kegyelmet és az elévülést említi (105. §), majd az utóbbi jogintézményre vonatkozó szabályokat fogalmazza meg a 106–109. §-ban.

Ezt követően a 110. § (ugyanabban a fejezetben, tehát mégiscsak a bűnvádi eljárás megindítását kizáró okként) arról rendelkezik, hogy „[b]üntett vagy vétség miatt, mely csak a sértett fél indítványára üldözhető, a jogosítottak indítványa nélkül a bűnvádi eljárás meg nem indítható” – azaz a magánindítvány hiányát (bár a magánindítvány kifejezést nem használja) a büntetőjogi felelősségre vonás akadályának tekinti; más szóval: a magánindítványt a büntethetőség feltételeként kívánja meg.

A törvény miniszteri indokolása emlékeztet arra, hogy „már a francia »Code d' instr. criminelle« módosította az 1781. évi bűnvádi eljárás merevségét: bizonyos büntetendő cselekmények miatt [annak] megindítását a sértett fél panaszától teszi függővé”.²⁴⁶

Emellett kitér arra is, hogy már az 1843-as törvényjavaslat is megvalósítani kívánt ilyen értelmű megoldást, s „az 1843-ik évi törvényjavaslat által elfogadott eszmét követi a jelen törvényjavaslat is”²⁴⁷. Bizonyos büntetendő cselekmények miatt csupán a sértett fél indítványára, illetőleg panaszára indítható meg a bűn-

²⁴⁵ 1878. évi V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.

²⁴⁶ Ld. Lőw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878 : 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye* I. Pesti Köznyomda Részvénytársaság, Budapest, 1880. 585.

²⁴⁷ Kármán Elemér az 1843-as javaslat és a Csemegi-kódex között lényeges eltéréseket látott, s arra emlékeztetett, hogy „Deák Ferenc büntetőjogában nem opportunitási elvek” nyilvánultak meg, s „e felfogás alapja az, hogy a köz elleni büntettek hivatalból veendőik közkereset alá, a magánosok elleniek ellenben kivétel nélkül csak a sértett fél panaszára, [...] a sértett kímélete, a felfedezés nehézsége, a delictumok csekélyebb volta – ily indokokat nem ismer. Egyedüli ismerv arra, hogy mi legyen indítványi, s mi hivatalból üldözendő, az, hogy a közt, avagy a magán egyént sértette-e a delictum.” KÁRMÁN Elemér: A magánindítványi bűncselekményekről. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 28. [230]. Budapest, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1903. 234.

vádi eljárás.²⁴⁸ E megoldás szükségességét és célszerűségét így indokolta: „Igaz ugyan, hogy a bűntett és vétség által az állami rend sértetik meg, s hogy a büntetés társadalmi érdekekben szükséges; de tagadhatatlan másrésről az is, hogy több esetben ezen közérdek csak másodrendű, s a sértett fél érdeke sokkal nagyobb, mint a közvetett állami érdek.”²⁴⁹

A magánindítvány jogintézményének meghonosításával tehát az állam bizonyos szempontokra, érdekekre tekintettel lemondott a büntetőjogi igény érvényesítéséről, illetve azt a sértett akaratától tette függővé.²⁵⁰

A kor hazai legjelentősebb jogtudósai egyetértettek ezzel a felfogással, „mely helyesli a magánindítványi cselekmények felvételét, s két, illetve három okot hoz fel, melyek ez intézmény mellett szólnak, ezek: 1) a sértett fél kímélete, 2) a minima non curat praetor elv, s 3) itt-ott az a körülmény, hogy némely esetben csak a sértett közreműködése biztosíthatja az eljárás sikerét”²⁵¹.

Ezt a felfogást helyeselte egyébként a Képviselőház Igazságügyi Bizottsága is, amikor azt írta, hogy: „[a] bűntettek és vétségek igazság szerinti megtorlása az állam hivatása [...]. Vannak azonban büntetendő cselekmények, amelyek megfenyítését a sértett panaszától függővé tenni célszerű [...]”, amelyeknél „a közérdekek megsértése csak másodrendű, a sértett fél érdekeinél kisebb tekintetű; azok a családi becsületet, békét, nyugalmat érintik, az államnak az érdekeltek akarata elleni beavatkozása által még sértőbbekké, fájdalmasabbakká válnak, és oly természetűek, hogy a büntetőeljárás a sértett felek közreműködése nélkül alig vezethet eredményre”²⁵².

Megjegyzendő, hogy a kódex adós marad a magánindítvány fogalmi meghatározásával, a törvény a „magánindítvány”-t sehol nem használja, hanem „a sértett fél indítványát” kívánja meg, másutt „a magánfél indítványáról” szól (pld. 111–112. és 115–116. §). A különös részi rendelkezések között újra a „sértett fél indítványa” vagy a „szülő vagy gondnok indítványa”, a „sértett nőnek vagy férjének indítvá-

²⁴⁸ Lőw Tóbiás i. m. I. (246. lj.) 586.

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Kármán Elemér véleménye szerint „nem az a helyes theoreticus felosztás, hogy kétféle bűncselekmény van: hivatalból üldözendő s magánindítványra üldözendő bűncselekmény; hanem minden bűncselekményt általános szabályként a köz üldöz, de ez a köz bizonyos esetekben megadja a magán egyénnek a jogot: a bűnvádi eljárás megakadályozására”. Ld. KÁRMÁN i. m. (247. lj.) 230–231.

²⁵¹ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1909. 510.

²⁵² Ld. Lőw Tóbiás i. m. I. (246. lj.) 81.

nya”, „a sértett házastárs indítványa” kifejezésekkel találkozunk, de például az erdő-törvényben bizonyos erdei bűncselekményeknél a „sértett fél” erdőkerülő tisztjének panaszára indulhatott büntetőeljárás.

A törvényjavaslat képviselőházi tárgyalása során egy képviselő felhívta a figyelmet arra, hogy „némely helyen »indítványra«, másutt »meghatalmazásra«, ismét másutt »kívánatra« mondja a törvény az eljárást megkezdendőnek”. Az előadó Pauler Tivadar szerint azonban „semmi distinctio a szavakban nincs. Neki kell azt indítványozni, kívánni, szorgalmazni: ez az értelme [...], de »indítvány« vagy »kívánat«, e két kifejezés között elvi különbség nincs.”²⁵³

A törvény IX. fejezetének általános indokolása a büntethetőséget a „törlő hatályú” tényezők között említi: „a büntetés alkalmazásának kizárása, a magánpanasz hiánya vagy visszavonása folytán”²⁵⁴.

Rendelkezik azonban a törvény a magánindítvány előterjesztésére jogosultak köréről (a 16. életévét betöltött sértett fél, a körülírt esetekben a törvényes képviselő), és arról is, hogy „ha azonban a sértett fél ellen ennek törvényes képviselője vagy gondnoka követte el a büntettet vagy a vétséget, a bűnvádi eljárás hivatalból indítandó meg”.

Utóbbi rendelkezést illetően a törvény miniszteri indokolása rámutatott arra, hogy „az állam feladatával is leginkább megférő intézkedésnek látszik az, hogy ilyen esetben az állam, kettős minőségénél fogva, mint a kiskorúak legfőbb gyámhatósága és mint a jogrend oltalmazója, maga vegye át a kiskorúak védelmével járó feladatot, egyszersmind a jogrend képviselét is”²⁵⁵.

Amint már említettük, a törvény a különös részben további, a magánindítvány előterjesztésére jogosult személyeket nevez meg, nem rendelkezik azonban arra az esetre, ha a sértett meghal.

A törvény a magánindítvány előterjesztésére meglehetősen hosszú, három hónapos határidőt enged, melynek indoka nem derül ki.

A Csemegi-kódex egyértelműen állást foglal a magánindítvány oszthatatlansága mellett, ellenben megengedi a magánindítvány visszavonását (116. § (2) bekezdés): „a magánfél, amennyiben a törvény kivételt nem tesz, az ítélet kihirdetése előtt indítványát vissza is vonhatja”, de a visszavonást is oszthatatlannak tekinti.

²⁵³ Uo. 589.

²⁵⁴ Uo. 564.

²⁵⁵ Uo. 593.

A törvény 116. §-ának miniszteri indokolása szerint: „aki az indítványtételre jogosítva van, az rendszerint joggal bír annak visszavonására is”. A törvény azonban megszorítást is alkalmaz: „ha a törvény kivételt nem tesz”. E körben kitér arra is, hogy „a törvényjavaslat különös részében a visszavonást illetően némely büntettekre nézve fontos oknál fogva lényeges kivételek vannak megállapítva”, illetve, hogy ez „a legcélszerűbben az illető szakasznál lesz indokolható”.²⁵⁶

E fő szabály alól a különös rész két bűncselekménycsoportnál tett kivételt.

A 238. § az erőszakos nemi közöszlész büntette, a szemérem elleni erőszak büntette és a megfertőztetés büntette esetén rendszerint csak a sértett fél indítványára teszi megindíthatóvá a büntetőeljárást, de a törvényhely utolsó mondata azt is kimondja, hogy „az indítvány [...] nem vonható vissza”. A törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás azt hangsúlyozza, hogy „a törvényjavaslat megengedi, hogy közvetlenül sértett határozzon afölött, vajon megindítandó-e az eljárás, de ennél tovább nem terjedhet a magánfél joga. Ezen a vonalon túl könnyen üzérkedéssé, zsarolássá fajulna a jog: erre pedig az állam okot és alkalmat nem adhat [...]”. Ez eltérés a 115. § szabályától, ami azonban a tapasztalatban találja igazolását.”²⁵⁷

A másik kivétel: a 322. § úgy rendelkezik, hogy a gyermekrablás, a leányszöktetés és a nőrablás alapesete miatt bünvádi eljárás csak a sértett indítványára indítható meg, ami nem vonható vissza. Ennek okát a miniszteri indokolás nem tartalmazza.

Megjegyzem, hogy ha nem is a 116. § szerinti indítvány visszavonásáról van szó, mégis ide érthető a 240. § által adott lehetőség: „az erőszakos nemi közöszlész, a szemérem elleni erőszak és a megfertőztetés nem büntetettik, ha a tettes és a sértett között a bünvádi ítélet kihirdetése előtt házasság jött létre”. A miniszteri indokolás szerint minthogy e bűncselekmények esetén sem vonható vissza a magánindítvány, a sértett fél és az elkövető házasságkötése esetére „speciális intézkedésre van szükség, hogy a törvény általános intézkedésétől egy különös esetben eltérés történhessék”²⁵⁸. Lényegében ebben az esetben is arról van szó, hogy a sértett – akinek akaratnyilvánítása adott lehetőséget a büntetőeljárás megindítására, egy későbbi magatartásával (a házasságkötéssel) – a büntethetőség feltételét szüntette meg. Az következett be tehát, amit a magánindítvány visszavonása eredményezett volna, ha arra a törvény lehetőséget adott volna.

²⁵⁶ Uo. 596.

²⁵⁷ Uo. 393.

²⁵⁸ Uo.

A magánindítványra üldözhető büntettek és vétségek körét a büntető törvénykönyv II. része („a büntettek és vétségek nemeiről és azok büntetéséről”) állapítja meg.

A magánindítványnak a Csemegi-kódexbe foglalása azt mutatja, hogy a törvényhozót a magánindítvány létjogosultságát igazoló – és a vezető jogtudósok által is hangoztatott – szempontok vezették. A legtöbb esetben arról van szó, hogy „a sértett fél iránti kímélet többször erősebb szempont, mint az a kíváncsi, hogy a bűntevőt elérje a büntetés”, továbbá hogy „néhánykor a minima non curat praetor elv lép előtérbe s teszi indokoltá, hogy csak akkor legyen eljárás, ha a sértett fél az elkövetett cselekményt felpanaszolja”.²⁵⁹

A XIV. fejezet „A szemérem elleni büntettek és vétségek” közül kizárólag magánindítványra üldözendőnek nyilvánítja az erőszakos nemi közösülést, a szemérem elleni erőszakot, a szemérem elleni büntettet, a megfertőztetés büntetést, a házasságtörést, a „férjszínlelést”²⁶⁰, valamint a testvérek közötti vérfertőzést.

Magánindítványos volt továbbá a „családi állás elleni büntett”, továbbá a könnyű testi sértés, a levéltitok megsértése, a titok tiltott felfedezése, a magánlakásértés, a személyes szabadságok megsértése közül a gyermekrablás, a leányszöktetés, a nőrablás, továbbá a rágalmozás és becsületsértés, valamint a hozzátartozó és a munkaadó sérelmére elkövetett lopás, a rokonok, hozzátartozók sérelmére elkövetett jogtalan elsajátítás, csalás, hűtlen kezelés és a rongálás.

E bűncselekmények szerepeltek már a törvényjavaslatban is, és ezeket illetően nem is volt vita, de a Képviselőház Jogügyi Bizottsága egy új szakasz (hamis vád enyhébb esete) felvételét is javasolta a sértett fél indítványára üldözendő cselekmények közé, ami meg is történt a 229. §-nak az indítvány szerinti megfogalmazásával.²⁶¹

A különböző bűncselekmények magánindítványossá nyilvánításának okai ma is nyilvánvalónak, kézenfekvőnek tűnnek, de mégsem tartom feleslegesnek, hogy a Csemegi-kódex indokolásából szemezgessek.

A szemérem elleni bűncselekményeket illetően hangsúlyozta, hogy „még az

²⁵⁹ ANGYAL I. M. (251. l.) 511.

²⁶⁰ Az 1878. évi V. tc. értelmében aki magát valamely nő férjének szín[el]i és a nőnek tévedését felhasználja, hogy azzal nemileg közösüljön: szemérem elleni büntett miatt három évig terjedhető börtönnel büntetendő. Például sötétben a házastársi ágyba bűvés és a feleség által félreértett helyzet kihasználása.

²⁶¹ „[A] bizottság ezen szakaszban kimondandónak tartotta, hogy azon esetben, ha a hamisan vádolt ellen büntetőeljárás nem indított meg, a bűnvádi eljárásnak csak a hamisan vádlott indítványára van helye.” Ld. Lőw Tóbiás I. M. II. (246. l.) 389.

erőszak esetében is háttérbe vonul az állam büntető érdeke a családot ért rendkívüli szerencsétlenség előtt, a családot teszi az eljárás megindításának vagy mellőzésének urává”²⁶².

Az úgynevezett családi lopás miatti eljárásnak a sértett féltől való függővé tételét a családi viszonyok kíméletével magyarázta a miniszteri indokolás, de hivatkozott a hasonló megoldást tartalmazó francia, belga, német, osztrák törvényekre és az 1843-as törvényjavaslatra. Állítja, hogy „a család tagja által elkövetett lopásra nézve csaknem mindenütt, a római jog óta kivételes intézkedések vannak hatályban”. Annak a felfogásnak adott hangot, hogy rosszabb „a család szentélyébe s annak viszonyaiba behatolni, s ezen viszonyokat nyilvános vizsgálat és tárgyalások tárgyává tenni, mint maga a bűntett”²⁶³.

A rágalmazás és becsületsértés üldözésének magánindítványhoz kötöttségét illetően a miniszteri indokolás arról szólt, hogy a törvény lehetőséget ad ugyan a sértettnek, hogy bírói úton szerezzen elégtételt, ugyanakkor nem látja indokát a hivatalból való eljárásnak, ezért a sértettre bízta, hogy mérlegelje a sérelem súlyát és az esetleges eljárással járó kellemetlenségeket, s döntsön arról, hogy akar-e „törvénykezési útra lépni”²⁶⁴.

A könnyű testi sértést illetően a miniszteri indokolás lényege az volt, hogy „a könnyű testi sértések esetében nincs az államnak kiváló érdeke a tettes üldözésében”²⁶⁵.

*

Feltétlenül szólni kell a Csemegi-kódexhez kapcsolódó későbbi jogszabályok rendelkezéseiről is.

Ahogy Györgyi Kálmán rámutatott: a „Csemegi-kódexről” szólva gyakran elfelejtik azt, hogy ennek a törvénynek az árnyékában született meg az 1879. évi XL. tc. a kihágásokról. Ezek együtt alkotják a büntető kódexet.”²⁶⁶

Ez a törvény a magánindítványt érintően azért említendő, mert két, kihágás miatti eljárás megindítását magánindítványhoz köti: a 126. §-ban felvett kis ér-

²⁶² Uo. 393.

²⁶³ Uo. 662–663.

²⁶⁴ Uo. 464.

²⁶⁵ Uo. 564.

²⁶⁶ Ld. GYÖRGYI Kálmán „Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációjának története” című előadását, amely 2012. szeptember 4. napján a HVG-ORAC Kiadóban hangzott el az új Btk.-t bemutató konferencia keretében (<http://ujbtk.hu/dr-gyorgyi-kalman-az-uj-bunteto-torvenykonyv-kodifikaciojanak-tortenete/>).

tékű élelmiszerlopás és a 127. §-ba ütköző idegen ingó dolog jogosulatlan használata miatt csak a sértett fél indítványára indulhatott eljárás.

Az 1879. évi XXXI. tc. (erdőtörvény) 82. §-a szerint erdei kihágás miatt büntetőeljárásnak csak a sértett fél panaszára van helye.

A Csemegi-kódexet érintő későbbi jogszabályok a magánindítványt illetően csak kevés változást hoztak. Az 1883. évi XXV. tc. az uzsora vétsége, az 1887. évi XL. tc. az idegen ingó dolog jogtalan használata, az 1879. évi XXXI. tc. az erdei lopás bizonyos esete, az 1895. évi XLI. tc. által módosított 1890. évi II. tc. a védjegybitorlás, az iparvédjegy-hamisítás és a találmányi szabadalmak bitorlásának bizonyos esetei, az 1907. évi III. tc. a villamos áram jogtalan elsajátítása, az 1908. évi XXXVI. tc. a kerítés vétsége és a tulajdon elleni kihágás, az 1914. évi XIV. tc. (sajtótörvény) egyes sajtóvétségek, valamint az 1923. évi V. tc. a tisztességtelen verseny tekintetében kismértékben bővítette a magánindítványos bűncselekmények körét. Kiemelendő, hogy az 1908. évi XXXVI. tc. 43. §-a a kerítés vétségét illetően kimondta, hogy a magánindítvány nem vonható vissza, s ugyanígy rendelkezett az uzsoratörvény is.

A becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. a magánindítványt illetően egy lényeges változást hozott azzal, hogy a jogosultak körét a sértett halála esete is meghatározta. Két új magánindítványos bűncselekményt fogalmazott meg: a hatóság előtti rágalmozást és a meghalt embernek vagy emlékének meggyalázását. Utóbbi esetében pontosan meghatározta a magánindítvány előterjesztésére jogosultak körét (22. §): „[...] kizárólag az előd, a gyermek, az unoka, a testvér és a házastárs jogosult”.

Kötődött a büntetőkódexhez a Ktbtk. is, amennyiben annak 1. §-a kimondta, hogy a katonai büntetőeljárás alá tartozók tekintetében is a Csemegi-kódexet kell alkalmazni, amennyiben a Ktbtk. másként nem rendelkezik. Ebből következően az 1878. évi V. tc.-ben megjelölt magánindítványos bűncselekmények miatti katonai büntetőeljárásnak is feltétele volt a magánindítvány előterjesztése.

A Ktbtk.-ba felvett katonai bűncselekmények közül az egyébként rágalmozást vagy becsületsértést is magukban foglaló függelemsértést megvalósító bűncselekményeknél merülhetett fel a magánindítvány kérdése.

A megoldásról Schultheisz Emil a következő magyarázatot adta: „Az előljáró (följebbvaló) sérelmére elkövetett rágalmozásnak, valamint becsületsértésnek katonai bűncselekménnyé nyilvánítása folytán a két deliktum kivált a közönséges rágalmozások és becsületsértések köréből, [...] a közönséges büntetőjognak a [...] rendelkezéseivel a lex specialis és a lex generalis viszonyába került, [...] eh-

hez képest a függelemsértésnek rágalmazás, illetőleg becsületsértés által történt elkövetése esetében a bűnvádi eljárás mindig hivatalból indul meg.”²⁶⁷

A Ktbt. életbe léptetéséről szóló 1930. évi III. tc. (továbbiakban: Ktbtké.) azonban a köztörvényi bűncselekményeket illetően is tesz kivételeket.

A 89. § úgy fogalmaz, hogy „a katonai büntető bírászkodás körében hivatalból kell intézni a rágalmazás büntettét, ha tiszt követte el tiszt ellen és az állítás vagy híresztelt tény valósága esetén megvetendő tulajdonságra vagy érzületre vallana”, továbbá „a becsületsértés büntettét, ha tiszt követte el tiszt ellen és a sértés feltűnően durva”.

A 91. § azt mondja ki, hogy a katona által elkövetett lopás és sikkasztás akkor is hivatalból üldözendő, ha egyébként csak magánindítványra lenne büntethető (úgynevezett szolgálati vagy cselédlopás). Ugyanakkor az úgynevezett családi lopásra fenntartotta a magánindítvány szükségességét. A Ktbtké. 91. § utolsó bekezdése szintén hivatalból üldözendőnek nyilvánítja az uzsora vétségét és a tulajdon elleni kihágást, de hozzátartozó sérelmére elkövetett ilyen bűncselekmény esetén megkívánja a magánindítványt.

*

Témánk szempontjából mindezeknél sokkal nagyobb jelentősége volt a büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. megalkotásának. E törvény használta először a magánindítvány kifejezést. A 3. § megtiltotta, hogy a csak magánindítványra üldözhető bűncselekmények miatt annak megtétele előtt nyomozás induljon, s természetesen vád sem volt emelhető, illetve bírói eljárásra sem kerülhetett sor.

A jogszabályban azonban nem ez a nóvum, hiszen a rendelkezés az 1878. évi V. tc. 110. §-ában foglaltak eljárásjogi megfélelője, az ellenben lényeges, hogy az 1896. évi XXXIII. tc. törekszik a magánindítvány tartalmának megfogalmazására. A 90. § szerint: „a magánindítványban a panaszolt bűncselekmény határozottan megjelölendő és a tettesre valamint a részesekre vonatkozó adatok lehetőleg felemlítendőek. Erre a jegyzőkönyv felvételénél figyelmet kell fordítani. [...] A bűncselekmény téves minősítése az indítvány hatályát nem érinti.”

Hiányzik azonban az a kíváncsi, hogy a magánindítvány előterjesztője határozottan juttassa kifejezésre az eljárás lefolytatására és az elkövető büntetőjogi felelősségre vonására vonatkozó igényét.

²⁶⁷ SCHULTHEISZ Emil: *A katonai büntetőtörvény (1930. évi II. tc.) magyarázata* II. – Különös rész 1. füzet – Függelemsértés. Radó Nyomdai Műintézet, Budapest, 1934. 28–29.

Sőt a törvényjavaslat miniszteri indokolása is úgy szólt, hogy „egyetlen tartalmi kelléke az indítványnak az, hogy benne a panasz tárgyát tevő cselekmény megjelölve, a feljelentett személyre vonatkozó adatok pedig lehetőleg felemlítve legyenek”, majd később megerősíti, mondván, hogy „a javaslat a panaszolt bűncselekmény határozott megjelölését követeli”²⁶⁸.

Mindenesetre a következőkben az a felfogás uralkodott, hogy a magánindítvány fogalmával és tartalmi követelményeivel való rendelkezések nem az anyagi, hanem az eljárásjogra tartoznak.

*

A magyar büntetőjog történetének következő, igazán jelentős alkotása az 1950-ben született és Btá. néven ismert 1950. évi II. tv., amely újrászabályozta a büntetőjog általános részét.²⁶⁹

Figyelemre méltó, hogy bár a törvény „A büntethetőségről” szóló fejezetében szerepelnek a magánindítvánnyal kapcsolatos rendelkezések, s nyilvánvalóan büntethetőségi akadályként fogja fel annak hiányát, nem tartalmaz a Csemegi-kódex 110. §-ához hasonlóan megfogalmazott tilalmat a büntetőeljárás megindítása vonatkozásában, hanem ezt feltehetően kézenfekvőnek tekintve csak az előterjesztéshez kapcsolódó egyéb kérdésekről rendelkezik.²⁷⁰

E törvény sem adja meg a magánindítvány fogalmát, ennek meghatározását ezúttal is az eljárásjogban találjuk: az 1951. évi III. tv. 88. § (3) bekezdése úgy szól, hogy „[a] magánindítványra jogosultnak minden olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntető felelősségre vonását kívánja, magánindítványnak kell tekinteni”.

Az előterjesztésre jogosultak körében lényeges változást nem hozott, talán csak az említendő meg, hogy a törvényes képviselő által elkövetett bűntett esetére a gyámhatóság kapott indítványozási jogosultságot, illetve a 21. § (3) bekezdése rendelkezik a sértett halála esetén megnyíló indítványozási jogról.

Fontos változás azonban, hogy a Btá. a korábbi három hónapos előterjesztési határidővel szemben egy hónapot jelölt meg.

A törvény a korábbival azonos módon rendelkezett a magánindítvány oszthatatlanságáról.

Igen lényeges új rendelkezést is tartalmazott a Btá. 222. § (2) bekezdése, amely kimondta, hogy „a magánindítvány nem vonható vissza”, azaz a törvény nem egyes bűncselekmények esetében zárta ki a magánindítvány visszavonását, hanem

²⁶⁸ Ld. a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. indokolását.

²⁶⁹ Ld. GYÖRGYI Kálmán fentiekben jelölt előadását.

²⁷⁰ Btá. 21. § (1)–(3) bekezdései.

generálisan érvényes szabályt alkotott. Így radikálisan szakított a több mint fél évszázados jogi megoldással: egyértelműen és teljességgel elvetette, kizárta a magánindítvány visszavonását!

Ahogy a Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya által 1959-ben kiadott Büntetőjogi tankönyv I. (Általános rész) fogalmazott: „a Btá. a magánindítvány visszavonhatatlanságával ki akarja zárni a lehetőségét, hogy a sértett a bűncselekmény tettesét visszavonás kilátásba helyezésével a kár megtérítésére vagy alaptalan igények teljesítésére bírja”.

A Btá. nem sorolja fel a magánindítványra üldözhető bűncselekményeket, azokat továbbra is a különös részi rendelkezések jelenítik meg. Azok újfogalmazása azonban ekkor még nem történt meg, ezért az Igazságügyi Minisztérium a Hatályos Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (továbbiakban: BHÖ) cím alatt adta közre az 1952. augusztus 31-én hatályba lépő anyagi büntetőjogi rendelkezéseket. A gyűjtemény előszavában a szerkesztők azt közlik, hogy a különös részbe „az 1878. évi V. tv. különös részében [és] az azt kiegészítő és módosító törvényekben [...] foglalt büntetőjogi rendelkezések kerültek...”²⁷¹.

A magánindítványra üldözhető bűncselekmények körében sok változás nem történt, lévén, hogy a Csemegi-kódex rendelkezéseinek zöme és a hozzá kapcsolódó, büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmazó törvények hatályban maradtak.

Megemlítendő azonban, hogy a „házasságtörés” tényállását törölték, ellenben két új magánindítványos bűncselekményt foglalmaztak meg: a BHÖ 425. pontjába felvett mezőgazdasági termények lopásával elkövetett kihágást, illetve büntettet, valamint a BHÖ 458. pontja szerinti jogtalan önbíráskodást.

*

1961-ben született meg az új, immár egységes büntető törvénykönyv, az 1961. évi V. tv., amelyet szocialista kódexnek is szoktak nevezni.

A törvény II. fejezete a büntethetőségről szól, ezen belül a 4. cím a büntethetőség akadályairól, mégpedig oly módon, hogy megkülönböztetést tesz a büntethetőséget kizáró, illetve megszüntethető okok között. A 19. § szerint a büntethetőséget kizárja egyebek közt a magánindítvány hiánya.

A 27. § ugyanis kimondja, hogy „a büntető törvényben meghatározott esetekben a büntett csak magánindítványra büntethető”. Itt sem találjuk azonban a magánindítvány tartalmi megfogalmazását, még azt sem, hogy mire kell irányulnia.

²⁷¹ *A Hatályos Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása*. Igazságügyi Minisztérium – Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóirat Kiadó, Budapest, 1952. 12.

Ezt az 1962. évi 8. tvr. pótolta: a 100. § (3) bekezdésének megfogalmazása átvette az előző büntetőeljárás rendelkezéseket.

A jogszabály megjelöli a magánindítvány előterjesztésére jogosultak körét, rendelkezik a sértett halála esetére, és 30 napban jelöli meg a magánindítvány előterjesztésére nyitva álló időt. Fenntartja a magánindítvány oszthatatlanságára és visszavonhatatlanságára vonatkozó felfogást. Itt kell megjegyezni, hogy a törvény nem biztosított ugyan büntetlenséget arra az esetre, ha az erőszakos nemi közösülés, illetve a szemérem elleni erőszak elkövetője a sértettel házasságot kötött, ellenben úgy rendelkezett, hogy ilyen esetben a büntetést korlátlanul enyhíteni lehet.

A törvény különös részében az egyes bűncselekményeknél rendelkezik arról, ha a büntethetőséghez magánindítványra van szükség. Ilyen bűncselekménynek nyilvánította a könnyű testi sértést, a magánlaksértést, a magántitok megsértését, a levéltitok megsértését, a rágalmazást, a becsületsértést, a halottnak vagy emlékének meggyalázását, az erőszakos nemi közösülés és a szemérem elleni erőszak alapesetét, a jogtalan használatot, az önbíráskodást, végül a személyek jogait károsító lopást, sikkasztást, csalást, hűtlen kezelést, orgazdaságot, rongálást, jogtalan elsajátítást, valamint hanyag kezelést abban az esetben, ha a sértett az elkövető hozzátartozója.²⁷²

*

A magánindítvánnyal kapcsolatos rendelkezéseket a novelláris módosításokat hozó 1971. évi 28. és az 1974. évi 9. tvr.-ek nem érintették.

Mintegy a magyar büntető törvényhozás centenáriuma ünnepi eseményeként, 1978-ra elkészült az új büntető törvénykönyv, az 1978. évi IV. tv., melynek jelentősebb módosításai nem érintették a magánindítványt.

E törvény III. fejezete a büntetőjogi felelősségre vonás akadályairól szól, az 1. címe a büntethetőséget kizáró okok felsorolása között említi a magánindítvány hiányát. A 31. § (1) bekezdése pedig azt mondja ki, hogy a törvényben meghatározott esetekben a bűncselekmény csak magánindítványra büntethető. Ez a törvény sem fogalmazza meg a magánindítvány tartalmát, és azt sem, hogy annak mire kell irányulnia. Erre is a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv.-ben találunk a korábbiakkal megegyező rendelkezést. A jogszabály meghatározza a magánindítvány előterjesztésére jogosultakat, ami lényegében nem különbözik az 1961. évi V. tv.-ben foglaltaktól, és a korábbiakkal egyezően tartalmaz rendelkezést arra, hogy ki jogosult a magánindítvány előterjesztésére, ha a bűncselekményt a sértett törvényes képviselője követte el.

²⁷² Vö. 1961. évi V. tv. 114. §.

Elérkeztünk a mostani büntető törvénykönyvünkhöz, amely 2013. június 1-jén lépett hatályba.

A jogszabály a IV. fejezetében szabályozza a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okokat, az V. fejezetében a büntethetőséget megszüntető okokat, és mind-ezekről külön (a VI. fejezetben) a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályait, köztük a magánindítvány hiányát.²⁷³

A felelősségre vonás akadályait a miniszteri indokolás is a büntethetőségi akadályok harmadik csoportjaként említi, rámutatva, hogy „ezek jogi természetűeket tekintve heterogén jellegűek, részben anyagi, részben eljárásjogi akadályok”.

E törvény sem határozza meg a magánindítvány mibenlétét, ellenben a Btk. 31. §-ához fűzött miniszteri indokolás foglalkozik ezzel: „A magánindítvány az előterjesztésre feljogosított személy olyan nyilatkozata, amelyben kifejezésre juttatja az elkövető felelősségre vonására és megbüntetésére vonatkozó akaratát.”

Kérdés, hogy mindez miért nem kerülhetett magába a törvénybe.

Másik kérdés, hogy helyes-e, ha a sértettől „az elkövető felelősségre vonására és megbüntetésére vonatkozó akarata” kifejezésre juttatását kívánjuk meg. A miniszteri indokolás lényegében átvette ugyan a korábbi büntetőeljárás törvények megfogalmazását, de nem tartotta elégségesnek „a büntető felelősségre vonás” kívánását, a megbüntetésre vonatkozó akaratnyilvánítást is igényli, holott a büntetőjogi jogkövetkezmények körébe nemcsak a büntetések, hanem a bűnösség megállapítása mellett alkalmazott intézkedések is tartoznak.

Remélhetőleg a Btk. ilyen indokolása nem okoz zavart a magánindítványok kezelésében.

Mindenesetre a büntetőeljárás-jog konzekvens. Az 1998. évi XIX. tv. 173. §-a is úgy fogalmaz, hogy „a magánindítvány előterjesztőjének bármely olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását kívánja, magánindítványnak kell tekinteni”. Az új büntetőeljárás törvény tervezete majdnem ugyanezt a megfogalmazást használja, azzal a pontosítással, hogy a sértett nyilatkozatán kívül a feljelentését is említi.

A büntető törvénykönyv egyébként szintén tartalmazza a magánindítvány oszthatatlanságáról, illetve visszavonhatatlanságáról szóló rendelkezéseket.

²⁷³ A Btk. 30. §-a értelmében a büntetőjogi felelősségre vonást akadályozza

a) a magánindítvány,

b) a feljelentés hiánya.

A törvény különös része vagy az egyes bűncselekményeknél, vagy az egyes fejezetek különös rendelkezései között jelöli meg a kizárólag magánindítványra üldözhető bűncselekményeket. Ezek a testi épséget, a nemi élet szabadságát és a nemi erkölcsöt, az emberi méltóságot és egyes alapvető jogokat sértő, valamint vagyon elleni bűncselekmények köréből kerülnek ki.

Ma a következő bűncselekmények csak magánindítványra üldözhetők:

- könnyű testi sértés vétsége (Btk. 164. § (2) bekezdés),
- szexuális kényszerítés büntette (Btk. 196. § (1) bekezdés),
- erőszakkal elkövetett szexuális kényszerítés büntette (Btk. 197. § (1) bekezdés a) pont),
- szeméremértés vétsége (Btk. 205. § (3) bekezdés),
- egészségügyi önrendelkezés megsértésének büntette (Btk. 218. §),
- magánlaksértés (Btk. 221. §),
- zaklatás (Btk. 222. §),
- magántitok megsértésének vétsége (Btk. 223. §),
- levéltitok megsértése (Btk. 224. §),
- kiszolgáltatott személy megalázása (Btk. 225. §),
- rágalmazás vétsége (Btk. 226. §),
- becsületsértés vétsége (Btk. 227. §),
- kegyeletsértés vétsége (Btk. 228. §) és

– a lopás, rongálás, sikkasztás, csalás, információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, hűtlen kezelés, jogtalan elsajátítás, orgazdaság és jármű önkényes elvétele, amennyiben a sértett hozzátartozó, kivéve, ha az elkövető egyben a sértett gyámja vagy gondnoka.²⁷⁴

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményekkel kapcsolatos magánindítványt illetően jelentős változás történt.

A Btk. 196. § (2) bekezdés a) pontja új minősített esetet hozott létre (tizen-nyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális kényszerítés) a 2011/93/EU irányelvnek²⁷⁵ és a Lanzarote egyezménynek²⁷⁶ megfelelően.

Ugyanezen nemzetközi előírásoknak eleget téve, az új jogszabály a korábbiaktól eltérően nem általában az 1978. évi IV. tv. szerinti erőszakos közöszlést is

²⁷⁴ Vö. Btk. 382. §.

²⁷⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/93/EU irányelve (2011. december 13.) a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

²⁷⁶ Az Európa Tanács 2007. október 25. napján kelt egyezménye a gyermekek védelméről a szexuális kizsákmányolás és a szexuális bántalmazás ellen.

magában foglaló szexuális kényszerítésre írja elő a magánindítványhoz kötöttséget, hanem csak a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző, tehát csak a tizennyolcadik életévét betöltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak esetére. Ugyanezt az elvet követi a Btk. 197. §-át illetően is.

Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekményeket illetően a miniszteri indoklás csupán arra szorítkozik, hogy a magánindítványra büntetendőnek nyilvánított bűncselekmények „tárgyi súlya viszonylag kisebb, az e bűncselekményekkel okozott sérelem alapvetően magánjellegű és egyes cselekményeknél a sértett és az elkövető kapcsolatára tekintettel indokolt a sértett megítélésétől függővé tenni, hogy kívánja-e a büntetőeljárás lefolytatását”.

Az érintett vagyoni elleni bűncselekmények üldözésének magánindítványhoz kötöttségét a miniszteri indoklás röviden érinti: „a sértett és az elkövető közötti hozzátartozói viszony esetén a sértett kímélete és a családi kapcsolatok indokolják, hogy a büntetőeljárás megindulásához [...] szükséges az is, hogy a sértett juttassa kifejezésre az elkövető megbüntetésére vonatkozó akaratát”.²⁷⁷

Minthogy a magánindítványra büntetendő bűncselekmények „kijelölésének” további konkrét indokait nem ismerjük, csakis a büntető törvénykönyv miniszteri indoklását tekinthetjük irányadónak. E szerint: „a kizárólag magánindítványra való büntetethez jogpolitikai indoka egyes esetekben a bűncselekmény nem kiemelkedő tárgyi súlya, amikor is az állam a sértettre bízva annak eldöntését, hogy akarja-e az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását”.

Ezen indokok alapján esetleg bővíteni lehetne az e körbe tartozó bűncselekményeket. Megfontolandó lehet a személyi szabadság megsértésének büntette (Btk. 194. § (1) bekezdés), a kényszerítés büntette (Btk. 195. §), a bitorlás büntette (Btk. 384. § (1) bekezdés a) pont), az iparjogvédelmi jogok megsértésének büntette (Btk. 388. § (1) bekezdés) és a versenytárs utánzásának büntette (Btk. 419. § (1) bekezdés) miatti büntetőeljárások megindítását magánindítványhoz kötni.

Itt látszik indokoltnak visszatérni a katonai bűncselekmények és a magánindítvány viszonyára.

A Ktbtk.-t hatályon kívül helyező 1961. évi V. tv. óta töretlenül érvényesült az a felfogás, hogy katonai bűncselekmény esetében nincs helye a magánindítvány megkövetelésének.

²⁷⁷ Ebben viszont vitatható – amint erre már utaltunk –, hogy a sértettnek valóban az elkövető megbüntetésére, nem pedig a büntetőeljárás megindítására és a büntetőjogi következmények alkalmazására kell-e akaratát kinyilvánítania.

A Btk. 447. §-ához (szolgálati tekintély megsértése) fűzött miniszteri indokolás szerint e bűncselekmény közvetlen jogi tárgya a szolgálati tekintély, áttételesen pedig a szolgálati rend és fegyelem. A bűncselekményt megalapozó magatartásokat a rágalalmazáshoz, illetve a becsületsértéshez hasonlóknak mondja ugyan, de a becsületet nem nevezi e bűncselekmény jogi tárgyának. Ugyanakkor a 449. § (alárendelt megsértése) miniszteri indokolása e bűncselekmény általános jogi tárgyának a szolgálati rendet és fegyelmet, ezen belül a közvetlen jogi tárgynak az emberi méltóságot nevezi.

Nyilvánvaló, hogy a szolgálati rend és fegyelem védelmének elsőbbségi indokolja a hivatalból való eljárást és az e katonai bűncselekményekben benne foglalt rágalalmazás, illetve becsületsértés miatt nem lehet helye a magánindítványhoz kötöttségnek.

*

Végezetül megjegyzendő, hogy jogalkotásunk következetlennek tűnő megoldást alkalmazott a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. tv.-ben.

Ennek értelmező rendelkezései között a 29. § arról szól, hogy a magánindítványra a Btk. általános részében meghatározottakat a szabálysértés tekintetében is alkalmazni kell. A miniszteri indokolás ezt hangsúlyozza is: „Az egyes jogintézményekhez kapcsolódó büntetőjogi kategóriáknak a törvény nem ad új értelmezést, e fogalmak tartalmának meghatározását – arra is tekintettel, hogy ez a fogalomrendszer egy évszázad alatt kristályosodott ki – a Btk.-ra bízta.”

A 79. § lényegében át is veszi a büntető anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket, ám a (6) bekezdésében azt mondja ki, hogy „a magánindítvány a szabálysértési hatóság, illetve a bíróság érdemi határozatának meghozataláig visszavonható”.

E tekintetben tehát mégsem érvényesül a Btk. 31. § (6) bekezdésében írt tilalom, miszerint a magánindítvány nem vonható vissza.

Az eltérésnek igazi indokait nem látjuk – erre a törvény miniszteri indokolása sem tér ki –, s úgy véljük, hogy koherens megoldás lenne indokolt, hiszen a magánindítvány visszavonhatatlanságának ismert és elismert indokai a szabálysértések tekintetében is fennállnak.

*

Ez a – területi okok miatt korántsem teljes – történeti visszaillesztés annak igazolására talán elégséges, hogy a közel 150 éves önálló magyar büntető jogalkotás során soha nem volt igazán vitatott a magánindítvány létjogosultsága. A tartalmát illető megfogalmazások bizonyos eltérései ellenére azt a jogalkotók és a jogirodalom művelői elismerték, hogy bizonyos jogpolitikai vagy erkölcsi, ki-

sebb mértékben praktikus szempontok indokolják, hogy egyes bűncselekmények esetében az officialitás sérelmére a sértett igénye, akarata legyen annak eldöntője, hogy induljon-e büntetőeljárás.

Magyarországon a Csemegi-kódex óta él a magánindítvány jogintézménye. A kizárólag ez alapján büntethető bűncselekmények köre (a kor viszonyainak, erkölcsi felfogásának, jogpolitikájának stb. megfelelően) természetesen – ha nem jelentős mértékben is, de – változott, a jogosulti körre az előterjesztési határidőre vonatkozó rendelkezések észszerűsödtek, a magánindítvány oszthatatlanságának elve töretlenül érvényesült, a magánindítvány visszavonásának anomáliáit pedig a törvényhozó felismerte, és eljutottunk a – helyeselhető – visszavonhatatlansáig.

AZ ALMA MATER 650. SZÜLETÉSNAPJÁRA*

Több mint 50 év után is – a megkopott memória ellenére – előtörnek olyan emlékek, élmények és érzelmek, melyek a mai napig is meghatározóak az ember életében, és meghatározóak az alma materhez fűződő viszonyomban. Abban a kötődésben, amelyet François Auguste René Rodin megszívlelendő gondolatával fejezhetek ki legjobban: „Hódoló tisztelettel szeressétek azokat a mestereket, akik előttetek jártak.”

Érdekes véletlen, hogy éppen néhány napja egy egyetemi záróvizsgáztatás utáni baráti beszélgetés során a jogi karok „értékelése” közben kedves – nem Péccsett végzett – kollégáim vitába szálltak velem, miután azt mondtam, hogy mindig büszke voltam/vagyok arra, hogy az ország első, idén 650 éves egyetemén végeztem. Azt állították, hogy csak a Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Egyetem áthelyezése, azaz 1923 óta beszélhetünk a PTE Állam- és Jogtudományi Karáról, így az egyidős az ugyanígy, ugyanakkor létrejött Szegedi Tudományegyetemmel. Én viszont azt az álláspontot képviseltem, hogy az ország legelső egyeteme az I. Lajos király által a pécsi püspök javaslatára alapított pécsi egyetem volt, amely 1367. szeptember 1-jén kezdte meg működését, és amely már jogi és külön egyházi jogi oktatást is folytatott.

Ha igaz is, hogy a szó jogi értelmében a mai egyetem nem jogutódja a középkori egyetemnek, mindenképpen az a helyes megközelítés, amelyet Bódis József rektor úr fogalmazott meg: „...van egyfajta szellemi jogfolytonosság a múlt, a jelen és a jövő között”.

A vitát a magam részéről azzal zártam le, hogy az Országgyűlés tavalyi határozatával „...a Pécsi Tudományegyetem, mint az első magyar egyetem alapításának 650 éves évfordulója alkalmából [...] szeptember 1. napját a Magyar Felsőoktatás Napjává, a pécsi egyetemalapítás emléknapjává nyilvánítja”.²⁷⁸ Azt hiszem, ezzel véget is érhetnek a „karsoviniszta” viták.

* In: CSEFKÓ Ferenc (szerk.): *Alma materünk a jogi kar. Ünnepi kiadvány a Pécsi Egyetem alapításának 650. évfordulója alkalmából*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar – A Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, Pécs, 2017. 89–92.

²⁷⁸ Ld. a magyar felsőoktatás napjáról szóló 6/2016. (IV. 5.) OGY határozatot.

A 650 évből közel hatvan éve kötődöm az egyetemhez, vallom magam pécsi diáknak. 1958-ban nyertem felvételt, 1963-ban kaptam meg a diplomámat, 2013-ban pedig már az aranydiplomámat.

Ismeretes, hogy a „mi időnkben” kis létszámú (65–70 fős) évfolyamok voltak, melyek tagjait kiváló iskolateremtő professzorok és akkor még fiatal, mára már szintén elismert professzorokká váló oktatók tanították. Máris javítom magam: nemcsak tanították a tantárgyakat, hanem neveltek is bennünket, általuk ismertük meg a jogászai ethosz lényegét, a jogászai hivatás magasztos tartalmát, a különféle jogi tevékenységi fajtákat ellátó jogászok közös jogi kultúráját, értékrendjét, erkölcsi és szakmai követelményeit. Számomra különösen emlékezetes, hogy Szamel [Lajos] professzor úr az utolsó évfolyam előadását ezeknek a kérdéseknek szentelte.

Valamennyi professzoromra és oktatómra szeretettel és tisztelettel emlékszem vissza, mindannyiuktól kaptam valamit, de persze azokat kell kiemelnem, akik „pályára irányításomban” is szerepet játszottak.

Olyan szerencsések voltunk, hogy a büntetőjogot – a tételes jogon kívül a jogdogmatikát és a jogfilozófiát is – Losonczy [István] professzor úrtól tanulhattuk, de Földvári [József] professzor úr (akkor még fiatal adjunktus) is az általa vezetett „életszagú” szemináriumokon nagyon meg tudta szerettetni velünk a büntetőjogot.

Aki a legmaradandóbb nyomot hagyta bennem, és akinek döntő szerepe volt abban, hogy én büntetőjogász és ügyész lettem, az Vargha [László] professzor úr volt, aki a büntetőeljárás-jogot és a kriminalisztikát oktatta, de igen kedveltek voltak élményszerű speciális kollégiumai is.

Talán szokatlan, de most magamat fogom idézni, ugyanis már 2003-ban a Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára kiadott emlékkönyvben is azt írtam, hogy a büntetőeljáráshoz „jórészt az ő hallatlanul precíz, de mindig élvezetes, sajátos szelíd humorával fűszerezett előadásainak hatására kezdtem vonzódni. Különös szerencsémnek tartom, hogy speciális kollégiumainak rendszeres hallgatójaként néha-néha elbeszélgetett velem a büntetőjog-alkalmazás fontos kérdéseiről, köztük az ügyész hivatásáról és szerepéről is; mindezzel bizonyára háttal volt későbbi pályaválasztásomra.” Emlékezetes, érdekes elbeszéléseiből tőle szereztem első ismereteimet az ügyészi munkáról, annak szépségeiről, nehézségeiről és – mintegy bizalmas közlésként – a valamikori ügyészi szervezetről, a koronaügyészekről, így Finkey [Ferenc]ről és Kozma [Sándor]ról.

Később ritkán találkoztunk, de ha például Szegeden járt szakértőként, mindig meglátogatott engem a katonai ügyészségen. Egy alkalommal egyetemi ba-

ráti köri rendezvényen találkoztunk, és tisztelettel köszöntöttem, mire Ő: „Te, Tamás, mi vagy te annál a katonaságnál?” „Őrnagy vagyok” – feleltem, erre így válaszolt: „Hát akkor ne magázzál engem, mert én csak zugsführer voltam!” Mondanom sem kell, hogy mekkora megtiszteltetésként fogadtam ezt. Szintén igen nagy megtiszteltetés volt az is, hogy röviddel legfőbb ügyésszé választásom után az akkor már 80 éves Földvári professzor úr személyesen Budapesten megköszöntött.

Szívesen emlékszem a hallgatói életünkre is. Az évfolyamon kevesen (ha jól emlékszem, hatvanheten) voltunk, jórészünk kollégista. Az első évben a Pedagógiai Főiskola kollégiumában laktunk, tízágyas szobákban. A miénkbe öt végzős mellé osztottak be öt elsőst. Ebben is szerencsés voltam, mert az „öregek” nagyon sokat segítettek a beilleszkedésben, a tanulásban szakmailag is. Négyen közülük ügyészségi ösztöndíjasok voltak – jóval később az ügyészi pályán is találkoztunk –, orientálódásomban bizonyára volt szerepük. A későbbi Rákóczi úti kollégium már lakályosabb volt, egy épületben laktunk a lányokkal, de a portásfülkében trónoló Rózsika néni nem engedett be fiúkat az ő folyosójukra. Az udvaron ellenben lehetett lábteniszezni; sok nagy csatát vívtam ott, mások mellett kedves évfolyamtársammal, Tamás Lajossal (ma címzetes egyetemi tanár). Volt egy kis klubunk is, ahol néha oktatók is megjelentek, s ahol lehetett tévét nézni, beszélgetni, kártyázni. Nagy tarokkpartikat játszottunk, állandó partnerünk volt évfolyamunk legjobb tanulója, Bruhács János (ma professor emeritus).

Évfolyamunk nagyon jó közösséggé alakult. Gyakoriak voltak az egynapos kiruccanások a megye városaiba, de volt többnapos kirándulásunk is, például Keszthelyre vagy Hévízre. Elég intenzív sportélet folyt; rendszerezéské váltak az évfolyamok közötti labdarúgóturnák, az asztalitenisz- és sakkversenyek.

Az abban az időben divatos szellemi vetélkedőkre alakult csapatunkban az évfolyamról hárman (Bruhács János, Halász Lajos és jómagam) vettünk részt, megnyertük a helyi egyetemek közötti versenyt, bejutottunk a Magyar Televízió által is közvetített országos döntőbe, ahol végül is harmadikok lettünk. A szellemi öttusacsapat nagy támogatója volt karunk dékánja, Bihari Ottó professzor úr.

Úgy emlékszem vissza, hogy egyetemünk, bár egykarú volt, mégis igazi universitas a szó eredeti jelentésében: a tanárok és diákok közössége.

Mindig örömömre szolgált, ha évfolyam-találkozókon vagy egyetemi baráti köri összejöveteleken vehettem részt és találkozhattam régi iskolatársaimmal. Valamikori tanáraim közül jó ideje már csak Ádám [Antal] professzor úr kitűnő barátságának, érdeklődésének örülhetek.

Talán leróhattam valamit az egyetem iránti tartozásomból azzal, hogy meghívott előadóként több mint tíz évig speciálkollégium keretében oktathattam a büntetőjog-alkalmazáson belül elsősorban a katonai büntetőjog és eljárásjog iránt érdeklődő hallgatókat.

Hálás vagyok azért, hogy a kar is magához tartozóként tart számon, és 2010-ben megtisztelt a „Pro Facultate” érdeméremmel.

Utólag is szerencsésnek mondható pályaválasztásomhoz a megalapozott tudást, útbaigazítást egyetememnek, tanárainnak köszönhetem. Így lehettem az ügyészi hivatás megbecsült tagja 45 esztendőn keresztül, így érhettem el szakmai sikereket, előmenetelt, így vezethettem a katonai ügyészi szervezetet 16 éven át, és így lehettem én, a valamikori pécsi egyetemi hallgató, a Magyar Köztársaság legfőbb ügyésze.

Esetemben – és sokunk esetében – az volt tehát az alma mater, ami a szó eredeti jelentése: „tápláló anya”. Én mindig hálás leszek az alma matertől kapott „táplálékért”.

Tisztelgő írásomat hadd fejezzem be a 650 éve használt nyelven:

*„Mea alma mater! Multos annos!
„Semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt.”²⁷⁹
(Vergilius)*

²⁷⁹ Alma materem! Éljen soká! Híred, neved, dicsőséged nem felejtik el soha.

A MAGYAR KATONAI JOGI ÉS HADIJOGI TÁRSASÁG MEGALAKULÁSA ÉS RÖVID TÖRTÉNETE AZ ELSŐ ELNÖKVÁLTÁSIG*

Amint ismeretes, a magyarországi politikai-közjogi rendszerváltás a hazai igazságszolgáltatás (benne a katonai igazságszolgáltatás) szervezeti (személyi) megújulásával is járt. Ezzel együtt a katonai büntetőjogot, illetve a honvédelmi igazgatási jogot érintően is felmerült a vonatkozó jogszabályok áttekintésének és szükségyszerű változtatásának, valamint a megfelelő hadijogi jogszabályok megalkotásának az igénye.

Mindehhez azonban szükséges volt a demokratikus európai államok és a NATO vezető hatalma, az Amerikai Egyesült Államok jogszabályainak, illetve szervezeti megoldásainak a megismerése, amire minden katonai jogi szervezet törekedett is. A katonai főügyész vezetésével a magyar katonai igazságügyi küldöttség, melynek tagjai voltak még a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának elnöke és az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztályának vezetője, az amerikai hadsereg hadbírói szolgálatának vendégeként már 1990 októberében látogatást tett az Amerikai Egyesült Államokban, és megismerkedhetett a szervezet működésével, a katonai büntetőeljárás alapvető szabályaival, továbbá a katonai bíraskodás szervezeti megoldásaival.

Ezzel párhuzamosan a HM jogi részlege több országgal – elsősorban Németországgal – épített ki hasznos kapcsolatokat.

A Varsói Szerződés Magyarország által kezdeményezett 1991. évi megszüntetése után a Magyar Kormány tárgyalásokat kezdeményezett a NATO-országokkal a szövetségbe való belépés feltételeiről, aminek eredményeként hazánk egyik legelismertebb közép-európai partnere lett a szervezetnek és alapító tagja a Békepartnerség programnak.

A NATO-hoz való közeledés természetesen érintette a katonai igazságügy, a honvédelmi igazgatás és a hadijogi területet is.

* Kovács Tamás utolsó befejezetlen és publikálatlan írása.

Mindez fokozta azt az igényt, hogy lehetőség szerint vegyünk részt a nemzetközi katonai jogi és hadijogi eszmecserékben, annál is inkább, mert ezek révén egyebek mellett a Békepartnerség együttműködés és az ENSZ békefenntartó tevékenysége során felmerülő jogi természetű kérdések megoldásához is segítséget kaphattunk.

Abonyi Mátyás ezredes a HM Jogi és Igazgatási Főosztályának helyettes vezetője szoros munkakapcsolatban állt [Friedhelm] Krüger-Sprengellel, a német Bundeswehr katonai jogi szolgálatának főnökével és egyben az 1956-ban alapított Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság alelnökével, aki többször szorgalmazta a magyar katonai jogászok csatlakozását a nemzetközi szervezethez.

Miután Abonyi Mátyás tájékoztatott erről, elhatároztuk, hogy meg kell alapítani a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaságot, majd csatlakozni kell a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társasághoz.

Annál is inkább egyetértettünk ebben, mert a magyar katonai jogászok is igényelték egy speciális szakmai fórum létrehozását, hiszen a honvédelmi jogalkotás, az alkotmányozási folyamat, a büntető anyagi és eljárásjogi reform indokolta a célirányos szakmai műhelymunkát és ehhez az összehasonlító jogi ismeretek megszerzését is.

Alapos előkészítő munka után 1996. június 24. napjára a Katonai Főügyészség tanácstermébe hívtuk össze az alapító közgyűlést, amelyen 18 katonai jogász jelent meg:

- a Katonai Főügyészségtől Kovács Tamás altábornagy, Kovács Árpád dandártábornok, Ettig Antal alezredes, Mezei László ezredes, Koncz Lajos alezredes, Nemes Ferenc alezredes, Szabadvári Péter őrnagy és Venczl László őrnagy,
- a Budapesti Katonai Ügyészségtől Székely György ezredes,
- a Legfelsőbb Bíróságtól Tóth Éva,
- a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsától Hildenbrand Róbert hb. ezredes, Soós László hb. főhadnagy és Tóth Csaba hb. hadnagy,
- a HM-től Abonyi Mátyás ezredes, Almási Ferenc alezredes és Katona Katalin hadnagy, valamint
- a Magyar Honvédség Parancsnokságának (továbbiakban: MHP) Jogi és Igazgatási Irodájából Perenyi Tamás alezredes és Mátyus Ferenc őrnagy.

Az alapító közgyűlés levezető elnöke Abonyi Mátyás volt, aki az esemény megnyitása után megállapította, hogy a társaság alapításához törvényben előírt létszám rendelkezésre áll, majd kérte az előzetesen közzétett alapszabály megvitatását az esetleges észrevételek, illetve módosító javaslatok előterjesztésével.

Ezek megtárgyalását követően a levezető elnök a többség által elfogadott módosítások átvezetésével véglegesítette az alapító okirat szövegét, majd szavazást rendelt el. Ennek során a jelenlévők egyhangúlag támogatták a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság megalakulását, illetve fogadták el az alapszabályt.

Az alakuló közgyűlés végezetül

- Kovács Tamást elnökké,
- Mátyus Ferencet titkárrá,
- Tóth Évát, Perenyi Tamást és Abonyi Mátyást az elnökség tagjává,
- Hildenbrand Róbertet számvizsgálóvá és
- Ettig Antalt pénztárossá választotta.

Ezek után Abonyi Mátyás megállapította, hogy az alakuló közgyűlés feladatának eleget tett: kimondta a társaság megalakulását, elfogadta az alapszabályt, és megválasztotta a tisztségviselőket.

Az egyesület újonnan megválasztott elnöke a következő szavakkal búcsúzott a tagságtól: „Azt hiszem, mindannyiunk nevében méltathatom a társaság megalakulásának tényét, és ebből az alkalomból eredményes eljövendő tevékenységet kívánok [...]. Megválasztott tisztségviselő társaim nevében is köszönöm a közgyűlés bizalmát, igyekszünk majd ennek [...] megfelelően munkálkodni, illetőleg az alapszabályban meghatározott célokat a társaság nevéhez és tagjaihoz méltóan megvalósítani. A legfontosabb feladatok megbeszélése végett mihamarabb elnökségi ülést fogok összehívni, és a törvényben meghatározott időben megteszem a szükséges lépéseket a társaság bejegyzésére.”

Erre tekintettel haladéktalanul kezdeményeztük az egyesület nyilvántartásba vételét, a Fővárosi Bíróság azonban megismételt alakuló közgyűlés összehívását, s azon a végzésében meghatározott hiánypótlást írt elő.

A megalakulásról tájékoztatást kapott a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnöke, Seerp B. Ybema is, aki nagy örömmel fogadta a hírt, és meghívót küldött az igazgatótanács őszre tervezett bukaresti ülésére. A megküldött program szerint a rendezvény fő témája a békehadműveletekben való közös részvétellel kapcsolatos jogkérdések, valamint a háborús és az emberiség ellen elkövetett bűntettekért való büntetőjogi felelősség kérdéseinek megtárgyalása volt. A meghívó elfogadása a nemzetközi katonai jogi életbe való bekapcsolódás miatt különösen fontos volt. A tanácskozáson a Magyar Honvédség parancsnoka anyagi támogatásának köszönhetően képviseltethette magát a társaság Mátyus Ferenc titkár személyén keresztül.

A megismételt alakuló közgyűlés 1996. szeptember 26. napján volt, amelyen a 14 alapító tag mellett Márkus András hb. ezredes és Ruzsás Róbert hb. alezredes is megjelent.

A résztvevők megtárgyalták a hiánypótlást elrendelő végzésben foglaltakat, majd felkérték Tóth Éva elnökségi tagot, hogy foglalja egységes szerkezetbe az alapszabályt és nyújtsa be a Fővárosi Bírósághoz.

Ez 1996. október 21. napján meg is történt, de a bíróság újabb három hiányságot észrevételezett.

Ezek kiküszöbölése után a Fővárosi Bíróság 1997. január 29. napján kelt, 11. Pk. 60.872/96/4. számú végzésével nyilvántartásába vette a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaságot 7402. sorszám alatt.

Az Alapszabály 2. §-a határozza meg a társaság céljait, amely „a katonai jogi és a hadi jogi kutatásokban való részvétel, e speciális jogterület tudományos igényű művelése”, valamint „a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság katonai jogi és hadijoggal összefüggő feladatainak, illetve célkitűzéseinek megvalósítása”.

A megalakulás után hamarosan érkeztek a tagfelvételi kérelmek, így a taglétszám rövidesen meghaladta a 60 főt; katonai ügyészek, hadbírák, a HM-ben, illetve az MHP-n és az alárendeltségébe tartozó katonai szervezeteknél, valamint a határőrségnél és a rendőrségnél szolgálatot teljesítő jogászok, továbbá civil ügyészek léptek be, de csatlakozott például Budapest rendőrfőkapitánya, a Fejér megyei főügyész és Kajtár István pécsi egyetemi tanár is.

A megalakulásról és a célkitűzésekről, valamint az 1997 óta az ENSZ tanácsadó testületeként működő Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társasághoz való csatlakozásunkról adódó lehetőségekről tájékoztatást kapott a honvédelmi miniszter, a belügyminiszter, a Magyar Honvédség parancsnoka, a határőrség országos parancsnoka és az országos rendőrfőkapitány.

A társaság megalakulása miatti elismerést és érdeklődést mutatta, hogy a nemzetközi társaság 1997. évi athéni kongresszusán – távolléte ellenére – a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság igazgatótanácsának tagjává választották Kovács Tamás elnököt. Emellett Seerp B. Ybema jelezte, hogy örömmel venné, ha a vezetőtestület 1998-i ülését Budapesten tarthatná meg. Ezzel összefüggésben kifejtette, hogy ezt Magyarország várható NATO-felvétele és az ENSZ békefenntartó tevékenységében való közreműködése miatt is fontosnak tartanák, különösen a magyar katonai és jogi élet megfelelő szintű képviselőivel történő kapcsolatfelvétel érdekében. Ennek keretében képet szerettek volna kapni a Magyar Honvédségről, a magyar katonai jogról, a katonai igazságszol-

gáltatásról, az újonnan megalakult Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság tevékenységéről, és egyúttal tájékoztatást is kívántak adni a nemzetközi katonai jogi élet aktuális törekvéseiről.

E felkérés elfogadásának eredményeként 1998-ban Budapesten tartották meg az igazgatótanács ülését, ami kedvezően hatott a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság és ezzel együtt a hazai katonai jogászoknak a nemzetközi szervezet tevékenységébe történő bekapcsolódására.

ELŐADÁSOK – BESZÉDEK

A BŰNÖZÉS ÉS A DEVIÁNS VISELKEDÉSI FORMÁK A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN*

Előadásom címét nem én választottam, de elkövettem azt a hibát, hogy annak idején nem gondoltam át, mi mindenről is kellene beszélnem, ha meg kívánnék felelni annak, amit ez a cím ígér.

A katonai ügyész ugyanis csak a katonák bűnözéséről szólhat felelősséggel, hiszen az egyéb deviáns megnyilvánulások vizsgálata nem tartozik ránk: a fegyelemsértések miatti eljárások törvényességét esetenként vizsgáljuk ugyan, de a fegyelemsértések elemzése a Magyar Honvédség fegyelmi részlegének a feladata; az öngyilkossági cselekmények vizsgálatát pedig már három éve rendőrségi hatáskörbe utalta a jogszabály.

Sőt, a katonák bűnözéséről sem tudok minden tekintetben teljes képet adni, mert a katonai büntetőeljárásra a fegyveres erők (Magyar Honvédség és határőrség) tagjai által elkövetett katonai bűncselekményeken kívül csak a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett köztörvényi bűncselekmények tartoznak.

Az úgynevezett magánéleti bűncselekményekről csak felületes, elsősorban statisztikai ismereteink vannak.

Végül az előzetes mentegetőzés keretében megemlítem még, hogy a Katonai Főügyészség információs részlege képes ugyan sokrétű statisztikai összefüggések kimutatására, de a kriminológia tudományos igényeinek megfelelő kutatások meghaladnák lehetőségeinket, felkészültségünket, de tulajdonképpen feladatunkat is.

Természetesen a büntetőeljárási törvény előírásainak megfelelően minden ügyben törekszünk a bűncselekmény elkövetését elősegítő vagy megkönnyítő

* In: DOMOKOS Andrea (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 56. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 6–21.

körülmények feltárására, a bűncselekmények indítékai, motívumai, valamint a minőségre kiható vagy a büntetéskiszabás körében releváns körülmények, elkövetési módok stb. tisztázására, azaz ahogy kicsit pontatlanul mondja a szakzsargon: az okkutatásra. Mindezek mellett időnként elemezzük statisztikai adatainkat is; az azokból leszűrhető következtetéseket pedig megosztjuk a katonai vezetéssel, és más módon is hasznosítjuk úgynevezett bűnmegelőző munkánkban.

Engedelmükkel most is ilyenre vállalkoznék; tájékoztatást szeretnék adni a Magyar Honvédség 1996. évi bűnügyi helyzetéről, az utóbbi évek tendenciáiról, s szeretném felhívni a figyelmet néhány olyan összefüggésre, amely talán érdemes lehet a kriminológusok érdeklődésére, s elmélyültebb kutatásokat is inspirálhat.

*

A hadsereg bűnügyi helyzetének megértéséhez megítélésem szerint elkerülhetetlen a hadsereg általános helyzetének áttekintése, a hadseregben lezajlott folyamatok felemlítése.

A politikai rendszerváltáskor a magyar hadsereg létszáma meghaladta a 143 ezer főt. Nyilvánvaló volt, hogy az ország reális anyagi lehetőségeit meghaladta ez a nagyságrend, másrészt a bipoláris világrend felbomlásával alapvetően megváltozott Európa politikai arculata és biztonsági helyzete.

Az országban lezajlott politikai és gazdasági rendszerváltás velejárójaként szükségessé vált először a hadsereg létszámcsökkentése, majd a Magyar Honvédség átalakítása, illetve a haderőreform.

1995. december 1-jén kezdődött meg a Magyar Honvédség átalakítása, de addigra már 50 ezer fővel csökkent a haderő létszáma.

Az elmúlt év végére a Magyar Honvédség létszámcsökkentése megközelítően befejeződött:

a hivatásos állomány létszáma:	5000 fő (a felénél valamivel több tiszt)
a szerződéses katonák száma:	2500 fő
a sorállomány létszáma:	30000 fő
a hallgatók létszáma:	<u>1500</u> fő
összesen:	49000 fő
	+14000 fő közalkalmazott

Természetesen a létszámcsökkentés szervezeti átalakítások (például katonai szervezetek megszüntetése, áthelyezése) közepette ment végbe, s mindezek miatt érzékelhető volt némi elbizonytalanodás a hivatásos állomány körében.

Emellett egzisztenciális problémák is jelentkeztek, ami határozottan kedvezőtlenül hatott a hivatásos katonák fegyelemkezelő és nevelő munkájára.

Egyébként a hivatásos állomány létszámának csökkentése nem csak mennyiségi változást jelentett, több katonai kultúrában, szakmában a minőség is romlott, hiszen a jól felkészült fiatal, fegyelmezett szakemberek iránt nagy volt a kereslet.

Az átszervezésekkel járó csapatmozgatás természetesen az anyagi eszközök mozgatásával is járt, ez pedig kedvezett a vagyoni bűncselekmények elkövetőinek.

A honvédelmi költségvetés gondjai miatt is a katonai szervezetek egyfajta sajátos gazdálkodásra, bizonyos összegek „kitermelésére” kényszerültek, de erre részben felkészületlenek voltak, részben a jogi szabályozottság is hiányos volt, s egyre több, bűnre csábító alkalom kínálkozott.²⁸⁰

Az ország demokratikus légkörének öröndetes javulása, a szólásszabadság kiteljesedése néha szabadosságba csapott át a hadseregben, néha pedig a különböző szintű eljárások ellenállásába ütközött, s ez a függelmi viszonyok romlásához vezetett.

E körülmények közvetlenül hatottak a honvédség fegyelmére, de az, mint a magyar társadalom része, természetesen nem lehetett mentes a társadalomban zajló más folyamatok nemegyszer negatív hatásaitól sem.

Mindannyian tapasztalhattuk, hogy igaznak bizonyultak Szabó András 1972-ben írt szavai: „...a társadalmi-gazdasági fejlődés bűnözést provokáló hatású folyamat”.²⁸¹

S nem feledkezhetünk meg még egy nagyon fontos dologról: a katonai bűnözésből több mint 90%-kal részesedő sorkatonák életkoruknál fogva szinte kivétel nélkül az úgynevezett fiatal felnőttek közé tartoznak, legtöbbjük éppen csak ki-nőtt a fiatalkorból.

A Legfőbb Ügyészség Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Osztálya egy nem régi tanulmányából kiderül, hogy a fiatalkorúak devianciája 1996-ban lényegében nem változott; továbbra is a durva, erőszakos, esetenként brutális elkövetési mód a bűncselekményeik jellemzője; másrészt gyakori a csoportos, illetve a sorozatelkövetés, s növekedett a kábítószeres bűnügyek száma.

²⁸⁰ Ld. az ún. olajzredések ügyét.

²⁸¹ SZABÓ András: Társadalmi-gazdasági fejlődés és a fiatal korosztályok bűnözése. In: *Társadalom és jog* 3. Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1972. 20.

Már itt előrebocsátom, hogy a katonai életviszonyok közé került fiatalok bűnözési adatai ennél jóval kedvezőbbek.

A fiataalkori és a fiatal felnőttkori bűnözés kriminológiai tényezői ugyanis a sorkatonai szolgálatot teljesítők körében csak korlátozottan érvényesülnek. A katonai szolgálat rendezettsége, szabályozottsága, ellenőrzöttsége, fegyelmezettsége mind a bűnelkövetés lehetőségét csökkenti, de a katonai szolgálatra alkalmasak és behívhatók közé elvileg eleve nem kerülhetnek a betegek, a mentális, pszichés zavarokkal küszködők, az analfabéták, a nagyon aluliskolázottak, a nagyon hátrányos helyzetűek, s bizonyos „szint” felett a büntetettek.

A sorkatonai állomány tehát fiatal felnőttekből áll ugyan, de annak átlagát meghaladó egészségügyi, erkölcsi állapotú, és még a szabadidős problémájuk is kevesebb.

Mindezek előrebocsátása után a statisztikai mutatók érthetősége érdekében már csak utalásszerűen említem azokat a jogszabályváltozásokat, amelyek szintén befolyásolják statisztikai adataink alakulását.

1990. március 1-jével a katonai büntetőeljárás hatályát radikálisan szűkítette a törvény: csak a katonák (honvédség, határőrség tényleges állományú és a rendőrség hivatásos állományú tagjai) által elkövetett katonai bűncselekmények tartoztak ide, az 1990. júniusi közkegyelem pedig ezek jórésztére is vonatkozott. (Emiatt az 1990-es év az 1989-eshez, az 1991-es év pedig az 1990-eshez nem volt hasonlítható.)

1992. január 1-jével újra változtak a hatásköri szabályok: azóta az említett katonai bűncselekményeken kívül a fegyveres erők tagjai által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények miatt is mi járunk el. (Így tehát ez az év sem hasonlítható az előzőhöz.)

1993. május 15-én lépett hatályba a büntető jogszabályok novellája (1993. évi XVII. tv.), amely megszüntette a katonai vétségek tekintetében az úgynevezett parancsnoki kívánatot és a katonai bűncselekmények fegyelmi úton való elbírálásának lehetőségét, s ugyanakkor dekriminalizáló jelleggel módosította az önkényes eltávozás és a szolgálatban kötelességszegés törvényi tényállását. Az előbbi esetben 24 óra helyett 48 órát meghaladó önkényes távollétet rendel büntetni, míg az utóbbinak a keretjellegét szüntette meg, s így szűkítette a tényállásokat. Ezt követően tehát – de csak a II. félévre vonatkozóan – már jelentkeztek statisztikánkban az addig ott nem nyilvántartott, parancsnoki hatáskörben elbírált bűncselekmények, másrészt viszont csökkent az önkényes eltávozások és a szolgálatban kötelességszegések száma. (Ez az év sem volt tehát összehasonlítható az előzővel, de 1994-gyel sem, hiszen akkor már az egész évre hatottak az említett változások.)

A rendszerváltás óta eltelt időszakból tehát először az 1994-es és 1995-ös év összehasonlítása volt lehetséges, bár az időközben folytatódó létszámcsökkentés befolyását nem tudtuk mérni. Ugyanez vonatkozik az 1995–96-os évek statisztikai adatainak összevetésére is.

A katonai bűnözésre vonatkozó adatok összehasonlításának nehézségei ellenére is kijelenthetjük, hogy a katonák köztörvényi bűnözésének növekedése csak némi fáziskéséssel következett be, s az ország bűnözési helyzetét jellemző emelkedés mértékét sem érte el.

Közismert, hogy a hazai bűnözésben az 1990-ben bekövetkezett robbanásszerű emelkedés (az előző évhez képest több mint 50%-kal, 341 ezerre nőtt a bűncselekmények száma) után tartósan magas szinten állandósultak a bűnözés volumenét jelző számadatok.²⁸²

*

A katonai ügyészségek által folytatott büntetőeljárások tényadatai a katonai kriminalitás területén az utolsó három évben jelentősebb változást nem mutattak.

A Magyar Honvédség állományába tartozó katona bűnelkövetők száma 1994-ben 2313, 1995-ben 2248, 1996-ban pedig 2273; míg az általuk elkövetett bűncselekmények száma ugyanezekben az években: 3025, 2863, illetve 3063 volt.

A katonák által elkövetett bűncselekmények számában a lényeges változás 1993 májusától következett be. Az 1992. évi tényszámokhoz képest 1996-ban 1222-vel több bűncselekmény elkövetését állapítottuk meg, s a növekménynek csak 2/3-ára ad magyarázatot az, hogy 1993-ban megszűnt a bűncselekmények elbírálására vonatkozó parancsnoki hatáskör. A másik 1/3 a köztörvényi bűncselekmények számának 45%-os növekedéséből adódik.

1996-ban a 2273 katona (+ 1,1%) által elkövetett 3063 bűncselekmény az előző évinél 200-zal volt több (+ 6,9%). A statisztikai átlag szerint tehát a katonák naponta 8,3 bűncselekményt követtek el.

A bűncselekmények 58%-a (1671) katonai bűncselekmény volt, azaz e téren csekély mértékű, 1,7%-os csökkenést regisztrálhattunk, ami azért nem jelentéktelen mégsem, mert a megelőző évi 10%-os csökkenés folytatásának tekinthető.

Érdemes röviden megvizsgálni a katonai bűncselekmények megoszlását.

– A legnagyobb részarányt (48%-ot) a szolgálatban kötelességszegések és a szolgálati feladat alóli kibúvások képviselték; ezek száma nem jelentős eltéréssel megfelel az 1994. és 1995. évi adatoknak.

²⁸² Bűncselekmények száma: 1991 – 440 ezer, 1992 – 447 ezer, 1993 – 401 ezer, 1994 – 389 ezer, 1995 – 502 ezer, 1996 – 466 ezer.

Az elkövetési magatartások döntő többsége a szolgálati hely elhagyása volt, és egyforma arányban (17–18%-os) fordult elő a szolgálatban elalvás, illetve a szeszital-fogyasztás. Kétségtelen, hogy a létszámcsökkentés következtében és a használaton kívüli katonai objektumok kötelező őrzés-védelme miatt egyes katonákra rendszeresen jut fárasztó, monoton és sokszor értelmetlennek látszó, kevésbé ellenőrzött szolgálat, de az elkövetési magatartások megoszlása mégsem elsősorban a fásultságra, hanem általában a szolgálati morál romlására utal.

– Ki kell emelni, hogy az úgynevezett kibúvások bűncselekmények száma öröndetesen csökkent. 1990-ben még 137-en követtek el szökést (azaz a szolgálati helynek a katonai szolgálat alóli végleges kivonás céljából való elhagyását), de tavaly csak 21 ilyen bűncselekmény miatt jártunk el. Hasonlóan látványosan csökkent az önkényes eltávozások száma az 1990. évi 419-ről 81-re.

Mindennek az okai nyilvánvalóak: Egyre inkább ismert a sorkötelesek körében a fegyver nélküli katonai szolgálat, illetve a polgári szolgálat lehetősége, így azon fiatalok többsége, akik a kötelező katonai szolgálattal szemben eleve ellenérzésekkel viseltetnek, már nem kerülnek olyan helyzetbe, hogy beilleszkedési problémáikat bűncselekmény elkövetése útján oldják fel. Másrészt a sorkatonák jogainak kiszélesítése, az immár alanyi jogon biztosított kimaradások és eltávozások is a jogtalan, önkényes eltávozások ellen hatnak. Végül emlékeztetek arra a már említett, 1993. májusi törvényi tényállás módosítására, amely 24-ről 48 órára emelte a büntetendő jogtalan távollét idejét.

– Tárgyi súlya és erőszakos jellege miatt külön kell említeni az előljáró elleni erőszak büntetettét: 66 katona 87 ilyen bűncselekményt követett el; ez az összes katonai bűncselekménynek mindössze 5,2%-át tette ki. Figyelmeztető azonban, hogy az ilyen bűncselekményt elkövető katonák fele ittás állapotban volt.

– A katonai bűncselekmények értékelése során – végül, de egyáltalán nem utolsósorban – külön kell szólni a szolgálati visszaélésekről és az alárendelt megsértésekről, amelyek elkövetői magatartása nagyon hasonló, hiszen az ilyen bűncselekmények többségét a sorkatonák egymás közötti durvasága, különösen az újoncok megalázása, bántalmazása valósítja meg; a jogi minősítés különbözősége azon múlik, hogy az elkövető a sértettnek előljárója-e, vagy csak szolgálatilag kedvezőbb helyzetben lévő úgynevezett öregkatona.

Az ilyen bűncselekmények (492) az összes katonai bűncselekmények 29,4%-át tették ki, és ezek 98%-át sorkatonák követték el. A sértettek mindegyike az újoncok vagy más, „elesettebb” katonák közül kerültek ki, akiket a tisztesek vagy az úgynevezett öregkatona tiltott módon, tiltott eszközökkel „neveltek”, szóbeli sértésekkel, sokszor tettelegességgel megaláztak, gyötörték, nekik gyakran súlyos

lelki szenvedést okoztak. 1992-ben 151 ilyen bűncselekmény miatt jártunk el, 1994-ben 593-ra nőtt a számuk (elsősorban a már többször említett ok miatt), ez 1995-ben közel 20%-kal (476-ra) csökkent, tavaly viszont valamennyivel újra nőtt (492). Nem hiszem, hogy helyes lenne ezeket az adatokat úgy értékelni, hogy a 30 ezres sorállománynak mindössze kb. másfél százalékát érintik az ilyen bűncselekmények. Helyesebb az a megközelítés, hogy egy zászlóaljnyi katonát ért azok miatt súlyos sérelem, s emiatt több mint 200 katona került bíróság elé.

Figyelemre méltó, hogy a szolgálati visszaélésért felelősségre vont sorkatonák (174) fele már több mint kilenc hónapi szolgálat teljesítése után követte el a bűncselekményt, s mindössze nyolcan voltak olyanok, akik még nem voltak hat hónapja katonák a bűncselekmény elkövetésekor. Hasonló arányokat lehet kimutatni az alárendelt megsértését elkövető sorkatonák (43) vonatkozásában is: szolgálatuk első hat hónapjában mindössze ketten követtek el ilyen bűncselekményt, illetve az elkövetők 40%-a volt már túl ekkor a katonai szolgálatból kilenc hónapon.

Sajnos a katonai szolgálatból hátralevő idő rövidségére tekintettel a bíróságok szinte automatikusan csak néhány napos végrehajtandó vagy felfüggesztett szabadságvesztést szabnak ki, sőt gyakran csak intézkedést alkalmaznak. Az én véleményem szerint az ilyen – egyébként köztörvényi bűncselekményi elemeket is magukban foglaló – katonai bűncselekmények miatt szigorúbb ítélkezésre lenne szükség, de az is kétségtelen, hogy ezen bűncselekmények megelőzése elsősorban összehangolt parancsnoki intézkedéseket igényel. Tapasztalataink szerint e bűncselekmények okai között az agresszivitás, az összezárt fiatal férfiak közötti feszültségek, bizonyos diákotthoni szokások durvább formában való átvitele, katonai hagyományok átörökítése, bizonyos filmhatások és – szerencsére csak néha – perverzítások mutathatók ki. Bizonyos ilyen értelmű vádakkal szemben hangsúlyozom azonban, hogy ezek nem csak a magyar hadseregre jellemző bűncselekmények, hiszen más országok katonai jogászai is küzdenek a problémával, és nem is csak a térségünkben. Éppen ezen tapasztalatok indítottak bennünket arra, hogy a tárgykörben nemzetközi katonai büntetőjogi konferenciát szervezzünk, ahol nemcsak büntetőjogi, hanem katonaszociológiai, -kriminológiai, -pszichológiai és alkotmányjogi megközelítésből kívánjuk a témát meg tárgyalni.

Talán jelez valamit, hogy 15 országból jönnek vendégek, s előadásra jelentkezett például a spanyol, a dán, a görög, az amerikai, az angol, a holland kolléga is.²⁸³

²⁸³ Az 1997. június 4–5-én megrendezett 3. Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia előadásai a következők voltak: Hauber Ernő ezredes, az MHP Jogi és Igazgatási Iroda

*

A katonai bűncselekmények megoszlásának áttekintése után röviden szeretnék csak szólni néhány – a kriminológusok érdeklődésére talán érdemes – körülményről.

A katonai bűncselekményt elkövető katonák 90%-a sorkatona, míg 182 fő nem sorállományú volt.

A sértettek közül egy meghalt (az ismert ercsi esetről van szó²⁸⁴), 35-en megsérültek.

A katonai bűncselekményt elkövetők közel 17%-a ittas állapotban volt.

A katonák által elkövetett köztörvényi bűncselekmények (42,2%) száma (1392) közel 20%-os növekedést jelez.

*

Fegyelmi Osztály vezetője: „A sorkatonák egymás közötti kapcsolataiban előforduló durvaságok, konfliktusok helyzete; megelőzésének parancsnoki lehetőségei”; Krizbai János ezredes személynéi csoportfőnök, szociológus: „A sorkatonák közötti viszony társadalmi és szervezeti összefüggései”; Bognár László ny. o. ezredes, a Magyar Honvédség mentálhigiénés főszakorvosa: „Viselkedési anomáliák a sorállomány körében”; Polt Péter, az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese: „Az ombudsman és az alkotmányos jogok védelme a honvédségnél”; valamint Mezei László ezredes, a Katonai Főügyészség főosztályvezető helyettese: „A katonák egymás közötti magatartásának büntetőjogi vonatkozásai”.

A tárgyalt kérdésekkel kapcsolatban tájékoztatót adott továbbá: Rogelio Martínez Vázquez vezérőrnagy, Spanyolország katonai főügyésze; Niels Christiansen, Dánia katonai főügyésze helyettese; James W. Rant királyi tanácsos, Nagy-Britannia Katonai Jogi Szolgálatának vezetője; A. P. Besier, az Arnhem-i Katonai Ügyészség vezetője; Dieter Anders tartalékos ezredes, a Német Szövetségi Legfőbb Ügyészség főügyésze; Panagiotis Kremmydiotis hb. őrnagy, a görög légierő bírósága mellett működő katonai ügyészség helyettes vezetője; Aloiz Siro ezredes, Szlovákia katonai főügyésze, legfőbbügyész-helyettes; Thomas J. Romig ezredes, az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi haderejének Németországban állomásozó hadteste jogi szolgálatának főnöke; David M. Berkson, a Nagy-Britannia Németországban állomásozó katonai csapatai mellett működő jogi szolgálat helyettes vezetője; Giuseppe Scandurra hadtesttábornok, Olaszország katonai főügyésze; valamint Gérald Wailliez ezredes, a Brüsszeli Katonai Ügyészség vezetőjének első helyettese.

²⁸⁴ A Magyar Honvédség 123. Eötvös József Vonalépítő Híradóezred 3. számú őrség parancsnoka, B. L. ht. őrmester 1996. szeptember 30. napján 13.10 és 13.15 óra közötti időben a felállított őrk felvezetése és váltása közben odament a 2. számú felállítási helyen szolgálatot teljesítő O. S. honvéd őrhelyéhez, és feltehetően ijesztgetési szándékkal, szemből 6–8 méterről, a honvéd feje felé tartva a szolgálati maroklőfegyverét, meghúzta az elsütőbillentyűt. Ennek következtében az őrt feljövés érte, és a helyszínen meghalt. Az őrparancsnok valószínűsíthetően abban a téves feltevésben volt, hogy a fegyvere üres, mivel a lövés bekövetkezte után azt mondta: „Úristen, ebben benne volt a tár?” Ld. részletesen: BÁNKI István: Esettanulmány fegyverbalesetről. *Katonai Logisztika – Anyagi-technikai Biztosítás*, 1996/4. 229–230.

A katonák köztörvényi bűncselekményeinek száma egyébként az 1992. évi 961-ről tavaly 1392-re nőtt, s erre a közel 50%-os növekedésre nincs olyan magyarázat, mint a katonai bűncselekmények számának emelkedésére. A köztörvényi bűncselekmények a hatásköri szabályok szerint azért kerültek katonai büntetőeljárás alá, mert ezek

- 8%-a katonai bűncselekménnyel volt halmazatban,
- 11%-a a szolgálattal függött össze,
- 75%-át szolgálati helyen követték el, illetve
- 6%-a katonák által magánéletben elkövetett cselekmény volt ugyan, de valamilyen összefüggés címén katonai eljárás alá tartoztak (például próbaidő alatt követték el).

A köztörvényi bűncselekmények 20%-át nem sorállományú katona követte el.

A köztörvényi bűncselekmények között dominálnak a vagyon elleniek (843), amelyek részesedése meghaladja a 60%-ot. Ez jobb képet mutat ugyan, mint az országos statisztika 78%-a, de mi inkább arra a tényre figyeltünk fel, hogy az 1995. évi 689 esethez képest jelentősnek mondható (22%-os) az emelkedés, különösen azért, mert az előző évi 37 millióval szemben tavaly 148 millió forint kár keletkezett a vagyon elleni szándékos bűncselekmények miatt.

A vagyon elleni bűncselekmények 80%-a lopás volt, és gyakorinak mondható a társas elkövetés. A lopásokat egyébként zömmel a honvédségi vagyon sérelmére követték el; elsősorban ruházati, elektronikai, élelmezési anyagokat, üzemanyagot, szerszámokat, valamint felszerelési tárgyakat loptak.

Az ilyen bűnelkövetést elősegítő okok vizsgálata során azt állapíthattuk meg, hogy az őrzés-védelem hiányosságai, az ellenőrzések lazasága, a nagyarányú anyagmozgatás mind lehetőséget teremtett, de az állandónak mondható „civil” kereslet szerepe sem elhanyagolható. A sorállományú katonák között egyre többen, egyre súlyosabb anyagi nehézséggel küszködnek. Az 1996-ban büntetőjogilag felelősségre vont sorkatonák 36%-a vallotta magát munkanélkülinek, 5%-uk pedig nő, családos volt. Ezek az adatok jeleznek valamit, még akkor is, ha nem vizsgáltuk ilyen szempontból külön a vagyon elleni bűncselekmények elkövetőit. Amint más összefüggésben már említettem, a katonák – ha nincsenek szolgálatban – a kiképzésmentes időben bármikor (sőt civil ruhában) elhagyhatják a laktanyát. A szabad kijárás, a szórakozás azonban pénzt igényel; nem ritkán ez a bűncselekmény oka. A hivatásos állomány körében esetenként komoly létfenntartási gondok jelentkeznek, s ha megélhetési bűnözésről nincs is szó, az már előfordult, hogy a hivatásos katona a hónap végén konzervet, a nagy hidegekben fűtőolajat lopott.

A katonák által elkövetett többi köztörvényi bűncselekmény már nagy szóródást mutat, s különösebb következtetésre nem ad lehetőséget. Talán azt érdemes kiemelni, hogy a kábítószerrel visszaélések kis száma (7 eset) nem ad még igazán okot a nyugtalanságra, de jelzi, hogy számolni kell e bűncselekmény „begyűrűzésével”. A lőszerrel és lőfegyverrel visszaélések száma (29) 1990 óta ilyen nagyságrend körül hullámzik, de nyilvánvaló, hogy a fegyverek, lőszerek stb. tartására, kezelésére, felhasználására, okmányolására, ellenőrzésére vonatkozó szabályok maradéktalan betartására van szükség, hiszen a társadalom bizonyos „rétege” felől fokozódó érdeklődés, kereslet tapasztalható.

*

A kép teljessége érdekében a következőkben rövid tájékoztatást adok a Legfőbb Ügyészség statisztikai adatai alapján a katonák úgynevezett magánéleti bűncselekményeiről.

1996-ban katonák összesen 649 szolgálattal nem összefüggő köztörvényi bűncselekményt követtek el (sorkatonák 536-ot, nem sorállományú katonák pedig 113-at).

Ezen belül domináltak a vagyon elleni bűncselekmények (245), de érdekes, hogy amíg a sorkatonák által elkövetett magánéleti bűncselekmények 42%-át teszik ki ezen bűncselekmények, addig a nem sorállományú katonák esetében ez az arány csak 18,5%.

A másik számottevő csoport a közlekedési bűncselekményeké (194), ezen belül a legtöbb az ittas vezetések száma volt (140). Itt a helyzet fordított, a sorállományú katonák magánéleti bűncselekményei közül 25%-kal részesednek a közlekedésiek, míg a nem sorállományú katonák esetében 52%-kal. Mindkét állománykategóriában 72%-ot tesz ki a közlekedési bűncselekményeken belül az ittas vezetések száma.

A harmadik jelentősebb bűncselekménycsoport a közrend ellenieké (135), ezek többségét (118-at) sorkatonák követték el. Az idetartozó bűncselekmények közül egyébként 102 volt a garázdaságok száma, amelyekből 95-öt sorkatonák valósítottak meg.

A sorállományú katonák bűncselekményei módot adtak egy másik csoportosításra is, kigyűjtöttük ugyanis az erőszakos jellegű bűncselekményeket. Az a némileg meglepő tény derült ki, hogy a sorkatonák magánéleti bűncselekményeinek 37%-át kitevő, összesen 200 bűncselekmény elkövetése történt valamilyen mértékű erőszakkal.²⁸⁵ Elöljáró elleni erőszakot „csak” 66 katona követett el, ami a katonai bűncselekmények mindössze 5,2%-át teszi ki.

²⁸⁵ 32 testi sértés, 5 hivatalos személy elleni erőszak, 95 garázdaság, 49 betöréses lopás, 5 rablás és 14 szándékos rongálás.

*

Nem lenne teljes ez a tájékoztató akkor, ha nemoznánk külön a nem sorállományú (hivatásos, továbbszolgáló és szerződéses) katonáknak a katonai büntetőeljárásban elbírált bűncselekményeiről.

1996-ban összesen 256 nem sorállományú katona (90 tisz, 20 zászlós, illetve 146 tiszthelyettes és tisztes) követett el összesen 442 bűncselekményt. Meg kell jeleznem, hogy az elkövetők száma 1995-höz képest csökkent, elsősorban a tiszti kategóriában (160-ról 90-re).

Az említettek által megvalósított katonai bűncselekmények száma 146 volt. A többséget (75) a szolgálati bűncselekmények jelentették, ezek között 48 volt a szolgálatban kötelességszegés. Az előjárói bűncselekmények száma 39 volt, de ezen belül mindössze 9 esetben került sor alárendelt megsértésének megállapítására, a többi bűncselekmény más jellegű volt: előjárói hatalommal visszaélés, előjárói intézkedés elmulasztása vagy ellenőrzés elmulasztása volt.

A nem sorállományú katonák katonai büntetőeljárásban elbírált köztörvényi bűncselekményeinek száma 296 volt. Ezek 61%-a (182) volt vagyoni bűncselekmény, míg 22,5%-a (67) közrend elleni bűncselekmény, mégpedig zömmel okirathamisítás (51). Az említett okirat-hamisítások, amelyek az itt tárgyalt köztörvényi bűncselekmények 19%-át teszik ki, kivétel nélkül valamilyen vagyoni elleni bűncselekménnyel voltak halmazatban (menetlevelek, élelmezési utalványok stb. hamisításáról volt szó), azaz az ügyek 80%-ában valamilyen vagyoni haszonszerzés céljából elkövetett bűncselekményt állapítottunk meg. Ha ezt az adatot összevetjük a nem sorállományú katonák magánéleti bűncselekményeinél említett adatokkal, akkor szembetűnik a nagy különbség: 18,5, illetve 80%. Erre az lehet a magyarázat, hogy az esetek többségében nem bűnözői beállítódásról van szó, hanem arról, hogy a szolgálati körülmények között, a szolgálati helyeken több lehetőség kínálkozik vagyoni elleni bűncselekmény elkövetésére.

*

Ha csak vázlatosan is – és ismét hangsúlyozni szeretném, hogy nem a kriminológia tudományos igényeinek megfelelően –, ennyiben kívántam bemutatni önöknek a bűnözés helyzetét a Magyar Honvédségben.

Szeretném azonban azt is elmondani, hogy ha nem is tekinthetjük feladatunknak a bűnügyi adatok tudományos igényű elemzését, arra mégis törekszünk, hogy átlássuk a hadseregben érzékelhető bűnügyi, illetve fegyelmi tendenciákat, és erre mindazok figyelmét felhívjuk, akik a bűnmegelőzés érdekében tehetnek valamit.

Természetesen azt tartjuk alapvetőnek, hogy minden normasértést megfelelő törvényes eljárás és felelősségre vonás kövessen. Törekszünk tehát arra, hogy bűncselekmény ne legyen eltitkolható a hatóságok elől, azonban az elmúlt években sajnos nem egy parancsnok ellen kellett hivatali bűnpártolás vagy előjárói intézkedés elmulasztása miatt eljárni.

A büntetőeljárások során egyaránt nagy gondot fordítunk a gyorsaságra és az eredményességre is. Elmondhatom, hogy a katonai büntetőeljárásban az időszertei mutatók igen jók és magas szinten állandósultak. Az elmúlt évben az ügyek 91%-ában a két hónapos alaphatáridőn belül befejeztük a nyomozást, hat hónapon túli ügyünk mindössze 10 volt.

Itt említeném meg, hogy véleményünk szerint katonai körülmények között különösen fontos és hasznos bűnmegelőzési eszközként fogható fel az előállítási eljárás. Bár a nem katonai eljárásban 1992 óta folyamatosan csökkent és az elmúlt évben 1,6%-ot tett ki az ilyen eljárások száma, a katonai büntetőeljárásban évről évre sikerül fokozni az előállítások számát, amelyre tavaly az ügyek 16%-ában került sor.

Az úgynevezett vádas ügyeknek egyébként 79%-ában a feljelentés napjától számított négy hónapon belül határozat született.

A nyomozások tapasztalatai alapján az elmúlt évben 65 esetben éltünk szignálizációval különböző katonai parancsnokoknál, 210 katonával szemben kezdeményeztünk fegyelmi eljárást a bűncselekménnyel összefüggésben levő fegyelemsértés miatt, 28 esetben kértünk kártérítési eljárás vagy egyéb vizsgálat lefolytatását.

Büntetőjogon kívüli tevékenységünk elsősorban a bűnmegelőzést szolgálja. Törvényességi vizsgálataink zömmel arra irányulnak, hogy a katonák alapvető jogait biztosító jogszabályok érvényesülését elősegítsék. Az elmúlt évben több mint 8000 katona előtt 83 jogi felvilágosító előadást tartottunk, elsősorban a katonák jogi nevelése érdekében. Célunk a jogszabályok megismertetése, megértetése, elfogadtatása, azaz az önkéntes jogkövetés elősegítése volt.

Megköszönöm megtsisztelő érdeklődésüket és figyelmüket!

A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK ÚR CSAPATZÁSZLÓT ADOMÁNYOZOTT A KATONAI FŐÜGYÉSZSÉGNEK*

Hölgyeim és Uraim!

Egy katonai szervezet vezetőjének életében általában egyszer adódik – s a katonai ügyészség történetében eddig még soha nem fordult elő –, hogy az ország legfőbb közjogi méltósága által adományozott csapatzászlót, az annak becsülettel való megőrzésére tett ígéret mellett átvehesse és meglengethesse a felsorakozott állomány előtt. A mi életünkben kivételesen nagy jelentőségű esemény történt tehát ma, s ez igazán felejtethetetlenül széppé, emlékezetessé tette első ízben megtartott ünnepünket, a katonai ügyészek napját.

Az ünnep hangulatában talán megengedhető nekem, hogy rövid visszapillantást tegyek a magyar katonai igazságszolgáltatás történetére, a katonai ügyész megjelenésére a katonai igazságszolgáltatásban.

1924-ben Cziáky Ferenc hadbíró őrnagy tollából megjelent egy írás, amely azt a címet viselte, hogy: „A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története”. Ha a cím így talán túlzó is volt, az írás jogtörténeti hivatkozásai azt mindenesetre igazolják, hogy az immár több mint ezeréves államiságunk létét is biztosító mindenkor magyar haderő sohasem nélkülözhetette a kor sajátosságaihoz igazodó rendet és fegyelmet.

Ahogy Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér fogalmazott: „[a]ki a militarista disziplínát szabadsággal ellenkező dolognak tartja, bolond vagy tunya, rossz és rest”.

A különböző, korai krónikákból tudunk a katonai fegyelmet sértők büntetéseiről is, amelyek kiszabását a vezérek, az uralkodók már a kezdetekkor is erre felhatalmazott személyekre bízták. Már Kézai Simon [a hunok és a magyarok cselekedeteiről írt] krónikája is említi „egy Kádár nevezetű bírót a Torda nemzetségből”, s akit a vezérek azzal bíztak meg, hogy „a közhadinépet ítélje, [...] a

* *Ügyészek Lapja*, 2002/4. 69–73.

gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse”. [VI.] Bölcs Leó bizánci császár is ír a harcos és fegyelmezett magyarokról, akik „[e]gy fővezérnek engedelmeskednek és magukat szigorú haditörvényszéknek vetik alá”.

Szent István óta, az Árpád- és a vegyesházi királyok idejéből már egyre több írott jogforrást, hadiszabályzatot ismerünk, amelyek „a katonák kihágásainak és erőszakoskodásának megfékezése” érdekében vagy például a polgári lakossággal szembeni hatalmaskodás, illetve a hadba hívás iránti engedetlenség büntetése felől rendelkeztek.

Mátyás király szigorú rendet tartott a fekete seregben, s az ő idejében alakult meg a tiszti becsületbíróságok őse, a vitézi ítélőszék (*curia militaris*).

A katonai büntetőjog művelése igazán az ország három részre szakadása után lendült fel, s ennek végeredménye, legfőbb alkotása lett az 1707-es ónodi országgyűlésen elfogadott két kiemelkedő jogszabály, a „Hadi Regulák, Artikulusok, Ediktumok és Törvények”, illetve a „Hadi Regulamentum”, amelyek már a katonai bűncselekmények és büntetéseik felsorolásán kívül a katonai bűnvádi eljárásra vonatkozó részletes rendelkezéseket is tartalmazták, és szóltak a bírói szervezetről is. Megjegyzendő, hogy a Kajali Pál főhadbíró által szövegezett Hadi Regulamentum a büntetőügyekben a vádolás és az ítélkezés jogával felruházott hadbíró feladatává tett olyasmiket is, amelyek ma is fontos katonai ügyészi feladatok. Előírta ugyanis, hogy a hadi bírák ellenőrizték a raktárakat, vegyenek részt a mustrában, s ellenőrizték, hogy a markotányosok helyes mércét, singet használnak-e. Ez ugye olyasmi, mint ma a törvényességi ellenőrzés. Meghagyta azt is, hogy a hadi bírák folyamatosan magyarázzák a tiszteknek a rájuk vonatkozó szabályokat, azért hogy „senki maga-magát azzal ne mentegesse, hogy a törvényt nem ismerte”. Ma ezt jogpropagandának vagy jogi felvilágosító előadásnak nevezzük.

Ekkor, 1707-ben intézményesült tehát a hadi bíró, s azóta Magyarországon mindig is működött katonai igazságszolgáltatás, igaz, hogy a Rákóczi-szabadságharc bukása után osztrák katonai jog szerint, s igaz, hogy még hosszú-hosszú ideig nem különült el a vádhatósági (a mai ügyészi) feladatkör.

Erre a szerepmegosztásra még akkor sem került sor, amikor az 1871. évi XXXIII. tc. létrehozta a bíróságoktól független királyi ügyészséget. A magyar katonai igazságszolgáltatás ekkor még a polgári igazságszolgáltatástól teljes mértékben elkülönülve, a haderőbe szervesen beépülve működött, mégpedig az osztrák katonai büntető törvénykönyv és perrendtartás alapján.

Részben a közeli országok jogfejlődésének hatására – hiszen például Németországban 1901 óta a katonai büntető perrendtartás a vádhatósági feladatokat

a katonai ügyészségre bízta, vagy például Szerbia új, szintén ezen évben kiadott katonai bünvádi eljárási törvénye is úgy rendelkezett, hogy a vádat a katonai államügyészség képviseli – Magyarországon is erősödött az az igény, hogy a katonai büntetőbíráskodás szabályai alkalmazkodjanak a rendes büntetőbíráskodás alapvető szabályaihoz.

Végül is a magyar nemzeti hadsereg létrejötte után kerülhetett sor a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. megalkotására. E jogszabály volt az első, amely a katonai büntetőeljárásban ügyész közreműködését tette kötelezővé, azaz e törvény intézményesítette a közvádoló szerepét ellátó „katonai” ügyészt, s azóta a magyar katonai büntetőeljárás állandó és jórészt meghatározó szereppel bíró résztvevője (a szervezeti megoldások változásaitól függetlenül). A törvénycikk 44. §-a szerint: „[v]ádló gyanánt a dandárbíróságoknál az ügyési tiszt, a hadosztálybíróságoknál a honvéd ügyész, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszéknél a honvéd koronaügyész működik”. A 45. § kimondta azt is, hogy „a honvéd ügyész és az ügyési tiszt a bíróságtól függetlenek”. Az akkor bevezetett új katonai igazságügyi beosztások jelentőségét, rangját jelzi, hogy a törvény úgy rendelkezett, miszerint a honvéd ügyészt a honvédelmi miniszter nevezi ki, míg „[a] honvéd koronaügyészt és állandó helyetteseit Ő Felsége [...] a honvéd igazságügyi tisztek állományából”.

Utólag is hálás vagyok azért, hogy Pap János ezredes egy tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a későbbi magyar katonai ügyészi szervezet szempontjából alapvető jelentőségű törvénycikket a július 5-ei királyi szentesítése után, 1912. július 8-án – tehát ma 90 éve – hirdették ki az Országos Törvénytárban való megjelentetéssel.

Ma az egységes ügyészség integráns részeként, de egyszersmind katonai egységként is működő katonai ügyészség történelmi gyökereire való emlékezés jegyében, az 1912 óta a mindenkor magyar hadsereg rendje és fegyelmi érdekében tevékenykedő testület hagyományainak ápolása céljából ezt a napot választottuk a katonai ügyészek napjává.

Engedelmet kérek a személyi kitérőért, de közel 30 éve Vietnámban hallottam egy mondást, miszerint „[h]a tiszta vizet iszol, gondold a forrásra”. Úgy érzem, hogy nagy igazság van ebben, s úgy vélem, hogy ma, amikor kialakult szervezeti keretek közötti, elődeik több évtizedes tapasztalatai alapján kiérlelt katonai büntetőjogi és katonai büntetőeljárás-jogi ismeretek birtokában teljesítjük feladatainkat, tisztelettel kell gondolnunk elődeinkre, a forrásra, s a csapatünnep napjának kiválasztása egyfajta tisztelgés előttük.

Hölgyeim és Uraim!

Az ilyen történelmi előzmények után mára kialakult szervezeti rendjében működő katonai ügyészség mindennapi munkájáról ebben a körben nem kell szólnom. Együtt, közös erőfeszítésekkel – időnként igen nagy erőfeszítésekkel – hibáinkat javítgatva, hadbíró társainkkal és a fegyveres szervek vezetőivel elvszerűen együttműködve, a legfőbb ügyészség vezetésének hathatós segítségével értük el eredményeinket. Talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha én emelem ki a nyomozásaink eredményességi mutatóit, a váderedményességünket és eljárásaink magas értéken állandósult időszerűségi adatait. Munka közben hibázni lehet, s sajnos néha hibázunk is. Az azonban azt hiszem nem vitatható, hogy a katonai ügyészségek törekednek a szakszerű, eredményes, törvényes és időszerű munkavégzésre. S mindeközben már évek óta azt mondhatjuk, hogy stabilizálódott, megszilárdult, mellesleg megfiatalodott és kissé nőiesedett is a katonai ügyészi állomány, amelynek mindig volt energiája, kitartása a nap mint nap megújuló joganyag elsajátítására, de emellett szervezett továbbtanulásra, nyelvtanulásra is. Nem túlzok, ha azt állapítom meg, hogy hivatásukat szerető, magas szinten képzett, fegyelmezett katonai ügyészek és katonai ügyészségi alkalmazottak alkotják a szervezetünket.

Büszke vagyok arra, hogy ennek a csapatnak az élén állhatok, és munkatársaim nevében is mondhatom, hogy mindannyiunk számára igen nagy öröm és nagy siker az, hogy szervezetünk munkáját nem csak mi értékeljük így. A csapatzászló adományozására irányuló kérelmemet ugyanis a legfőbb ügyész egyetértése nélkül nem is terjeszthettem volna elő, az a vezérkari főnök javaslata nélkül nem kerülhetett volna a honvédelmi miniszter elé, aki indoklás nélkül megtagadhatta volna, hogy előterjesztést tegyen a köztársasági elnöknek. A legfőbb ügyész, a vezérkari főnök és a honvédelmi miniszter egyaránt támogatta, és nagy örömünkre a köztársasági elnök teljesítette a csapatzászló adományozására irányuló kérelmünket, s ezt munkánk elismerésének, de egyúttal a további eredményes munkára inspiráló gesztusnak is tekintjük.

Tisztelt Vendégeink, kérem, engedjék meg, hogy most kifejezetten a katonai ügyészi állományhoz szóljak.

Tábornok Urak, Tiszt, Tiszthelyettes Hölgyek és Urak,
tisztelt Munkatársaim!

Köszönetet mondok a teljes személyi állománynak azért, mert eredményes munkával, fegyelmezett magatartással kivívta a katonai szervezet legnagyobb

elismerését, a köztársasági elnök által adományozott csapatzászlót. A zászló a hazához, a nemzethez, az eskühöz és a csapathoz való kitartó hűség, valamint a bátorság, a katonai becsület és a bajtársiasság jelképe. A csapatzászlót mint a katonai szervezet tekintélyét és becsületét megtestesítő jelképet óvni és védeni kell. Természetesen nemcsak fizikailag kell óvni és védeni, hanem morálisan is, úgy kell dolgoznunk, élnünk, viselkednünk, hogy folt ne essék a zászlónkon.

Hölgyeim és Uraim!

A hivatását szerető, esküje szerint élő és tevékenykedő katona nem elsősorban azért teszi a dolgát, mert feltétlenül elismerésre számít. Egyetértőleg idézem [William] Shakespeare-t, aki azt írta valahol, hogy „[a] hű szolgálat önmaga jutalma”. Ez így igaz, de az embernek mégis jólesik, ha hű szolgálatát az annak megítélésére hivatottak is elismerésre méltónak találják.

A katonai ügyészi szervezet nevében ezért köszönetet mondok mindazoknak, akik véleményét figyelembe véve döntött úgy a köztársasági elnök, hogy a katonai ügyészi szervezetet ebben a nagy elismerésben részesíti. Ígérem, hogy erre a bizalomra utólag is igyekszünk rászolgálni.

Befejezésül szeretném megismételni azt, amit a csapatzászló átvételekor mondtam:

„A csapatzászlót becsülettel megőrizzük!”

A LEGFŐBB ÜGYÉSSZÉ VÁLASZTÁS ALKALMÁBÓL ELHANGZOTT BEIKTATÓ BESZÉD*

Mélyen tisztelt Elnök Asszony,
Tisztelt Vendégeink,
Tisztelt Vezető Munkatársaim!

Amikor 1965. december 1-jén katonai ügyészségi fogalmazóként megkezdtem ügyészségi szolgálatomat, őszintén hittem, hogy megtaláltam hivatásomat, és mélyen reméltem, hogy pályámon lesz részem munkasikerekben és örömekben is.

Még csak nem is álmodhattam azonban arról, hogy 41 év múltán én, a valamikori hadnagy, fogalmazó, nyugalmazott altábornagyként és immár az ügyészi hivatásrend első embereként állhatok a Magyar Köztársaság Országgyűlése előtt, hogy letegyem hivatali eskümet.

Azt az esküt, amelynek lényege az, hogy „...hazámhoz és annak népéhez hű leszek, legfőbb ügyészi feladatokat [...] az Alkotmány érvényesülése érdekében lelkiismeretesen teljesítem”.

Eskümet itt, Önök előtt, előttetek megismétlem.

A legfőbb ügyészi iroda olyan, hogy ott képeket elhelyezni nem lehet. Mégis kerestem egy helyet, ahova kiakaszthattam a bekeretezett esküokiratot, mert azt szeretném, hogy azt nap mint nap lássam, hogy soha ne felejthessem el.

El kell mondanom – s ez talán látszott is rajtam –, hogy az országgyűlési szavazás eredményének kihirdetésekor, majd az eskütételkor, nagy meghatottságot, s a nagyfokú bizalom miatti őszinte örömet éreztem, de – és ez talán nem látszhatott – szinte fizikailag is éreztem a megkapott, vállalt feladat súlyát, felelősségét is.

Amikor jelölt lettem, már feltettem magamnak a kérdést, hogy mi bátoríthat arra, hogy ezt a roppant megtisztelő jelölést elfogadjam.

* A 2006. november 11. napján az Igazságügyi Palotában elhangzott bemutatkozóbeszéd. *Ügyészek Lapja*, 2006/6. 59–62.

Átgondoltam a helyzetemet, és úgy éreztem, nem lehetek kishitű, hiszen a 41 éves ügyészi szolgálat megtanított minden szükségesre. A közel húszéves elsőfokú katonai ügyészi munka során a nyomozás, a vádképviselés, a törvényességi vizsgálatok minden nehézségével és szépségével is találkoztam. Ezt követően a néhány éves katonai főügyész-ségi beosztásom idején a nyomozásfelügyelet, a panaszeljárások és a Legfelsőbb Bíróság előtti ügyészi fellépés tudnivalóit sajátíthattam el, majd 3 évig ügyész-ségi vezetőként, utána egy évig főosztályvezetőként tehettem szert vezetői gyakorlatra. Mindezek után ért az a megtiszteltetés, hogy legfőbbügyész-helyettesként, katonai főügyészként több mint 16 évig – két legfőbb ügyész bizalmából is – részese lehettem az ügyészi szervezet legfelsőbb vezetésének.

Végigjártam tehát a lépcsőfokokat, és úgy érzem, rendelkezem is a kellő tapasztalatokkal, és ismerem is eléggé az ügyészi szervezetet.

Mindez mégsem lett volna elég, ha nem érezhettem volna az ügyésztársadalom bizalmát és – hadd gondoljam úgy, hogy – szeretetét is. Ezt szeretném most is megköszönni.

Mindez biztatást adott ahhoz, hogy remélhessem, együtt, egyetértésben meg tudjuk oldani feladatainkat.

Sokan mondják nekem most azt, milyen nehéz időben vettem át a posztomat. Nem tagadhatom, hogy a társadalom mindennapjai enyhén szólva zaklatottak, hogy az indulatok néha elszabadulnak, és esetenként olyan cselekményekben manifesztálódnak, amelyek miatt többen ügyészért kiáltanak. Sajnálatos, hogy az ügyészséget politikai indíttatású megszólítások is érik. Nekünk azonban konzekvensen tartanunk kell magunkat ahhoz, hogy elfogultság nélkül, csakis a törvényt alkalmazzuk, és akkor bízhatunk abban, hogy igazolódik egy Statius nevű valamikori római költő szava:

„Seva legem, et lex servabit te”, azaz: „Óvjad a törvényt, s majd a törvény téged is óv”.

Tisztelt Vendégeim és Kollégáim!

Megválasztásom után nagyon sok kedves levelet kaptam, és engedjék meg, hogy kettőből idézzek néhány sort:

Egy kollégám írta, „kívánom, hogy az egyöntetű bizalom ne terhet jelentsen, hanem hitet és erőt adjon a bizonyára nehézségeket is tartogató tisztség betöltéséhez.”

Nagyon szeretném, ha ez történné!

Egy parlamenti képviselő azt írta, hogy „...ön a politikai és pártérdekek Scylla és Charibdis-a között biztosan fogja vezetni a Legfőbb Ügyészség hajóját”.

Nagyon remélem, hogy így lesz!

Mélyen tisztelt Elnök Asszony,
Tisztelt Vendégeink és Kollégáim!

Korábbi vezetői beosztásomban mindig arra törekedtem, hogy az általam vezetett katonai ügyészi szervezet, mint a Magyar Köztársaság Ügyészségének integráns része, járjon elő az eljárások időszerűsége, gyorsasága, eredményessége és mindenképpen a törvényessége biztosításában.

Úgy vélem, hogy legfőbb ügyészként sem kell változtatnom alapvető célkitűzéseimen. Ezek pedig abban foglalhatóak össze, hogy az ügyészségnek mint az igazságszolgáltatás egyik igen fontos közreműködőjének vagy résztvevőjének egész tevékenységét illetően, általában is, de konkrét ügyekben is törekednie kell a hitelességre, a társadalom pozitív értéktételeének kiérdeklésére.

S ehhez – merthogy ez végül is nagyon egyszerű dolog – nem kell más, mint hogy pártatlanul, csakis a törvényeknek engedelmeskedve – ahogy szoktuk mondani: a szakma szabályai szerint –, magas erkölcsi követelményeknek megfelelően és fegyelmezetten kell dolgozni.

Ha ez egy olyan alkalom, amikor illik egy ars poeticát megfogalmazni, akkor sem érzem magam nehéz helyzetben, mert segítségül hívhatom az általam legnagyobb magyar büntetőjogászként tisztelt – magister juris criminalis-ként is aposztrofált – Finkey Ferencet, aki több szép és időtálló megfogalmazását adta az ügyész feladatainak, illetve működése vezérelveinek.

Hadd válasszam azt a mondatát, amelyet 1940-ben, nyugállományba vonulásakor mondott:

„Az igazságügyi szolgálatban mindig az anyagi igazság pártatlan szolgálata, az állami közérdek megóvása, a törvények szigorú és részrehajlás nélküli érvényesítése lebegett előttem mint mindennapi munkám célja és eszménye.”

Nagyon bízom abban, hogy ügyészi szolgálatom befejezésekor én is nyugodt lelkiismerettel mondhatom majd ezt.

Ilyen szellemben és ilyen célokkal szeretném tehát vezetni ezt a szervezetet, és elvárom, hogy a szervezet tagjai e célokat megértve és ezekkel azonosulva álljanak is mögém, mert Senecával vallom, hogy „rossz katona az, aki sóhajtozva követi a hadvezért”.

Az ünnepi alkalom nemigen alkalmas arra, hogy valamiféle programbeszédet tartsak, de azt leszögezhetem, hogy semmilyen lényeges szerkezeti, szervezeti változtatás szükségét nem látom. Az Európai Unióhoz való csatlakozás, illetve a büntető törvénykönyv változásai, a büntetőeljárás újrakodifikálása és az azt követő módosítások miatt szükségessé vált működési, szervezeti reform gyakorlatilag megtörtént, és sikeresnek is mondható.

Ennek ellenére nyitott vagyok minden olyan észszerű változtatásra, amely a még hatékonyabb, a törvényesség megerősítését még eredményesebben szolgáló ügyészi tevékenységet segítheti elő.

Az elvárásaimat illetően nem szeretnék részletekbe menni.

Vezető munkatársaim egyébként is ismerik a felfogásomat: a büntetőjogi ügyészi tevékenységben az időszerűséget, az eredményességet és a törvényességet tartom a legfontosabbnak. Tehát gyors munkát, de úgy, hogy az mégis alapos, s így eredményes legyen, oly módon, hogy azt kizárólag törvényes eszközökkel, minden szempontból törvényes eljárásban érjük el.

Nagyon fontosnak tartom továbbá, hogy munkánk ne legyen fásult, rideg, hanem emberközpontú. Dosztojevszkijre hivatkozva: „bűnében is szeressétek az embert”.

Idetartozik azonban az is, hogy szeretném, ha még nagyobb gondot fordítanánk a sértettek jogainak érvényesítésére, biztosítására, de a bűnelkövetők alapvető jogainak védelmére és az európai követelményeknek megfelelő büntetés-végrehajtásra is.

A valóban nagyon hasznos, értékes büntetőjogon kívüli ügyészi tevékenység mennyiségi növelésére lehetőséget, de szükségét sem látok. A munka minőségi mutatói azonban bizonyára javíthatók még. Mindenesetre azt várom el az e területen dolgozó kollégáktól, hogy hozzáállásuk reagáló legyen: a bűnügyi tapasztalatokból, a társadalom, a sajtó, a politika által közvetített igényekből szűrjék le, milyen területen válik szükségessé ügyészi vizsgálódás, ügyészi fellépés a törvények betartatása érdekében.

Nincs aggályom afelől, hogy ügyészeink maradéktalanul képesek megfelelni az ilyen elvárásoknak.

Korinek László írta egy tanulmányában, hogy „...a szaktudás csak olyan szervezetben halmozódik fel, ahol legalább három nemzedék találkozik: az ifjak új lehetőségei a középkorúak jártasságával és az idősebbek tapasztalataival”.

Nos nálunk a helyzet ilyen szempontból kiváló, és ebben a szervezetben valóban fel is halmozódott egy jelentős szaktudás, amelyre építeni is akarok.

Ezt azonban karban tartani, sőt gazdagítani is kell, ezért inspirálni és lehetőségeink szerint támogatni kívánom az ügyészek továbbképzését, posztgraduális képzését, nyelvtanulását, az európai uniós joganyag minél jobb elsajátítását.

Célkitűzéseimet úgy összegezhetném, hogy szeretnék egy, az alkotmányos rendeltetésének mindenben megfelelő, a társadalom elismerését élvező, európai színvonalú munkára képes szervezet megerősítésében eredményes lenni.

Tisztelt Hallgatóim!

Beszédemet az eskümre utalással kezdtem.

Szeretnék befejezésül egy másik esküt felidézni, az 1871. évi XXXIII. tc. által létrehozott királyi ügyészség tagjainak esküjét:

„[T]isztemben pontosan, híven és serényen eljárók, a reám bízott ügyekben félretévén mindennemű melléktekintetet, félelmet vagy kedvezést, egyedül a törvényes igazságot tartandom szemem előtt.”

Ennek szeretnék megfelelni, s hogy ez így lehessen, ahhoz kérem mindannyiuk, mindannyiótok támogatását, segítségét.

Mindenkinek – különösen Elnök Asszonynak – szívből köszönöm, hogy beiktatásom alkalmával személyes megjelenésével megtisztelt.

Köszönöm a figyelmet!

A KATONAI BÜNTETŐJOGI
KODIFIKÁCIÓRÓL
2007. MÁJUS 18. NAPJÁN TARTOTT
TUDOMÁNYOS EMLÉKÜLÉS
KÖSZÖNTŐJE*

A program szerint köszöntőt kell tartanom, de én először köszönetet szeretnék mondani az ötletgazdának, a szervezőknek és a megjelent érdeklődőknek azért, hogy ilyen méltó módon emlékezhetünk meg a magyar katonai és hadi jog, valamint a magyar büntető jogalkotás valóban mérföldkőnek tekinthető produktumáról, a 300 évvel ezelőtt, az 1707. év pünkösdi havának első napjára összehívott ónodi országgyűlésen elfogadott kuruc katonai büntető törvénykönyvről és általános hadiszabályzatról.

„A magyarországi confederált Nemes Statusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és Törvények”, avagy más néven: a *Regulamentum Universale* és a hozzá kapcsolódó *Edictum Universale* volt a magyar katonai büntetőjog – anyagi és eljárási szabályokat, valamint szervezeti előírásokat is tartalmazó – első kodifikációja, ezért számítjuk innen a magyar katonai igazságszolgáltatást.

Minthogy az érdeklődéssel várt előadások nyilvánvalóan méltatni fogják „Kajali Pál uram”, a későbbi első főhadbíró és társai művet, engedjék meg, hogy előljáróban arra is emlékeztessék, ez a nagy jelentőségű jogalkotási esemény nem volt előzmény nélküli. Közvetlen előzményeit az erdélyi fejedelmek és hadvezérek hadi, fegyelmi szabályzatai, büntető intézkedései jelentették, de a katonai büntetőjog csíráit még régebbi időkből is ismerjük.

Aki a katonai büntetőjog történetével foglalkozik, annak alapmű egy 1924-ben kiadott könyvecske, a Cziáky Ferenc által írt, „A magyar katonai büntető

* In: BÖGÖLY Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda, Pécs, 2007. 11–16.

és fegyelmi jog ezeréves története” című mű. A cím talán túlzó, de az írás jogtörténeti hivatkozásai azt igazolják, hogy a több mint ezeréves államiságunk létét is biztosító mindenkori magyar haderő sohasem nélkülözhetette a kor sajátosságaihoz igazodó rendet és fegyelmet. Zrínyi Miklóst idézve: „[a]ki a militárista diszciplinát szabadsággal ellenkező dolognak tartja; bolond, vagy tunya, rossz és rest”.

A vándorlás, honfoglalás, kalandozások idejéből már tudunk a katonai fegyelmet sértők büntetéseiről, amelyek kiszabását a vezérek, az uralkodók már a kezdetekkor is erre felhatalmazott személyekre bízták. Ezek sorában említem:

- Anonymus *Gesta Hungarorum*a megemlékezik arról, hogy a vérszerződésnek már voltak katonai büntetőjog-történeti vonatkozásai (hűtlenség a vezér ellen).

- A Csíki székhely krónikából tudjuk, hogy szigorú büntetés várt arra, aki a hadba szólításnak nem engedelmeskedik.

- Kézai Simon krónikájából tudjuk, hogy a vérszerződéssel egyidejűleg már bíróválasztásra is sor került: a szerző említ egy Kádár nevezetű bírót a Torda nemzetségből, akit a vezérek azzal bíztak meg, hogy „a közhadinépet ítélje [...] a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse”.

- a Thuróczi-krónika ír a (955-ös) augsburgi gyászmagyarokról, azok megsegényítő (birtokukat elkobozták, szolgaságra és koldulásra, mezítlábra ítélték őket) büntetéséről („aki pedig a hadban gyáván viselkedett, azt kiközösítették a nemzet testéből”).

- Bölcs Leó bizánci császár – aki katonai szövetségre lépett a magyarokkal – is ír a Taktika című művében a harcos és fegyelmezett magyarokról, akik „[e]gy fővezérnek engedelmeskednek és magukat szigorú haditörvénytörésnek vetik alá”.

- Fia, Bíborbanszületett Konstantin a „*De Administrando Imperio*” című művében leírja, hogy a magyarok nemzetgyűlésükön „gülaszt” választanak: akik ellátják a bírói tiszteket.

A császár is megemlíti, hogy a „vétkezők kemény és keserves büntetést állanak ki az előjárók részéről”.

A vérszerződés egyes rendelkezéseit joggal vonhatjuk a magyar katonai büntetőjog ősi szabályai körébe, ugyanis annak célja a hét magyar törzs mint katonai erők egyesítése volt egységes vezérlet alatt, s az említett rendelkezések a katonai erő fegyelmét voltak hivatva védeni, s ennek megsértését szankcionálták.

Szent István óta, majd az Árpád- és a vegyesházi királyok idejéből már egyre több írott szabályt ismerünk, amelyek „a katonák kihágásainak és erőszakosko-

dásainak megfékezése” érdekében vagy például a polgári lakossággal szembeni hatalmaskodás, avagy a hadba hívás iránti engedetlenség büntetése felől rendelkeztek.

Zsigmond hadiszabályzata (1427) volt az első ilyen jogforrásunk, amely jóval megelőzte az osztrákokat (1508). Jelentős érdeme a kihágások felsorolása és bizonyos bűncselekményi tényállások megfogalmazása („önkényes eltávozás”, illetve „aki zászlaját hír nélkül elhagyja”).

Mátyás szigorú rendet tartott a fekete seregben, s dekrétumai több katonai büntetőjogi rendelkezést tartalmaztak.

A Katonai Főügyészség folyosóján látható a Hadtörténeti Múzeumból ki kölcsönzött (Iustitia ábrázolással díszített) gyalogsági állópajzs az alabárdokkal. A magyarázó szöveg szerint: „Mátyás zsoldos seregében már megjelentek a katonai jogszolgáltatást végző tisztviselők. Szimbólumként reneszánsz Iustitia-ábrázolást, jelvényfegyverként alabárdot alkalmaztak.” Az 1486. évi tc., a Decretum Maius tesz először említést a tiszti becsületbíróságok őseről, a vitézi ítélőszékről (curia militaris), amelynek elnöke a király volt. Azért elnöke, mert Mátyás lényegében társas bíraskodást vezetett be az 1462. évi I. tc.-kel, amikor a súlyosabb bűnesetekre előírta, hogy az ilyen ügyek elbírálásában részt kell venniük azoknak a főpapoknak és báróknak is, akik akkor a király udvarában éppen jelen voltak („szilárdabb az az ítélet, melyet többek véleménye támogat”).

Az ország három részre szakadása utáni időszakban Erdélyben a fejedelmek idején fellendült a katonai büntetőjog művelése.

Bocskai István 1606-os hadi fegyelmi szabályzata fogalmazta meg először többek között a függelemsértést: „aki kapitányát vagy hadnagyát szidalommal vagy illetlen szóval illeti, alfelét három pálcával megverik. [...] Ha valaki kapitányához vagy hadnagyához fegyvert vonson²⁸⁶, megsebesíti vagy megöli, fejével éri meg”.

I. Rákóczi György 1645-ös rendelete a hadi fegyelemről 60 pontban sorolja fel a büntetendő cselekményeket és büntetéseiket. Ismeri és szigorúbban bünteti a visszaesést; a büntetési tétel megállapításánál figyelemmel van a lopott dolog értékére és a sértett-tettes közti viszonyra, így például a bajtársak (kenyeres pajtások) meglopását halállal bünteti. Itt jelenik meg először a „hadibíró”, akik feladatát addig a kapitányok látták el.

E rövid, vázlatos visszapillantással csupán érzékeltetni akartam azt, milyen előzmények után jutottunk el mai megemlékezésünk tárgyának megszületéséhez.

²⁸⁶ Hadnaggyára fegyvert tart.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem a szabadságharc kezdetétől nagy hangsúlyt fektetett a hadsereg fegyelmére. Emlékirataiból tudjuk, hogy amikor a bujdosók kérelmére Lengyelországból 1703. június 16-án hazaérkezett, hogyan találkozott csapataival, és mi volt az első intézkedése: „Déltájban érkeztek kaszákkal és botokkal felfegyverkezve. Miután az így összegyűlt kis parasztsereg első örömkítőreseit mérsékeltem, kihirdettem a haditörvényeket és bírót rendeltem a fegyelem fenntartására. Kezdetől fogva szigorú és igazságos példát akartam szolgáltatni a vétkesek ellen.”

Rákóczi később is sokat foglalkozott a katonai szabályzatokkal és a haditörvényekkel. Így például már az 1705. szeptember 3-án kiadott Edictum Militaris rendelkezései általánosságban szabályozták a kuruc hadak magatartását. Büntetni rendelte a káromkodást, az egyházi szertartás megsértését, az ok nélküli lövöldözést, az „estvéli kiáltás utáni zajongást”, s különösen a mai kifejezéssel katonai bűncselekménynek nevezhető cselekményeket, például szigorúan büntette a feljebbvalóval vagy annak parancsával való szembeálást, a harcból való megfutamodást, a strázsálás elmulasztását, de a strázsa megtámadását is. A szigorra jellemző Tolnay Ferenc verses krónikájának egy strófája:

„Strázsán álló vitéz strázsát el ne hagyja,
bár ellenség jó is; ha kerekét oldja,
és onnét elszalad vagy álom elnyomja,
a törvény diktálja, hogy legyen halála.”

Az Edictum Militaris mellett 1707-ig, az átfogó és részletes katonai büntető törvénykönyv megalkotásáig még sok haditörvény, katonai magatartási szabályt előíró rendelkezés született.

Rákóczi az ónodi országgyűlésen 1707. július 5-én kihirdetett törvények összeállítását, illetve előkészítését a szakemberek bevonásával maga irányította és ellenőrizte. Amint a megalkotott jogszabályok bevezető sorai mondják, a fejedelem „igazságszerető és törvénytudó főhíveinek és a hazának tagjai által az alkalmazásban lévő törvényeket és hadi regulákat összegyűjtette, átdolgoztatta és az Ónodon összegyűlt országgyűlés nemes státusai és rendjei elé terjesztette, ezek az elébük terjesztett büntető jogszabályokat akarattukkal megegyezőnek találták, elfogadták, mire azok a fejedelem által kihirdettettek”. Így tehát – ahogy Cziáky méltatja – „már keletkezési, jogalkotási körülményeikre nézve is fontosabbak a korábbi fejedelmi hadiszabályzatoknál, mert ezek nem a hadúr

egyoldalú parancsát, hanem a törvényelőkészítő és törvényhozó tényezők akaratát foglalják magukba”.

Amint már említettem, e jogszabály rendelkezik a büntető anyagi jogi (általános és különös) kérdések mellett a katonai bünvádi eljárás részletes szabályairól, de a hadi törvénykezés fórumairól is (a kerületi hadbíróságtól a fejedelemig), azaz létrehozta a hadbírói szervezetet. Kimondta, hogy „...szükségesnek ítéljük, hogy Magyarországon lévő egész Armadánkban egy Generális vagy Fő Hadi Bíránk is legyen”, illetve arról is rendelkezett, hogy „...minden Corpus mellett szükségképpen kelletik egy-egy Hadi Bíránknak lenni”. De arról is intézkedett, hogy a csapatok (regimentek) szintjén is működjön az úgynevezett „regimentbeli auditor”, aki elé a kisebb jelentőségű ügyek tartoztak.

E jogszabály mégis alapvetően büntető törvénykönyv annak ellenére, hogy büntetőeljárás-jogot is tartalmaz, illetve egyes részei szolgálati szabályzatnak vagy őrszolgálati, rendészeti utasításoknak tekinthetők. Ezek a szabályok adják ugyanis a keretét vagy a háttérét a büntető rendelkezéseknek. Büntető törvénykönyv ez annak ellenére is, hogy vannak olyan articulusai is, amelyek kifejezetten polgári jogi viszonyokat szabályoznak (adásvétel rendje a táborban, beszállásolás során a szállást adó és a szállást igénybe vevő felelőssége, az elesettek vagy természetes halállal elhaltak hagyatékával kapcsolatos rendelkezések stb.).

Jogtörténeti értékét az anyagi jogot illetően a következők fémjelzik.

Egyfelől általános büntetőjogi kérdések tisztázására törekszik (mégpedig az akkori Európában élenjáró módon!):

- megkülönbözteti a gondatlanságot és a szándékosságot, ezen belül az elszánt szándékot és a gonoszszágot,

- foglalkozik büntethetőséget, illetve a beszámítást kizáró vagy korlátozó, illetve

- a büntetést enyhítő körülményekkel,

- a jogos védelem és annak túllépése kérdésével, valamint

- a tettesség és részesség kérdéseivel.

Másfelől a büntetőeljárást illetően ma is figyelemre méltó szabályokat fogalmazott meg:

- az akkor uralkodó inkvizitórius eljárással szemben kifejezetten akkuzatórius elemeket hordozott,

- tiltotta a kín-, illetve kényszervallatást,

- az eljárás egyik alapelvevé tette az ártatlanság vélelmét,

- bevezette a szóbeliséget,

– intézményesítette a társas bíráskodást (12, jelentősebb ügyekben 24 esküdt – assesor – döntött, akiknek „értelmes, jólelkű emberek”-nek kellett lenniük, és „erős hittel megesküdtek”),

– előírta a feljelentő (vádoló) bizonyítási kötelezettségét,

– írásbeli vádközlést tett kötelezővé („elég ideje legyen felkészülni a magamentésére”),

– újszerű volt a védő szerepével kapcsolatos felfogása, a XII. fejezet VIII. articulusa értelmében „Procator rendeltessék”,

– ma is érvényes elvárást fogalmazott meg: „a vádlottat ne sokáig tartsák fogva ítélet nélkül”.

Megjegyzendő még, hogy a hadi regulamentum a vádolás és ítélkezés jogával felruházott hadi bíró feladatává tett olyasmiket is, amik ma is fontos katonai ügyészi feladatok. Előírta ugyanis, hogy a hadi bírák ellenőrizték a raktárakat, vegyenek részt a mustrában, s ellenőrizték, hogy a markotányosok helyes mércét, singet használnak-e (vö. mai ügyészi törvényességi ellenőrzéssel).

Előírta azt is, hogy a hadi bírák folyamatosan magyarázzák a katonáknak a rájuk vonatkozó szabályokat (vö. mai jogpropagandával). „Szorgalmatos gondja legyen arra is a Hadi Bírónak, hogy [...] ezen törvényes Articulusokat, vagy Hadi Regulákat gyakran ismertessék, hogy kicsinytől fogva a nagyig minden Rendeknek tudtokra legyenek és senki azoknak nem tudásával magát a törvény előtt ne mentegesse.”

Azt hiszem, méltán állapíthatjuk meg, hogy a Rákóczi-szabadságharc során kidolgozott törvények jelentősége abban van, hogy ez volt a XVIII. század egyetlen olyan büntetőjoga, amely ma is általánosan elfogadott elvekhez hasonlóan tisztázta a büntetőjog általános alapelveit. Alapvetően humánus és fair eljárást biztosított, és mindehhez nagyon célszerű bírósági szervezeti rendszert hozott létre.

GONDOLATOK AZ ÜGYÉSZSÉG ALKOTMÁNYOS HELYZETÉRŐL ÉS FELADATAIRÓL *

– RÉSZLETEK –

Amikor azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy a XXVIII. Jogász Vándorgyűlés plenáris ülésén én tartsam a nyitó előadást, az első gondolatom az volt, így jár, aki nem vesz részt az elnökségi ülésen, rögtön utána azonban azon kezdtem gondolkodni, mi legyen az előadás témája.

Kézenfekvő lett volna a szekcióülések tematikáit valamiképpen összekötő problémakört választani, de ilyet lehetetlen volt találni, ezért úgy döntöttem, hogy visszaélek a lehetőséggel. Azzal, hogy az ügyészi hivatásrend nevében szólhatok a magyar jogászság színe-java előtt, így „Gondolatok az ügyészség alkotmányos helyzetéről és feladatairól” cím alatt szeretném – korántsem a teljesség igényével – tárgyalni a magyar ügyészséget leginkább érintő és nagyon is foglalkoztató kérdéseket.

Kezdhetném in medias res, de úgy gondolom, hogy bár a tisztelt hallgatóság egészen biztosan jól ismerik az ügyészség történetét, mégsem felesleges egy egészen rövid visszapillantás azért, hogy emlékeztessenek a jelenlegi közjogi helyzetünk kialakulásának folyamatára és szükségére.

Csábító lenne az alkalom jogtörténeti bolyongásra, de most csakis a magyar ügyészség megteremtésének körülményeiről szólnék (és nem az előképeiről: az 1200-as évek poroszlóiról, [Luxemburgi] Zsigmond jogügyigazgatóiról, a vármegyék – XVI. század óta ismert – tisztai ügyészeiről, Deák [Ferenc] országos közvádlóiról, az álladalmi ügyészi osztályról, a szabadságharc utáni – rövid életű – államügyészségről).

Az 1867-es kiegyezés után kezdődött meg a polgári államszervezet kiépítése. A modern állam jogrendszerének és igazságszolgáltatásának megteremtése szempontjából alapvető jelentőségű volt a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. tc., amely államosította a bíraskodást, s elválasztotta az igazságszolgáltatást és

* In: BENISNÉ GYÖRFFY Ilona (szerk.): *XXVIII. Jogász Vándorgyűlés*. Magyar Jogászegylet, Budapest, 2009. 11–36.

a közigazgatást. Ennek ténye azért említendő most elkerülhetetlenül, mert a jogszabály 5. §-ával kapcsolatban merült fel először az a jogirodalmi, illetve politikai vita, hogy az ügyészség a kormány alá rendelt vagy attól független szerv legyen-e.

A törvényjavaslatról 1870-ben a Jogtudományi Közlönyben nagyszabású jogirodalmi vita zajlott, és az a tudomány szinte egységes ellenzését mutatta. Ennek ellenére a parlamenti vita után szoros szavazási eredménnyel (17 főss többséggel) olyan döntés született, amelynek megfelelően a kormány alá rendelt ügyészség kezdhette meg működését 1872. január 1-jén.

Az indokolás leszögezte, hogy „oly közegnek felállítása, mely a közvédat képviselje, múlthatatlanul szükséges”. Elengedhetetlen, hogy „a bíró, közvádó és védő külön természetű teendői elválasztassanak és egymástól független közegekre bízassanak”.

A törvény szerint az ügyészség fő teendője, hogy „a jogrendnek a büntető törvényekben meghatározott megsértése eseteiben a törvény alkalmazása iránti eljárást megindítsa”.²⁸⁷

A korábbi tisztí ügyészi intézménnyel szakítva, az indokolás kimondta, hogy „a közvádó csak az állam közege lehet, mivel a büntetőtörvények áthágói magát a jogrendet és így az összes társadalmat is sértik”.

Az ügyészségnek a kormány alá rendelését akkor és később a jogtudomány olyan jeles képviselői támadták, mint Kármán [Elemér], Vargha Ferenc, Finkey [Ferenc], Balogh Jenő vagy Mendelényi [László].

Finkey az anyagi igazság érvényesülése szempontjából elengedhetetlennek és nélkülözhetetlennek tartotta, hogy a mindenkori kormánytól független legyen az ügyészség.

Elvi megközelítését legjobban 1908-ban írt érvei szemléltetik: „Míg az ügyészségnek a bíróságtól való függetlensége mint a vádrendszer egyik legsarkalatosabb szabálya feltétlenül helyeslendő, annál alaposabb kifogás alá esik az ügyészségnek az igazságügyi minisztertől, s így a kormánytól való függőségi viszonya. A miniszternek az ügyészséggel szemben fennálló utasítási [...] joga nem csak az ügyészség önérzetének árt, de kárára van az igazságszolgáltatásnak, mert lehetővé teszi a politikai befolyás, a pártszempontok érvényesülését a büntető igazságszolgáltatásban.”

A nemzetközi tendencia alakulását jelzi, hogy az 1944 szeptemberében koronaügyésszé kinevezett Mendelényi László beszámolója szerint a „német jogirodalom kiválóságai álltak csatasorba az ügyészség függetlensége mellett”.

²⁸⁷ A polgári eljárásban való részleges közreműködést később az 1911. évi I. tc. teremtette meg.

Mindezek ellenére a királyi ügyészség struktúrája nem változott a II. világháború utáni időkig.

A politikai fordulat után megalkotott Alkotmány formálisan létrehozta az új államszervezetet. Ez az ügyészséget illetően gyökeres változást írt elő azzal, hogy kimondta: a törvényesség megtartása felett az Országgyűlés által választott és annak felelős legfőbb ügyész őrökdi, aki vezeti és irányítja az ügyészség szervezetét.

Tudjuk azonban, hogy csak 1953-ban került sor az Alkotmánynak megfelelő ügyészi szervezet létrehozására: az Országgyűlés július 4-én megválasztotta a legfőbb ügyészt [Czakó Kálmán], majd sor került a Legfőbb Ügyészség felállítására. A szervezetről szóló 1953. évi 13. tvr. szerint az ügyészség kötelessége felügyelni a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás törvényességét, továbbá azt, hogy „a bíróságok által hozott büntető és polgári ítéletek, határozatok és döntések megfeleljenek a Magyar Népköztársaság törvényeinek”. További feladatként jelentett a minisztériumok, az alájuk rendelt hivatalok, a helyi államhatalmi szervek által kiadott rendelkezések, határozatok és utasítások törvényességének felügyelete.

A törvényerejű rendeletekkel történő meghatározás után az ügyészi feladatoknak és a szervezetnek az újraszabályozására – törvényi szinten – 1972-ben került sor, a többször módosított 1972. évi V. tv.-nyel.

Később, az ügyészi törvény megalkotása után sem volt vita tárgya az ügyészség alkotmányos helyzete és funkciói.

Ismeretes azonban, hogy az alkotmányos (avagy közjogi) rendszerváltást közvetlenül megelőző években már folytak bizonyos államjogi, alkotmányjogi kutatások, amelyek az ügyészség helyzetét és funkcióit is érintették, sőt megismerhettünk alkotmánykonceptiókat is, amelyek az ügyészség reformját is megcélzták.

E körben két alapvető kérdés merült fel: az ügyészség maradjon a végrehajtó hatalomtól független, vagy kerüljön a kormány alárendeltségébe; illetve feladatai közé tartozzon-e a továbbiakban a büntetőjogon kívüli tevékenység. Sőt az is felmerült, hogy az ügyészség kizárólag vádhatóság legyen, de legyenek a nyomozással és a büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladatai.

Végül az 1989 októberi alkotmánymódosítás, illetve az ügyészségről szóló törvénynek az év végén eszközölt módosítása nem változtatta meg az ügyészség államjogi státusát és funkcióit.

Ez annyiban igaz, hogy nem került sor az ügyészségnek a kormány alá rendelésére, és nem változtak feladatai sem.

Látni kell azonban, hogy az alkotmányos rendszerváltás mégiscsak gyökeres változásokat hozott: megszűnt a pártállam (a nem jogállami) Magyar Népköztársaság, és létrejött a Magyar Köztársaság mint alkotmányos jogállam, amely már nem a hatalom egységének elvén, hanem a hatalmi ágak megosztásán alapszik. Ami ebből az ügyészséget illeti, az az, hogy a népköztársasági ügyészség csupán az állami hatalom teljességét birtokló párt – de formálisan az Országgyűlés – irányítása alá rendelt egyik állami szervezet volt, a köztársaság ügyészsége ehhez képest független, önálló alkotmányos intézmény.

Az 1990. év végi alkotmánymódosítások nem érintették az ügyészséget, 1991 tavaszán azonban éppen a Legfőbb Ügyészségen készült egy koncepció és az arra alapított törvényjavaslat, amely az ügyészség igazságügy-miniszter alá rendelését célozta meg. Ez ügyben azonban nem alakult ki politikai konszenzus, és az 1994-es választások után az ügyvezető kormány visszavonta a törvényjavaslatot.

Az 1996-ban született alkotmánytervezetek normaszövegeiben sem tudtak megegyezni a pártok.

Mindezek után az 1998-ban alakult új kormány is programjába vette az ügyészség alkotmányos helyzetének megváltoztatását, de e törvénycsomag sorsa is az lett, mint a korábbié.

Az ügyészség alkotmányos helyzetének megváltoztatását célzó törekvések visszatérő indokolása az volt, hogy az ügyészség kormány alá rendelésére elsődlegesen azért van szükség, mert a jelentősen megnövekedett bűnözés visszaszorításáért a kormányt alkotmányos felelősség terheli, és a meglévő büntetőpolitikai eszközrendszere (a büntetőjogi tárgyú törvények előkészítése, a rendőrség általános irányítása és a büntetés-végrehajtás felügyelete) az említett alkotmányos felelősség érvényesítéséhez nem elégséges. Ugyanakkor az ügyészség kulcsszerepet tölt be a büntetőeljárás egészében, hiszen a nyomozás elrendelésétől a büntetés végrehajtásáig részt vesz annak minden fázisában. Erre figyelemmel az ügyészség alkotmányos helyzetének a megváltoztatása, vagyis az ügyészség kormány alá rendelése fokozottabb lehetőséget biztosít a kormányzati büntetőpolitika érvényesítésére.

Végül is – politikai konszenzus hiányában – nem kerülhetett sor az Alkotmány módosítására, s így az ügyészség státusza sem változott.

Az ügyészség elsősorban vádfunkciót ellátó szervezet; alapvető feladata a büntetőigény bíróság előtti érvényesítése, bár az Alkotmány 51. §-ának (3) bekezdése értelmében más feladatokat is ellát, ezért alkotmányos szerepe nem korlátozható közvádloi jogkörére. Ezt az Alkotmánybíróság által is fontosnak tartott körülményt a legfőbb ügyész és az ügyészség alkotmányos közjogi helyzetét,

jogállását vitató nézetek rendszerint figyelmen kívül hagyják. Erre később még visszatérek; előbb azonban a fő feladatkörével kapcsolatos nézeteimet foglalom össze. Hangsúlyozom, hogy egyetlen, időtartamában is korlátozott előadás nem tárgyalhatja tüzetesen a címben megjelölt témakört. Ezért talán önkényesen ragadok ki néhány olyan kérdést, amelyeket egyrészt időszerűnek, másrészt általában is fontosnak tartok.

Az ügyésznek a büntetőeljárásban betöltött szerepéről és jogalkalmazói tevékenységéről időről időre felújulnak a viták. Az már közismertnek mondható tény, hogy az ügyészség – szemben a bíróságokkal – nem önálló hatalmi ág, de önálló alkotmányos szervezet. Más kérdés, hogy ezt az Alkotmánybíróság szerint is a magyar jogállamiságra jellemző megoldást sokan vitatják, különösen ha a közvéleményt fokozottan érdeklő bűncselekmények elkövetőinek felderítése és felelősségre vonása közben rendellenesen látszik működni az igazságszolgáltatás gépezete. Ilyenkor gyakran hallani, hogy hiányzik az ügyészi szervezet feletti szakmai és politikai kontroll, az ügyészségnek nincs politikai felelőssége, nem kísérheti tevékenységét szakmai és politikai felelősségre vonás, így vezetőinek nem kell a közvélemény előtt számot adniuk ellentmondásosnak mondható gyakorlatukról. Vannak tudományos igénnyel hangoztatott és különösen a végrehajtó hatalom által érvként használt olyan nézetek, hogy míg az alkotmányos rend védelméért a politikai felelősséget a kormány viseli, ezt a tevékenységét gátolja az Alkotmány, hiszen az ügyészséggel szemben nem ad számára ellensúlyként használható eszközöket. Az ügyészség ugyanis olyan centralizált és autonóm intézményrendszer, amelynek célja a minél nagyobb váderedményesség elérése, ezért bizonyos ellentmondásosabb megítélésű ügyek el sem jutnak a bíróságig. Ez a mechanizmus a büntetőpolitika kerékkötője; és amikor a hatályos büntetőeljárásról szóló törvény a nyomozás urává az ügyészt, illetve az ügyészséget tette, annak tendenciózus megfontolásaihoz a rendőrség is kénytelen alkalmazkodni.

Ezek a vélemények olyan nézeteken alapulnak, amelyek abszolutizálják az ügyészség bűnüldözésben betöltött szerepét, azt állítva, hogy a jogalkotás az ügyészre bízta a jogpolitika alakítását, amikor őt a 2003. július 1-jével hatályba lépett büntetőeljárás törvénnyel a nyomozás kulcsszereplőjévé tette. Az ilyen nézetek szerint korábban az ügyész csak felügyeletet gyakorolt, de a rendőrség volt az „ügy ura”, ha a nyomozás a saját hatáskörébe tartozott. Fájlatják, hogy az 1998. évi XIX. tv. rendelkezései az ügyész számára a nyomozó hatóságok tevékenységét meghatározó hatáskört biztosítottak, amely gyakran indokolatlanul korlátozhatja vagy helytelen irányba terelheti a végrehajtó hatalom bűnüldöző tevékenységét, pedig a közrend és a közbiztonság

megőrzéséért ezt a hatalmi ágat terheli az alkotmányos felelősség. Ráadásul az ügyészi hatalom gyakorlása átláthatatlan és ellenőrizhetetlen, mert a legfőbb ügyésznek az Országgyűlés előtti beszámolási kötelezettsége érdemi kontrollt nem jelent, szemben a tényleges kormányzati felelősséggel. Ez a felfogás az ügyészség jelenlegi büntetőeljárásbeli szerepét a büntető igazságszolgáltatást meghatározó jogi gondolkodásmóddal magyarázza, amely a szó rossz értelmében konzervatív és etatista, s olyannyira erős, hogy még az Alkotmánybíróság gyakorlatában is felismerhető. Ez ellen a gyógyírt „a megfelelő alkotmányos, közjogi garanciákkal felruházott, kormány alá rendelt ügyészi szervezet” jelen-tené, mert ez biztosítaná a leghatékonyabban, hogy „a kormányzat büntető-politikai törekvéseinek ne csak a rendőri erőfeszítések szintjéig, hanem [...] a valóban független bíróság tárgyalóterméig tudja érvényesíteni a köz akaratát és érdekét. Ne [...] egy absztrakt, senkihez nem tartozó szervezet próbálja meg a valóban független bíróság előtt képviselni a közösség érdekeit...”²⁸⁸

Nyilvánvaló, hogy ez a közjogi gondolkodás valójában az alkotmányozó hatalom politikai koncepcióján szeretne változtatni, hiszen amikor bírálja az 1998. évi XIX. tv. rendelkezéseit és az Alkotmánybíróság következetes gyakorlatát, lényegében azt állítja, hogy a demokratikus jogállam alapjait lera-kó 1989. évi alkotmánymódosítás nem jogállami szervezatként konzerválta a szocialista ügyészséget. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy az ügyészi szervezet helyét kijelölő gondolkodásmódban Európa-szerte friss áramlatok tapasztalhatók, amelyek központi kérdése éppen az, hogy az államhatalmi ágak megosztásának elvéből feltétlenül következik-e, hogy az ügyészi szervezetnek a kormányzati struktúrába kell tartoznia ahhoz, hogy az állam büntető ha-talmából rá osztott feladatokat minden külső befolyástól függetlenül tudja teljesíteni.

Teljesen érthető, ha a végrehajtó hatalom nyűgnek érzi a működését korlá-tozó fékeket és ellensúlyokat, és ennek akár hangot is ad. A Magyar Köztársaság alkotmányos jogszabályai valóban erős hatáskörrel ruházzák fel az ügyészt a büntetőeljárás nyomozati szakaszában, mégpedig éppen azért, hogy a nyomozó hatóságként is eljáró kormányzati szervek ne működhessenek fékek nélkül. Amikor az ügyész a közbírói hatásköréből származó kötelességét teljesíti a nyomozás során, egyrészt a bűnüldözéshez fűződő társadalmi érdeket érvényesíti, ugyanakkor köteles biztosítani azt is, hogy az eljárásban részt vevő személyek

²⁸⁸ Ld. Hack Péter 1996. június 4. napján elhangzott felszólalását a Magyar Köztársaság Alkotmányának szabályozási elveiről szóló országgyűlési határozati javaslat általános vitájában.

– elsősorban a terhelt – alkotmányos alapjogai indokolatlanul ne csorbuljanak. Az ügyész nem azért ura a nyomozásnak, hogy sikeres váderedményességgel büszkélkedhessék. Ő ott a demokratikus jogállam jogvédő rendszerének meghatározó elemeként látja el feladatait. Az alkotmányozó hatalom éppen azért választotta el – köztisztviselői jellegének immár nyílt megfogalmazása útján is – a végrehajtó hatalomtól, hogy akadálytalanul betölthesse ezt a szerepét. Ha ezt a kormányzat nyűgnek érzi, abban nincs semmi meglepő. Az viszont baj, ha az elmélet művelői érveket szolgáltatnak ehhez pusztán azért, mert az ügyészség ellensúlyozó szerepét nem akarják tudomásul venni, és azt a magyar alkotmányozás konzervatív, illetve etatista termékének minősítik.

Emlékeztetek arra, hogy az Alkotmánybíróság következetesen és ráadásul elméletileg sem vitatható módon értelmezi az alaptörvényt, amikor az ügyészséget nem a végrehajtó hatalomhoz tartozónak, hanem a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás részeként funkcionáló független szervezetnek tekinti. Az 52/1996. (XI. 14.) AB határozatában az alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy „[a]z igazságszolgáltatásban való részvétel az ügyészség alkotmányos kötelessége”, míg a 3/2004. (II. 17.) AB határozatban megállapítja: „Az Alkotmánybíróság már számos esetben vizsgálta a – szélesebb értelemben vett – igazságszolgáltatás alkotmányjogi fogalmát, és az ügyészségeknek – a büntetőjogi tevékenységi körrel összefüggő feladataihoz kapcsolódóan – az igazságszolgáltatás rendszerében betöltött szerepét. [...] A legfőbb ügyész és az általa irányított ügyészség függetlenségének egyik összetevője az, hogy az Alkotmány 51. § (2) bekezdése alapján – jogszabályban meghatározott esetben – az ügyészség joga és kötelezettsége a vádemelés és a vádképviselet. Aki azt állítja, hogy az ügyészség politikailag csak akkor lehet független, ha a végrehajtó hatalmat demokratikusan megszerző és gyakorló kormányzat irányítja, nemcsak logikai tévedésben szenved.” Ezt a gondolatkört a Magyar Köztársaság demokratikus alapjait megteremtő alkotmányozó hatalom alaposan megfontolta, és az alaptörvény tételes rendelkezéseiben is kifejezésre juttatta, amikor az igazságszolgáltatást a politikai hatalom szerveitől, tehát a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól elválasztotta. Az Alkotmány ugyanis mind a bírácoknak, mind az ügyészeknek egyaránt megtiltja, hogy pártok tagjai legyenek, illetve politikai tevékenységet folytassanak. A rendelkezésekhez fűzött indokolás szerint az igazságszolgáltatás függetlenségének és pártatlanságának biztosítása érdekében egészül ki az Alkotmány azzal a szabállyal, hogy a bírác – az alkotmánybírákhoz hasonlóan – nem lehetnek tagjai pártnak, és politikai tevékenységet nem folytathatnak, ami az ügyészek vonatkozásában is elvárás. Ez a tilalom értelmét veszítené, ha az ügyészség meg-

térne a végrehajtó hatalom kebelébe; az pedig *nyilvánvaló, hogy az ilyen szervezet irányítását feltétlenül gyakorló pártpolitikusra bíznák*. Nem hiszem, hogy a demokratikus jogállam igazságszolgáltatása akkor válna igazán függetlenné, ha ügyészségét a pártpolitikai célokat megvalósító végrehajtó hatalom függvényévé tennék.

Aligha tévedünk nagyot, amikor hatályos alaptörvényünknek az ügyészség alkotmányos helyzetét rendező megoldását nem konzervatív és etatista közjogi tévedésnek, hanem a demokratikus jogállam sikerének tekintjük. Konzervativizmussal inkább azok vádolhatók, akik régi tradíciókra hivatkozva akarják megteremteni azt, hogy a politikai hatalom a tárgyalótermek közjogi tényezőjeként szerepeljen.

A kormány alá rendelt ügyészség hívei azzal érvelnek, hogy a büntetőpolitika alakításáért viselt felelősséget nehéz vállalni, ha a független ügyészség óriási és ellenőrizetlen hatalomként funkcionál. Ezen az érven kapva kapnak a végrehajtó hatalom képviselői, amikor a saját hatáskörükben elsenvedett bűnüldözési kudarcokért is az ügyészséget akarják felelőssé tenni.

Ebben a gondolkodásban – véleményem szerint – legalább két súlyos hiba van.

Az első és legnagyobb az a hamis állítás, amely szerint a jogalkotó a büntetőpolitika alakítását – felelőtlen módon – a kormány helyett egy sehová sem tartozó szervezetre bízta.

Bárhogyan is alakuljon az ügyészség alkotmányos helyzete, sem ő, sem a kormányzat direkt módon nem végezhet olyan *jogalkalmazási* aktusokat, amelyeket közvetlen politikai cél vagy éppen érdek vezérelne. A büntetőpolitika alakításának ugyanis egyetlen módja a *jogalkotás*; ha a társadalom érdeke a büntetőjog eszközeit igényli, akkor a végrehajtó hatalomnak a *törvényhozó hatalomhoz* kell fordulnia. A megalkotott jogszabály alkalmazása már nem politikai, hanem *törvényességi*, ha úgy tetszik, szakmai kérdés, amely végső soron a tárgyalótermekben dől el, ott pedig semmiféle politikának, tehát büntetőpolitikának nincs helye. Tudjuk, hova vezet, ha csorbul a hatalmi ágak megosztásának az elve, gyengül a fékek és ellensúlyok rendszere, valamint a végrehajtó hatalom – büntetőpolitika címén – közvetlen igazságszolgáltatási tényezővé válik.

A másik hiba az ügyési hatalom túlértékelése.

Tagadhatatlan, hogy az ügyész a büntetőeljárás első szakaszában, a nyomozás során jelentős processzuális hatalmat gyakorol. Ennek alapja az, hogy ő a közvádó, aki a vád előkészítése érdekében nyomoztat vagy nyomoz. Ebből azonban nem következik, hogy a büntető jogszabályokba ütköző társadalmi konfliktusok megoldására is felhatalmazná az alkotmányos jogrend. Ez a bíróság feladata.

Az Alkotmánybíróság érvelése szerint az ügyészi vádmonopólium hibás gyakorlása (a vádemelés megtagadása vagy a vádelejtés) valóban sértheti az igazságnak megfelelő felelősségre vonást, a vádhoz kötött bíróság ugyanis ilyenkor nem járhat el. Ezt azonban a törvény a pótmagánvád intézményével korrigálja, amely büntetőeljárási jogunkban nem csupán a vádmonopólium veszélyeit kiküszöbölő tényező, hanem a sértett igényérvényesítési lehetőségeinek és eljárási jogainak szélesítése is. Az 1998. évi XIX. tv.-hez fűzött indokolás mindenesetre hangsúlyozza, hogy az igazságszolgáltatás legitimációs válsága, az igazságszolgáltatás elfogulatlan és pártatlan működésével kapcsolatos társadalmi kételyek is indokolták a pótmagánvád bevezetését. Ennek akkor van helye, ha a közvádló döntése mérlegelésen alapult, és a sértettnek reális lehetősége van arra, hogy a bírósági döntést kikényszerítse.

Akik nem értik vagy nem akarják érteni az ügyész hatalmának valódi tartalmát és természetét, figyelmen kívül hagyják az alkotmányos helyzetét elsősorban meghatározó tényezőzt; azt, hogy működése a megosztott hatalmi ágak közül melyikhez kapcsolódik.

Az államhatalmi ágak elválasztása a demokratikus jogállamban az állam legjelentősebb funkcióinak szervezeti, hatásköri és működési elkülönülését jelenti. Eszerint az egyik hatalmi ág nem vonhatja el a másik jogosítványát, ugyanakkor a demokratikus jogállamban nincs korlátlan és korlátozhatatlan hatalom, az egyes hatalmi ágak hatalmi ellensúlyt képeznek a többi hatalmi ággal szemben.

Ebből következik, hogy az állami büntető hatalom gyakorlása is megosztott. Az ügyészség egyik klasszikus hatalmi ágnak sem alárendelt, önálló alkotmányos intézmény, a büntető hatalom központi szereplője. Alapvető feladata és joga az állam büntetőigényének tárgyilagosa, pártatlan, az alkotmányos alapjogok védelmét biztosító érvényesítése a bíróság előtt, amely a büntető igazságszolgáltatást gyakorolja.

A büntető hatalom gyakorlása során a végrehajtó hatalom a bűnmegelőzésben, a büntetőeljárásban és a büntetés-végrehajtásban lát el törvények által meghatározott hatósági feladatokat; szervezetrendszerét egyrészt közvetlenül a kormány, másrészt – közvetve – egyes ágazati miniszterek irányítják. Külön említést érdemelnek a nyomozó hatóságok, különösen az általános nyomozati hatóságként is működő rendőrség, amelyet a kormány az igazságügyi miniszter útján irányít.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy a büntetőeljárási feladatok megosztására vonatkozó törvényi rendelkezés sajátosan fedi a büntető hatalom megosztására vonatkozó elveket, amikor elkülöníti a vád, a védelem és az ítékezés akcióit. A védelemhez

fűződő alkotmányos jogosultság igen fontos biztosíték a büntető hatalom önkényes gyakorlása ellen; mindenesetre a közvádló túlhatalmával szemben is tartalmaz igen jelentős rendelkezéseket a büntetőeljárás-jog. Az ügyész objektivitását a törvény írja elő: köteles a terheltet mentő, a büntetőjogi felelősséget enyhítő körülmények figyelembevételére az egész eljárás folyamán; indítványozhatja a vádlott felmentését, fellebbezési joga van a vádlott javára is, stb.

Az Alkotmánybíróság többször megerősítette, hogy a büntető igazságszolgáltatásban való részvétel az ügyészség alkotmányos kötelessége.

Az ügyészséget tehát a – szélesebb értelemben vett – igazságszolgáltatás rendszerében az Alkotmányban meghatározott jogok illetik meg, és meghatározott feladatokat köteles ellátni. Az ügyészség közvádlói funkciójából következően a közvádra üldözendő bűncselekmények esetén a vádemelésről vagy annak elejtéséről – a pótmagánvád törvényben meghatározott eseteit kivéve – kizárólag az ügyészség dönthet. Ennek megalapozottságát más szerv nem vizsgálhatja, és nem kényszerítheti az ügyészséget a vádemeléssel vagy a vád elejtésével kapcsolatos döntésének megváltoztatására. Demokratikus jogállamban a büntető hatalom az állam alkotmányosan korlátozott közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek felelősségre vonására. A büntető hatalom gyakorlásának, a büntetőigény érvényesítésének intézmény- és eszközrendszere közvetlenül alkotmányos jelentőségű.

A jogállamban a bűnüldözésnek szigorú anyagi jogi és eljárásjogi korlátai vannak. Ezért merőben hibás, ha a büntető igazságszolgáltatással szemben támasztott társadalmi követelmények hangoztatása közben elsikkadnak az egyéneket az állammal szemben védő garanciális rendelkezések, ezen belül elsősorban a büntetőeljárás alá vont személy alkotmányos jogainak védelme. A büntető hatalom gyakorlása csak akkor alkotmányos, ha érvényesül e két alapvető követelmény egyensúlya.

Áttekintve az Alkotmánybíróság által többször kifejtett és az ügyészség büntetőeljárási feladatainak értelmezése során irányadó alkotmányos elveket, nem lehet kétséges, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog biztosítékai között kiemelkednek – az ügyészség alkotmányos szerepén alapuló – *jogvédő feladatok*, amelyek az ügyészt a közvádlói funkcióban is kötelezik a terhelt érdekeinek védelmére.

Vannak azonban további, nem kevésbé fontos, a tételes büntetőeljárás-jogban megfogalmazott elvek is, amelyekről az ügyész nem feledkezhet meg olyan könnyen, mint ahogy az időnként a szervezet bírálóitól tapasztalható. Az ártatlanság vélelmének alkotmányos alapjogából következik a büntetőeljárásban

a bizonyítási teher meghatározása, vagyis az a közvádlói kötelezettség, hogy az eljárási feladatok megosztásának megfelelően a vádat – a terhelt bűnösségét kétséget kizáró módon – bizonyítsa. A közvád gyakorlásának szakmai felelőssége kizárólag az ügyész terheli, mert a bíróság eljárásának megalapozásához vállalnia kell annak kockázatát, hogy sikerül a vádat bizonyítani. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint saját alkotmányos rendszerünkben csakis azért támasztható ez a követelmény, mert az ügyészség és a legfőbb ügyész független, tevékenysége, eljárása során kizárólag az Alkotmánynak és más jogszabályoknak van alárendelve, nincs másik olyan szerv, amely felügyeleti, ellenőrzési, irányítási vagy utasítási jogot gyakorolhatna felette. Az, hogy a konkrét ügyben rendelkezésére álló tényeket, adatokat stb. az ügyész milyen módon értékeli, abból milyen következtetéseket von le, az ügyész szabad mérlegelési jogkörébe és szakmai felelősségébe tartozik.

Az Alkotmánybíróság megvilágította azt is, hogy a vádfunkció miért nem azonosítható mechanikusan az állam büntető hatalmának a gyakorlásával. Az ügyész a közvádlói feladat gyakorlása során a közérdeket képviseli, és az ügyészi szakmai felelősség követelményeit is szem előtt tartva köteles eljárni. Ilyenkor „szűrő” szerepet tölt be, ezáltal biztosítja az indokolatlan vádemelések elkerülését. A magánvádlótól azonban csak a megalapozottságot követeli meg a törvény, a pótmagánvádlót pedig – bár a bírósági eljárásban az ügyész jogait gyakorolja – az ügyészi objektivitásnak az Alkotmányon és a büntetőeljárási törvényen alapuló kötelezettsége értelemszerűen nem terheli.

A büntetőeljárási feladatok megosztásának az elve, tehát a vád, a védelem és az ítélezés különválasztása már az 1998. évi XIX. tv. előtt is irányadó volt. A nyomozó hatóságok tevékenysége szükségképpen a vádfunkció gyakorlásához kapcsolódik. A közvád emelésével és képviseletével járó kockázatot régen sem a rendőr, hanem egyedül az ügyész viselte, függetlenül attól, hogy az ügyben – általános hatáskörű nyomozó hatóságként – a rendőrség járt el.

A rendőrség sajátos közigazgatási hatóság; a közbiztonság és a közrend védelmén kívül számos feladatot hárít rá a törvény. Ezek közül most csak azt emelem ki, hogy általános bűnügyi nyomozó hatósági jogkört gyakorol, továbbá végzi a bűncselekmények megelőzését és felderítését.

A korábbi büntetőeljárási törvény az ügyészséget – a *rendőrség mellett* – szintén általános hatáskörű nyomozó hatóságként határozta meg, de természetesen előírta az eljárási feladatok megosztásából származó és a nyomozati szakban az ügyészre háruló kizárólagos jogokat és köteleességeket is. Például a nyomozás törvényességének felügyeletét, a rendőrség nyomozati cselekményekre utasítását,

valamint azt a jogot, amely alapján bármely ügy nyomozását magához vonhatta. Akkor is létezett az ügyészi nyomozás, léteztek azok a törvényi rendelkezések, amelyek meghatározott bűncselekmények nyomozását az ügyészség hatáskörébe utalták.

Az 1998. évi XIX. tv. megszilárdította az eljárási feladatok megoszlásának alkotmányos elvét. Ennek alapvető okát és az ehhez igazodó szabályozás legfontosabb céljait a törvényjavaslat indokolása során (1997 őszén) a kormány akkori igazságügy-minisztere [Vastagh Pál] általában és részleteiben egyaránt kifejtette. Eszerint „a kompetencia-elosztás körében [...] a nyugat-európai modellhez viszonyítva a nyomozásban a bíróság jogköre nálunk viszonylag szűk, a rendőrség jogosítványai ezzel szemben lényegesen szélesebbek”. A magyar eljárásjog hagyományainak tiszteletére hivatkozva kifejtette még: „...az eljárás két fő szakasza közti kapcsolatot a törvény a nyomozás és a bírósági eljárás egyenrangúságának »szocialista« elmélete helyett a [büntető perrendtartáshoz] hasonlóan határozza meg. A nyomozás feladata eszerint a vád előkészítése, amelynek során a tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthesse arról, vádat emel-e.” Elismerte azonban, hogy bár az ügyész és a nyomozó hatóság közti viszony meghatározásánál a törvény közelít a [büntető perrendtartás] megoldásához, ám egyidejűleg figyelemmel van arra, hogy az elmúlt néhány évtized azt igazolta: az esetek nem jelentéktelen részében a nyomozó hatóság önállóan is képes az előkészítő fázisban eljárni, s ennek eszközeit az 1998. évi XIX. tv. is megőrzi.

A közelmúlt jogalkotása ezzel – a már tárgyalt alkotmányos követelményekkel összhangban – formálisan is elválasztotta az ügyészt a büntetőügyekben eljáró *hatóságoktól*, amelyek a végrehajtó hatalom szervei és *a közvádloi jogkör gyakorlóját* immár nemcsak az Alkotmány, de *a törvényi szabályozás szintjén is a tágabb értelemben vett büntető igazságszolgáltatás rendszeréhez kapcsolta*.

Az ügyészséget sajátos alkotmányos helyzete különös szakmai felelősséggel is terheli. Ezt a törvény által ráruházott hatáskörén belül okvetlenül viselnie kell, de ennél többet nem; tévednek tehát azok, akik a szervezetet – túldimenzionált óriási hatalmára hivatkozva – intézményesített bűnbaknak tekintik, amely első sorban felelős az igazságszolgáltatás működési zavaraiért.

A nyomozások hibái ellen a jogi és szervezeti biztosítékok többnyire védelmet nyújtanak, különösen, ha ez a tévedés nem hanyagságból, hanem a bizonyítás anyagának ellentmondásaiból fakad. Ha pedig az eljárás alapjául hamis vádaskodás szolgált, vagy a bizonyítási eljárás során valamilyen okból a gyanúsított terhére hamis vallomást tettek, illetve más hamis bizonyítékot szolgáltatottak,

akkor ezek kiszűrése nem mindig lehet sikeres. Így a büntetőjogi felelősségre vonás céljából eljáró szerveket vagy személyeket éppen úgy indokolatlan lenne felületes érvek alapján elmarasztalni, mint például az orvosokat a jóhiszemű diagnosztikai tévedésért.

A büntetőeljárás működési hibái miatt a közvélemény – elsősorban a sajtó útján – nyomban és okkal veti fel a kérdést, hogy az elkövetett tévedésért ki a felelős. De súlyos hiba minden látványos fiaskóért az alkotmányozó hatalmat okolni, amiért így és nem másként osztotta meg az állam büntető hatalmát érvényesítő intézmények rendszerét és feladatait. Mégis mindennapos jelenség, hogy az alkotmányjog, illetve a büntetőeljárás-jog egyes művelői, valamint a gyakorlati politika képviselői ilyen érveket használnak saját nézeteik igazolásához.

Minden jogrendszerben előfordul, hogy az igazságszolgáltatás szervei tévesen döntenek a büntetőjogi felelősség kérdéséről. Ez akkor fájdalmas igazán, ha ártatlanul ítélnék el valakit, de a társadalom védelme szempontjából az is kudarc, ha a jogerősen felmentett személyről derül ki utóbb, hogy a terhére rótt bűncselekményt mégiscsak elkövette. Ilyenkor a következmények elmaradása talán kevésbé látványos, de tartalmilag ugyancsak súlyos érdeksérelmet jelentett a közérdek, tehát a jogrend és a jogbiztonság kárára.

A hibák okát sokféle tényezővel kellene magyarázni, de az újságokat lapozó állampolgár naponta olvassa, hogy mégiscsak az ügyészség az igazságszolgáltatás botrányköve, mert az ügyész nem hozza helyre a nyomozó hatóságok hibáit, holott ő a nyomozás ura. Ezért, ha a vádlottat felmentik, könnyű kikiáltani, hogy független alkotmányos helyzete miatt felelőtlenül hurcolhatott bíróság elé ártatlan embereket. De ugyanilyen hatalmi önkényt emlegetnek akkor is, ha nem hajlandó vádat emelni olyan ügyekben, amelyekben valamilyen politikai érdek vagy a sajtó által formált közvélemény szívesen megelőlegezné a példát statuáló büntetést.

A fő baj mégiscsak az, hogy ezek a vélemények felelős elméleti és gyakorlati szakemberek, illetve közéleti szereplők át nem gondolt vagy éppen céltudatos politikai véleményeiből táplálkoznak. Különösen aggasztó, ha olyan állami szervek képviselői mutogatnak egymásra, amelyeket az állam büntető hatalmának gyakorlása során – alkotmányos szerepüknek megfelelően – együttműködési kötelezettség terhel.

A szakemberre várna, hogy megmagyarázza az embereknek: a demokratikus jogállam alkotmányos működését az is jellemzi, hogy nem tűri az ilyen hibák tagkargatását, amelyek egyébként bárhol, bármilyen jogrendszerben előfordulhatnak. El kellene mondania, hogy a magyar büntetőeljárás-jog számos biztosítékot

tartalmaz az állami önkény ellen, amelyek közül a legfontosabb az, amellyel a törvény kezdődik: a büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítélezés elkülönül.

Korábban már általánosságban említettem, hogy a büntetőeljárási feladatok megoszlásának elve (vagyis a vád, a védelem és az ítélezés különválasztása), az államhatalmi ágak megosztásából levezethető, rendkívül fontos princípium. Ez az 1998. évi XIX. tv. hatálybalépése után nyerte el igazi jelentőségét, ám már korábban is irányadó volt, hiszen a nyomozó hatóságok tevékenysége szükségképpen az ügyészi vádfunkció gyakorlását készítette elő. Minthogy az ügyészség alkotmányos helyzetét és függetlenségét érő támadások alapja az a tézis, hogy az ügyészség az állam büntető hatalmának gyakorlása során a ráosztott feladatokat önkényesen és felelőtlenül látja el, és ezáltal a büntetőpolitikáért felelős végrehajtó hatalom kerékkötője, szükségesnek tartom valamivel részletesebben ismertetni az Alkotmány ezzel kapcsolatos hiteles értelmezését, amelyre kizárólag az Alkotmánybíróság jogosult.

A Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága számos határozatában elemezte az ügyészi szervezet alkotmányos helyzetét és az abból származtatható büntetőeljárásbeli szerepét. A most vizsgált kérdéskörrel kapcsolatban kiemelkedő jelentősége van a 14/2004. (V. 7.) AB határozatnak, amely szerint „[a]z eljárási feladatok megosztásának megfelelően a vádlóra hárul az a kötelezettség, hogy a vádat, a terhelt bűnösségét kétséget kizáró módon bizonyítsa. [...] A vádfunkció gyakorlásának eljárási kockázata és szakmai felelőssége a vádemelés közhatalmi jogkörének gyakorlására kizárólagosan feljogosított ügyészt terheli. [...] A bíróság eljárásának alapja ugyanis csak az ügyészi kockázatvállalás lehet, hogy [...] sikerül a vádat bizonyítania.”

Kétségtelen, hogy amennyiben a vádlottat a bíróság jogerősen elítéli, akkor az ügyész kockázatvállalását ez a határozat igazolja. Azt ugyanis senki sem gondolhatja komolyan, hogy – különösen az igazságszolgáltatás több fórumát is megjárt ügyekben – azon alapul az elítélés, hogy a bíró a vád megalapozottságát készpénznek vette. Sajnálatos, hogy vannak olyan, szakembertől megkockáztatott állítások, hogy az ügy sorsát az ügyész dönti el, hiszen ő irányítja a nyomozást, neki kell megállapítania, hogy a tanúk mennyire szavahihetők, a bizonyítékok használhatók-e és elegendőek-e a vádemeléshez. Ez lebecsülése a bíró – és nem mellékesen említve – a védő munkájának, s ráadásul nem is veszi figyelembe a büntetőeljárási törvény számos új rendelkezését. Elsősorban azt, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás alapja a *törvényes vád*, a vád törvényességét pedig a bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia.

Ezek az állítások figyelmen kívül hagyják azt is, hogy a nyomozás törvényességének intézményesített garanciái közé beépült a nyomozási bíró, aki éppen a legsúlyosabb kérdésekről – köztük főleg és elsősorban – a személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedésekről köteles dönteni, s eljárásában az ügyésznek csupán indítványtételi és fellebbezési joga van. Igen nagy merészség lenne olyasmit állítani, hogy ilyen kérdésekben a nyomozási bíró is szolgai módon követi az ügyész álláspontját. A büntetőeljárás nyomozati szakaszában végrehajtott eljárási cselekmények megítélését számos ok befolyásolhatja, a hanyag (esetleg bűnös) hatósági munkától kezdve az ellentmondó bizonyítási anyag jóhiszeműen téves értékelésig bezárólag. De nem szabad elhallgatni, hogy egy-egy hivatalos személy vagy hatóság hibájának a következményei ellen olyan garanciális intézmények nyújtanak oltalmat, amelyek általában kizárják a büntető igazságszolgáltatás diszfunkcionális működését. Kivételek természetesen mindig előfordulhatnak, és ez a lehetőség független attól, hogy valamely állam jogrendszere milyen elvekre építkezik.

Az eddigiek összegzeként tehát leszögezhető, hogy az a büntető- vagy éppen alkotmányjogász, aki egy tévesnek bizonyult jogerős ítéletért *elvi* megfontolásokra hivatkozva véli megtalálni a felelőst akár az ügyész, akár a bíró személyében, és a hibák okát végső soron az alkotmányos berendezkedésig vezetné vissza, nem biztos, hogy helyes úton jár.

Foglalkozni kívánok néhány mai közéleti jelenség kapcsán azzal a bírálattal is, hogy az ügyész hatalma ellenőrizhetetlen, ezért önkényesen foglalhat állást abban a kérdésben, hogy elindítja-e vagy sem a büntetőjogi felelősségre vonás folyamatát; mit jelent számára a hivatalból való eljárás elve, és vannak-e ennek alkotmányos korlátai. Kitérek arra is, hogy a bűnüldözéssel kapcsolatos alkotmányos hatásköröket tényleg összemosta-e a hatályos jogi szabályozás, továbbá az ügyész valóban csorbíthatja-e a végrehajtó hatalom ezzel kapcsolatos feladatait.

Az Alkotmány 51. §-ának (1) és (2) bekezdései szerint a legfőbb ügyész és az ügyészség – egyebek mellett – gondoskodik az alkotmányos rendet, az ország biztonságát és függetlenségét sértő vagy veszélyeztető minden cselekmény következetes üldözéséről. Az 1972. évi V. tv. 1. és 2. §-ának vonatkozó rendelkezései részletesen is megállapítják az alkotmányos kötelezettségek tartalmát, majd a 7. § (1) bekezdésének a) pontja ezekhez hozzáteszi: az ügyész köteles biztosítani minden *tudomására jutott* bűncselekmény következetes üldözését.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a törvények rendelkezései mind itt, mind másutt a „tudomásra jutást” említik követelményként, de nem szólnak „észlelésről”, pedig a bírálatok forrása a két fogalom összekeverése.

Sajnálatos, de elkerülhetetlen, hogy ezzel kapcsolatban rámutassak a médiában rejlő lehetőségek nem mindig objektív felhasználására is. Megszámlálhatatlan mód és eszköz kínálkozik arra, hogy a nyilvánosság erejét minden társadalmi-politikai csoportosulás a saját érdekeinek megfelelő érzelmi, indulati hatások kiváltására vegye igénybe. Például egy erőszakba torkolló utcai tüntetés ugyanazon eseményeit a televíziós csatornák teljesen eltérő módon közvetíthetik, s ezáltal vagy a résztvevők, vagy a rendőrök erőszakossága lesz „nyilvánvaló”. Az ügyész is ember, erkölcsi világgéppel és politikai meggyőződéssel is rendelkező társadalmi lény, de érzelmei nem határozhatják meg hivatali működését. Annak során azt kell szem előtt tartania, ami történt, nem pedig azt, amit látott, mert lehet, hogy azt csupán mutatták neki.

Ezt a követelményt a büntetőeljárás-jog következetesen érvényesíti. Az 1998. évi XIX. tv. 170. §-ának (1) bekezdése értelmében a nyomozás az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak *hivatali hatáskörében*, valamint a nyomozó hatóság tagjának *hivatali minőségében* tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg.

Ebből a szövegből – jelenlegi elemzésem szempontjából – az a legfontosabb, hogy itt az ügyészt nem személyiségként, hanem mint az 1998. évi XIX. tv. 28. §-ában meghatározott hatáskör gyakorlóját említi. Aki az ügyészi hivatást választotta, pontosan tudja, hogy hivatali (eljárási) cselekményei során személyes benyomásait, érzelmeit figyelmen kívül kell hagynia. Ezért lehetetlen azt követelni tőle, hogy hivatalból indítson büntetőeljárást olyan adatok alapján, amelyeket magánemberként észlelt. Ezt még a nyomozó hatóság tagjának sem engedi meg a törvény.

Ez természetesen távolról sem jelenti azt, hogy az ügyész semmit sem tehet, ha hivatali hatáskörén kívül, magánemberként szerez tudomást valamilyen bűncselekmény elkövetéséről. Ilyenkor rá is – mint minden állampolgárra – az 1998. évi XIX. tv. 171. §-ának (1) bekezdése az irányadó. Ha a feljelentési kötelezettséget a törvény írja elő, azt neki is teljesítenie kell; egyébként (erkölcsileg motivált) belátásán múlik, hogy él-e feljelentési jogával. Ezt a kötelezettséget vagy jogosultságot akár szolgálati felettese előtt is gyakorolhatja, aki ezáltal már hivatali hatáskörében szerez tudomást a bűncselekményről, s ennek megfelelően jár el. Az mindenképpen kívánatos, hogy az ügyész – hivatali érinthetlenségének védelmében – az általa bárhol, bármilyen bűncselekmény miatt tett feljelentésről tájékoztassa felettesét.

Az oknyomozó riporter a sajtószabadság sáncai mögül védekezhet, ha igen meggyőzőnek látszó, mégis valótlan értesüléseit újságcikkben teszi közzé a hatósághoz intézett feljelentés helyett. Az ügyészt azonban semmi sem védheti meg, ha ezen „nyilvánvaló” adatok alapján, tehát feljelentés hiányában vállalja magára a hivatalból való büntetőeljárás felelősségét.

Az eddigiekhez kapcsolódva vizsgálom azt a kérdést, hogy az Alkotmány 51. §-ának (1) és (2) bekezdései abszolút bűnüldözői hatáskört állapít-e meg a legfőbb ügyész és az ügyészség számára, olyat, amely korlátozhatná vagy akár el is vonhatná a végrehajtó hatalom számára e körben ugyancsak biztosított alkotmányos hatásköröket.

Álláspontom szerint az állam bűnüldözési feladatai két szakaszra tagolhatók:

- a bűncselekmények megelőzésére, illetve
- a bűncselekmények felderítésére.

Az ügyészség mindkét állami tevékenység részese, de nem azonos súllyal.

Ami a bűncselekmények megelőzését illeti, abban az ügyészség szerepe fontos, de nem alapvető. Ez közigazgatási (kormányzati-önkormányzati) feladat, amelyben az ügyészségnek elsősorban jelzési, tájékoztatási kötelezettsége van.²⁸⁹

Ennek egyik sajátos esete, amikor az ügyész hivatali hatáskörének gyakorlása során egy *készülő*, de még el nem követett bűncselekményről szerez tudomást. Ha az előkészületi magatartás önmagában is büntetendő, intézkedik a nyomozás elrendelése iránt. Ha a bűncselekmény előkészülete nem büntethető, akkor tájékoztatnia kell a bűnözés megelőzésére illetékes állami szervet, amely ilyenkor általában a rendőrség. A legfőbb ügyész és az ügyészség bűnüldözési hatásköre tehát alkotmányosan rendezett, és nem csorbíthatja a kormány és az egyes rendvédelmi szervek sajátos bűnüldözési hatáskörét, amely ugyancsak az Alkotmánynon és az alkotmányos jogszabályokon alapul.

A már *elkövetett* bűncselekmények felderítése kettős jellegű. A lappangó bűnözés feltárása tipikusan rendőrségi hatáskör, és bár tagadhatatlanul bűnüldözés, abban az ügyészségnek elsősorban együttműködési, adatszolgáltatási feladatai vannak. A felderítésnek ebben a szakaszában az ügyész bizonyos jogvédelmi hatáskörrel is rendelkezik (például adatkérés engedélyezése a titkos információgyűjtés során).

Az ügyészség alkotmányos bűnüldözési kötelezettségei azonban döntő módon a bűncselekmények felderítésének második szakaszához, a *nyomozás*-hoz kapcsolódnak. Ennek során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkö-

²⁸⁹ 1998. évi XIX. tv. 63/A. § (1) bekezdés.

vető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy *a vádló dönthessen arról, vádat emel-e*. Kétségtelennek tartom, hogy az Alkotmány 51. §-a ezt a bűnüldözési hatalmat és egyben kötelességet határozza meg alapvető módon a legfőbb ügyész és az ügyészség számára. Minthogy pedig a már tárgyalt alkotmányos előírások alapján a vádemelés felelőssége és kockázata egyaránt az ügyészt terheli, értelmetlen és megmagyarázhatatlan az a követelés, hogy a rendőrség a vád előkészítésébe beleszólhasson. Megjegyzem, hogy a nyomozás ura elvileg régen is az ügyész volt; az 1998. évi XIX. tv. „csak” annyi változást hozott, hogy ezt nyíltan megfogalmazta.

Ami a külső kontrollt nélkülöző példátlan ügyészi hatalmat illeti, az ezzel kapcsolatos aggodalmakat az Alkotmánybíróság előbb tárgyalt következetes gyakorlata már rég eloszlathatta volna. Sajnálatos, hogy ez sem a gyakorlati politikában, sem a közvélemény előtt nem tudatosult eléggé.

Tagadhatatlan, hogy az ügyészség a büntetőeljárás során igen széles proceszszuális hatáskörrel rendelkezik. Ezt azonban igazságszolgáltatási hatalomnak nevezni súlyos tévedés, mert az ügyésznek semmiféle ügyet eldöntő hatalma nincs. Az előbb említett széles eljárási jogkör csupán ahhoz elegendő, hogy kizárja vagy megállapítsa a büntetőjogi felelősségre vonás feltételeit; az utóbbi esetben pedig vádemeléssel tegye lehetővé a bíróság ítélező hatalmának gyakorlását.

Az 1998. évi XIX. tv. hatálybalépését megelőző rendelkezések valamivel szélesebb jogkört biztosítottak az ügyésznek, mert egyetlen ügydöntő jogot, ha úgy tetszik, hatalmat adtak neki: elzárhatta a bírói felelősségre vonás útját azzal, hogy a nyomozás megtagadásáról vagy megszüntetéséről határozott.

A büntetőeljárási törvény azonban ettől a döntési jogosultságtól is megfosztotta az ügyészt. Nem kiterjesztette, ellenkezőleg: lényegében eltörölte ügydöntő hatalmát, mert ha elutasítja a feljelentést vagy megszünteti a nyomozást, akkor a sértett pótmagánvádlóként igényelheti a bíróságtól a büntetőjogi felelősség megállapítását.

Az már nem jogi, hanem politikai érv, hogy az ügyészi önkény lehetősége a szervezet függetlenségéből szükségszerűen következik.

Az 1972. évi V. tv. 6. §-ának (1) bekezdése szerint az ügyészek a legfőbb ügyésznek alárendelten működnek, utasítást csak a legfőbb ügyész és a felettes ügyész adhat nekik, vagyis minden más állami szervtől függetlenek. Ez nem volt mindig így; 1989. december 27-ig a törvényhely (3) bekezdése a végrehajtó hatalmat felhatalmazta arra, hogy egyes meghatározott eljárásokban az ügyészség számára feladatokat állapítson meg. Úgy vélem, hogy e rendelkezésnek az

alkotmánymódosítás során történt hatályon kívül helyezése az ügyészi szervezet szempontjából a rendszerváltozás meghatározó jelentőségű vívmányának tekintendő.

Az ügyészek függetlenségének s egyben alárendeltségének elvéből azonban nem következik, hogy munkájuk ellenőrizhetetlen, ezért felelősség nélkül hozhatnak bármilyen döntést, s bármire utasíthatók, hiszen a belső hierarchia működése áttekinthetetlen és titokzatos.

Ezt az ugyancsak széles körben elterjedt hiedelmet sem akarom szó nélkül hagyni.

Először is arra hivatkozom, hogy az ügyészekre kötelező alapvető utasítások és szakmai direktívák (például körlevelek, állásfoglalások) bárki számára hozzáférhetők, aki kimerészkedik az internetre és olvasgatja a havonta megjelenő Ügyészségi Közlönyt. Mind a szakma, mind a politika, mind pedig a civil társadalom szóvá teheti, ha ezeket az aktusokat nem tartja alkotmányosnak vagy éppen célszerűnek.

Igaz viszont, hogy az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló törvény rendelkezései szerint az ügyész egyedi ügyekben is köteles a legfőbb ügyész, illetőleg a felettes ügyész utasításának eleget tenni, azt azonban az ügyész kívánságára írásba kell foglalni. Ennek megtörténteig az ügyész az utasítás végrehajtására – a halaszthatatlan eseteket kivéve – nem köteles. Ha pedig az ügyész az utasítást jogszabállyal vagy jogi meggyőződéssel nem tartja összeegyeztethetőnek, az ügy elintézése alól mentesítését kérheti írásban, jogi álláspontját kifejtve. Az ilyen kérelem teljesítése nem tagadható meg; az ügy elintézését ez esetben más ügyészre kell bízni, vagy azt a felettes ügyész saját hatáskörébe vonhatja. Ami pedig a legfontosabb: törvényi parancs, hogy az ügyésznek meg kell tagadnia az utasítás végrehajtását, ha annak teljesítésével bűncselekményt, illetőleg szabálysértést valósítana meg.

Aki azt állítja, hogy az ügyészek egzisztenciális függősége az utóbbi rendelkezés érvényesülését kérdésessé teszi, elfeledkezik arról, hogy az ügyész mindig saját nevét írja a döntése alá, és tisztában van azzal, hogy a függőségi viszonyok változhatnak, így amit tesz, azért mindig – esetleg évek múlva is – felelősséggel tartozik. Az ügyész a szervezeten belül is tárgyilagosan számon kérhető a végrehajtott hibás vagy éppen törvénysértő utasításokért, *akár kapta azokat, akár adta.*

Végül néhány szót kell szánnom arra is, hol vonja meg a törvény a korlátlanul állított ügyészi bűnüldözési hatalom valóságos határait.

Olvastam egy tudományos igényűnek szánt munkában, hogy az 1998. évi XIX. tv. valamiféle „ügyészbíráskodás” lehetőségét teremtette meg. Ez még a

közvetítői eljárással vagy a vádemelés elhalasztásával kapcsolatos ügyészi teendőkre sem igaz.

Az ügyész feladata az, hogy kizárja vagy megállapítsa a büntetőjogi felelősségre vonás feltételeit, az utóbbi esetben pedig vádemeléssel tegye lehetővé az állam ítélkező hatalmának a gyakorlását. Úgy tűnik, hogy ez a közvélemény előtt nem világos; a megnyilatkozó szakemberek egy része ritkán hangsúlyozza, hogy a bíróság nemcsak a megvádolt személy, de a *vád felett is* ítéletet mond. Márpedig ezt az alapvető kérdést téveszti szem elől az, aki – akarva-akaratlanul – olyasmit állít, hogy az ügyészi álláspont szükségszerűen determinálja a bírói döntést. Az, hogy a váderedményesség magas, nem ezt a vélekedést igazolja, hanem arról tanúskodik, hogy az ügyészi álláspont az ügyek 95%-a körüli arányában rendszeresen megalapozottnak és törvényesnek bizonyult *minden* bírói fórumon.

Ma már azt sem lehet állítani, hogy az ügyész ellenkező irányban is befolyásolhatja az igazságszolgáltatás működését, nevezetesen a feljelentés elutasításával, a nyomozás megszüntetésével vagy a vád elejtésével okvetlenül meggátolhatja a büntetőjogi felelősség elbírálását, mert ilyenkor a sértett pótmagánvádlóként léphet a helyébe.

A pótmagánvád intézménye arra hivatott, hogy korrigálja az ezzel kapcsolatos ügyészi hibákat. Úgy tudom, hogy például a jogintézmény bevezetésétől, 2003. július 1-jétől 2009. április 30-ig a főváros elsőfokú bíróságai 780 ilyen ügyet fejeztek be, de ezekben csak 21 vádlott bűnösségét állapították meg. A bűnözőket mentető ügyészi önkénnyel kapcsolatos gyanúsítgatások ezért igaztalanok; a gyakorlat arról tanúskodik, hogy az ügyész becsületesen látja el jogvédő feladatait a büntetőeljárás során, és csak jóhiszeműen, igen ritkán téved.

Az igazságszolgáltatás gépezete tehát igen pontosan körülírt szabályok szerint működik, s az eljárási feladatok megoszlásából következik, hogy nem célszerű a struktúra hibáival magyarázni, annak egyes elemeire hárítani, főleg pedig általánosnak feltüntetni azokat a negatív jelenségeket, amelyek káros következményeit senki sem kívánja kisebbiteni.

Aki a szervezet függetlenségét azért bírálja, mert a büntetőeljárás során hozott döntéseiről való felelősséget más állami szerv nem vizsgálhatja, igen súlyos tévedésben van. Amit a büntetőeljárásban őt megillető processzuális jogköréről, valamint az ügyet eldöntő jogosultságának hiányáról már összefoglaltam, abból világosan következik, hogy *van ilyen szervezet*. Ez a *bíróság*, amely az eljárási feladatok közül a végsőt, az *igazságszolgáltatás* funkcióját, az ítélkezést látja el kizárólagos hatáskörrel. Mint már említettem, *a jogerős bírói ítélet az ügyészi munka értékelését is jelenti*, akár direkt, akár indirekt módon. Ezeket a

határozatokat bárki megismerheti. Elárulhatom: az ügyészi szervezet szakmai irányítása során rendszeresen vizsgáljuk és elemezzük az ügyészi munkát abból a szempontból, hogy arról a társadalom – éppen a jogerős bírói ítéletek alapján – milyen képet alkothat. Visszatérő hibák vagy súlyos mulasztások esetén sohasem marad el az intézkedés.

Annak, aki az ügyészi szervezet függetlenségét kifogásolja, szembe kell néznie az Alkotmánybíróság azon visszatérő érvelésével, amely szerint a közvád gyakorlásának büntetőeljárás feladata a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás része. Kérdéses, hogy a végrehajtó hatalom függőségébe utalt ügyészi szervezet is ugyanígy működhetne-e. Alig hihető, hogy a mindenkor politikai kurzus függőségébe utalt ügyészség politikamentessége a jelenleginél garantáltabb lenne. Ha ezt az alkotmányozási kérdést egyáltalán szóba is lehetne hozni, akkor sem lennének nélkülözhetők az ügyészi autonómiát őrző azon garanciák, amelyek már jelenleg is rendelkezésre állnak.

[...]

Úgy vélem, nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy egyszer s mindenkorra elültek a viták az ügyészség alkotmányos helyzetéről, illetve arról, hogy az ügyészségnek milyen funkciókat kellene ellátnia. (Legyenek-e büntetőjogon kívüli funkciói, illetve, hogy a mostani büntetőjogi feladatok mindegyike megmaradjon-e.)

Jövőnk szempontjából természetesen kívánatos lenne, ha véglegesen eldőlnének ezek az időnként előkerülő kérdések.

KÖSZÖNTŐ

[AZ ORSZÁGOS KRIMINOLÓGIAI INTÉZET 50. SZÜLETÉSNAPOJA ALKALMÁBÓL]*

Néhány évvel az önálló, független ügyészi szervezet megalakulása után az ügyészség vezetői előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a hatékony bűnmegelőzés igényli a bűnözés jelenségeinek, okainak, tendenciáinak minél alaposabb megismerését és tudományos alaposágú elemzését.

Ezért a legfőbb ügyész már az '50-es évek végén kezdeményezte egy ilyen rendeltetésű tudományos kutatóműhely létrehozását.

Bár a büntető igazságszolgáltatásban részt vevő szervek, illetve a büntetőtudományok képviselői egyetértettek abban, hogy az addig egyáltalán nem elismert kriminológia megérett a tudományos művelésre, a hivatalos (párt) politika érezte a vereségeit, ezért nem látszott reális lehetőség „kriminológiai” jelzővel illetett intézet létrehozására.

Így az a kompromisszumos megoldás született, hogy Országos Kriminalisztikai Intézet jöjjön létre; amit a 2004/1960. (I. 6.) Korm. hat. valósított meg.²⁹⁰

Ötven évvel ezelőtt tehát megszületett az intézet, amelynek a jogszabály valójában nemcsak kriminalisztikai, hanem kriminológiai természetű feladatokat is meghatározott:

„Az intézet feladatkörébe tartozik a bűnözés megelőzésére, hatékonyabb üldözésére alkalmas módszerek kidolgozása, kipróbálása és általánosítása...”

Ezenkívül a tudományos kutatóműhelyhez méltó további feladatként fogalmazták meg az oktatási anyagok kidolgozását, hasznosítását, a bel- és külföldi szakirodalom fegyelemmel kísérését és hozzáférhetővé tételét is.

* In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 47. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2010. 9–10.

²⁹⁰ Nyíri Sándor egykori megbízott legfőbb ügyész megfogalmazása szerint „az előkészítők cselhez folyamodtak”.

A kriminológia fokozatos tudományos elismerésének köszönhetően 1971-re érett meg a helyzet arra, hogy az intézet nevében is jelezze valóságos profilját: megnevezése Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézetre változott, majd 1999-ben – az addig végbemenő profiltisztítást tükrözve – az intézet neve ismét módosult: azóta hívjuk Országos Kriminológiai Intézetnek.

A kezdettől a legfőbb ügyész felügyeli az intézetet, melynek rendeltetése hangsúlyosan az ügyészség bűnügyi tevékenységének segítése. Minthogy azonban a szervezet hazánk legjelentősebb – sőt tulajdonképpen egyetlen – bűnügyi tudományos kutatóbázisa, természetesen nem kizárólag az ügyészség szolgálatára rendeltetett.

Az intézet mindig is megfelelt a tőle elvárt igényeknek, mindig élen járt a kriminológiai jellegű kutatómunkában, s a tudomány eredményeinek a bűnügyi szakma művelőivel, a gyakorlati jogalkalmazókkal való megismertetésében.

Nem lehet célom e rövid köszöntőben a szervezet nagy ívű és széles spektrumú tevékenységét akár csak vázolni is, de azt mindenképpen fontosnak tartom megemlíteni, hogy annak idején a politikai-közjogi rendszerváltozást megelőző években, az intézet igen jelentős szerepet vitt a társadalmi beilleszkedési zavarok kutatásában, azt követően pedig a bűnmegelőzés hatékonyságát, szervezettségét, elméleti megalapozottságát illető kutató-elemző munkában.

Mindemellett természetesen az intézet érezhetően törekszik a kifejezetten az ügyészségi tevékenység színvonalának javítását segítő kutató-, publikációs és oktatómunka kiteljesítésére. Egyre inkább megfelel tehát az alapítás 25. évfordulóját köszöntő legfőbbügyész-helyettes által is megfogalmazott igénynek:

„Az Intézet vállaljon még több feladatot az ügyészi állomány képzésében és továbbképzésében”, illetve, hogy „... kutatási eredményeinek felhasználásával, közreadásával és jelzéseivel elősegítse [...] a jogalkalmazási gyakorlat fejlesztését”.

Minden oka megvolt tehát annak, hogy a 2001. évi XXI. tv. deklarálja, hogy az ügyészség tudományos és kutató szerve az Országos Kriminológiai Intézet.

Az ügyészség valóban magáénak is érzi az intézetet, örülünk tudományos eredményeinek, kitűnő nemzetközi hírűvének, továbbra is számítunk a mindennapi munkánkat segítő kutatásokra, a színvonalas, magas tudományos igényességű Kriminológiai Tanulmányok következő kötetekre, az intézet munkatársainak az ügyészségi szervezet oktató-, továbbképző munkájában való fokozottabb részvételére.

Az ügyészségi hivatásrend vezetőjeként, de – nyugodtan mondhatom – az ügyészi szervezet tagjai nevében is szívből gratulálok az Országos Kriminológiai Intézet 50. születésnapjához, eddigi eredményeikhez, s – mindannyiunk hasznára – őszintén kívánok hasonlóan sikeres folytatást.

A FELVILÁGOSÍTÁS-ADÁS ÉS A NYILVÁNOSSÁG TÁJÉKOZTATÁSÁNAK PROBLÉMÁI A NYOMOZÁS SORÁN*

– RÉSZLETEK –

A Kaposváron immár hagyományos, ezúttal már XVI. Jogi Beszélgetések elnevezésű rendezvényre idén is sikerült a szervezőknek érdekes, sőt izgalmas, s egészen biztosan nemcsak szakmai, hanem közérdeklődésre is számot tartható témakört kiválasztaniuk.

Őszintén sajnálom, hogy át nem szervezhető, el nem halasztható elfoglaltságom miatt nem tudtam részt venni a tegnapi programon, s így nem élvezhettem a jogi közelet jeles képviselőinek előadásait.

Csak remélni tudom, hogy emiatt nem keveredek ismétlésekbe, s ennek érdekében igyekszem is az általam megjelölt címnél maradni.

*

A meghívóban írt alcím a médianyilvánosságot illetően felteszi a kérdést: „a negyedik hatalmi ág?”

Anélkül, hogy állást foglalnék ez ügyben, a lényegre utalva idézném [Émile] Zola ismert tételét, miszerint „a sajtó hatalom”, s ezen kívül a vele kb. egy időben, a XIX. század közepén, de a [La Manche] csatorna túloldalán élt Anthony Trollope angol regényíró hasonló értelmű megfogalmazását is felidézem: „A tizedik Múzsza, aki most kormányoz: a sajtó.”

A vállalt témám megközelítéséhez szükségesnek vélek néhány általános megjegyzést előrebocsátani.

Úgy gondolom, az nem lehet vitás, hogy a nyilvánosság, ezen belül a sajtó szabadsága a véleménynyilvánítás természetes terepe, amelynek érvényesülése a modern korban az állam törvényes és a közjó érdekében való működésének nélkülözhetetlen garanciája, alapvető szabadságjog.

* In: KÉKI Zoltán – EGRSZEGI Edit – BÁLIZSNÉ HEIZLER Krisztina (szerk.): *Jogi beszélgetések 2007–2009*. Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kaposvár, 2010. 89–97.

Szabályozása rendkívüli körülményt igényel, mivel az nem korlátozhatja a szabadságjog lényeges tartalmát, ugyanakkor nem értékelhető elszigetelten, más szabadságjogok, különösen az emberi méltóság figyelmen kívül hagyásával.

Feltétlenül tisztáznunk kell azokat a helyzeteket, amelyekben az igazságszolgáltatás alkotmányos működésének és a nyilvánosság biztosításának igénye egy időben, esetenként pedig egymással szemben jelenik meg; ezért célszerű az igazságszolgáltatás szabályozását és működését vezérlő elveket és a nyilvánosság szabályozásával kapcsolatos ismereteket felvázolni, éppen azért, hogy együttthassuk legfontosabb elemeit tisztázassuk.

Az nem vitás, hogy az igazságszolgáltatás mint funkció letéteményese a bírói szervezet, de az is igaz, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszere elképzelhetetlen az állam büntetőigényét érvényesítő ügyészség közreműködése nélkül, s hasonlóképpen egyre kevésbé képes az igazságszolgáltatás működni ügyvédség nélkül. A tágabb értelemben vett igazságszolgáltatáshoz tehát hozzátartozik a bírói szervezet mellett az ügyészség és az ügyvédi kar, de végső soron s közvetve a nyomozó hatóságok is. Ezt egyébként az ügyészség jogállása szempontjából az Alkotmánybíróság világosan kifejtette a 3/2004. AB határozatában.

Az igazságszolgáltatás alapelvei így tehát nem feltétlenül csak a bíróságokra, hanem más közreműködőkre is vonatkoznak.

Az alapelvek közül témánk szempontjából a bírói függetlenség elve és a tárgyalás nyilvánosságának elve az igazán fontos.

- A bírói függetlenség elve Magyarországon – legalábbis szervezeti értelemben – irányadó az ügyészségre is. Ezért tartom fontosnak az 1920-as évek koronaügyészének, Vargha Ferencnek a véleményét, aki az 1492. évi X. tc.-re visszatekintve állapította meg, hogy Magyarországon a bírói működésnek mindig is alapvető fontosságú feltétele volt a függetlenség. Ami a kényszer nélküli ítélezést és azt jelenti, hogy más tényezők nem befolyásolhatják a döntést. E körben Vargha azt is kifejtette, hogy a sajtószenzáció, az ügy „helyes” eldöntésének nyilvános elvárása alkalmas a bíró döntésének befolyásolására, ezáltal sérti a függetlenséget.

- A tárgyalás nyilvánosságának elve (és nem az eljárás nyilvánosságának elve!) mindenfajta bírósági eljárásra vonatkozik, de a kérdés igazán csak a büntetőtárgyalás vonatkozásában merül fel.

Amint az Alkotmánybíróság 58/1995. AB határozatában kifejtette: „A modern büntetőeljárások alapelvei közé tartozik az *eljárás* nyilvánossága, amely *első-sorban* a tárgyalás nyilvánosságának és a bírósági döntés nyilvános kihirdetésének követelményét jelenti.

A nyilvánosság mindenekelőtt az igazságszolgáltatás működésének ellenőrzését hivatott biztosítani a társadalom részéről. Ugyanakkor a büntető felelősségre vonás nyilvánossága az egyik útja annak, hogy a büntetőjog parancsai és tilalmi eljussanak a közösség tagjaihoz.”

Teljesen egyetérthetünk ezzel, és nemcsak azért, mert az Alkotmánybíróság mondta, hanem mert tartalmilag is osztjuk ezt a véleményt, bár egy megjegyzést szeretnék ehhez fűzni: véleményem szerint nem a teljes büntetőeljárás, hanem csak a tárgyalás – és a nyilvános ülés – nyilvánosságáról van szó, azaz erről nem elsősorban, hanem kizárólag erről van szó.

A tárgyalás nyilvánossága nemcsak azt jelenti, hogy azon az érintetteken kívül bárki részt vehet, hanem azt is, hogy a közvélemény – egyre inkább – a tömegtájékoztatási eszközök útján kap tájékoztatást a bírósági eljárások menetéről és eredményéről.²⁹¹

A „kommunikációs alapjogokat”: a szólás- és sajtószabadságot, az információ megszerzésének szabadságát az Alkotmány biztosítja, és az 1978. évi IV. tv. is garantálja.

A közérdekű adat eltitkolása ugyanis megvalósíthatja a visszaélés közérdekű adattal elnevezésű bűncselekményt (177/B. §), míg az 1998. évi XIX. tv. rendelkezik a nyilvánosság tájékoztatásáról a büntetőeljárásban, egyebek közt kimondva, hogy a bíróság nyilvános tárgyalásáról a sajtó jogosult tájékoztatást adni, s ehhez nem szükséges külön engedély. Ami a tájékoztatás tartalmát illeti, azt a sajtóról szóló 1986. évi II. tv. szabályozza: a sajtó feladata a hiteles, pontos és gyors tájékoztatás.

Az említett alapelvek külön-külön is tovább elemezhetőek lennének, fontosabb azonban kiemelni azt a körülményt, hogy ezeknek (valamint a további alapelveknek) *minden* bírósági eljárásban és együttesen kell érvényesülniük. Mit jelent ez? Azt, hogy nemcsak az sérti az igazságszolgáltatás alkotmányosságát, ha a fenti alapelvekből valamelyiket nyilvánvalóan megsértik, de az is, ha az egyik alapelv olyan mértékben kerül előtérbe, hogy „elnyomja” egy másik vagy akár a többiek együttes érvényesülését.

Ez utóbbi megállapításunk különös fénybe helyezi a

nyilvánosság – függetlenség
nyilvánosság – ártatlanság védelme
nyilvánosság – tisztességes eljárás (pártatlanság)

²⁹¹ Az Amerikai Egyesült Államokban külön tematikus bírósági csatorna működik, amely előben sugározza az érdekesebb ügyeket, mégpedig óriási érdeklődés mellett.

párosok együttes érvényesülését. Gondoljunk arra, milyen nyomást jelent (mennyire megnehezíti) a terhelt helyzetét az, hogy a nyilvánosság teljes súlyával bűnösnek tekinti, vagy mennyire befolyásolja egy peres fél helyzetét, ha az ellenérdekelt fél széles médiatámogatást élvez. Ennek belátásához elegendő azt a helyzetet kiemelni, hogy a kamerák, mikrofonok jelenléte mennyire feszélyezheti az ehhez nem szokott felet. Az anomáliák ellenére nem lehet vitatható az információs szabadság alkotmányos elve, és ennek megfelelően az Alkotmányból is levezethető, de a sajtótörvény alapján egyértelmű a tájékoztatási kötelezettség.

[...]

Az 1998. évi XIV. tv. reformja érintette a média és a büntetőeljárás viszonyát. Bár az eredeti elképzelések között nem szerepelt, a jogszabály második módosítása, a 2003. II. tv. lehetővé tette, hogy a nyilvánosság tájékoztatása önálló címként jelenhessen meg a törvényben.²⁹²

A 74/A. § beiktatásával 2003. július 1-jétől a folyamatban levő büntetőeljárásokról a sajtónak nyújtandó felvilágosítás, valamint a sajtó által a nyilvános tárgyalásról történt tájékoztatás joga deklarálást nyert.

Ennek kimondása, illetve a büntetőeljárás törvényben való rögzítése nem jelenti, hogy korábban a média képviselői el voltak zárva a felvilágosítási és tájékoztatási jogosultságtól, 2003 júliusa előtt is alapelveként működött a tárgyalás nyilvánossága. Így korábban is lehetőség volt arra, hogy a tárgyaláson a média képviselői részt vegyenek.

A nyilvánosság biztosítja egyfelől, hogy az eljárási jogok gyakorlása ellenőrizhető legyen, másfelől pedig olyan garanciát nyújt, amely a terheltnek a bűnüldöző hatóságokkal szembeni hátrányos helyzetét ellensúlyozza.

Amint már említettem, a nyilvánosság a tárgyaláson nem korlátlan. Meghatározza ezt az észszerűség és a tárgyalóterem mérete. Tehát, amikor a törvény röviden csak annyit mond, hogy „a bíróság tárgyalása nyilvános”, akkor ez tulajdonképpen tárgyalóterem-méretű nyilvánosságot jelent.²⁹³

A nyilvánosság érvényesülésének elve mára számos probléma forrásává vált. Itt kell megemlítenünk például a tanúvédelmet, az erkölcsi okokat, az államtitkokkal és a szolgálati titkokkal kapcsolatos kérdéseket.

²⁹² VI. fejezet III. cím: Felvilágosítás-adás és a nyilvánosság tájékoztatása a büntetőeljárás során.

²⁹³ Itt is az a probléma merül fel, hogy a bíróság helyszűke esetén meghatározhatja a hallgatóság létszámát, de további kérdés az, hogy az érkezési sorrend számít-e, vagy valamilyen más szempont.

A sajtószabadság – mint alkotmányos alapjog – a jogállamiság és a demokrácia megvalósulásának egyik biztosítéka. Az emberi jogok szempontjából is kiemelkedő a jelentősége. Az elektronikus médiumok terjedésével a sajtószabadság fogalma ma már kicsit mást jelent, mint kivívásának hajnalán. Napjainkban átfogó kommunikációs alapjogként definiáljuk. Mivel más emberi jogok és szabadságok realizálásának is biztosítéka lehet, ezért korlátozásakor több szempontot is figyelembe kell vennünk. El kell ismernünk, a sajtónak joga van a büntetőeljárásokról informálódni és ezeket az ismereteket a médiumokon keresztül közvetíteni. Tudomásul kell vennünk, hogy az információ – gyakran sajtós – továbbításával a média befolyásol(hat)ja a közvéleményt. Ugyanakkor az eljáró hatóságnak, bíróságnak is joga van arra, hogy befolyásolástól mentesen végezhesse a feladatát.

[...]

Amikor az eljáráshoz fűződő érdekekre hivatkozással nem adunk vagy csak tesséklássék módon adunk tájékoztatást, akkor szokott megjelenni, hogy „hírzárlatot rendelték el”. Ilyen esetekben azonban csak azért korlátozzuk a nyilvánosság számára hozzáférhető információk körét, mert a nyomozás adatainak kiszivárgása megghiúsíthatja a fontos bizonyítékok beszerzését, illetve az elkövető elfogását, azaz az veszélyeztetheti az eljárás sikerét.

Ez persze nem lehet érdeke a sajtónak sem, így az érdekellentét nem is lenne valós, ha megfeledezhetnénk a szenzációigénnyről.

Holott a bűnüldöző szervezeteknek, illetve a sajtónak lehetnek és vannak is közös érdekei, hiszen a bűncselekmények kapcsán a nyomozó és az újságíró is ugyanarról akar gyorsan és mindent tudni, mindketten egy múltbéli esemény rekonstrukcióját szolgáló információk felkutatását és összeegyeztetését végzik.

A bűnügyi tájékoztatás hírgyártási kapcsolatrendszerében az igazságszolgáltatás alapvetően a hír forrása, a média pedig az információt közvetíti a publikumnak. A kapcsolat sajátossága, hogy az igazságszolgáltatási rendszer elemei nem csupán szolgáltatják az információt, de egyben szereplői is a hírnek. Az informátor tehát magáról is beszél. A hírforrás és a közvetítő egymásra utaltsága nyilvánvaló, és érdekeik részben közösök: az igazságszolgáltatás folyamatában részt vevők tájékoztatni szeretnék a nyilvánosságot, a médium pedig megszerezni és közölni az információt. Ám egyúttal érdekellentét is feszül közöttük. Mivel az igazságszolgáltatás résztvevője nem egyszerű hírkibocsátó, hanem részese is a hírnek, ezért érdekelt abban, hogyan, milyen megvilágításban és szelekciókkal jelenik meg ez a hír, míg a médium, mint a hírverseny résztvevője, főleg az elsőbbségi és kizárólagos információszerzés lehetőségében érdekelt. További

különbség, hogy az igazságszolgáltatás mint hírforrás számára – legalábbis elvileg – elsősorban a pontosság, a hitelesség és a szakszerűség a fontos, míg a média számára a gyorsaság, az érdekesség és a „fogyaszthatóság” az elsődleges.

Többször beigazolódott egyébként, hogy a sajtó jelentős segítséget nyújtott a bűnügyek felderítéséhez.

Dunavölgyi Szilveszter és Kiss Anna „Média és büntetőeljárás” című tanulmányukban²⁹⁴ idézik egy valamikori budapesti rendőrfőkapitány, Boda Dezső 100 évvel ezelőtti sajtóiroda-rendeletét:

„A rendőrség működésének egy lényeges, feltétlenül jelentős mozzanata a hírszolgálat. Egyrészt a napi sajtó riportjának tükrén keresztül tájékozódik a nagyközönség működésünk anyagáról, feladatainknak terhes, s mindenben a közcélrt szolgáló jelentőségéről. Másrészt [...] a hírszolgálat igen gyakran egybeolvad a nyomozás céljának elősegítésével, amikor a nyilvánosságot a közönség támogatásával, megfigyeléseit és szolgáltatásait vagy akárhányszor cselekvő ténykedését belevonja a bűnferdítés, s [a] bűnüldözés munkájába. Saját céljainkat, s érdekeinket istápoljuk tehát, amikor súlyt helyezünk arra, hogy a hírszolgáltatásunkban felölelt esemény gyors, kimerítő legyen, s [magában foglalja] mindazon közérdekű esemény közzétételét, amelyek kiadásának a hivatalos titoktartás kötelességei határt nem szabnak.”

Kertész Imre „A bűnügyi tudósítás és a személyi jogok védelme” című írásában²⁹⁵ viszont azt kifogásolta, hogy fokozatosan egyoldalú személet alakult ki:

„A nyomozások vezetői arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a sajtónak csak annyi információt szabad kiadni, amennyi elősegíti az eljárás sikerét. [...] Ez az egyoldalú szemlélet igen mély gyökeret eresztett. A bűnüldözés és a sajtó viszonyáról megjelent tanulmányok is elsősorban azzal foglalkoztak, milyen módon lehet »felhasználni a sajtót« a bűnügyek felderítése vagy a rendőri munka népszerűsítése érdekében. Rendszerint a bűnügyi érdeket is szűken – egy-egy ügy megoldása szempontjából – értelmezték, csak kevesen vélték, hogy a bűnügyi tudósítás »fontos eszköze a társadalmi jogtudat formálásának«.”

Dunavölgyiek beszámolnak tanulmányukban arról, hogy tapasztalataik szerint a nyomozó hatósági jogkörrel rendelkező szervek a média megkeresésein kívül három esetben kezdeményeznek tájékoztatást a hatáskörükbe és illetékeségükbe tartozó büntetőeljárásról:

²⁹⁴ Az Országos Kriminológia Intézet nem publikált belső kutatási anyaga.

²⁹⁵ KERTÉSZ Imre: A bűnügyi tudósítás és a személyi jogok védelme. *Belügyi Szemle*, 1990/11. 14–24.

1) Az úgynevezett prompt ügyekben: például robbantások és súlyos közlekedési baleseteket követően. Ilyenkor kizárólag a jogszabályok által előírt szükséges mértékű és az eseményhez kötött információkat bocsátják a média rendelkezésére.

2) Amikor a közérdeklődés miatt nagy nyomás nehezedik a hatóságokra: ezen alkalmak során a hatóságok igyekeznek a kommunikációt „kézben tartani”. Megfelelő és elégséges információval látják el a sajtót, hiszen nem szeretnék azt a látszatot kelteni, hogy „az események után kullognak”.

3) Végül olyan esetekben, amikor valóban elegendő információ áll a hatóságok rendelkezésére. Ilyenkor a nyomozás állásáról és eredményeiről pontos tájékoztatást adnak.

Meggyőződésem, hogy jó szándékkal, a közös cél szem előtt tartásával nagyobb összhangot lehet teremteni a bűnüldözési érdekek és a tájékoztatási, tájékoztatói igények között.

Ahogy Kertész Imre megfogalmazta: „A sajtónak és a nyomozó hatóságoknak, valamint az igazságszolgáltatás szerveinek újfajta, a kölcsönös bizalmon, egymás feladatkörének tiszteletben tartásán, fontosságának megbecsülésén, függetlenségének elismerésén alapuló együttműködést kell kialakítaniuk. Nem lehet egyetérteni a szerepek olyan megosztásával, amelyek szerint »az újságírók feladata minél több információt megszerezni és közölni, [míg] a nyomozók dolgoznak megakadályozni a nemkívánatos hírek kiszivárgását«.”

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A rendelkezésre álló időben ennyiben kívántam, illetve tudtam a témát körbejárni, s úgy gondolom, hogy befejezésül megkísérelhetem az igazságszolgáltatás és a nyilvánosság kapcsolatának problematikus pontjait kiemelni. Talán ezek a szempontok segíthetnek mindenkinek abban, hogy eldöntsék, igaz-e az angol Jeremy Bentham azon állítása, mely szerint „A nyilvánosság az igazságszolgáltatás lelke.”

a) *A nyilvánosság hatása az igazságszolgáltatásra általában.* Nem nehéz belátni, hogy a büntető igazságszolgáltatás végső terepe, a büntetőper nem egyszerűen egy a közéleti „kommunikációs” folyamatok közül, hanem a terheltet és a sértettet érintő, az igazság erejével hozott döntés meghozatalára irányul. Szükséges ezért, hogy ünnepélyes és visszafogott legyen. Ezt érinti a médianyilvánosság, mivel semmilyen belső garancia nincs arra, hogy egy bírósági tárgyalás közvetítése és kommentálása eltérne egy futballmeccstől.

b) *A nyilvánosság és a bizonyítás.* A média jelenléte a tárgyaláson, illetve a folyamatos tudósítás a büntetőeljárás korábbi szakaszáról, a nyomozásról, alkal-

mas arra, hogy a még fel nem tárt vagy még figyelembe nem vett bizonyítékokat, különösen a személyi jellegűeket (vallomások) megváltoztassa.

c) *A nyilvánosság hatása a bírói függetlenségre.* Ennek mikéntjéről is szól-tam, de úgy vélem, vitán felül kellene állnia annak a belátásnak, hogy a sajtóból – különösen az elektronikus médiából – érkező nyomás hat(hat) a bíróra. Nem hiszem azonban, hogy oda kellene eljutnunk, mint az Amerikai Egyesült Álla-mokban, ahol az O. J. Simpson-ügyben folytatott eljárás során az ügy esküdtjeinek televízió és újság nélküli szállodában kellett a külvilágtól elzártan lakniuk a tárgyalás idején.

d) *A nyilvánosság és az eljárás zavartalansága.* Ez a kérdés az utóbbi idő-ben többször felmerült. Nehéz olyan érvet találni, amely cáfolná azt, hogy a kamerák vagy a mikrofonok jelenléte zavarólag hat a felekre, különösen akkor, ha eleve egyik fél „oldalán” jelennek meg, de a bíróra is. A koncentrált, az ál-láspontok szabad kifejtését nyilvánvalóan zavarja, ha a félnek vagy a bírónak arra is figyelnie kell, hogy ne jelenhessen meg róla sértő arckifejezés, gesztus.

e) *A nyilvánosság és a döntés „igazsága”.* A bírói döntést az igazság erejével felruházottnak kell tekinteni. Ezt az elvet sértheti az is, ha a tárgyalóteremmel párhuzamosan a stúdióban is zajlik egy „pseudo-per”, ráadásul a szakszerűség teljes kizárásával, miként az is, ha a felek utólag ismét megívznak a nyilvános-ság előtt. Ezt a szempontot érinti az eljáró bíró (ügyész) nyilatkozási tilalma is. Ennek feloldása ugyanis lerántja a rendkívül kötött keretek között döntő bí-rót (ügyészt) a nyilvánosság előtti keretek nélküli eszmecsere terepére. Sokak szerint a tájékoztatás kérdésében a hatóságok – különösen az ügyészségre értik – kullognak a vádlott és a védő mögött, ezért e vélemények szerint a téves infor-mációkat helyre kellene tenni. Amit itt Bánáti [János] felvetett az ügyészséggel kapcsolatban, azt tehát már mások is megtették, nem először halljuk ezeket az észrevételeket. Az ügyészségen belüli uralkodó álláspont az, hogy a bűnügyben az érdekek ütköztetésének a tárgyalóterem a terepe. Nem igaz az, hogy az ügyész véleményét nem ismerheti meg a közvélemény. A tárgyalás ugyanis nyilvános, a tárgyaláson a sajtó is jelen lehet, és ezen elhangzik az ügyész véleménye, el-mondja vádbeszédét, előterjeszti indítványait, bejelenti esetleges fellebbezését, azaz minderről a közvélemény is tudomást szerezhet.

f) *A nyilvánosság és az igazságszolgáltatás megsértése.* Az elmúlt időszak-ban több olyan per volt folyamatban, amelyet az ügyészség indított jó hírneve védelmében, és az Országos Igazságszolgáltatási Tanács is fontolgatott néhányat. Megjegyzem, hogy Angliában a média képviselői által elkövethető leg súlyosabb

bűncselekmény a bíróság megsértése: az követi el, aki bármilyen formában beavatkozik a bíróság igazságszolgáltatási tevékenységébe.

A leggyakoribb elkövetési magatartás az aktuális ügyre vonatkozó olyan információ közlése, amelynek nyilvánosságra hozatalát a bíróság megtiltotta.

*

Befejezésül szeretnék hangot adni annak a meggyőződésnek, hogy az igazságszolgáltatás szervei – köztük az ügyészség – nem tanúsíthatnak törvényellenes, a büntetőeljárási törvény tételes rendelkezéseivel ellentétes magatartást a felvilágosítás-adás és a nyilvánosság tájékoztatása körében.

S nem is érdemes okatlanul titkolózni, mert a sajtó segítségére és a közvélemény bizalmára egyébként nem számíthatunk.

Vitray Tamás mondta az ügyészségi sajtószóvivők egyik továbbképzésén, hogy: „az a csapat, amelyik minden mérkőzését zárt kapuk mellett akarja játszani, ne csodálkozzon, hogy nem neki szurkol a közönség”.

De azt hiszem, a sajtó egynémely munkatársa is megszívlelhetné Deák Ferenc, a haza bölcse szavait, amelyeket a megnyitóbeszédben már idéztek, de befejezésül a nyomaték kedvéért én is megismételném.

*„Ha tőlem függne, a sajtótörvénynek csak egy paragrafusa volna:
Hazudni nem szabad.”*

FORRÁSJEGYZÉK

- ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1909.
- ÁDÁM Antal: Stratégiai alkotmányreform. Világosság, 1994/12. 10–14.
- BALLA Péter: Vádalku helyett büntetőparancs. Magyar Jog, 1992/11. 669–671.
- BÁNKI István: Esettanulmány fegyverbalesetről. Katonai Logisztika – Anyagi-technikai Biztosítás, 1996/4. 229–233.
- BÁRD Károly: A vádlottak jogai és a sértettek érdekei a nemzeti és nemzetközi büntetőeljárásban. Kézirat, 2013.
- BÓCZ Endre: Az úgynevezett vádalkuról. Belügyi Szemle, 1995/10. 3–11.
- BÓCZ Endre: A Magyar Köztársaság Ügyészsége és az Alkotmány. Magyar Jog, 2011/3. 136–144.
- BÓCZ Endre: Az ügyészség függetlensége. Élet és Irodalom, 2011/33. 8–9.
- BÓCZ Endre: Az ügyészi felelősségről. Magyar Jog, 2014/6. 334–339.
- BÓCZ Endre: Sarkalatos átalakulások 2010–2014 – az ügyészség. Magyar Tudományos Akadémia, Law Working Papers (online folyóirat) 2014/7. 1–11.
- BOTZ László: A Magyar Néphadsereg szerepvállalása a dél-vietnámi Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság munkájában 1973–1975. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2013/31–34. 41–46.
- BÖGÖLY Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákóczitól napjainkig. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda, Pécs, 2007. 17–32.
- CASSESE, Antonio: The adoption of the fundamental features of the adversarial system at the international level. In: Antonio CASSESE, Antonio (szerk.): International Criminal Law. University Press, Oxford, 2003. 365–388.
- CZIÁKY Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Dunántúli Könyvkiadó és Nyomdai Rt., Pécs, 1924.
- CSIHA Gábor: Haditudósítás a honvéd igazságügyi karról. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle, 2020/3. 81–91.
- CSÓKA Ferenc: Az 1912. évi XXXII. és XXIII. törvények keletkezésének története 1911–1912. Kézirat, 2013.
- ERDEI Árpád: Kodifikációs megfontolások a büntetőeljárás elvei ürügyén. Magyar Jog, 1990/3. 215–225.
- FANTOLY Zsannett: Lemondás a tárgyalásról – lemondás az igazságról? In: Erdei Árpád – Kovács Mónika (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 139–152.
- FANTOLY Zsannett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012.
- FARKAS Ádám (szerk.): Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörténet forrásaiból (1867–1945) I–II. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest–Győr, 2014.
- FARKAS Ákos: Mentőöv a büntető igazságszolgáltatásnak: vádalku az USA-ban. In: Nagy Ferenc (szerk.): Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007. 23–31.
- FARKAS Ákos – RÓTH Erika: A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2012.
- FEJES Erik: Szólásszabadság és érdekvédelem a fegyveres erők és rendészeti testületek működésében. Ügyészek Lapja, 2011/6. 75–81.
- FEJES Erik: A katonai büntető anyagi jogi fogalma a magyar jogrendben. Magyar Jog, 2016/5. 263–267.
- FEJES Erik: Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2018.

- GRMELA Zoltán: Vádalku – az amerikai modell. *Magyar Jog*, 1993/6. 368–371.
- HALMOSY Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- HAUTZINGER Zoltán: A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2011.
- HERKE Csongor: Megállapodások a büntetőperben. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2008. 107–118.
- IHÁROS Ibolya: Nincs parancsuralom az ügyészségen. *Tolnai Népszerűség*, 2006/242. 4.
- KAPFINGER Tibor: A büntetőjog és a fegyelmi jog elhatárolása. *Honvédségi Szemle*, 1958/2. 70–72.
- KARDOS Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézet, Debrecen, 2002.
- KÁRMÁN Elemér: A magánindítványi bűncselekményekről. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Jogászgyűletei Értekezések* 28. kötet [230]. Budapest, Franklin Társulat Könyvnyomdája, 1903. 229–265.
- KELEMEN Ágnes: A vádalku, illetve a megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában. *Magyar Jog*, 1990/10. 856–865.
- KENGYEL Miklós: Judicial structure and civil jurisdiction in Hungary. In: Korinek László (szerk.): *Tanulmányok Földvári József tiszteletére* (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 124.), Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996. 101–110.
- KERTÉSZ Imre: A bűnügyi tudósítás és a személyi jogok védelme. *Belsőügyi Szemle*, 1990/11. 14–24.
- KERTÉSZ Imre: Megállapodás az elkövetővel. *Rendészeti Szemle*, 1993/10. 14–23.
- KERTÉSZ Imre – PUSZTAI László: Quo vadis büntetőeljárás? *Jogtudományi Közlöny*, 1992/4. 172–181.
- KIRÁLY Tibor: A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Jog*, 1988/9. 730–743.
- KISS Anna: Fájó csendbe merülten búcsúzzunk Kovács Tamástól. *Ügyészek Lapja*, 2020/1. 67–69.
- KOVÁCS Tamás: A bűnügyek parancsnoki elbírálásának tapasztalatairól. *Katonai Jog- és Igazságszolgáltatás – a Katonai Igazságügyi Szervek belső kiadványa*, 1976/1. 63–76.
- KOVÁCS Tamás: A sorkatonák bűnözése megelőzésének társadalmi és politikai eszközei. Magyar Néphadsereg Politikai Nevelőmunka Anyagi és Módszertani Központ, Budapest, 1985.
- KOVÁCS Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV. Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet*, Budapest, 1998. 364–414.
- KOVÁCS Tamás: Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2003. 183–194.
- KOVÁCS Tamás: Az alma mater 650. születésnapjára. In: Csefkó Ferenc (szerk.): *Alma materünk a jogi kar. Ünnepi kiadvány a Pécsi Egyetem alapításának 650. évfordulójára alkalmából*. PTE Állam- és Jogtudományi Kar – A Jövő Közigazgatásáért Alapítvány, Pécs, 2017. 89–92.
- KOVÁCS Zoltán (szerk.): *A katonai büntetőjog kézikönyve*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1958.
- LENCSES Csaba: A Nagy Sas nem kapkod legyek után. *Origo*, 2006. október 16. (online)
- LŐW Tivadar: A magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és vétségekről 1878. évi V. t. cz. – Versekkbe szedte Doktor Deodatus. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1884.
- LŐW Tóbiás (szerk.): A magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és vétségekről (1878 : 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye I–II. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1880.
- MISKOLCZINÉ Juhász Boglárka: Az angol-szász és a kontinentális eljárási rendszer elemeinek keveredése. Szemelvények az olasz büntetőeljárási törvény megegyezésre vonatkozó szabályaiból. *Ügyészek Lapja*, 2014/5. 87–96.
- NÉMETH Ágnes: Rendészet és diplomácia. Polgári szemle (oldalszámozás nélküli online folyóirat), 2010/5.
- NÉMETH László: A vásárhelyi kútra. *Tiszatáj*, 1972/9. 71–72.
- NYÍRI Sándor: A múlt mindig velünk van. *Ardlea Kiadó, Nyíregyháza*, 2012.

- PÁPAI-TARR Ágnes: Vádalku – az amerikai és a magyar valóság. Jogelméleti Szemle (oldalszámozás nélküli online folyóirat), 2011/1.
- PÁPAI-TARR Ágnes: „Vádalku” – vagy amit Franciaországban annak neveznek. Miskolci Jogi Szemle, 2011/2. 17–35.
- PETRÉTEI József: Az ügyészség alkotmányjogi helyzetéről a Magyar Köztársaságban. Magyar Jog, 1997/3. 164–170.
- PILISHEGYI Noémi: A Nagy Sas – Kovács Tamás, az új legfőbbügyész-jelölt. 168 Óra, 2006/40. 30–31.
- POLT Péter: A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2010. évi tevékenységéről. s. n. Budapest, 2011.
- PUSZTAI László: Az új olasz büntetőeljárás törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából. Magyar Jog, 1991/4. 236–242.
- RÉVÉSZ Judit: A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban. Jogtudományi Közlöny, 1999/6. 265–274.
- SCHEB, John M. – SCHEB II, John M.: Criminal procedure. Wadsworth – Cengage Learning, Belmont CA, 2011.
- SCHULTHEISZ Emil: A katonai büntetőtörvény (1930. évi II. tc.) magyarázata II. – Különös rész 1. füzet – Függelék. Radó Nyomdai Műintézet, Budapest, 1934.
- SZABÓ András: Társadalmi-gazdasági fejlődés és a fiatal korosztályok bűnözése. In: Társadalom és jog 3. Magyar Tudományos Akadémia Állam és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1972.
- SZABÓ József János: Egy vádalku tanulságai a XIX. század magyar bűnüldözésében. Rendvédelem-történeti Füzetek – Acta Historiae Preasidii Ordinis, 1998/9. 61–63.
- SZILAS Zoltán: Nem elég hitelesnek lenni, annak is kell látszani! Közméltóság, 2007/1. 4–7.
- TARR Ágnes: A vádalku szabályozásának egyes kérdései. In: Szabó Krisztián (szerk.): Tanulmányok dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2004. 141–169.
- TÓTH Mihály (szerk.): Büntetőeljárás olvasókönyv. Osiris, Budapest, 2003.
- TREMMEL Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda, Pécs, 2007. 231–246.
- URBÁN Géza: A katonai igazságügyi szervek története. s. n. Budapest, s. a.
- H. Richard UVILLER: Pleading guilty: A critique of four models. Review of the School of Law of Duke University (Law and Contemporary Problems) 1977/1. 102–131.
- VARGHA Ferenc: Az esküdtbíróság tévedése. Jogtudományi Közlöny, 1915/2. 26–27.
- VARGHA László: Életem anekdotáiban. Vargha Balázs – Korrekt Nyomdaipari Kft., Budapest, 1998.
- A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója az ügyészség 2012. évi tevékenységéről (J/10648). Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2013.
- Kriminálexpo '99 – 4. [Budapesti] Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, s. n. Budapest, 1999.
- Kriminálexpo 2001 – 5. [Budapesti] Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, s. n. Budapest, 2001.
- Országgyűlési napló – 2000. évi tavaszi ülésszak, 2000. május 2. (137. szám).
- Országgyűlési napló – 2006. évi nyári rendkívüli ülésszak, 2006. július 3. (11. szám).

Nyomdai kivitelezés: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
H-9026 Győr, Viza utca 4.

Készült 400 számozott példányban.

FÉNYKÉPMELLÉKLET

A felvételeket dr. Kovács Tamás családja és
a Legfőbb Ügyészség bocsátotta
rendelkezésre.

Hintalovon Zoltán öccsével
Mohács, 1943 körül
(Kovács Tamás a kép jobb oldalán látható.)

Végzős gimnazista
Mohács, 1958

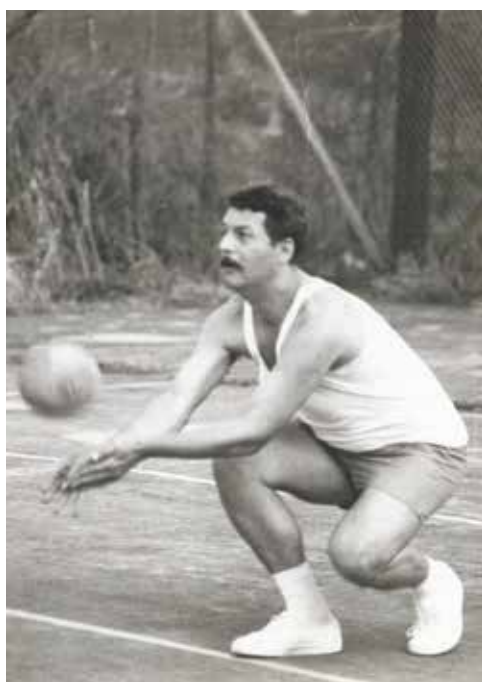
Elsőéves pécsi joghallgatóként évfolyamtársai társaságában 1956 körül
(Kovács Tamás a kép jobb oldalán, guggolva látható.)

Igazgatási előadóként kollégáival
Kalocsa, 1963 körül
(Kovács Tamás a kép jobb oldalán, állva látható.)

A vietnámi Buon Ma Thuot légibázison kanadai katonák társaságában 1973
(Kovács Tamás a kép bal oldalán látható, mellette Vince Mátyás alhadnagy.)

Röplabdázás
Vietnám, 1973

Szegedi katonai ügyészként
1979–1983 között

Vezérőrnagyi kinevezése alkalmából Göncz Árpád köztársasági elnökkel
Országház, 1990

Feleségével a Honvédbálon
Stefánia Palota, 1994

Egy kínai katonai oktatási intézményben tett látogatás, Sanghai, 1998
(Kovács Tamás a kép jobb oldali részén, fehér ingben látható.)

Az Amerikai Egyesült Államok Katonai Igazságügyi Szolgálatának vezetőjével,
Walter B. Huffman vezérőrnaggyal
1998 körül, Legfőbb Ügyészség

A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjének átvételekor Orbán Viktor miniszterelnökkel és Göncz Árpád köztársasági elnökkel, Országház, 1998

Székely György dandártábornoki kinevezése alkalmából összehívott vezetői értekezlet
Budapesti Katonai Ügyészség, 1999

(Balról jobbra: Csók István ezredes, a Kaposvári Katonai Ügyészség vezetője, Kovács Tamás altábornagy, katonai főügyész, Székely György dandártábornok, a Budapesti Katonai Ügyészség vezetője, Mózes Zoltán ezredes, a Debreceni Katonai Ügyészség vezetője és Váradi Gyula ezredes, a Győri Katonai Ügyészség vezetője)

A katonai ügyészi szervezet csapatszázlójának adományozásakor Papp János ezredes, a Szegedi Katonai Ügyészség vezetője és Polt Péter legfőbb ügyész társaságában
Fővárosi Bíróság Budapest II. kerület, Fő utca 70–78. szám alatti épülete, 2002

A katonai ügyészi szervezet csapatszázlója

A Magyar Köztársaság Elnöke

a Katonai Főügyészségnek

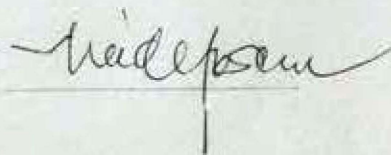
a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény
7. §. (1) bekezdésének c pontjában
foglalt jogkörömnél fogva

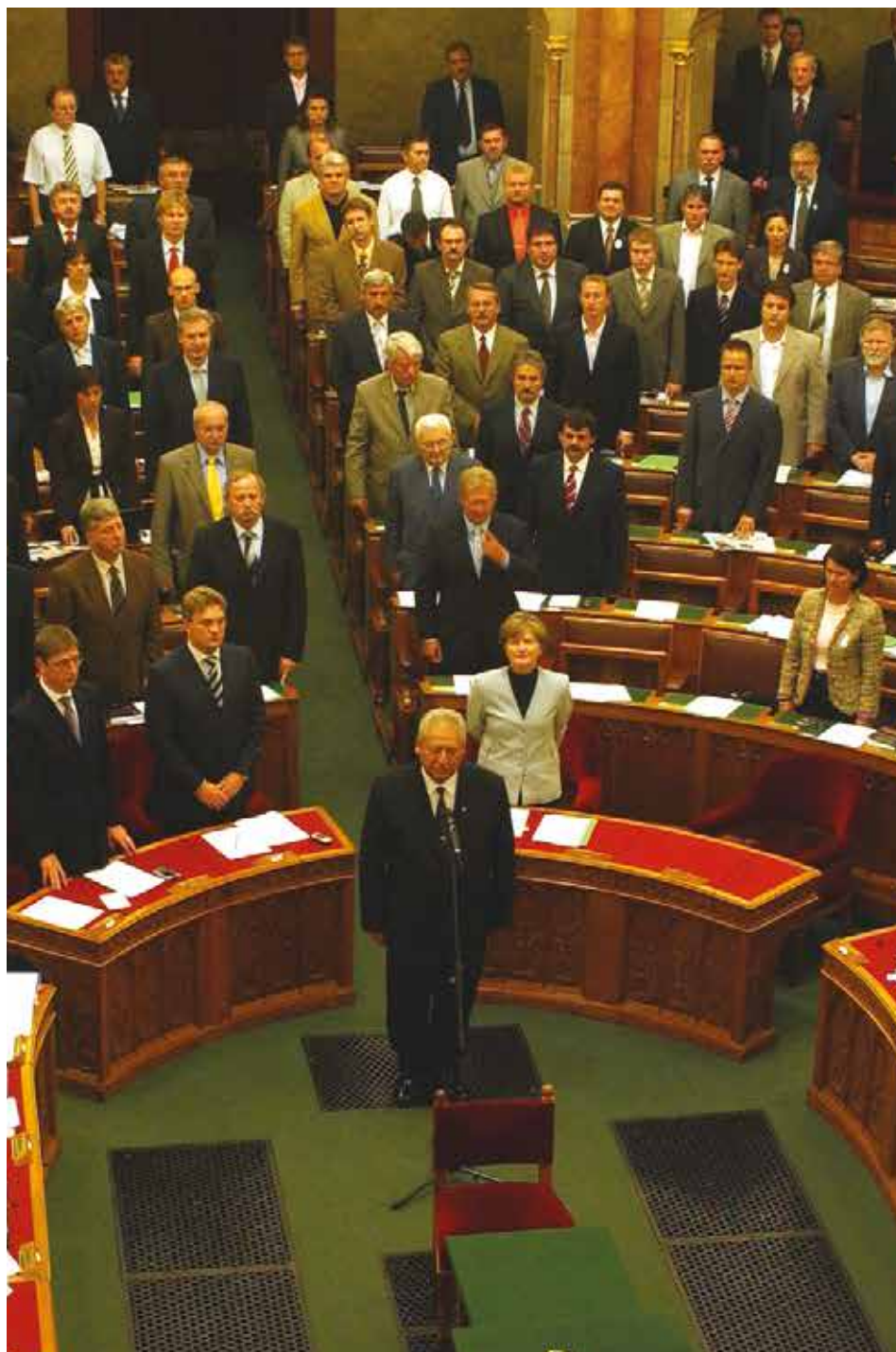
csapatzászlót

adományozok.

Munkájukhoz sok sikert, erőt, egészséget kívánok.

Kelt Budapesten, 2002. évi július hó 08. napján.

Legfőbb ügyészi eskü letétele
Országgyűlés, 2006

Legfőbb ügyész, 2006–2010

Pécsi joghallgatóival
Legfőbb Ügyészség, 2006 és 2010 között

Az Ügyészbál megnyitóján
Stefánia Palota, 2010

Az Országos Kriminológiai Intézet munkatársai által 2014-ben szervezett köszöntő
Györgyi Kálmán korábbi legfőbb ügyész 75. születésnapja alkalmából
(Balról jobbra: Bárd Petra osztályvezető, Györgyi Kálmán, Barabás Tünde osztályvezető, Kovács Tamás,
Vókó György igazgató, Nagy László Tibor osztályvezető, Virág György igazgatóhelyettes és Schiller Éva osztályvezető)

Családi körben
Dunakeszi, 2016

*„Volt emberek.
Ha nincsenek is, vannak még. Csodák.
Nem téve semmit, nem akarva semmit, hatnak tovább.”*

Kosztolányi Dezső: Halottak

Kovács Tamás síremléke
Fiumei Úti Nemzeti Sírkert 52-es számú katonai parcellája

Dr. Kovács Tamás altábornagy a magyar katonai büntetőjog egyik meghatározó alakja; a világ katonai igazságszolgáltatási rendszereinek elismert kutatója, a Budapesti Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferenciasorozat elindítója, illetve a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság alapítója és egykori elnöke.

Katonaként, ügyészként és vezetőőként végzett tevékenységével, tudományos eredményeivel, valamint példamutató emberi magatartásával országos és nemzetközi viszonylatban is általános megbecsülést vívott ki magának.

Kötetünkkel életműve és emléke előtt kívánunk tisztelegni jogtörténeti jelentőségű, illetve időtálló gondolatait tartalmazó írásműveinek és beszédeinek közzétételével, bízva abban, hogy ezáltal a katonai büntetőjog kutatásához is hozzájárulhatunk.

9 786156 248060 >

Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság

ISBN: 978-615-6248-06-0

